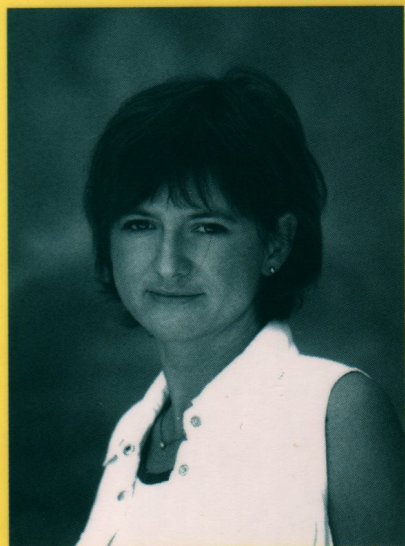

Slovenska teorija jezikovne naravnosti

Helena Dobrovoljc

Helena Dobrovoljc je od leta 1995 raziskovalka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Kot strokovna sodelavka je bila vključena v skupino za pripravo novega slovenskega pravopisa, od leta 2001 pa dela v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika, v katerem nastaja besedilni korpus *Nova beseda*. Strokovno se je posvečala zlasti predstavitvi pravopisne problematike v javnosti, leta 2004 je pri Založbi ZRC v zbirki *Lingua Slovenica* izšla njena knjiga z naslovom *Pravopisje na Slovenskem*. Pravopisje je še naprej temelj njenega strokovnega udejstvovanja, pri čemer klasične pristope slovenskega pravopisnega slovaropisja nadgrajuje s korpusnimi, pri slovarskem vrednotenju jezikovnih pojavov pa skuša uporabiti tudi metode slovenske teorije jezikovne naravnosti. Ta splošnojezikovna teorija, ki se v mednarodni literaturi pogosto imenuje »slovenski model naravne skladnje«, je bila tudi predmet njene doktorske disertacije, na podlagi katere je nastala pričujoča monografija.

Linguistica et philologica

12

Zbirka Linguistica et philologica 12
Urednica zbirke Varja Cvetko Orešnik

Helena Dobrovoljc
Slovenska teorija jezikovne naravnosti
s slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom

© 2005, Založba ZRC, ZRC SAZU

Recenzenta Janez Orešnik, Frančiška Trobevšek Drobnak
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Prelom Brane Vidmar

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik

Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Izid knjige je podprla Agencija za raziskovalno dejavnost RS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'367(0.034.2)

DOBROVOLJC, Helena

Slovenska teorija jezikovne naravnosti s
slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom [Elektronski
vir] / Helena Dobrovoljc. - El. knjiga. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013. - (Zbirka Linguistica
et philologica ; 12)

ISBN 978-961-254-510-9 (pdf)

<https://doi.org/10.3986/9789612545109>

269336320

HELENA DOBROVOLJC

**SLOVENSKA TEORIJA
JEZIKOVNE NARAVNOSTI**

**S SLOVENSKIM (OBLIKO)SKLADENJSKIM
GRADIVOM**

LJUBLJANA 2005

*Narava je brezбриžna sodnica.
Nikoli ne reče, da je neka teorija pravilna,
najboljše, kar zmore reči, je: »Mogoče.«
Največkrat pa hladno zabrusi: »Napačno.«*

Albert Einstein

VSEBINA

Predgovor	9
1 UVOD.....	11
1.1 Teorija naravnosti in teorija zaznamovanosti	11
Sonaravnost	15
1.2 Slovenska teorija jezikovne naravnosti.....	17
Dvojnica.....	17
1.3 Lestvice naravnosti (<i>naturalness scale</i>)	19
1.3.1 Sem-lestvice	20
Obratna zaznamovanost (<i>markedness reversal</i>)	21
Izpeljani lestvici $> \text{sem}(A + B, B)$ in $> \text{sem}(A, A + B)$	24
1.3.2 Sym-lestvice.....	26
1.3.3 Povezovanje lestvic oziroma vrednosti	26
1.4 Merila za določanje sem-vrednosti in sym-vrednosti v (obliko)skladnji	30
1.4.1 Mayerthalerjeva merila	32
1.4.2 Merila slovenske teorije jezikovne naravnosti	34
Nekaj postavk, ki veljajo za vsa naštetna merila	37
1. Načelo najmanjšega napora (<i>the principle of least effort</i>).....	39
2. Načelo prototipičnosti.....	40
3. Načelo včlenjenosti v stavek.....	41
4. Načelo pogostnosti.....	42
5. Tipološko načelo	43
(A) Sklon	44
(B) Število	45
(C) Števnost.....	46
6. Načelo velikosti razreda	47
7. Načelo specializirane rabe.....	47
8. Načelo rabe kategorije ali izvedbe poteka.....	48
9. Načelo sprejemljivosti.....	49
1.5 Predloga in ubesedovanje izpeljav	50
1. Opis gradiva	50
2. Navedba (obliko)skladenskih dvojníc.....	50
3. Domneve teorije jezikovni naravnosti.....	51
(A) Posebni primer s ponazoritveno vlogo	52
(B) Posebni primer z izpeljavno vlogo.....	53
4. Domnevi slovenske teorije jezikovne naravnosti	53
5. Posledice	53

2	OBRAVNAVA SLOVENSKEGA (OBLIKO)SKLADENJSKEGA GRADIVA	57
2.1	Jezikoslovne ugotovitve v posledicah izpeljav	57
2.2	Izpeljave	57
2.2.1	Temeljne izpeljave.....	58
2.2.2	Izpeljave s števnikami kot posebni vidik obratne zaznamovanosti.....	136
2.2.3	Glagolska prehodnost s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti	146
2.2.4	Izpeljave z imenovalniškim in smiselnim osebkom oziroma z doživljavskim okvirom	171
3	ODPRTA VPRAŠANJA SLOVENSKE TEORIJE	
	O JEZIKOVNI NARAVNOSTI	177
3.1	Posebnosti izpeljav, obravnavanih v sklopih	177
3.2	Gradivska vprašanja.....	179
	Ad (1.1) Dvojnici ni bilo mogoče opisati z dvema neodvisnima parametroma	180
	Ad (1.2) Dvojnici sta nesonaravni.	180
	Ad (2.1) V viru je gradivo predstavljeno premalo določno ali celo nepravilno, kar zastavlja vprašanje zanesljivosti vira.....	182
	Ad (2.2) V gradivu ne najdemo potrditve oziroma dovolj zgledov, da bi mogli najti drugo neodvisno lestvico	184
	Ad (3) Za ustrezen razlikovalni opis dvojnici bi potrebovali širše zasnovano raziskavo obravnavanega gradiva	185
	Ad (4.1) Gradivo sega na področje oblikoslovja.....	185
	Ad (4.2) Gradivo sega na področje glasoslovja.....	188
3.3	Metodološka vprašanja.....	190
	Ad (1) Lestvice si nasprotujejo, kar pomeni, da jih je mogoče utemeljiti s stališča govornika in ogovorjenega oziroma zapisati kot sem- ali sym-lestvice	191
	Ad (2) Lestvice ni mogoče utemeljiti z enim od devetih meril, ki jih uporablja slovenska teorija jezikovne naravnosti.....	192
	Ad (3) Gradiva kljub utemeljenim predpostavkam ni mogoče obravnavati v dveh različnih izpeljavah oziroma v dveh različnih okoljih	194
3.4	Druga vprašanja	195
	Ad (1) Lestvice, ki jo potrebujemo za izpeljavo oziroma za povezovanje z drugo lestvico, ni mogoče utemeljiti z danimi merili	195
	Ad (2) Pogled na gradivo je preveč enostranski.....	198
	Ad (3) Gradivo ponuja preveč razlikovalnih parametrov, da bi ga mogli zajeti z eno izpeljavo	199
4	SKLEP.....	205
	IMENSKO KAZALO	207
	STVARNO KAZALO	209
	SEZNAM NAVEDENK IN UPORABLJENE LITERATURE	221

PREDGOVOR

Ko sem se poleti leta 2002 začela seznanjati s slovensko teorijo jezikovne naravnosti in se odločila, da to področje jezikoslovja izberem tudi za tematiko svojega doktorskega študija, sem si želela, da bi ob zaključku tega dela znala objektivno presoditi in oceniti tako spoznavne kot tudi praktične dosežke te svoje dejavnosti. Pri tem je izstopala želja, da bi tudi drugim čim bolj odstrla pogled na odkrite zakonitosti in jih tako lažje postavila za enega od mejnikov v procesu spoznavanja novega. Taka ocena dela in sebe v njem pa verjetno najprej pokaže, kako se človeška merila in misli tudi v temeljnih pogledih nezadržno spreminjajo in nadgrajujejo: navidezni cilji postanejo nova izhodišča in pokažejo se razpotja, ob katerih se zavemo, da misel o dokončnosti znanstvenih spoznanj odstopa svoj primat in da se vedno bolj ustoličuje poslanstvo razmišljanja – ne o dokončnem, temveč o izhodiščih.

Disertacija, v kateri sem preverjala teoretični model teorije jezikovne naravnosti, ki se je izoblikovala na Slovenskem, je bila v izhodišču zasnovana kot iskanje prednosti in slabosti teorije s pomočjo slovenskega oblikoskladenjskega in skladenjskega jezikovnega gradiva. Ta začetna zamisel pa je z vsakim novim spoznanjem dobivala nove razsežnosti. Vsak teoretični model namreč pušča odprta vprašanja in v skladu z zdravorazumsko logiko človekovega mišljenja je, da skuša vprašanja rešiti znotraj modela, ne pa s prilagodljivostjo lastne interpretacije temu modelu. Teorija jezikovne naravnosti pa je po svojem značaju teorija, ki ni nepopustljiva, temveč kljub logični urejenosti sledi predpostavkam človeške in jezikovne nelogičnosti ter pušča odprta vrata inovativnosti v metodologiji in najde prožnost v gradivski tvarini.

Tako v disertaciji kot iz nje izhajajoči pričujoči monografiji zato ne skušam odgovoriti le na vprašanje, ali je slovenska teorija jezikovne naravnosti zmožna obravnavati slovensko (obliko)skladenjsko gradivo, temveč poudarjam pomembnost dejstva, da teorija dopušča celo paleto pristopov k temu gradivu. V razčlenitvi in primerjavi le-teh so zato predstavljene tudi možnosti za nadgradnjo teoretičnega modela. To nadgradnjo bi lahko opisali tudi kot iskanje točke ravnovesja med željo po čim večji »moči« teorije in potrebo po njeni konkretni omejenosti. Ob delu so se tako spontano izoblikovala spoznanja, ki sva jih ob študiju z mentorjem, akad. prof. dr. Janezom Orešnikom skušala definirati in postaviti kot zamejitev teorije v obliki končnega števila temeljnih načel. Nasproti temu oženju sredstev formalnega aparata teorije so lastne raziskave gradiva, ki nakazujejo pestrost jezikovnega vedënja. V začetku je bila moja raziskava naravnana zlasti k iskanju ustreznih dvojnic v skladu s temeljnimi predpostavkami teorije naravnosti:

*Če sta dani dve (obliko)skladenjski dvojnici in ima ena lastnost A, druga pa lastnost B, odgovarja teorija na vprašanje:
Katera izmed obeh dvojnic ima katero izmed lastnosti A in B?*

Kasneje pa se je izkazalo, da dvojnici v danem gradivu nista odvisni le od razmer v njem, temveč tudi od položaja, ki ga to gradivo zavzema v jezikovnem sistemu. V tej, drugi fazi raziskave so razčlemba gradiva nakazale, da je treba gradivo obravnavati problemsko – kar pa ima za posledico, da so s stališča teorije naravnosti ovrednotena cela področja v jeziku in ne več le jezikovne prvine, poteki in kategorije. Primerjava na ta način obravnavanih dvojnic je nakazala tudi nekaj dobrodošliih metodoloških inovacij. Oba sklopa spoznanj pa vodita k bolj sistematični obravnavi jezika in boljši preglednosti nad obravnavanim jezikovnim sistemom, hkrati pa povečujeta aplikativno vrednost teorije in njenih napovedi. Spoznanja ob slovenskem oblikoskladenjskem in skladdenjskem gradivu so pokazala, da je pristopov k spoznavanju jezika še veliko. Da včasih tudi navidez nenavadne metode prinašajo spoznanja, ki jih ne gre zanemariti in ne podcenjevati ... Nenazadnje nas k temu navaja poslanstvo znanosti:

*Norost je početi stvari tako, kot smo jih vedno počeli,
in pričakovati drugačne rezultate. (Albert Einstein)*

Želela bi, da bi iz te knjige ne bila razvidna le težnja po dovolj verodostojno prikazanih razumskih spoznanjih, temveč da bi bilo iz nje mogoče razbrati tudi iskanje tistih vzvodov in načinov, s pomočjo katerih je mogoče razumevati in vrednotiti znanstvena spoznanja nasploh – zlasti v duhu modrosti: »Resničnost je stvar izbire.« Da se je moje doumevanje resnice v okviru raziskovanja jezika nasploh res približalo temu modelu, sem iskreno hvaležna prof. dr. Janezu Orešniku, ki mi je z vso skrbnostjo in potrpežljivostjo približal teorijo jezikovne naravnosti. Človeško spodbudno je ves čas z zanimanjem bedel nad mojim študijem, spremljal in usmerjal vsa moja ugibanja in vprašanja ter mi z dragocenimi strokovnimi nasveti in izkušnjami olajšal delo. Ob tej monografiji se zahvaljujem tudi vsem drugim, ki so s potrpežljivostjo spremljali moje delo – svojim staršem, Lučki za pomoč in Urošu – za vso pozornost in razumevanje v trenutkih dvomov in omahovanj. Zahvaljujem se tudi Znanstvenoraziskovalnemu centru SAZU, kjer sem zaposlena, zlasti predstojnici Inštituta za slovenski jezik prof. dr. Varji Cvetko Orešnik in direktorju prof. dr. Otu Lutharju, ki sta mi z naklonjenostjo omogočila doktorski študij in nastanek te monografije. Za koristne pripombe in vprašanja sem hvaležna obema članoma komisije za zagovor doktorske disertacije, prof. dr. Tomu Korošču in prof. dr. Frančiški Trobevšek Drobnak, ki je tudi recenzentka pričujoče monografije.

Helena Dobrovoljc

V Ljubljani, maja 2005

1 UVOD

Teorija naravnosti izhaja iz predpostavke, da je jezikovna zmožnost prirojena, da ima vsak govorec nezavedno uzaveščen oziroma delno celo gensko določen sistem jezikovnih pravil, na podlagi katerih tvori jezikovne zgradbe. Te jezikovne zgradbe so glede na potek govorenja ali glede na kodiranje za človeške možgane bodisi lažje bodisi težje. V naravnem jezikoslovju je kot bolj naravno opredeljeno tisto, kar je za možgane lažje. To je temeljna postavka teorije naravnosti. Ker so dejavnosti človeških možganov težko preverljive, skuša teorija s pomočjo sistematičnega zajetja in osvetlitve empiričnih podatkov informirati o prednostnih razmerjih med jezikovnimi prvinami v okviru istih strukturnih sestavov, tj. utemeljiti, kateri jezikovni pojavi so lažji, tj. bolj naravni, oziroma težji, tj. manj naravni. Kot naravne se pojmujejo tiste prvine, v razmerju do katerih so druge prvine manj naravne, pri čemer obstoj manj naravne jezikovne danosti implicira tudi obstoj bolj naravne, ne pa tudi obratno.

1.1 TEORIJA NARAVNOSTI IN TEORIJA ZAZNAMOVANOSTI

Naravno jezikoslovje izhaja iz teorije zaznamovanosti, iz koncepta, ki je bil razvit najprej v praški jezikoslovni šoli v zgodnjih tridesetih letih 20. stoletja za vrednotenje lastnosti elementov v nasprotnostnih parih. Pojem zaznamovanih in nezaznamovanih vrednosti določene kategorije, ki jih prikazujemo v nasprotnostnih parih, je za glasoslovni sistem, upoštevajoč razlikovalne lastnosti nasprotja, prvi uvedel N. Trubeckoj (1931, 1939), npr. fonem /p/ je glede na fonem /b/ nezvoneč, fonem /b/ pa glede na fonem /m/ nenosnik, kar z razlikovalnimi potezami opišemo kot /p/ [–zvoneč]; /b/ [+zvoneč], [–nosnik]; /m/ [+nosnik], pri čemer sta zvonečnost in nosnost v okviru fonetičnih značilnosti zaznamovani. (Prim. Andersen 1989: 21–22.) Na predstavljeni način je določimo razmere tudi pri drugih jezikovnih prvinah, ki jih je mogoče opisati z nasprotjem zaznamovano proti nezaznamovanemu, npr. nezvoneči – zvoneči zapornik, nemehčani – mehčani soglasnik, nenosni – nosni samoglasniki ipd. R. Jakobson (1932) je pojem zaznamovanosti uporabil za oblikoslovne kategorije in pomenoslovje in tako razširil razmerje zaznamovanosti na višjo raven jezika, natančneje na pomensko analizo leksike in pomen slovničnih kategorij, kot so sklon, število, oseba, čas in vid. Jakobsonov začetni primer tega neglasoslovnega razmerja zaznamovanosti se nanaša na besedje (leksiko): Medtem ko ruska beseda ženskega spola *télka* ('telica') napoveduje ženski spol živali, pa splošni pomen besede moškega spola *telénok* ('tele') ne prinaša izrecne informacije o spolu živali. »Kadar rečem *telénok*, ne mislim na to, ali gre za žival moškega ali ženskega spola, toda če me kdo vpraša »*éto télka?*« ('je to telica?') in jaz odgovorim »*nét, telénok*« ('ne, tele'), je tu napovedan moški spol – beseda je uporabljena v

zoženem pomenu.« Jakobson poudarja, da brezspolnega pomena besede *telénok* ne moremo razumeti kot razširjenega pomena te besede, kajti tu se izgubi občutek prenosa pomena na isti način kot pri pogovornih zvezah vrste *továrišč Nina* ('tovariš Nina') ali *éta dévuška – jegó stáryj drúg* ('ta deklica je njegov stari prijatelj'). (Jakobson 1932: 74–75.) Gre za ponazoritev nezaznamovanosti moškega slovničnega spola. Jakobson je ob obravnavi ruskega glagola ugotavljal tudi zaznamovanost oziroma osnovnost ter pričakovanosti pri slovničnih številih (ednina glede na množino) in pri glagolskih časih (sedanjik glede na preteklik), vendar to le v okviru enega jezika. (Prim. Waugh in Lafford 2000: 272.) Pri teh ugotovitvah so ostali tudi Jakobsonovi nasledniki in sodobna teorija zaznamovanosti: osnovno je, da je prvi izraz nezaznamovan in ima dve možni rabi, splošno in specifično, medtem ko ima drugi, zaznamovani izraz le eno vrednost. (Prim. Kučera 1982: 168.)

Jakobson (1932) je – ob tem, da je opazoval dve nasprotni oblikoslovni kategoriji – izhajal iz predpostavke, da sta obe kategoriji enakovredni in da je vsaka določena s pozitivno izraženo lastnostjo: kategorijo I označuje A, kategorijo II označuje B. Ali vsaj: kategorijo I označuje A, kategorijo II označuje odsotnost A-ja ali zanihanje A-ja. Splošne lastnosti soodnosnih kategorij je po Jakobsonu mogoče napovedati tudi drugače: če za kategorijo I napovemo obstoj lastnosti A in za kategorijo II ne moremo napovedati obstoja lastnosti A, to ne pomeni, da lastnost A v kategoriji II ni prisotna. Splošni pomen kategorije II nasproti kategoriji I je omejen na odsotnost »označevanja z A-jem« (*A-Signalisierung*). Kasneje je Jakobson (1971) še bolj formaliziral definicijo razmerja zaznamovanosti. Določil je, da osnovni pomen zaznamovane kategorije določa prisotnost določene (negativne ali pozitivne) lastnosti A; osnovni pomen ustrezajoče nezaznamovane kategorije pa glede lastnosti A ne določa nič in posredno napoveduje odsotnost lastnosti A. Nezaznamovani izraz je vedno nasproten glede na zaznamovani izraz, toda na stopnji osnovnega pomena so nasprotja lahko interpretirana kot »navedba A-ja« proti »nenavedba A-ja«, medtem ko na stopnji ožjih, jedrnih pomenov naletimo na nasprotje »navedba A-ja« proti »navedba neA-ja«.

Po Greenbergu (1966) je zaznamovanost pomembno tipološko orodje, saj moremo z upoštevanjem visoke stopnje splošnosti koncept zaznamovanosti uporabiti na različnih ravniinah jezika. To stališče nadgradi Croft (1990: 64–65) z ugotovitvijo, da zaznamovanost oskrbi sredstva za neposredno povezovanje jezikovnih lastnosti v jezikih. Primerjava formalnih kategorij naravnih jezikov je namreč zaradi velikih razlik težka, ni pa nemogoča: zgradbeno variiranje od jezika do jezika je enostavno preveliko (prim. npr. pridevniške ali rodilniške konstrukcije). Odkritje vzorcev zaznamovanosti dokazuje, da določene lastnosti jezikoslovnih zgradb, ki so dovolj osnovne in splošne, da jih lahko primerjamo medjezikovno, odkrivajo pomembne splošnojezikovne vzorce.

Iz védenja, da ima veliko slovničnih kategorij več kot dve vrednosti, je bila izpeljana ugotovitev, da tudi nasprotja v zaznamovanosti ne držijo le za dvojiške (binarne) sisteme, ampak tudi za večje skupine prvin (npr. ednina < množina < dvojina, Greenberg 1966), kar ima za posledico, da koncept naravnosti ni dvojiški, temveč je zvezen (večstopenjski): prvine jezika niso naravne in nenaravne, temveč bolj ali manj naravne. Npr. slovnično število ne vsebuje le ednine in množine, pač pa tudi dvojino in trial (v nekaterih jezikih pa tudi pavkal, tj. nizko število, večje od dva). Zaznamovanost se spreminja glede na koncept **sorazmerne** zaznamovanosti, tako da je množina zaznamovana glede na ednino, toda nezaznamovana

glede na dvojino ipd. To dopušča hierarhijo: ednina < množina < dvojina < trijal/pavkal. (Croft 1990.)

ZGLED IZ OBLIKOSLOVJA:

- angleščina

Različne množinske oblike oziroma različni načini tvorjenja množine imajo različno vrednost naravnosti: s stališča govorca, torej s stališča sem-naravnosti, so bolj naravne nepravilne množinske oblike, npr. *feet* (< *foot*). Nepravilne oblike govorec – podobno kot obrazce – »potegne« iz spomina, jih ne tvori sproti ob ubesedovanju. Navadno imajo nepravilno množino pogostne, običajne besede, tj. s stališča govorca najbolj naravne: *mice* (< *mouse*). S stališča izraza, tj. s stališča ogovorjenega oz. sym-naravnosti, ima množinska oblika *roofs* (< *roof*) bolj razvidno obliko kot množina *wives* (< *wife*) ali *sheep* (ta je celo enaka edninski). Običajna množinska oblika *roofs* je s stališča govorca najmanj naravna:

> **sem** (*sheep, feet, wives, roofs*) / **množinska oblika**

Množina je na oblikoslovno-pomenski ravnini bolj zaznamovana oziroma manj naravna kategorija kot ednina. Po Mayerthalerju (1981) kaže ta zaznamovanost množine nasproti ednini na večjo zapletenost, manjšo razumljivost oziroma manjšo naravnost, s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti pa na manjšo sem-naravnost. (Prim. Dressler 2000: 288–289.)

Tako je tudi v teoriji naravnosti: jezikovne zgradbe, prvine in pojavi so zato pojmovani kot bolj ali manj naravni in ne kot naravni in nenaravni, čeprav se zaradi preglednosti navadno izražamo, kot da gre ostro razmejitev med naravnim in nenaravnim. Na ta način je mogoče obravnavati tudi večje število povezanih jezikovnih pojavov z istim atributom: Mayerthaler poleg naravnega in nenaravnega pojava (*natural* = *unmarked*, *unnatural* = *marked*) govori tudi o še bolj nenaravnem pojavu (*more unnatural* = *overmarked*).

ZGLED:

- > **sem** (**osnovnik, primernik, presežnik**)

Osnovnik je najbolj naraven in presežnik najmanj naraven. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.)

Manj zaznamovano ali nezaznamovano se v teoriji zaznamovanosti istoveti z normalnim, pričakovanim, (bolj) zaznamovano pa s tistim, kar se razlikuje od nevtralnega (tj. zaznamovanega) po specifičnih parametrih. Nezaznamovane prvine izkazujejo večjo stopnjo določenih lastnosti, npr. izražene so s preprostejšim pomenom, so bolj pogostne v jezikih sveta, v fazi usvajanja jezika se usvajajo hitreje, manj pogosto so »tarča« ali »cilj« jezikovnih sprememb itd. (Prim. Bussmann 1996: 294–295.) Jezikovni elementi v nasprotjih, ki jih je mogoče opazovati na različnih jezikovnih ravninah, nastopajo v nesomernih parih, pri čemer na splošno velja, da je zaznamovan manj splošni oz. bolj specializirani, navadno pa tudi manj razširjeni element nasprotja. Čeprav se tudi v teoriji naravnosti uporabljajo pojmi »zaznamovan« ali »označen« (*marked*) in »naraven« (*natural*), se je uveljavila raba izraza »naraven«. Predstavniki slovenske teorije jezikovne naravnosti (Orešnik 2001c: 237) so se odločili za enotno rabo pojma »naraven« – tudi na podlagi Mayerthalerjeve (1988 [1981]: 2) ugotovitve o obratni sorazmernosti pojmov »naraven« in »zaznamovan«:

Glede na univerzalno slovnico velja: »nezaznamovan« = »naraven«, »zaznamovan«

= »nenaraven«, »manj zaznamovan« = »bolj naraven« in »bolj zaznamovan« = »manj naraven«. (Mayerthaler 1987: 27.)

Mayerthaler je izjavo »p je naraven« interpretiral kot: »Glede na stopnjo naravnosti v univerzalni slovnici in/ali slovnici posameznega jezika je p je bolj naraven od q«. »Naravnosti« pri tem ne razume kot vrednost, temveč kot usmeritev oziroma kot vrednostno razmerje. Izraz »naraven« se rabi navadno kot sopomenka za tisto, kar je intuitivno sprejemljivo ali splošno jezikovno pogostno v navezavi na sočasne jezikovne pojave in diahrone jezikovne spremembe. Naravnost je pogosto enačena tudi s tistim, kar je kognitivno preprostejše in lažje usvojljivo, bolj prvotno in zato splošno bolj razširjeno, ali z nezaznamovanim ali manj zaznamovanim (označenim). (Prim. Dressler 2000: 288.) Medtem ko je za protipomenski par izrazoma »zaznamovan« oz. »označen« sprejemljivo rabiti izraza »nezaznamovan« oz. »neoznačen«, je raba izraza »nenaraven« sporna: le redki so namreč tisti jezikovni pojavi, ki so nenaravni. Vendar pa se po nekaterih pojmovanjih naravnost ne sme nujno povezovati z nezaznamovanostjo, tudi ne s t. i. »normalnostjo« – četudi je tako pojmovana jezikovna danost pogostna. (Bailey 1996: 374.) Naravne pojave pogosto opisujemo z izrazoma »sprejemljiv« ali »razumljiv«, pri čemer se navezujemo na posamezne jezike, npr. angleški stavek *I want John to work hard* je v slovenščini nesprejemljiv, nenaraven: **hočem Janeza garati*. Večina jezikovnih prvin je v dvojiškem razmerju le bolj ali manj naravna.

Uvedba izraza »naravnost« omogoča tudi, da se izraz »zaznamovanost« še vedno rabi v duhu praške šole, tj. omejeno, v okviru enega jezika. Mayerthalerjevo pojmovanje ohranja merila za ugotavljanje zaznamovanosti, vendar jih kot naravnost širi s pomočjo univerzalij v tipološke ugotovitve, pri čemer je pomembno, da se načelo »zgradba X je bolj naravna (manj zaznamovana) kot zgradba Y« interpretira kot »zgradba X je v parametrih A, B ... bolj naravna (manj zaznamovana) kot zgradba Y«. (Prim. Dressler 2000: 294.) V pričujoči monografiji se navezujemo na Mayerthalerjevo pojmovanje naravnosti.

Obe teoriji se razlikujeta tudi glede na metodološki pristop h gradivu: medtem ko so v teoriji zaznamovanosti le-to določali s pomočjo meril v posameznem jeziku, saj je načeloma veljalo, da so merila zaznamovanosti določljiva v okviru enega jezika, pa skuša teorija naravnosti parametre naravnosti najprej deducirati iz določene jezikovne baze, nato pa jih preizkusiti na drugih jezikih in področjih. Pri tem je pomembno, da teorija naravnosti sklepa o naravnosti posameznih jezikovnih prvin, kategorij ali pojavnosti tudi na podlagi intuitivne sprejemljivosti v jezikih nasploh. (Prim. Mišeska Tomić 1989: 4.)

Jezikovna ravnina, v okviru katere je naravno jezikoslovje najbolj napredovalo, je oblikoslovje. V sedemdesetih in osemdesetih letih so jezikoslovci večinoma z nemškega govornega področja – Mayerthaler (1981), Wurzel (1984), Dressler (1985), Dressler idr. (1987) – na osnovi metod in izsledkov teorije zaznamovanosti in fonetičnih nevtralizacij oblikovali splošno osnovo naravnega oblikoslovja. Naravnost je postala krovni pojem za različne aplikacije istih parametrov naravnosti oziroma za različne podteorije teorije naravnosti: za Mayerthalerjevo univerzalno sistemsko neodvisno oblikoslovno teorijo naravnosti, za Wurzelovo od sistema odvisno in sistemu ustrezno teorijo naravnosti ali za Dresslerjevo teorijo tipološke ustreznosti, ki združuje elemente prvih dveh teorij v iskanju tipološko ujemajočih se jezikov. (Prim. Dressler 2000: 290–293.) Vsi trije predstavniki so skušali v individualnih raziskavah v okviru naravnega oblikoslovja na podlagi ugotovljenih para-

metrov ugotoviti in napovedati stopnjo mogočih jezikovnih sprememb oziroma jezikovnega vedênja.

Za slovensko teorijo jezikovne naravnosti je bistvenega pomena Mayerthalerjevo pojmovanje naravnosti/zaznamovanosti kot »ujemanje s tipičnimi lastnostmi govorečega« (Mayerthaler 1988 [1981]: 8). Mayerthaler je – za razliko od svojih predhodnikov, ki so sicer vedeli, da so nekatere jezikovne zgradbe naravnejše za govorca in druge za ogovorjenega, vendar niso ločevali med njimi, saj so predpostavljali, da je zaznamovanost za oba udeleženca v sporočanju enaka – na podlagi ločevanja med preprostim in zapletenim uvedel bistveni razloček med naravnostjo za govorca in naravnostjo za ogovorjenega. Ti dve vrsti naravnosti je na podlagi spoznanja, da so možgani vseh govorcev enaki, vrednotil s pomočjo meril, ki niso jezikovno specifična, temveč so odziv možganskih procesov, ter te vrednosti izražal z lestvicami naravnosti.

SONARAVNOST

Naravno jezikoslovje deli razmere v jeziku na sonaravne (*connatural*) in nesonaravne (*abnatural*): sonaravni razvoj jezika sledi našim nevrobiološkim procesom ne glede na družbeno funkcijo, nesonaravni razvoj pa je povzročen družbeno. (Bailey 1996: 369.) Nesonaravno je, kar ne pride v jezik po naravni poti: sem uvrščamo torej vse jezikovne spremembe, ki so posledica jezikovnega načrtovanja, purizma, prevzemanja pod vplivom drugega jezika ali drugačnega vpliva enega jezika na drugega. Vse tako spodbujene jezikovne spremembe so nesonaravne, saj so umetne, družbeno pogojene. Po Baileyju je nesonaravni razvoj pogosto nasproten s sonaravnim, vendar pa to ni nujno – obe vrsti jezikovnih sprememb sta lahko razmeroma pogostni in obe sta »normalni«.

ZGLEDA:

- angleščina
V angleščini je več vrst oziralnih zaimkov (*the man (that) you see – that* ali \emptyset), največ pa je oziralnih zaimkov, ki se začenjajo z *wh-*. Medtem ko sta *that* in \emptyset v jeziku od nekdaj, so se zaimki *wh-* pojavili v t. i. srednjeangleški dobi. Zato smemo trditi, da sta *that* in \emptyset bolj naravna kot *wh-*zaimki. Vendar si pristojni jezikoslovci niso enotni glede tega, ali so *wh-*zaimki nastali po naravni poti ali po naliki s francoskimi oziralnimi zaimki, saj so nastali prav v obdobju obilnega vplivanja francoščine na angleščino. Če gre za nastanek pod vplivom francoščine, zgled krši sonaravnost.
- slovenščina
V zaimskem in pridevniškem mestniku (*pri ruskem carju*) rabimo v knjižnem jeziku le končnico *-em*, v pogovornem jeziku pa pogosto končnico *-emu* (*pri zelenemu carju*). Ker se je končnica, ki jo uporabljamo v knjižnem jeziku, uveljavila umetno pod vplivom jezikoslovcev 19. stoletja, dvojnica ni sonaravna.

Razlikovanje med sonaravnostjo in nesonaravnostjo je pomembno toliko, ker – izhajajoč iz Mayerthalerjeve omejitvene delovne hipoteze – slovenska teorija jezikovne naravnosti tako kot naravno jezikoslovje nasploh obravnava samo sonaravne primere in razmere. Vendar je pojmovanje nesonaravnosti deloma tudi sporno, saj mnogokrat s sočasnega vidika in s stališča govorca ni razvidno, ali je jezikovna prvina, kategorija ali pojavnost v jezik govorečega prišla iz drugega jezika ali pod vplivom družbenih dejavnikov, saj je mogoče, da jo govorec kljub temu občuti kot naravno oz. nezaznamovano. Sonaravnost je zato verjetno

tesno povezana z jezikovnimi zvrstmi: pri ubesedovanju v nepredpisani, neformalni jezikovni zvrsti govorec ni zainteresiran uporabljati tistih jezikovnih prvin, ki jih čuti kot manj naravne, pri formalnem sporazumevanju pa je v skladu z veljavnimi normami prisiljen uporabljati tudi težje, morda z nesonaravnim razvojem nastale jezikovne zgradbe. Z drugega vidika gledamo na jezikovne spremembe tudi kot na del naravnega razvoja jezika. Danes imamo v jeziku mnogo zgradb in izrazov, za katere ne vemo več izvora in jih zato moremo obravnavati kot enakovredne izvornim. S tega stališča je tudi vikanje kot pojav mogoče pojmovati kot nekaj sonaravnega. V jezikih sveta se je vikanje uveljavilo kot odraz družbenega spoštovanja: raba množine osebnega zaimka namesto ednine za izražanje spoštovanja do govorjenega je izpričana po mnogih, izvorno nesorodnih jezikih, v Evropi pa je prvi tak primer zabeležen že v tretjem stoletju. (Prim. Kordić 2002, 37.)

Nesonaravnost je mogoče pojmovati kot eno od odprtih vprašanj slovenske teorije jezikovne naravnosti. Če je ena od dvojnic, ki jim s pomočjo t. i. izpeljav skušamo napovedati jezikovno vedénje, nastala po nesonaravni poti, je treba najprej sprejeti stališče, ali je dvojnica kljub temu živa prvina jezika, v katerem se pojavlja. Če je odgovor pritrdilen, potem je tudi taka jezikovna prvina relevantna za obravnavo s stališča teorije naravnosti.

ZGLED:

- Dvojnici *pred ter po uporabi* in *pred uporabo in po njej* je mogoče opisati z lestvicami naravnosti, ker sta obe živi prvini naravnega jezika – ne glede na to, da je dvojnica *pred in po uporabi* po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenskem pravopisu* 2001 (v nadaljevanju SSKJ in SP) za knjižni jezik prepovedana. (Prim. izpeljave 74, 75, 76 in 98, 99 v gradivskem delu knjige.)

Če bi bila dvojnica umetna, v pogovornem oziroma neformalnem jeziku sprejeta kot neobičajna, je s stališča teorije naravnosti nesonaravna.

ZGLED:

- S stališča knjižne norme je prepovedana oblika *pri tretjemu človeku*, ki je v pogovornem jeziku živa, predpisana oblika *pri tretjem človeku* pa je v živi rabi redka oziroma knjižna. Prepovedana oblika zaradi vpliva pogovornega jezika prodira celo v knjižni jezik, npr. ... *skupaj naročijo raziskavo pri tretjemu partnerju – raziskovalni inštituciji* (Delo 2000); *Sundin je zabil dva gola, pri tretjemu, ki ga je prispeval švedski rojak Mikael Renberg, pa je podal* (Delo 2002). (Vir zgledov je besedilni korpus *Nova beseda*.)

V tem primeru nesonaravnost v izpeljavi nakazujemo z razlikovalnim parametrom, ki ga v lestvici naravnosti nakažemo s predpisanostjo sloga. Lestvica, ki opisuje jezikovne prvine, ki so ali niso v skladu s knjižnojezikovno normo, se glasi: > **sem (nepredpisani, predpisani) / slog**. Vse, kar je predpisano, je v skladu s formalno, diktirano normo ne glede na to, ali je govorjena ali ne. Utemeljitev lestvice > **sem (nepredpisani, predpisani) / sporazumevalni slog** je sledeča: S stališča govorca je manj naporno neformalno, nepredpisano ubesedovanje, saj poteka z manj zavestnega preverjanja pravilnosti povedanega ali napisanega. Pravilnost je v teh okoliščinah pojmovana kot upoštevanje formaliziranih pravil oz. ustaljene norme. Stopnja pravilnosti je v predpisanih sporazumevalnih slogih večja kot v nepredpisanih, stopnja sprejemljivosti in ustreznosti govornemu položaju pa sta višji merili,

ki omogočata razumljivost povedanega. Tema dvema meriloma mora ustrezati tudi nepredpisani sporazumevalni slog. Predpisane jezikovne prvine so večinoma sonaravne, redko so predpisane nesonaravne jezikovne prvine. V okviru nesonaravnosti so za nas – ponavljam – aktualna le tista jezikovna sredstva, ki so v neskladju s predpisanim knjižnojezikovnim slogom, torej jih le-ta prepoveduje, a so v jeziku živa.

1.2 SLOVENSKA TEORIJA JEZIKOVNE NARAVNOSTI

Spoznanja Mayerthalerjeve teorije je v Sloveniji pod Orešnikovim vodstvom (Orešnik 1999, 2001) razvila skupina jezikoslovcev germanistov mlajše generacije – Petrič (1990, 1995), Teržan (1988, 1991, 1998), Trobevšek Drobnak (1987, 1991). Njihova teorija zato predstavlja podaljšek te, t. i. celovške šole jezikovne naravnosti. Slovenska teorija jezikovne naravnosti je deloma prevzela prej nakazane možnosti, deloma pa nadgradila načela naravnega oblikoslovja, kar je pogojeno tudi s premikom gradivskega jedra teorije iz oblikoslovja v skladnjo (Orešnik 1999), kasneje pa v (obliko)skladnjo (Orešnik 2001). Na podlagi široko zasnovane gradivske analize je bila izoblikovana nova različica že znanih načel naravnosti, ki pomagajo razumeti osnovne dejavnike delovanja jezika kot najbolj učinkovitega sistema medsebojnega sporazumevanja in osnovne dejavnike jezikovnih sprememb (Teržan Kopecky 2000). Teorija zmore napovedati jezikovno vedénje oziroma pove, pod kakšnimi pogoji je neko jezikovno vedénje napovedljivo.

DVOJNICA

Pojmovanje dvojnice je mogoče navezati na Trubeckojev (1939: 30–32) pojmovanje nasprotja oziroma razlikovanja v glasoslovju. Jezikovni enoti se razlikujeta toliko, kolikor med njima obstaja nasprotnostno razmerje. Kadar tako nasprotje povzroča razlikovanje pomena, govorimo o razlikovalnem, sicer pa o nerazlikovalnem nasprotju.

ZGLED:

- nemščina
Fonološko nasprotje med *o – ie* (*so – sie, Rose – Riese*) je razlikovalno, nasprotje med jezičnim *r* in jezičkovnim *r* pa je nerazlikovalno. Za glasoslovje je Trubeckoj uvedel tudi zamenljive in nezamenljive glasove. Prvi lahko v danem jeziku stojijo v istem glasovnem okolju, drugi pa nikoli. V nemščini sta taka glasova *ich* in *ach*. Prvi stoji na položajih, ki niso takoj za *u, oa, au*, drugi pa je prav na teh. Tako se besedi *dich* in *doch* ne razlikujeta le po samoglasniku, ampak tudi po glasu *ich* in *ach*. Vendar tega nasprotja ne moremo pojmovati kot samostojno razlikovalno sredstvo, saj je vezano na predhodni samoglasnik. Nezamenljivi glasovi načeloma ne gradijo fonološke razlikovalne funkcije, ker ne morejo stati v istem glasovnem okolju in ne morejo določiti posamičnih razlikovalnih elementov dveh besed. Zamenljivi glasovi pa to nasprotje gradijo ali pa ne. To je odvisno izključno od funkcije, ki jo imajo taki glasovi v danem jeziku. V nemščini je npr. relativna tonska višina samoglasnikov za pomen nerazlikovalna. Vpliva lahko le na pozivno funkcijo, pomen besede pa ostaja nespremenjen. Če pa visokotonirani *u* in nizkotonirani *u* opazujemo kot dva različna glasova, lahko rečemo, da sta zamenjujoča, ne pa razlikovalna. Nasprotno se v nemščini lahko zamenjata

tudi *r* in *l* (*Land – Rand* ‘rob’), ki pa ustvarjata razlikovalno nasprotje. Povsem drugače je v japonščini: *l* in *r* se zamenjata, a ne ustvarjata nasprotja, zato je relativna tonska višina zloga razločevalna. Beseda *TSURU* ima lahko tako tri pomena: če je tonska višina prvega *u* višja od drugega, pomeni ‘tetiva’; če je tonska višina prvega *u* nižja od drugega, pomeni ‘žerjav’; če sta na isti višini, pomeni ‘loviti na trnek’. (Trubeckoj 1939.)

Težišče slovenske teorije je preučevanje (obliko)skladenjskih sopomenskih izrazov, imenovanih **dvojnici**, ki imata različno stopnjo naravnosti. Ker je sopomenskost dvojnici pojmovana zelo široko, moremo dvojnici razumeti tudi kot zgradbi, ki ju povezuje ista **krovnna kategorija** (tj. tipska povezovalna lastnost) in ki se ločita v največ dveh razlikovalnih parametrih. (Prim. Orešnik 1999: 18.) Slovenska teorija naravnosti v zvezi z dvojnici ne govori o pretvorbenih možnostih, temveč o pogojih za soobstojanje ene ali druge dvojnice.

ZGLEDI:

- Določni (*ta*) in nedoločni (*en*) člen sta dvojnici, ker ju povezuje krovnna kategorija »člen«.
- S stališča, da je dvojnica vse, kar ima zbirno poimenovanje, štejemo za zgled tudi dvojnici *brat ali oče bo šel* in *brat in oče bosta šla*, ker ju povezuje kategorija »priednost«, ne glede na različnost njunih pomenov.

Če dvojnici nista sopomenski, moramo kot enega od parametrov navesti spremembo pomena oziroma razliko v pomenu.

ZGLED:

- Glagol *predavati* se v svojem osnovnem pomenu ('poklicno podajanje') veže s premim ali predložnim predmetom, v neosnovnem pomenu ('nepoklicno podajanje') pa le s predložnim predmetom: > **sem ('poklicno podajanje', 'nepoklicno podajanje') / pomen glagola *predavati***. (Prim. izpeljavo 5.)

V načinu obravnave dvojnici je tudi načelni razloček med obema šolama: medtem ko celovška šola dvojnici ne posveča pozornosti, trditve, ki jih izreka, pa so predvsem tipološke, se slovenska teorija jezikovne naravnosti nadgrajuje prav iz kontrastivnega prikaza razlik med obema dvojnici, ki so utemeljene z razmerami v posameznem jeziku. (Prim. Orešnik 1999: 21.)

Predstavniki slovenske teorije naravne skladnje so v zgodnejši fazi dvojnici obravnavali le kot krepke in šibke, pri čemer je krepka dvojnica tista, ki je bolj razvidna, bolj obvestilna, s stališča govorca manj gospodarna in s stališča ogovorjenega lažje razumljiva.

- Samostalniška zveza *tajvanski Kitajci in Japonci* je nasproti dvojnici *tajvanski Kitajci in tajvanski Japonci* šibka dvojnica. (Orešnik 1999: 25.)
- Odvisniki s korelatom (povezovalnim členom) v nadrednem stavku (tj. dvodelni odvisniki) so krepke dvojnice, odvisniki brez korelata v nadrednem stavku (tj. enodelni odvisniki) pa ustrezne šibke dvojnice. – »*Prisilili so jih (k temu), da si rezultate natančneje ogledajo.*« (Petrič 2001.) Petrič navaja eno od zgodnejših trditev slovenske šole, da se krepke dvojnice pojavljajo pogosteje v bolj zaznamovanih besedilih, šibke dvojnice pa v manj zaznamovanih besedilih.

Slovenska teorija naravnosti predpostavlja, da govorčeva izbira med obema možnostma ni poljubna, da kot udeleženec sporazumevanja niha med dvema osnovnima nasprotujočima si dejavnikoma pri sporazumevanju: med *gospodarnostjo izražanja*, ki sledi težnji po najmanjšem naporu govorca, in *natančnostjo izražanja*, ki sledi težnji po čim bolj učinkovitem sporazumevanju. Izhajajoč iz tega mora biti tudi utemeljevanje naravnosti jezikovnih potekov dvostransko: dvojnice so v slovenski teoriji opisane s sem-vrednostmi in sym-vrednostmi, pri čemer je v interesu govorca *sem-naravnost* (*sem* – *semantika*), v interesu ogovorjenega pa *sym-naravnost* (*sym* – *simbol*). Prva zadeva kognitivno zapletenost, druga pa kodiranje.

1.3 LESTVICE NARAVNOSTI (*NATURALNESS SCALE*)

Obe vrsti naravnosti izraža naravno jezikoslovje z *lestvicami naravnosti*. Lestvice srečamo že pri Mayerthalerju (1981), ki jih deli na sem- in sym-lestvice. V slovenski teoriji jezikovne naravnosti so vrednosti v lestvicah obratno sorazmerne glede na to, ali nastopajo v sym- ali sem-lestvicah: kar ima visoko sem-vrednost, je ugodno za govorca, zato pa manj ugodno za ogovorjenega; kar ima visoko sym-vrednost, je bolj ugodno za ogovorjenega, zato pa manj za govorečega.

ZGLED:

- **> sem (množina, dvojina) / slovnično število**

Množina je ugodnejša za govorca, ker jo je mogoče pojmovati kot nekaj splošnejšega. Če pa govorec izbere dvojino, mora ob ubesedovanju predmetnosti šteti enoti natančno določiti. Natančno določanje je za govorca bolj zamudno in zahteva od njega več navora kot splošna ocena. Nasprotno je s stališča ogovorjenega raba dvojine bolj ugodna, ker je bolj natančna: o številu štetih enot izve več, če je uporabljena dvojina.

Vendar je ločevanje med sem-vrednostmi in sym-vrednostmi utemeljeno že z razlikovanjem med govorcem in ogovorjenim kot enakovrednima udeležencema sporazumevanja, ki si vlogi tudi izmenjujeta. V okviru slovenske teorije jezikovne naravnosti je bila večina sym-lestvic utemeljena z Mayerthalerjevim načelom razvidnosti, kar pomeni, da se primerjana jezikovna elementa razlikujeta po glasovni oz. besedni obilnosti, sicer pa sta si enakovredna. V sem-lestvicah pa so zaradi utemeljevanja z različnimi načeli dvojnice bolj raznorodne. Ob delu s slovenskim gradivom se je zato pojavila delovna predpostavka, da vsake sem-lestvice ne moremo pretvoriti v sym-lestvico, vsako sem-lestvico pa je mogoče pretvoriti v sym-lestvico. To utemeljimo z dejstvom, da moremo sym-lestvico oblikovati le za tista dva elementa, ki sta enakopravna, ki imata isto področje rabe, sem-naravnost pa nima te omejitve. Vendar pa v izpeljavah¹ ni bilo mogoče potrditi te predpostavke: element, ki ima širše področje rabe, je namreč mogoče omejiti tudi gradivsko ali z okoljem lestvice. Tretja omejitev pa je upoštevanje pojma dvojica: dvojnice so namreč skoraj vedno le v največ dveh parametrih različne jezikovne strukture, ki jih povezuje ista krovna kategorija.

¹ Z izrazom »izpeljava« je poimenovano sosledje predpostavk teorije naravnosti, s pomočjo katerih je na deduktivni način podana napoved jezikovnega vedjenja obravnavanih dvojníc. Deli izpeljave so natančneje pojasnjeni v poglavju 1.5.

ZGLEDI:

- Predlog *od* in veznik *kot* moremo primerjati le v primerjalnih skladenjskih zgradbah, saj obstajajo področja, kjer se uporablja *kot*, ne more pa se *od*: *dežuje kot za stavo; dežuje, kot bi bil sodni dan; miza je tako dolga kot široka* ipd. (Prim. izpeljavi 23 in 25.)
- Para jezikovnih zgradb, kot sta časovni odvisnik, uveden z veznikom *ko*, in časovni odvisnik, uveden z veznikom *potem ko*, po pojmovanjih slovenske teorije jezikovne naravnosti ne moremo imenovati dvojnici, če veznik *ko* ne pomeni 'potem ko'. (Orešnik 1999: 26.)
- Čeprav sta *nekaj (prinesel mi je nekaj jabolk)* in *več (prinesel mi je več jabolk)* oba nedoločna števnik, ju glede na to, da ima *več* dva pomena (*več* je tudi primernik: *prinesel mi je več jabolk kot hrušk*), smemo primerjati le, kadar se omejimo na njuno sopomenskost. (Prim. izpeljave 80–86.)

Slovenska teorija jezikovne naravnosti uporablja v izpeljavah dve vrsti lestvic: osnovne in izpeljane.

- Osnovni lestvici imata obliko:
> **sem (A, B)** in > **sym (A, B)**
- Iz sem-lestvice t. i. »izpeljani« lestvici pa sta:
> **sem (A + B, B)** in > **sem (A, A + B)**

1.3.1 SEM-LESTVICE

Sem-lestvice so utemeljevane s stališča govorca, tj. s stališča kognitivne zapletenosti. Zaradi dosledne nasprotnosti vrednosti v sem-lestvicah in sym-lestvicah in zaradi boljše preglednosti nad načeli, s katerimi lestvice utemeljujemo, so v monografiji uporabljene le sem-lestvice. Iz sem-lestvic sta izšli tudi obe izpeljani lestvici in v okviru sem-lestvic izvajamo tudi prijem obratne zaznamovanosti (*markedness reversal*). Z metodološkega vidika je to le praktična omejitev teorije, saj bi bilo mogoče napraviti tudi enakovrstni izpeljani sym-lestvici in tudi s sym-lestvicami bi bila lahko izvedena obratna zaznamovanost.

Iz lestvice, ki jo zapišemo: > **sem (A, B)** razberemo, da je A bolj sem-naraven od B.

Pri tem velja:

A = > sem, tj., A ima visoko sem-naravnost.

B = < sem, tj., B ima nizko sem-naravnost.

Lestvico preberemo:

Glede na kognitivno zapletenost je A bolj naraven od B.

ZGLED:

- > **sem (ednina, neednina) / slovnično število**
Glede na kognitivno zapletenost je ednina bolj naravno slovnično število kot neednina. (Greenberg 1966: 31–37.)

V zgornji lestvici je navedba kategorije »slovnično število« za poševnico le tehnična okrajšava zapisa dane lestvice, ki je ne smemo mešati z lestvicami, ki imajo v enaki obliki zapisano t. i. okolje, v katerem »velja« dana razporeditev vrednosti.

ZGLEDI:

- > **sem (imenovalnik, drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**
Glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik bolj naraven od drugih sklonov. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.)
- > **sem (druga, nedruga) / glagolska oseba v podsistemu pozivanja**
Glede na kognitivno zapletenost je v podsistemu pozivanja druga glagolska oseba bolj naravna od prve in tretje, tj. nedruga. (Prim. Orešnik 2001: 228.)
- > **sem (prihodnjik, sedanjik) / za izražanje prihodnosti**
Glede na kognitivno zapletenost je za izražanje prihodnosti bolj naravno rabiti prihodnjik kot sedanjik.

OBRATNA ZAZNAMOVANOST (MARKEDNESS REVERSAL)

Zgledi kažejo, da okolje, v katerem določamo stopnjo naravnosti jezikovnega pojava, ni nepomembno. Če se stopnja naravnosti danega jezikovnega elementa v različnih, a vedno manj naravnih jezikovnih okoljih spreminja, imenujemo pojav **obratna zaznamovanost** (*markedness reversal* – MR; lestvice, v katerih je uporabljena obratna zaznamovanost, so označene z MR). Zaznamovanost je splošni pojav, ki se nanaša na jezikovne prvine različnih vrst, obratna zaznamovanost pa je določena le za tiste jezikovne enote, ki jih je mogoče povezati v neko skupino v določenem manj naravnem okolju. O obratni zaznamovanosti ne govorimo kot o metodi ali načelu, temveč kot o pojavu, ki je opazen pri omejeni skupini besed ali jezikovnih prvin. Tiersma (1982: 847) opaza, da se posameznemu razredu besed ni treba vesti pod vplivom obratne zaznamovanosti, temveč je samo mogoče, da pri ustrezni skupini besed opazimo ta pojav, ki je dokaz za »relativnost zaznamovanosti« (Sobkowiak 1997).

ZGLED:

- Če velja, da so nedoločni števniki navadno nesklonljivi, je ta sicer manj naravni jezikovni pojav bolj naraven v okolju nedoločnih števnikov bolj naraven.
> **sem (sklonljivost, nesklonljivost)**
> **sem (nesklonljivost, sklonljivost) / nedoločnih števnikov**

Pojav *markedness reversal* (Andersen 1972: 45; Batistella 1996: 58) je bil imenovan tudi *local markedness* (Tiersma 1982), *markedness dominance* (Andersen 1972: 46) ali *local inversion of markedness* (Sobkowiak 1997). Kot metodološko načelo sta ga v glasoslovje uvedla Andersen (1972) in Shapiro (1972) in tudi že opozorila, da obrat zaznamovanih vrednosti v nasprotjih, ki jih »obvladuje« zaznamovano, s stališča teorije naravnosti manj naravno okolje, ni omejeno na glasoslovje (Andersen 1972: 45). Andersen poudarja celo, da obratna zaznamovanost v manj naravnem okolju ni omejena na jezik, temveč je bistvena značilnost vseh človeških semiotičnih (znakovnih) sistemov.

ZGLED:

- Preprost primer, ki zadeva razlikovanje med slavnostnim in vsakodnevni oblačilom: v običajnem, naravnem ali nezaznamovanem okolju je slavnostno oblačilo zaznamovano, vsakodnevno, tj. običajno oblačilo pa nezaznamovano; v zaznamovanem okolju, tj. ob svečanih priložnostih, pa so zaznamovane vrednosti formalnih in običajnih oblačil obrnjene. (Prim. Andersen 1972: 45.)

Andersen obratno zaznamovanost povezuje z nevtralizacijo: »V angleških stavkih, ki imajo status zaznamovanosti, je nasprotje trdilno – netrdilno (*they do know – they know*) nevtralizirano in normalno zaznamovana trdilnost je uporabljena za izključitev netrdilnosti (*Do they know? They do not know.*)«. Shapiro pa obratno zaznamovanost razširja za širši opis »pojava, v katerem zaznamovano okolje obrne normalno zaporedje vrednosti v nasprotju«. Domneva, da obratne zaznamovanosti ni treba povezovati z nevtralizacijo. (Shapiro 1983: 93; nav. po Batistella 1996: 37.)

Jezikoslovci so torej obrat zaznamovanosti opazovali le pri posameznih lestvicah, katerim je bil določen podsistem. Slovenska teorija jezikovne naravnosti pa je s povezovanjem lestvic uvedla tudi povezovanje tistih lestvic, v katerih so vrednosti razporejene po obratu zaznamovanosti.

ZGLED IZ GLASOSLOVJA:

- Lestvico > **sem (nezveneči, zveneči) / nezvočnik** je utemeljil že nauk o zaznamovanosti. V podsistemu zvočnikov pa je bilo treba spremeniti okoliščine: > **sem (zveneči, nezveneči) / zvočnik** – MR. (V slovenščini so vsi zvočniki zveneči, nezveneče nezvočnike poznajo le nekatera narečja. Tudi sicer so nezveneči zvočniki redki, obstajajo npr. v islandščini in valižanščini.)

ZGLEDI IZ SKLADNJE:

- Prihodnost (*pisali bomo nalogo*) izražamo tudi s sedanjikom (*jutri pišemo nalogo*), vendar pa so prihodnjiške oblike skoraj povsem specializirane za izražanje prihodnosti in zato najbolj naravni način izražanja prihodnosti. V bolj osnovni lestvici > **sem (sedanjik, prihodnjik)** je bilo treba ob zoženju okolja spremeniti zaporedje obeh vrednosti: > **sem (prihodnjik, sedanjik) / za izražanje prihodnosti** – MR. (Prim. izpeljavo 9.)

Izhajajoč iz stališča, da naj bi prijem obratne zaznamovanosti uporabljali le v tistih lestvicah, ki jih ne moremo utemeljiti na noben drug način oziroma z nobenim od devetih meril slovenske teorije (merila so podrobneje predstavljena v poglavju 1.4.2), bi zgornji zgled mogli pojmovati tudi kot deloma sporen. Če pa sprejmemo stališče, da je prijem obratne zaznamovanosti metodološki pristop oziroma zgolj pojav, ki je opažen pri določenih jezikovnih podsistemi, utemeljujemo pa ga z načelom specializiranosti rabe, je zgled enako sprejemljiv kot naslednja:

- V nekaterih podrazredih samostalnikov so edninske oblike tiste, ki so manj naravne, čeprav je ednina najbolj naravno slovnično število, needninske oblike (navadno imenovane skupna imena) pa tiste, ki so bolj naravne (nezaznamovane). S tipološkega vidika je obratna zaznamovanost pojav, ki ga opazimo v nekaterih podsistemi v veliko jezikih. Po Croftu (1990: 66) pravkar prikazana soodnosnost med kategorijo števila in podrazredom samostalnikov predstavlja prototip.
- Po jezikih sveta je najbolj razširjen besedni red SOV (*subject – object – verb*). Osnovna lestvica se zato glasi: > **sem (SOV, SVO)**. Če pa se omejimo le na jezike z besednim redom SVO (ki je manj naraven od prvega), potem je v teh jezikih bolj naravno zaporedje povedek (*verb*) – predmet (*object*) kot pa zaporedje predmet (*object*) – povedek (*verb*). (Orešnik 2001: 158.)

Formalno je pojav obratne zaznamovanosti mogoče pojmovati sledeče: V sistemu dveh lestvic, npr. $> \text{sem (A, B)}$ in $> \text{sem (X, Y)}$, izberemo manj naravni element ene od lestvic in ga postavimo kot okolje druge lestvice, v kateri se nato zamenja zaporedje po naravnosti razvrščenih členov lestvice: $> \text{sem (B, A)}$ / Y. Število zgledeov oz. izpeljav obratne zaznamovanosti je premajhno, da bi smeli trditi, da o vrednosti naravnosti posameznih elementov lestvice sklepamo tudi vzvratno. Če imamo torej lestvici $> \text{sem (A, B)}$ / X in $> \text{sem (B, A)}$ / Y, zaenkrat še ne moremo sklepati o tem, da bi se tretja lestvica glasila $> \text{sem (X, Y)}$.

Ob obravnavi gradiva, pri katerem je vidno, da gre za zapleteno okolje (npr. Y), ki bi ga v neki tretji lestvici vrednotili kot manj naravni člen te lestvice (npr. $> \text{sem (X, Y)}$), je treba upoštevati dejstvo, da je obrat zaznamovanosti smiselno izvesti le pri eni od danih lestvic $> \text{sem (A, B)}$ in $> \text{sem (C, Č)}$, saj je pri povezovanju vrednosti v lestvicah sicer rezultat enak. Katero lestvico izberemo za obrat, je za posledice izpeljave nerelevantno, saj je rezultat v obeh primerih isti. Gre za tehnični postopek.

ZGLED:

Vrednosti osnovnih lestvic $> \text{sem (A, B)}$ in $> \text{sem (C, Č)}$ se povezujejo kot:

A C
B Č

Vrednosti osnovne lestvice $> \text{sem (A, B)}$ in lestvice $> \text{sem (Č, C)}$ – MR, nastale z obratno zaznamovanostjo, se povezujejo kot:

A Č
B C

Vrednosti lestvic $> \text{sem (B, A)}$ – MR in $> \text{sem (Č, C)}$ – MR, nastalih z obratno zaznamovanostjo, se povezujejo kot:

A C
B Č

Ugotovitev, da moremo v okviru ene izpeljave uporabiti le eno lestvico, ki je nastala po obratu zaznamovanosti, je hkrati tudi *formalna lastnost izpeljave*, kakršno uporabljamo v slovenski teoriji jezikovne naravnosti.

Izpeljave, v katerih so ponazorjeni nekateri vidiki obratne zaznamovanosti, so predstavljene v poglavju 2.2.2.

Pri lestvicah, ki so uporabljene v monografiji, se obratna zaznamovanost pogosto pojavlja v povezavi z načeloma prototipičnosti in specializiranosti rabe, seveda če je izpolnjen predpostavljeno, da je okolje, ki določa dano lestvico, manj naravno. V monografiji je uporabljenih devet lestvic, ki so tvorjene s pomočjo prijema obratne zaznamovanosti. Izhajajo iz osnovnih lestvic, te pa so utemeljene z merili slovenske teorije jezikovne naravnosti.²

² Prim. izpeljave 39, 72, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 91 in 96 v poglavju *Obravnava slovenskega (obliko)skladijskega gradiva*.

IZPELJANI LESTVICI $> \text{SEM (A + B, B)}$ IN $> \text{SEM (A, A + B)}$

Ker so se predstavniki slovenske veje jezikovne naravnosti odločili za premik gradivskega jedra teorije iz oblikoslovja v skladnjo in za razširitev na področje oblikoskladnje, je nova usmeritev spodbudila nekaj metodoloških sprememb, izhajajočih iz narave (obliko)skladenjskih dvojnic v primerjavi z oblikoslovnimi dvojnici. Medtem ko so bile vse Mayerthalerjeve lestvice v osnovni obliki in narejene večinoma za oblikoslovje, je Orešnik ob delu z oblikoskladenjskimi in skladenjskimi zgledi ugotovil, da samo z osnovnima lestvicama ne more zajeti vse možnosti v obstoječih razmerah. Pri iskanju možnosti za rešitev se je oprl najprej na znano trditev strokovnjakov za zaznamovanost: **manj zaznamovano je bolj pestrega vedênja**. Bolj osnovno je tisto, kar ima širše področje rabe. Izhajajoč iz tega je uvedel izpeljano lestvico s predlogo $> \text{sem (A + B, A)}$. Slaba lastnost lestvice $> \text{sem (A + B, A)}$ je, da je nedoločena: če jo zapišemo v obliki $> \text{sem (A + B, X)}$, vidimo, da je X bodisi A bodisi B. Na ta način je drugo mesto v lestvici premalo definirano, teorija pa z njo izgubi potrebno in zaželeno omejitev. Ob delu z dvojnici, tj. v izpeljavah, je Orešnik (2001: 122–123) skušal to pomanjkljivost nadomestiti z natančnim umeščanjem podatka o novi lestvici v popolnoma predpostavljene delu posledic, torej že v če-stavku.

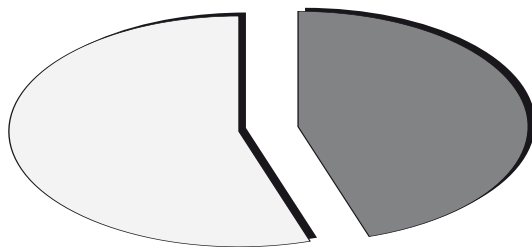
ZGLED:

- $> \text{sem (moški imenovalnik ednine, drugi skloni)}$
- $> \text{sem (eden \& en, samo en)}$

Če je v okviru glavnega števnikar *en* kaka razlika med rabo oblik *eden* in *en* in rabo oblike *en*, tako da eno rabimo v moškem imenovalniku ednine, drugo pa v preostalih sklonih, potem sta *eden* in *en* tista, ki ju rabimo v moškem imenovalniku ednine. (Orešnik 2001: 123.)

Kasneje se je izkazalo, da so potrebne tudi lestvice oblike $> \text{sem (A, A + B)}$, kar je pomenilo, da pestrost ni edini pomembni dejavnik pri določanju naravnosti, temveč da so raz-

Grafikon 1: Izpeljav s predlogo $> \text{sem (A + B, B)}$ je 55 odstotkov, s predlogo $> \text{sem (A, A + B)}$ pa 45 odstotkov.

mere, v katerih nastopa le bolj naravna enota sama, bolj naravne kot razmere, v katerih nastopata bolj naravna in manj naravna enota; te razmere pa so bolj naravne kot tiste, v katerih nastopa manj naravna enota sama. Iz nove krovne lestvice $> \text{sem (A, A + B, B)}$ je Orešnik naredil dve izpeljani predlogi $> \text{sem (A + B, B)}$ in $> \text{sem (A, A + B)}$ ter sprejel stališče, da sta izpeljani lestvici dobri, pravilno tvorjeni, če je taka tudi soodnosna osnovna lestvica $> \text{sem (A, B)}$.

Uvedbo izpeljanih lestvic zagotovo upravičuje tudi dejstvo, da je v več kot polovici v monografijo vključenih izpeljav uporabljena izpeljana predloga: in sicer lestvica s predlogo $> \text{sem (A + B, B)}$ 35-krat in lestvica s predlogo $> \text{sem (A, A + B)}$ 30-krat.

Lestvico $> \text{sem (A + B, B)}$ preberemo:

Glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih nastopata elementa A in B, kot razmere, v katerih nastopa samo element B.

ZGLED:

- Ob osnovni lestvici **> sem (primernik, presežnik)** (prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11) nastopa v gradivu kot posebni primer te lestvice izpeljana lestvica s predlogo **> sem (A + B, B):**
> sem (primernik & presežnik, presežnik)
 Glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo primernik in presežnik, naravnješe kot razmere, v katerih rabimo le presežnik. (Prim. izpeljavo 22.)

Lestvico **> sem (A, A + B)** preberemo:

Glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih nastopa element A, kot razmere, v katerih nastopata elementa A in B.

ZGLED:

- Ob osnovni lestvici **> sem (vzrok pred, vzrok za) / posledico** nastopa kot posebni primer osnovne lestvice izpeljana lestvica s predlogo **> sem (A, A + B):**
> sem (vzrok pred, vzrok pred & vzrok za) / posledico
 Glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih vzrok nastopa pred posledico, bolj naravne kot razmere, v katerih vzrok nastopa pred posledico ali za njo. (Prim. izpeljavo 62.)

Ubeseditve izpeljanih lestvic s predlogama **> sem (A, A + B)** in **> sem (A + B, B)** ne odražajo vrednostnega razmerja med obema elementoma lestvice, temveč odražajo večjo ali manjšo naravnost razmer, v katerih nastopajo elementi osnovne lestvice. Zato ob ubeseditvi take lestvice ne moremo govoriti o bolj naravni rabi elementa A in manj naravni rabi elementa B, temveč je treba ubeseditvev razumeti kot pojasnilo o večji ali manjši naravnosti razmer, v katerih nastopata tako element A kot element B.

V ustreznih razmerah imata lestvici posebni primer, ki se zapiše v obliki **> sem (+, +/-)** ali **> sem (+/-, -)**. Ob tako zapisanih izpeljanih lestvicah moremo z ubeseditvijo na zdravorumski način pokazati, da je predloga smiselna oziroma dobro utemeljena:

> sem (+, +/-)

Če je + bolj naravna prvina, je glede na kognitivno zapletenost obvezna raba bolj naravne prvine bolj naravna kot samo neobvezna raba bolj naravne prvine.

ter

> sem (+/-, -)

Če je - manj naravna prvina, je glede na kognitivno zapletenost samo neobvezna raba manj naravne prvine bolj naravna kot obvezna raba manj naravne prvine.

Včasih je raba pridevnika »neobvezen« različna: v zgornjih primerih se nanaša na poljubno izbiro oziroma rabo določenega jezikovnega sredstva. Včasih pa določa, da v okviru neke skupine jezikovnih sredstev izbiramo med dvema različicama.

ZGLED:

- smiselni in imenovalniški osebek (Prim. izpeljavo 97)
 V stavkih s smiselnim osebkom se pojavlja tudi prosti glagolski morfem *se*, vendar pa prosti glagolski morfem *se* spremlja le nekatere dajalniške doživljavce: *Janeza je sram nasproti Janezu se sanja, Janezu ugaja*.

Izpeljava ima naslednjo ubeseditev posledic: »Če je v okviru izrazov doživljanja kaka razlika med doživljavcem v tožilniku in doživljavcem v dajalniku, tako da enega nikoli ne spremlja prosti morfem *se*, drugega pa spremlja samo neobvezno, potem teži doživljavec v tožilniku po tem, da ga nikoli ne spremlja prosti morfem *se*, in doživljavec v dajalniku po tem, da ga neobvezno spremlja prosti morfem *se*.«

To pomeni, da doživljavca v dajalniku spremljajo tako glagoli, ki imajo prosti morfem *se*, kot glagoli, ki ga nimajo, vendar gre za različne slovarske enote, kar pomeni, da glagolu, ki nastopa ob doživljavcu v dajalniku, ne moremo odvzeti ali dodati prostega morfema *se*. Neobveznost je pojmovana kot poljubnost izbiranja med glagoli s prostim morfemom in *se* in glagoli brez tega morfema.

1.3.2 SYM-LESTVICE

Sym-lestvice so utemeljevane s stališča dekodiranja, tj. s stališča ogovorjenega. Iz sym-lestvic navadno ne tvorimo izpeljanih lestvic, saj bi te izpeljane lestvice ne prinašale vsebinsko nič novega. Z metodološkega vidika pa bi predstavljale le nepotreben zaplet, ki zmanjšuje preglednost teorije. Ker je sym-lestvico vedno mogoče pretvoriti v sem-lestvico, so v monografiji uporabljene le sem-lestvice.³

Iz lestvice, ki jo zapišemo $> \text{sym} (\mathbf{A}, \mathbf{B})$, razberemo, da je A bolj sym-naraven od B.

Pri tem velja:

A = $> \text{sym}$, tj., A ima visoko sym-naravnost.

B = $< \text{sym}$, tj., B ima nizko sym-naravnost.

Lestvico preberemo:

Glede na kodiranje je A bolj naraven od B.

ZGLED:

- $> \text{sym} (\text{bolj razvidna, manj razvidna}) / \text{skladenjska enota}$

S stališča kodiranja je bolj razvidna skladenjska enota bolj naravna od manj razvidne skladenjske enote.

1.3.3 POVEZOVANJE LESTVIC OZIROMA VREDNOSTI

Ključni pomen za slovensko teorijo predstavlja predpostavka, da se elementi obeh vrst lestvic naravnosti povezujejo v skladu z vnaprej določenimi pravili. Povezovanje vrednosti izhaja iz Andersenovega načela, ki ga je poimenoval *prilikovanje zaznamovanosti* (*markedness assimilation*) in ga v poznih šestdesetih letih uvedel v glasoslovje (Andersen 1968: 175–174) ob proučevanju položajnih različic slovanskega *s*:

- Zaznamovana različica **s*-ja (*s*₂) se pojavlja za glasovi *i*, *u*, *r*, *k*, nezaznamovana različica *s*₁ pa se pojavlja povsod drugod. Čeprav je na videz nemogoče, da bi našli izgovorno skupni imenovalc za glasove *i*, *u*, *r* in *k*, pa v okviru glasoslovnih razmerij opazamo posebno razmerje med *i* in *u* ter *k* in *g* (ki navadno ni vključen v obrazcu): visoka samoglasnika *i* in *u* sta zaznamovana glede na razpršeno in strnjeno naravo,

³ Utemeljitev, zakaj je sym-lestvice mogoče preprosto pretvoriti v sem-lestvice, je podana v naslednjem poglavju, ki govori o povezovanju lestvic.

tudi zapornika *k* in *g* sta zaznamovana glede na razpršeno in strnjeno naravo, jezičnik *r* pa je zaznamovan glede na pretrganost in trajnost. Obstoj variantnosti s_1/s_2 je mogoče opisati kot prilikovanje zaznamovanosti (*markedness assimilation*): *s* je zaznamovan (strnjen), kadar nastopa za sklopi, zaznamovanimi glede na razpršenost ali strnjenost samoglasnikov, razpršenost ali strnjenost zapornikov, prekinjenost ali trajnost jezičnikov. Prilikovanje zaznamovanosti je povsem običajna vrsta fonetične spremembe.

Predpostavka slovenske teorije jezikovne naravnosti je, da obstaja med vrednostmi zaznamovanosti *ikonizem*. Medtem ko je Jakobson (1966) povezavo med obliko in pomenom pojmoval kot povezavo med kvalitetami oblik in pomenov, je Andersen (1968, 1972) in za njim Shapiro (1972) ikonizem vrednosti smatral kot povezavo med nezaznamovanimi oblikami in nezaznamovanimi pomeni: oziroma ikonizem vrednosti naznačuje povezavo med nezaznamovanimi enotami in nezaznamovanim okoljem. S tega vidika moremo prilikovanje zaznamovanosti razumeti kot eno od več možnosti za izražanje nearbitrarnosti jezika in drugih sistemov simbolov. (Batistella 1996.)

Celovška šola je v teorijo naravnosti uvedla načelo *konstrukcijskega ikonizma* (Mayerthaler 1988 [1981]; Dressler idr. 1987). Kodiranje je ikonično, če je kognitivno manj naravna kategorija (torej manj sem-naravni element lestvice) kodirana kot bolj razvidna (Mayerthaler 1987: 48). Konstrukcijski ikonizem torej temelji na načelu, da je neenakost med dvojnicama z različno sem-vrednostjo pogojena z neenakostjo njunega kodiranja. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 10.) Slovenska šola je to povezala z Andersenom in predvidela, da je mogoče povezovati tudi istovrstne lestvice oziroma vrednosti, tj. sem-vrednost s sem-vrednostjo in sym-vrednost s sym-vrednostjo. Nova pravila vzporejanja so štiri (Orešnik 2001).

V paru dvojnic nastopa (v vsaki dvojnici) ena izmed naslednjih izbirnih možnosti:

- najmanj ena > sym-vrednost teži po povezavi z najmanj še eno > sym-vrednostjo in/ali z najmanj eno < sem-vrednostjo;
- najmanj ena < sym-vrednost teži po povezavi z najmanj še eno < sym-vrednostjo in/ali z najmanj eno > sem-vrednostjo;
- najmanj ena > sem-vrednost teži po povezavi z najmanj še eno > sem-vrednostjo in/ali z najmanj eno < sym-vrednostjo;
- najmanj ena < sem-vrednost teži po povezavi z najmanj še eno < sem-vrednostjo in/ali z najmanj eno > sym-vrednostjo.

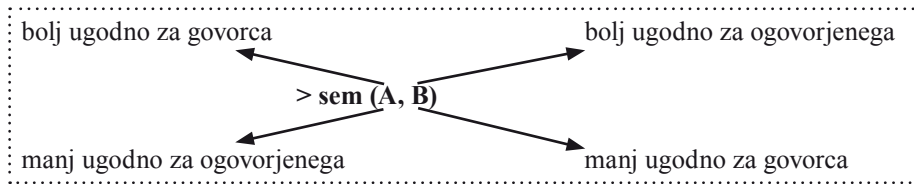
Pravila, izhajajoča iz povezav med istovrstnimi, bodisi nasprotnimi bodisi bližnjimi kategorijami, so torej razširitev osnovnega povezovalnega načela. Če ta pravila skušamo predstaviti bolj razvidno, govorimo o šestih načinih prirejanja vrednosti:

- > sem teži po povezavi z > sem;
- < sem teži po povezavi z < sem;
- > sym teži po povezavi z > sym;
- < sym teži po povezavi z < sym;
- > sem teži po povezavi z < sym;
- < sem teži po povezavi z > sym.

Iz obratnosti obeh vrst lestvic, tj.:

- $> \text{sem}(A, B) = \text{bodisi } < \text{sym}(A, B) \text{ bodisi } > \text{sym}(B, A)$
- $< \text{sem}(A, B) = \text{bodisi } > \text{sym}(A, B) \text{ bodisi } < \text{sym}(B, A)$

izhaja tudi obratnost vrednosti z vidika govorca in ogovorjenega:

Do zgornje enačbe pridemo s pomočjo naslednjega sklepanja (Orešnik 2001: 229):

Iz para lestvic $> \text{sem}(A, B)$ in $> \text{sem}(X, Y)$ je mogoče zaključiti: A se veže z X in B se veže z Y. Enako sledi iz para lestvic $> \text{sem}(A, B)$ in $> \text{sym}(Y, X)$: A se veže z X in B se veže z Y.

Ta enačba utemeljuje, zakaj je mogoče vsako sem-lestvico pretvoriti v sym-lestvico in obratno in zakaj so v monografiji vse izpeljave narejene le z vidika sem-vrednosti. V vsaki od lestvic je mogoče utemeljevati oba člena lestvice – vsakega s svojega stališča oziroma s stališča obeh udeležencev sporazumevanja, tj. tako s perspektive govorca (kognitivne zapletenosti) kot s perspektive ogovorjenega (kodiranja).

ZGLEDI:

- **$> \text{sym}$ (enopomenska, večpomenska) / skladijska enota**
Glede na kodiranje so enopomenske skladijske enote bolj naravne od večpomenskih. – Ogovorjeni v razumevanje povedanega vložijo manj napora, če so skladijske enote bolj enoumne. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.
- **$> \text{sem}$ (večpomenska, enopomenska) / skladijska enota**
Glede na kognitivno zapletenost so večpomenske skladijske enote bolj naravne od enopomenskih. – Govorec v ubesedovanje vložijo manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladijskih enot.
- **$> \text{sym}$ (bolj razvidna, manj razvidna) / skladijska enota**
Glede na kodiranje je bolj razvidna skladijska enota bolj naravna od manj razvidne skladijske enote. – Ogovorjeni v razumevanje povedanega vložijo manj napora, če so skladijske enote bolj razvidne.
- **$> \text{sem}$ (manj razvidna, bolj razvidna) / skladijska enota**
Glede na kognitivno zapletenost so manj razvidne skladijske enote bolj naravne od bolj razvidnih. – V govorečevem interesu je, da ubeseduje manj obilne skladijske enote, ker to zahteva od njega manj napora.

O povezanosti razvidnosti skladijske enote z naporom, ki ga premo- ali obratnosorazmerno vložita govorec v ubeseditev in ogovorjeni v razumevanje, bo povedano več v poglavju 1.4.2, kjer bodo predstavljena merila za določanje naravnosti.

Prek lestvic naravnosti ne povezujemo dvojnic, temveč vrednosti parametrov, s katerimi dvojnici opisujemo, in jima tako posredno določamo vrednost.

ZGLED:

Dogodki, ubesedeni v časovnih odvisnikih, ki jih uvajata veznika *dokler* in *dokler ne*, so z dogodki, ubesedenimi v soodnosnih nadrednih stavkih, bodisi sočasni bodisi nesočasni – in to ne glede na glagolski vid uporabljenega glagola. V primerih, ko gre za sočasnost glavnega in odvisnega stavka, nastopa veznik *dokler*, npr. *tepel ga je, dokler je ležal nepremično*, v primerih, ko gre za nesočasnost glavnega in odvisnega stavka, pa nastopa veznik *dokler ne*, npr. *tepel ga je, dokler ni ležal nepremično*. Lestvici > **sem (dokler, dokler ne) / časovni veznik** in > **sem (+, –) / sočasnost glavnega in odvisnega stavka** povežemo v skladu s predpostavkami slovenske teorije jezikovne naravnosti po pravilih > **sem teži po povezavi z drugim** > **sem** in < **sem teži po povezavi z drugim** < **sem**. Posledice se glasijo: Če je v okviru časovnih podredij kaka razlika med tistimi odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in tistimi, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je en tip odvisnikov sočasen z glavnim stavkom, drugi tip odvisnikov pa ni sočasen z glavnim stavkom, potem so odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili sočasni z glavnim stavkom, in odvisniki, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tisti, ki težijo po tem, da ne bi bili sočasni z glavnim stavkom. (Prim. izpeljavo 16.)

Iz posledic je razvidno, da cilj in rezultat povezovanja vrednosti lestvic na podlagi danega gradiva in predpostavk slovenske teorije ni napoved dvojnosti, temveč da potem, ko ugotovimo obstoj dvojnic (*dokler, dokler ne*) in definiramo njuno razlikovalno lastnost (+/- sočasnost glavnega in odvisnega stavka, ki ga veznika uvajata), določimo, pri katerem od veznikov je večja verjetnost, da bo uvajal z glavnim stavkom sočasni odvisnik, oziroma pri katerem od veznikov je večja verjetnost, da bo uvajal z glavnim stavkom nesočasni odvisnik.

Z nakazanim povezovanjem lestvic je mogoče izreči napoved vedênja tudi za nejezikovne procese. (Prim. Orešnik 2001: 229.)

ZGLED:

Merjenje količine je tesno povezano s štetjem. Izhajajoč iz predpostavke, da je za govorca najbolj ugodno, če je njegovo štetje omejeno s končno točko, oblikujemo lestvico > **sem (+, –) / štetje do končne točke**. Na podlagi ugotovitve, da je merjenje časa pravzaprav odštevanje do pričakovane točke, da sveča izgoreva proti končni točki, da se žarnica troši, da avto porablja količino bencina, smo zavzeli stališče, da je merjenje količine odštevanje in ne naštevanje, ter oblikovali lestvico: > **sem (odštevanje, naštevanje) / merjenje količine**. Posledice se glasijo: Če je v okviru merjenja količine kaka razlika med štetjem (»števanjem«) do končne točke in štetjem do nekončne točke, tako da je eno odštevanje, drugo pa naštevanje, potem štetje do končne točke teži po tem, da bi bilo odštevanje, in štetje do nekončne točke teži po tem, da bi bilo naštevanje.

Metoda povezovanja vrednosti je pokazala, da formalni model lestvic, ki jih je v svojih delih uporabljala zlasti celovška veja teorije (Mayerthaler 1988 [1981]; Mayerthaler idr. 1998), ne zadostuje vsem razsežnostim (obliko)skladenjskega gradiva, in upravičila uvedbo pojma »predloga osnovne lestvice« (Orešnik 2000), iz katere sta bili izpeljani lestvici oziroma »izpeljani predlogi« osnovne lestvice. Pomembna novost, ki jo je glede na Mayerthalerjevo pojmovanje lestvic naravnosti vpeljala slovenska veja teorije jezikovne naravnosti je, da uporablja le tiste osnovne lestvice, ki jih zmore utemeljiti na podlagi devetih meril, ki bodo

opisana v nadaljevanju. Utemeljuje se samo vsaka osnovna lestvica, za izpeljane lestvice pa velja, da so dobre (utemeljene), že če so pravilno tvorjene iz neke utemeljene osnovne lestvice.

1.4 MERILA ZA DOLOČANJE SEM-VREDNOSTI IN SYM-VREDNOSTI V (OBLIKO)SKLADNJI

V okviru teorije zaznamovanosti so bila na področju glasoslovja, slovnice in besedja ugotovljena različna univerzalna razlikovalna dejstva, ki so v nekem smislu merila za določanje zaznamovanosti, npr. nevtralizacija, alofonija, »ničto« izražanje (*zero expressions*) in fakultativno izražanje (Greenberg 1966). Na osnovi domneve, da je razmerje med zaznamovanim in nezaznamovanim splošno, da drži za katero koli slovnično kategorijo, tako kot za razmerje tvorNIK in trpnik tudi za razmerje ednina – množina, je Greenberg uvedel merila zaznamovanosti, osem za oblikoskladnjo (nav. po Croft 1990: 70–72):

1. Površinska uresničitev razmerja med nezaznamovano in zaznamovano vrednostjo je pogosto ničti – neničiti morfem (bolj splošno: uresničitev zaznamovane vrednosti bo vključevala vsaj toliko morfemov kot uresničitev nezaznamovane vrednosti).
2. Zaznamovani člen bo izkazoval sinkretizacijo svojih pregibnih možnosti glede na nezaznamovani člen (tj., v paradigmi nezaznamovanega člena bo vsaj toliko razlikovalnih oblik kot v paradigmi zaznamovanega člena).
3. Oblika, ki se navadno nanaša na nezaznamovano vrednost, se bo nanašala na vsako vrednost v določenem sobesedilu (»neobveznost« rabe); tu je mišljena tudi »unikatna« raba nezaznamovanega člena v okviru nadkategorije, ki vključuje zaznamovani in nezaznamovani izraz.
4. V določenem slovničnem okolju se pojavlja samo nezaznamovana vrednost (sobesedilna nevtralizacija).
5. Nezaznamovana oblika bo imela vsaj toliko variant ali paradigmatskih nepravilnosti kot zaznamovana oblika.
6. Nezaznamovana oblika bo izkazovala vsaj tolikšno stopnjo jezikovnega vedënja kot zaznamovana oblika.
7. (Samo slovnično število) Množinska oblika nezaznamovanega spola se nanaša tudi na skupino predmetov različnih spolov (dominantnost).
8. V besedilu bo nezaznamovana vrednost vsaj toliko pogostna kot zaznamovana.

Ker so nekatera od teh meril sovpadla, jih tipologi (tu Croft 1990: 72) po Greenbergu delijo na štiri večja merila: **zgradbeno** (merilo št. 1), **vedenjsko** (merila št. 2, 5 in 6), **pogostnostno** (merilo št. 8) in **nevtralizacijsko** (merila št. 3, 4 in 7).

Kasneje je Mayerthaler skušal najti povezave oziroma definirati razmerja med različnimi vrednostnimi merili v oblikoslovju, ki jih je formuliral na osnovi tipoloških spoznanj (Mayerthaler 1988 [1981]: 4–5), pri čemer je poudarjal, da je pomembno, da so ta merila skladna in združljiva. Mayerthaler sem-meril kot sym-meril ni hierarhično razvrščal in jih medsebojno ni povezoval, problemsko je opozoril le na tiste primere, ko posamezna merila dajejo nasprotujoče si rezultate. Lestvice naravnosti, ki jih je vpeljal Mayerthaler (1988

[1981]), so bile bodisi uporabne večinoma za oblikoslovje bodisi splošnega značaja – tipološke, ni pa jih posebej utemeljeval oz. jih je utemeljeval le načelno.

Slovenska veja teorije jezikovne naravnosti je ob delu z (obliko)skladenjskim gradivom oblikovala omejeno število meril, s katerimi so lestvice utemeljene. Izhajajoč iz dvojne narave vsakega jezikovnega pojava, ki je točka ravnotežja med težnjo po obilnosti in težnjo po gospodarnosti v jeziku, se dajo vsa merila slovenske teorije jezikovne naravnosti utemeljiti bodisi s stališča govorca bodisi s stališča ogovorjenega, tj. iz obeh vlog, ki jih človek kot udeleženec v sporazumevanju (ne)zavedno sprejema in opravlja. Slovenska teorija jezikovne naravnosti poskuša nadgraditi Mayerthalerjeva spoznanja: meril za določanje naravnosti ne hierarhizira (čeprav so nekateri njeni predstavniki, npr. Teržan Kopecky (2000), poskušali vrednostno, vendar brez utemeljevanja, razvrščati načela naravnosti), dopušča pa možnost krovnega značaja enega, tj. prvega od načel, predstavljenih v nadaljevanju.

Čeprav slovenska teorija jezikovne naravnosti merila za določanje naravnosti posplošuje, je bilo, izhajajoč iz predpostavke, da vsak jezikovni sistem sledi lastnim načelom naravnosti, ugotovljeno, da je mogoče obravnavati jezikovne dvojnice le znotraj posameznih pod-sistemov (skladnje, oblikoslovja, glasoslovja ipd.). Omejeno število poskusov daje misliti, da moremo zakonitosti, ki jih opazimo v (obliko)skladnji, posplošiti na glasoslovje ali oblikoslovje, da delujejo morda tudi v glasoslovju in oblikoslovju tiste jezikovne zakonitosti, ki jih teorija naravnosti opisuje kot sem-vrednosti in sym-vrednosti v lestvicah naravnosti in utemeljuje z merili, ugotovljenimi v (obliko)skladnji.

ZGLED IZ GLASOSLOVJA:

- V izrazih, ki pomenijo vršilca dejanja ali sredstvo, večkrat uporabljamo enaka pripon-ska obrazila, npr. *drsalka* 'ženska, ki drsa' ali 'čevelj za drsanje'. Končaj *-lka* izgovarjamo v prvem primeru, kot je zapisano, tj. [lka], ali pa se *l* izgovarja kot *ɥ*, tj. [ɥka], v drugem primeru pa *le*, kot je zapisano, tj. [lka]. Gradivo opišemo z dvema lestvicama: > **sem (vršilec, sredstvo)**, ki je utemeljena s tipološkim načelom (jeziki, ki uporabljajo ista obrazila za vršilca in sredstvo, uporabljajo to obrazilo za vršilca precej pogosteje kot za sredstvo), in > **sem (ɥ, l) / pred soglasnikom**, ki je utemeljena z načelom najmanjšega napora (izgovor *ɥ* pred soglasnikom je za govorca manj naporen, saj tvori *ɥ* s soglasnikom *t*. i. dvoglasnik *-ɥk-*, ki je lažje izgovorljiv kot soglasniški sklop *-lk-*). Druga lestvica mora nastopati v izpeljani obliki > **sem (ɥ & l, l) / pred soglasnikom**. Posledice pa se glasijo: Če je v okviru končaja *-lka* kaka razlika med izrazom za vršilko dejanja in izrazom za sredstvo, tako da v enem primeru obrazilo izgovarjamo kot soglasniški sklop *-lk-* ali dvoglasnik *-ɥk-*, v drugem primeru pa *le* kot soglasniški sklop *-lk-*, potem so izrazi za vršilko dejanja tisti, ki težijo po tem, da bi obrazilo izgovarjali kot soglasniški sklop *-lk-* ali dvoglasnik *-ɥk-*, in izrazi za sredstvo tisti, ki težijo po tem, da bi obrazilo izgovarjali kot soglasniški sklop *-lk-*.

ZGLED IZ OBLIKOSLOVJA:

- Deležje na *-é* glagolov sodi med najmanj naravne neosebne glagolske oblike, hkrati pa je edina, ob kateri uporabljamo predlog *v* oziroma ustrezno predpono *v-*, npr.: *ležati*, *ležim*, *ležal -a -o*, *ležeč*, (*v*) *leže*. Skladenjski dvojnici deležja na *-é* v predložnih in nepredložnih zvezah opišemo z dvema lestvicama naravnosti: > **sem (-, +) / deležje na -é med glagolskimi oblikami**, utemeljeno besednovrstno (deležja na *-é* so prislovi, druge

glagolske oblike pa so glagoli ali pridevniki, ki so naravnejši od prislovov), in > **sem** (–, +) / **predpona v-** ali **predlog v**, utemeljeno z načelom najmanjšega napora. Posledice pa se glasijo: Če je v okviru glagolov, ki lahko tvorijo deležje na -é, kaka razlika med deležji na -é in drugimi glagolskimi oblikami, tako da ene lahko uporabljamo s predpono v- ali predlogom v, drugih pa ne, potem so druge glagolske oblike tiste, ki težijo po tem, da jih ne bi uporabljali s predpono v- ali predlogom v, in deležja na -é tista, ki težijo po tem, da bi jih uporabljali s predpono v- ali predlogom v.

1.4.1 MAYERTHALERJEVA MERILA

Mayerthalerjeva merila so utemeljena na tistih virih empiričnih podatkov, na osnovi katerih oblikujemo hipotezo, da otroci v normalnih okoliščinah prednostno usvojijo naravnejše prvine, da naravne prvine navadno dekodiramo lažje, da se afazija praviloma dotika manj naravnih prvin, da so naravne prvine v jezikih bolj razširjene, da imajo nezaznamovane prvine večjo pogostnost pojavljanja, da pri delovanju analogije (nalike) praviloma prevlada naravnejši element itd. Mayerthaler je (v monografiji *Morphologische Natürlichkeit*, 1981, angleška izdaja 1988: 3–4) vrednosti v *sem-lestvicah* naravnosti določal glede na »zunanja« (1–5) in »notranja« (6–15) merila:

- (1) NAČIN, KAKO OTROK USVAJA MATERINŠČINO;
Največkrat najprej usvoji najlažje, kar je tudi bolj naravno, npr. pri večini jezikov so to najprej ustni, potem nosni samoglasniki; najprej ednina, potem množina.
- (2) NAČIN, KAKO ODRASLI GOVORIJO Z MAJHNIMI OTROKI (*BABYTALK*, *NURSETALK*);
Ob sporazumevanju z otroki gre za popreproščanje govorjenja, v katerem se odrasli govorec izogiba zapletenejšim kategorijam: *Glej*, *avto* namesto *Glej*, *avti*.
- (3) PREIZKUSI ZAZNAVANJA (PERCEPCIJE);
Bolj naravne jezikovne strukture so navadno hitreje dekodirane. Perceptijski testi dokazujejo, da so edninske oblike lažje in hitreje razumljene kot množinske.
- (4) PREUČEVANJE JEZIKOVNIH NAPAČ;
Napačne edninske oblike so precej bolj redke kot napačne množinske oblike.
- (5) GOVORNE TEŽAVE, NPR. DISFAZIJA, KI NASTANEJO ZARADI POŠKODB MOŽGANOV;
Disfatični jezik izgublja težavne jezikovne lastnosti.
- (6) ZGODOVINSKA SLOVNICA;
Pri jezikovnih spremembah prevlada tisto, kar je za jezik lažje, npr. edninska oblika pred množinsko: fra. ed. *cheval* 'konj' – mn. *chevaux* 'konji' – mn. pog. fra. *chevals* 'konji'.
- (7) PIDŽIN IN KREOLSKI JEZIKI;
Pidžinski jeziki nastajajo pri sporočanju med govorce, ki jezika drug drugega ne poznajo, npr. angleško in kitajsko govoreči. Med tem procesom je množinska oblika jezika v stiku skorajda izgubljena – v jeziku ostanejo/nastanejo namreč za možgane lahki primeri. Ob nastanku kreolskih jezikov, tj. pidžinskih jezikov, ki postanejo materni jezik, se bolj naravne (edninske) strukture razvijejo pred manj naravnimi (množinskimi).
- (8) JEZIKOVNA TIPOLOGIJA;
Po jezikih sveta je bolj razširjeno tisto, kar je za možgane lažje: ednina (fra., kit.) – ne-ednina. Tipološkost je zanesljiv kriterij, če vključuje arealno in izvorno različne jezike. Arealna lastnost je npr. osnovni besedni red SVO, ki ne velja le v slovenščini, temveč tudi v domala vseh jezikih, ki jo obdajajo.

- (9) POGOSTNOST NEKEGA POJAVA V POSAMEZNEM JEZIKU;
V vseh jezikih so bolj naravne (edninske) oblike pogostnejše od manj naravnih (množinskih). Čeprav je to merilo zaradi načina merjenja pogostnosti negotovo, ga uporabljamo.
- (10) ANALOGIJA (NALIKA);
V tekmi med lahkim in nelahkim zmaga lahkó: *chevaux – chevals*.
- (11) IZJEME;
Do izjem pride pogosteje v bolj naravnih kategorijah.
- (12) NEVTRALIZACIJA (SOVPAD);
Ob sovpadu bolj in manj naravne oblike zmaga bolj naravna (lažja) oblika: *chevaux – chevals*.
- (13) OBLIKOSKLADENSKO KODIRANJE;
Manj izrazito kodirane oblike predstavljajo pogosto bolj naravne kategorije.
- (14) GLASOSLOVNO KODIRANJE;
Če ima oblika, ki predstavlja neko kategorijo, glasoslovno »zaznamovan«, tj. manj naraven značaj, potem je ta kategorija manj naravna.
- (15) RAZUMLJIVOST, SPREJEMLJIVOST.
Bolj naravno je lažje razumljivo, sprejemljivo kot manj naravno, zato sklepamo o vzporednosti med sprejemljivostjo in sem-vrednostjo: večja je sprejemljivost povedanega, manjša je zaznamovanost.

Mayerthalerjeva merila (16–26) za določanje *sym-naravnosti* izhajajo iz konstrukcijskega ikonizma, s katerim razumemo, da je nesomernost dveh pomenskih enot z različno sem-vrednostjo pogojena z nesomernostjo njunega kodiranja (Mayerthaler 1988 [1981]: 10). Stopnja naravnosti kodiranja se torej sklada s stopnjo ikoničnosti: če je pomensko (kognitivno) manj naravna kategorija C_j kodirana bolj izrazito kot bolj naravna kategorija C_i , je kodiranje C_j ikonično (Mayerthaler 1987: 48). V nasprotnem primeru je neikonično oziroma kontraikonično.

ZGLED ZA IKONIČNO:

- slovenščina
Primernik je kodiran obilneje kot osnovnik, njegova zgradba je bolj razvidna, zato je bolj sym-naraven:
> **sem (osnovnik, primernik)**
> **sym (primernik, osnovnik)**

ZGLED ZA KONTRAIKONIČNO:

- nemščina
Edninske oblike so navadno kodirane manj obilno kot množinske, pri množinskih samostalnikih se – v primerih, ko jih želimo rabiti v ednini – to razmerje spremeni (*markedness reversal* – Tiersma 1982): *Elternteil – Eltern*.
> **sem (ednina, množina)**
> **sem (množina, ednina) / pri množinskih samostalnikih – MR**
> **sym (Elternteil, Eltern)**

Izhodiščno oblikoslovno stališče je, da so naravne oblikoslovne strukture tiste, pri katerih

so oblikoslovni pomeni optimalno kodirani, o čemer presojava s pomočjo konstrukcijskega ikonizma in dveh načel.

(1) načelo transparence, razvidnosti;

Kar sledi načelu transparence, je bolj sym-naravno. Oblika ali zgradba je razvidna, če sestavni deli jezikovne zgradbe »ubogajo« Fregejevo načelo kompozicionalnosti, ki pravi: »Pomen celote se da izračunati iz pomenov njenih sestavnih delov.« (Frege 2001 [1892].)

ZGLED:

- Izraz *iti* na jetra sledi Fregejevemu načelu kompozicionalnosti, če je iz okoliščin razvidno, da gre govorec v gostilno; nasprotno je, če ob rabi tega izraza mislimo na pomen 'dražiti, povzročati nejevoljo' (po SSKJ).

(2) načelo »ena oblika – en pomen« (*one form – one meaning*) ali načelo enotnega ukodiranja (*principle of uniform encoding*), načelo vzajemne enoumnosti (*biuniqueness*);

Načelo izhaja iz ameriškega strukturalizma, njegova osnovna misel je, da v jeziku zasledujemo težnjo, da bi imel en izraz le en pomen in da bi bilo iz oblike izraza mogoče sklepati o njegovem pomenu in obratno. Mayerthaler (1988 [1981]: 49) načelo enotnega ukodiranja utemeljuje s percepcijsko težnjo človeških možganov, s težnjo oz. zmožnostjo videti predmet v nespremenljivi obliki ne glede na okoliščine, v katerih se nahaja opazovalec (*object constancy*). Mayerthaler (1989: 26) trdi za oblikoslovje, da so uniformne paradigme manj zaznamovane kot neuniformne.

1.4.2 MERILA SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI

Slovenska veja jezikovne naravnosti izhaja iz spoznanja, da je vsako od zgoraj navedenih že uveljavljenih meril mogoče utemeljiti bodisi s stališča govorca bodisi s stališča ogovorjenega, torej s stališča njihove sporazumevalne vrednosti. Teorija vztraja pri pomembnosti obeh vrst naravnosti, saj je le tako mogoče zagotoviti ravnotežje med obema težnjama razvoja jezika, ki zadostuje potrebam in koristim obeh, govorca in ogovorjenega. Razvoj naravnega jezika je uravnotežen, saj onemogoča, da bi upoštevali le enega od obeh vidikov: z upoštevanjem le sem-naravnosti bi se uveljavila težnja po popreproščanju jezikov, po krajšanju jezikovnih enot in zgradb, kar bi stopnjevalo gospodarnost izražanja in povzročilo izginjanje jezika; ob upoštevanju le sym-naravnosti pa bi jezikovne zgradbe postajale vedno daljše, bolj razvidne, kar bi povečalo kognitivno zapletenost povedanega oziroma bi pomenilo vedno večjo obremenitev za spomin. Slovenska teorija jezikovne naravnosti izhaja iz spoznanja, da ima za sporazumevanje pozitivno vrednost tudi manj naravni element v paru opazovanih jezikovnih enot, saj prispeva k skupnemu cilju obeh udeležencev sporazumevanja, tj. k uspešnemu razumevanju pri ogovorjenem.

V razvoju jezikov se včasih zgodi, da prevladajo sym-naravne oblike, čeprav velja, da se sem-naravnost mnogokrat uveljavlja na račun sym-naravnosti. Vendar v slovenski teoriji jezikovne naravnosti ne poznamo instrumentov, ki uravnotežajo ta razvoj.

ZGLEDA:

- nemščina
V nemščini obstoj dveh oblik za preteklik – *ich kam* in *ich bin gekommen* – priča, da daljša, manj gospodarna oblika bolj ustreza potrebam ogovorjenega, saj je iz nje lepše razvidno, kako so razporejeni slovnični podatki, krajša oblika pa potrebam govorečega.⁴
- angleščina
Stavki z včlenjenim in dislociranim predmetom: *the cats I haven't fed yet – the cats, I haven't fed them yet*. Stavek z včlenjenim predmetom je bolj sem-naraven, saj je s stališča najmanjšega npora bolj ugoden za govorca: sploh je premet izražen samo enkrat. Ogovorjenemu je lažje razumeti stavek z dislociranim predmetom, iz katerega so bolje razvidna slovnična razmerja. (Gundel idr. 1988: 292.)

V zgodnejši fazi je slovenska teorija jezikovne naravnosti pri utemeljevanju lestvic uporabljala tudi pojem *naravnega razreda*, npr. v lestvici > **sem (A, B)** člen B ne tvori naravnega razreda. (Prim. Orešnik 2001: 227.) Naravni razred je pojem, ki je bil uveden v glasoslovju, vendar ni bil nikoli širjen v skladnjo. Pojavil se je v transformacijski generativni slovnici, natančneje v generativnem glasoslovju, kjer so razvijali formalni pristop k zapisovanju glasov.

ZGLED IZ GLASOSLOVJA:

	+PREDNJI	–PREDNJI	
	<i>i</i>	<i>u</i>	
+VISOK	<i>e</i>	<i>o</i>	–VISOK
	<i>a</i>		

Generativno glasoslovje je posamezne glasovne takega trikotnika opisalo z razlikovalnimi potezami. Samoglasnik /i/ je z razlikovalnimi potezami zapisan takole: /i/ +samoglasnik, +visok, +prednji.

Prednost razlikovalnih potez je, da se da skupino sorodnih glasov (npr. *i* in *e*) zapisati z manj razločevalnih potez kot posamezni glas: /i, e/ +samoglasnik, +prednji.

Če bi hoteli zajeti dva samoglasnika, ki si nista sorodna (npr. *i* in *o*), bi se število razločevalnih potez povečalo: /i, o/ +samoglasnik, +visok, +prednji in +samoglasnik, –visok, –prednji. Pojem *naravni razred* so uvedli, da so ločili razred *i* in *e* od razreda *i* in *o*. Največkrat v opisih glasovnih sprememb nastopajo glasovi, ki tvorijo naravni razred.

Pojem naravni razred ni bil nikoli tako natančno utemeljen na (obliko)skladenjskem področju. V Orešnikovi monografiji *A predictable aspect of (morpho)syntactic variants (Predvidljivi vidik (obliko)skladenjskih dvojnic 2001)* je zglede, v katerih je uporabljena utemeljitev z naravnim razredom, mogoče najti v kazalu pod pojmom *natural class*.

ZGLED IZ OBLIKOSKLADNJE:

- hrvaščina
Pomožnik prihodnjika je naslonka, če je stavek trdilni (*ja ću pisati*); ni pa naslonka,

⁴ V slovenščini so razmere enake, kar se tiče sym-naravnosti: bolj razvidni oz. sym-naravni obliki, tj. predpreteklik in pretekli pogojnik (*če bi bil vedel*), se umikata.

če stavek ni trdilni (*neću pisati*). Skladenjski dvojnici sta: prihodnjik z naslonskim pomožnikom in prihodnjik z nenaslonskim pomožnikom. Opišemo ju z lestvicama naravnosti > **sem (naslonski pomožnik + nedoločnik, naglašeni pomožnik + nedoločnik) / v hrvaškem prihodnjiku**, ki je utemeljena z načelom najmanjšega napora, in > **sem (trdilnost, nikalnost/vprašalnost)**, ki temelji na domnevi, da nikalnost in vprašalnost ne tvorita naravnega razreda. (Nav. po Orešnik 2001: 38–39.)

Izhajajoč s stališča, da je trdilni izjavni stavek določen z najbolj naravnimi parametri, ne trdimo, da tak stavek tvori naravni razred, temveč da vsi drugačni stavki ne tvorijo naravnega razreda. Domnevo o nenaravnem razredu uporabimo, ker so elementi nenaravnega razreda kot kategorije preveč različni, da bi jih mogli primerjati. Tudi zato načina določanja naravnega razreda ne moremo prenesti iz glasoslovja.

Zaradi premajhne določljivosti pojma naravni razred v monografiji ne uporabljam lestvic, ki bi jih utemeljevali samo s pomočjo te domneve.

V slovenski teoriji jezikovne naravnosti sva z mentorjem (prim. tudi Orešnik 2003, Orešnik 2004, Dobrovoljc 2003) v težnji po metodološki omejenosti teorije oblikovala *deset meril* oziroma načel,⁵ s pomočjo katerih so utemeljene lestvice sem-naravnosti, in sicer:

- (1) načelo najmanjšega napora,
- (2) načelo filogenetske starosti,
- (3) načelo prototipičnosti,
- (4) načelo včlenjenosti v stavek,
- (5) načelo pogostnosti,
- (6) tipološko načelo,
- (7) načelo velikosti razreda,
- (8) načelo specializirane rabe,
- (9) načelo rabe kategorije in izvedbe poteka,
- (10) načelo sprejemljivosti.

Ob nadaljnjem delu z gradivom pa se je izkazalo, da se je treba merilu, ki temelji na načelu **filogenetske starosti**, odpovedati. Po načelu filogenetske starosti je tisto, kar je filogenetsko starejše, bolj naravno. Naravno jezikoslovje namreč ugotavlja, da se v filogenetskem razvoju jezika bolj naravno pojavi prej kot manj naravno. (Orešnik 1999: 99–100.) Čeprav se je zdelo merilo, ki se ravna po načelu filogenetske starosti, samo po sebi razumljivo, je bilo uporabljeno redko, le pri ugotavljanju naravnosti glavnih in odvisnih stavkov, in sicer z utemeljitvijo: Razvoj odvisnikov se da spremljati skozi zgodovino jezika. Vsak jezik ima polno razvite glavne stavke, medtem ko so odvisniki ponekod šele v razvoju. V nemščini ima sodobni jezik v primerjavi z jezikom prvih pisnih spomenikov mnogo več vrst odvisnih stavkov, ti pa so tudi precej bolj zapleteni, kar priča o njihovi večji sym-naravnosti in posledično manjši sem-naravnosti. (Orešnik 1990.) Enako kot trdilnost je tudi večjo naravnost glavnih stavkov mogoče utemeljevati po logični poti: temeljni stavki, ki so logično ubesedeni prvi, so glavni stavki.

Ugotovljeno pa je bilo, da načelo sistematično kršimo pri poenobesedenju, npr. *enorog – ti-*

⁵ Navidezno neskladje oziroma mešanje izrazov »merilo« in »načelo« je mogoče pojasniti s stališčem, da s pomočjo naslednjih izbranih načel ustvarimo merila, saj z njimi »merimo« stopnjo naravnosti posameznih pojavov.

sti, ki ima en rog. Velja, da je enobesedna tvorba drugotna in zato s stališča slovenske teorije o jezikovni naravnosti manj sem-naravna, če jo utemeljimo z načelom filogenetske starosti. Hkrati pa je bolj sem-naravna, ker je manj razvidna. Gre za »križanje« omenjenega načela s krovnim načelom, zato smo se odločili, da se načelu filogenetske starosti zaenkrat odpovemo. Zgled za poenobesedenje morda ni najbolj ilustrativen, saj je bilo v okviru teorije že ugotovljeno, da v okviru posameznih jezikovnih ravnin veljajo svojstvene zakonitosti. Zato navajam v nadaljevanju še Orešnikov zgled iz skladnje.

ZGLED:

Besedna zveza *sedeči človek* pomeni 'človek, ki sedi', *sedeča kopel* pomeni 'kopel, v kateri se sedi', torej ne sedi kopel. Tip *sedeči človek* je zgodnejši od tipa *sedeča kopel*, kar pomeni, da bi bil s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti in filogenetskega merila tudi bolj naraven. In v slovenščini je bolj naraven, ker je ga je mogoče uporabljati samo v majhnem razredu deležnikov, namreč tistih, ki označujejo človekovo držo: *stoječi/sedeči/ležeči/čepeči položaj, klečeča molitev* ipd. Tip *sedeči človek* je ugodnejši za ogovorjenega, saj ga je lažje dekodirati kot tip *sedeča kopel*. Torej > **sem (tip *sedeča kopel*, tip *sedeči človek*)**. Tukaj filogenetsko načelo spet ne deluje.

Slovenska teorija jezikovne naravnosti torej uporablja *devet utemeljevalnih meril*, za katera velja sedem splošnih postavk.

NEKAJ POSTAVK, KI VELJAJO ZA VSA NAŠTETA MERILA

1. Merila so *posplošitve*, trditve o tem, kako delujejo možgani na področju skladnje in oblikoskladnje.

2. Mogoče je, da si posamezna *merila nasprotujejo*. Pojav je utemeljen z dejstvom, da tudi možgani dopuščajo nasprotja oziroma da v jeziku ne moremo vedno govoriti o logičnih in pričakovanih potekih, temveč so možganski poteki večkrat tudi protislovnii.

ZGLEDA:

- Ferguson (1996: 243, nav. po Orešnik 2001: 228) je ugotovil protislovje v staroangleški in starošvedski spregatvi sedanjika v povednem naklonu.

Stara angleščina ima končnice/osebila le v ednini:

ednina: *bere, bir(e)st, bir(e)p* > 'nositi'; množina: *beraþ*.

Stara švedščina pa ima končnice le v množini:

ednina: *älsk-ar*; množina: *älsk-um, älsk-in, älsk-a* 'ljubiti'.

(Prim. Orešnik 2001: 42, 188.)

S stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti je torej ednina v stari angleščini bolj razvidna in zato bolj sem-naravna kot množina. V stari švedščini pa so razmere obratne.

- Zaradi lestvice > **sem (1, 2, 3) / glavni števniki**, drugače zapisane > **sem (n, n + 1)** (prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11) ali > **sem (nizko, manj nizko) / število**, ki je utemeljena tipološko (številni jeziki imajo samo nizka števila), bi pričakovali vzporedno lestvico: > **sem (ednina, dvojina, množina)**. Vendar pa je lestvica slovničnih števil drugačna: > **sem (ednina, množina, dvojina, trial/pavkal)**. Utemeljujemo jo tipološko, in sicer: razširjenost števil po jezikih ni poljubna, temveč sledi zaporedju ednina – množina – dvojina – trial – pavkal.

3. V slovenski teoriji jezikovne naravnosti se **omejuje le število utemeljenih meril**, število z njimi utemeljenih lestvic pa je nekončno. Ob utemeljevanju lestvic smo si pomagali načeloma z enim merilom, izkušnje pa so pokazale, da je lestvice mogoče utemeljevati tudi z več merili.

4. Mogoče je, da so **vsa merila posebni primeri enega in istega merila** – tistega, ki izhaja iz načela najmanjšega napora. To domnevo deloma potrjuje dejstvo, da je bilo do sedaj največ lestvic utemeljenih z načelom najmanjšega napora. Po Orešniku (2001: 228) bi to mogel biti dokaz za to, da ima »t. i. jezikovna zmožnost najrajši parametre, ki so karseda preprosti«.

5. Merila je mogoče obrniti in v takem primeru veljajo za ogovorjenega:

> **sem (A, B) = > sym (B, A)**

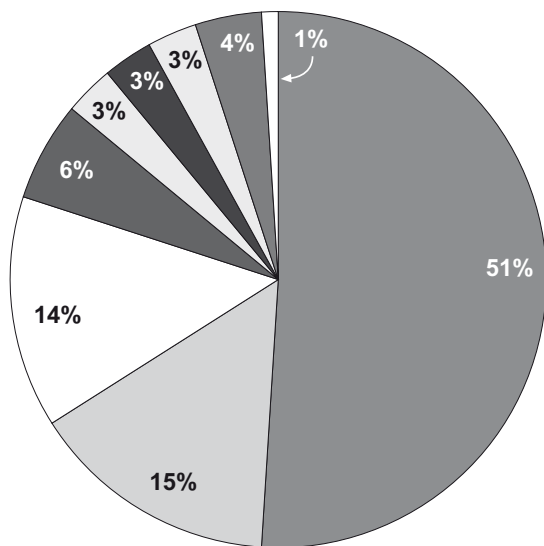
(Podrobneje obravnavano v poglavju 1.3.3.)

6. Dejstvo, da nekaterih lestvic še ne znamo utemeljiti z najmanj enim od devetih meril, za sedaj štejemo za slabo stran teorije. Te lestvice so utemeljene bodisi s stališča logike govorca bodisi s stališča logike ogovorjenega. Kot izjeme so predstavljene v poglavju 3.3, ki obravnava metodološko problematična vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti.

7. Vsa merila je mogoče zapisati oziroma izreči v obliki lestvic naravnosti. Izhodiščna lestvica se glasi – v skladu s trditvijo, da je bolj naravno tisto, kar je za možgane lažje – takole: > **sem (lažje, težje) / za možgane**. Iz nje izhajajo vse nadaljnje lestvice:

- (1) načelo najmanjšega napora: > sem (manjši, večji) / napor govorca,
- (2) načelo prototipičnosti: > sem (+, -) / prototipično,
- (3) načelo včlenjenosti v stavek: > sem (bolj, manj) / včlenjeno v stavek,
- (4) načelo pogostnosti: > sem (bolj, manj) / pogostno,
- (5) tipološko načelo: > sem (bolj, manj) / razširjeno po jezikih,
- (6) načelo velikosti razreda: > sem (manjši, večji) / razred enot,
- (7) načelo specializirane rabe: > sem (+, -) / specializirana raba,
- (8) načelo rabe kategorije in izvedbe poteka: > sem (+, -) / raba kategorije ali izvedba poteka,
- (9) načelo sprejemljivosti: > sem (+, -) / sprejemljivo za govorca.

Vse t. i. osnovne lestvice so posebni primeri teh meril.

Grafikon 2: Zastopanost meril pri utemeljevanju lestvic naravnosti.

Z načelom najmanjšega napora je utemeljenih 51 odstotkov lestvic, z načelom prototipičnosti 15 odstotkov lestvic, s tipološkim načelom 14 odstotkov lestvic, z načelom pogostnosti 6 odstotkov lestvic, z načelom specializirane rabe 4 odstotki lestvic, z načeli včlenjenosti v stavek, velikosti razreda in rabe kategorije in izvedbe poteka 3 odstotki lestvic ter z načelom sprejemljivosti 1 odstotek lestvic.

(Lestvice, ki so utemeljene z več različnimi načeli, so upoštewane dvakrat.)

1. NAČELO NAJMANJŠEGA NAPORA (*THE PRINCIPLE OF LEAST EFFORT*)

Merilo, ki izhaja iz načela najmanjšega napora, je v jezikoslovju staro. Merilo pravi, da je bolj sem-naravno tisto, kar ustreza temu načelu, tj. kar govorce ob ubesedovanju povzroča najmanj napora. Napor je pri tem pojmovan kot konkretni napor v času, natančneje mikro-času. To je torej napor v govorečevih možganih, ki pa ga je treba ločevati od napora, ki izhaja iz položaja: dinamični položaji zahtevajo več napora kot statični, npr. *Janez je objel Micko* nasproti *Janez ima rad Micko*. Kar je kognitivno preprosto, je lažje ubesediti, lažje priklicati iz spomina, za govorce torej ugodno in manj naporno; nasprotno povzroča več napora govorce tisto, kar je ugodno za ogovorjenega. Zagovorniki tega pogleda se sklicujejo na Haversovo misel (Havers 1931: 171), da sta v jeziku dve nasprotujoči si naravni težnji – težnja po gospodarnosti (kratkosti, udobnosti) in težnja po jasnosti (nedvoumnosti, do-ločenosti) izraza.

ZGLED:

- V večini jezikov je nikalnost kodirana s posebnimi sredstvi, navadno z nikalnico. Pri kodiranju trdilsti posebnih sredstev skorajda ni. (Izjema je baje vietnamščina, ki da kodira tudi trdilstnost.) Iz tega sledi, da so po načelu najmanjšega napora trdilstni stavki bolj naravni od nikalnih.

Vendar pa je mogoče večjo naravnost trdilsti utemeljevati tudi po logični poti, npr.: > **sem (trdilstni, nikalni) / naklon glavnega stavka**. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.) – S stališča govorce je trditev prvotni govorni dogodek, saj ob zanikanju najprej uzavesti trditev.

Slovenski zgled, ki zahteva lestvico > **sem (trdilstnost, nikalnost)**, je npr. zanikani premi predmet > **sem (tožilnik, roditeljski)**.

Izhajajoč iz Mayerthalerjevega načela razvidnosti, bi mogli načelo najmanjšega napora imenovati »načelo obrnjene razvidnosti«. Tudi utemeljitev razvidnosti je dvokomponentna: na eni strani je izpostavljen interes ogovorjenega, ki v duhu Fregejevega načela razvidnosti (tudi transparentnosti – *transparency* – ali prosojnosti) daje prednost tistim skladenjskim in nasploh vsem jezikovnim zgradbam, ob katerih za razumevanje potrebuje manj napora. Ogovorjeni vložijo v razumevanje manj napora, če pomen celotne zgradbe razbere iz pomenov posameznih sestavnih enot te zgradbe (Mayerthaler 1987: 49), pri čemer je najmanj razvidna enota tudi glasovno najmanj obilna enota. S stališča govorce govorimo o obrnjeni razvidnosti, ki je utemeljena z dvojnostjo govoreči – ogovorjeni. Kar je bolj naravno za ogovorjenega, je manj naravno za govorečega. V ubesedovanje obilnejših, bolj razširljivih in zato razvidnejših skladenjskih enot vložijo govoreči več napora.

V slovenski teoriji je načelo najmanjšega napora najbolj pogosto uporabljeno merilo pri utemeljevanju lestvic naravnosti, kar odpira vprašanje o morebitni hierarhizaciji načel: načelo najmanjšega napora bi mogli pojmovati tudi kot *krovno načelo* za vsa preostala načela – govorci z manj napora ubesedujejo že ustaljene, starejše jezikovne zgradbe, take, ki so za izražanje prototipične, dobro včlenjene v stavek in pogosto rabljene. Manj napora mu povzroča tudi izbira v majhnem razredu enot ter raba za posamezen jezikovni pojav specializiranih sredstev oziroma raba ustreznih kategorij, ki so v jeziku na voljo, če jih ubesedi v ogovorjenemu razumljivi, torej sprejemljivi jezikovni zgradbi. Morda je načelu najmanjšega

napora najbolj oddaljeno tipološko načelo; a še tu se da reči: kar povzroča možganom manj napora, je po jezikih bolj razširjeno.

Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA je v v tej knjigi utemeljenih največ lestvic, tj. 83 od 158, med njimi npr.:

- > **sem (primernik, presežnik)**
- > **sem (sintetično, analitično) / stopnjevanje**
- > **sem (hortativ, želelnik)**
- > **sem (trdilni, nikalni) / naklon glavnega stavka**
- > **sem (manj razširljiva, bolj razširljiva) / skladijska enota**
- > **sem (nepredpisani, predpisani) / sporazumevalni slog**
- > **sem (slovnično, pomensko) / ujemanje**
- > **sem (ponovitev, izvornik)**
- > **sem (neprehodna, prehodna) / skladijska zgradba**
- > **sem (osebкова, predmetna) / raba**
- > **sem (svojilni pridevnik, roditeljski) / za izražanje svojine.**

Poseben položaj ima sedem t. i. **pomenskih** lestvic, ki so zapisane v različnih oblikah – upoštevajoč gradivske okoliščine (> **sem (več, manj) / pomenov skladijske enote**), utemeljujemo pa jih iz treh izhodišč.

1. Pestrost pomenov je večja pri bolj naravnih skladijskih enotah.
2. S stališča govorca so skladijske enote s pestrimi pomeni bolj naravne. Govorcu za ubesedovanje posameznih pomenov ni treba skrbno izbirati izraznih možnosti, če je dopuščeno, da ima skladijska enota več pomenov. Govorec namreč vložil manj napora v ubesedovanje, če mu ni treba paziti na pomensko enumnost ubesedenega.
3. S stališča ogovorjenega je upoštevanje načela *one form – one meaning* ugodno, ker je na ta način olajšano razumevanje in je prispevano k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni za razumevanje povedanega uporabi manj napora, če so skladijske enote bolj enumne, ponujajo manj interpretativnih možnosti in imajo bolj specializiran pomen.

Nekatere lestvice (14 od 83) so dodatno utemeljene z drugimi načeli.

2. NAČELO PROTOTIPIČNOSTI

Po tem načelu je tisto, kar je prototipično, glede na neprototipično bolj naravno. Pojem ni jezikoslovni, temveč je prevzet iz psihologije. Uvedla ga je E. Rosch (1975) v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je ukvarjala z dejstvom, da pri zaznavanju predmetov v najširšem pomenu besede ne prepoznavamo tistih lastnosti predmetov, ki so značilne zanj v t. i. znanstveni klasifikaciji, temveč po nekaterih drugih lastnostih; medtem ko imajo npr. ptiči v biologiji svojo definicijo, pa nestrokovnjak opazi na njih omejeno število drugih razlikovalnih lastnosti: dve nogi, kljun, peruti, zna leteti. Izhajajoč iz spoznanja, da poznamo ptiče, ki imajo vse take lastnosti (vrabec, sinica, orel ...), in ptiče, ki vseh teh lastnosti nimajo (noj, pingvin ...), je Roscheva prepoznala osrednje in obrobne predstavnike skupine ptiči. Osrednji predstavniki so tisti, ki imajo vse te razlikovalne lastnosti in so zato prototipični. Drugi pa so neprototipični. Z lestvico naravnosti bi razmerje med prototipičnimi in neprototipičnimi predstavniki prikazali: > **sem (vrabec, noj) / ptič**. Če način sklepanja

prenesemo v jezikoslovje, je med osrednje predstavnike samostalniških besed mogoče šteti samostalnike, med obrobne pa druge samostalniške besede, tj. samostalniške zaimke in posamostaljene pridevnike: > **sem (samostalnik, druge samostalniške besede)**.

V knjigi je uporabljenih 29 od 158 lestvic, ki so utemeljene z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI, med njimi npr.:

- > **sem (želelnik, velelnik) / za izražanje želelnosti**
- > **sem (n, > n <) / število**
- > **sem (+, –) / imenovalnik kot sklon izvjalca**
- > **sem (srednji, ženski) / spol za nedorasla živa bitja**

Lestvico > **sem (2., –2.) / glagolska oseba pri velevanju** povzemam po Orešniku (2001: 228) in velja v podsistemu pozivanja. Orešnik lestvico utemeljuje z nenaravnim razredom, ker izhaja iz splošne lestvice za glagolske osebe, tj. > **sem (3., 1., 2.) / glagolska oseba**. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 10–11.) V monografiji je sprejeto, da lestvico glagolskih oseb utemeljujemo s prototipično rabo osebe v podsistemu velevanja.

Nekatere lestvice (9 od 29) so utemeljene tudi z drugimi načeli.

Pri lestvicah, ki jih utemeljujemo z načelom prototipičnosti, se – podobno kot pri načelu specializiranosti rabe (opisano v nadaljevanju) – pogosto srečamo s prijemom obratne zaznamovanosti, namreč kadar je okolje, ki določa dano lestvico, manj naravno.

ZGLED:

- Stavka oziroma dvojnici *njemu se imaš zahvaliti* in *njemu se moraš zahvaliti* je mogoče opisati z dvema različnima lestvicama: čeprav sicer velja lestvica > **sem (imeti, morati)**, ki jo utemeljujemo z dejstvom, da je glagol *imeti* pogostnejši od glagola *morati* in tudi večpomenski, je za izražanje »moranja« primernejša lestvica: > **sem (morati, imeti) / za izražanje moranja** – MR. V tej lestvici je izveden obrat zaznamovanosti, utemeljena pa je tudi z načelom prototipičnosti: glagol *morati* je prototipičen za izražanje moranja.

3. NAČELO VČLENJENOSTI V STAVEK

S stališča načela včlenjenosti (integriranosti) v stavek je bolj naravno tisto, kar je dobro včlenjeno, in manj naravno tisto, kar je slabše včlenjeno. V navezavi na prototipičnost je mogoče trditi, da je prototipični skladenjski položaj tisti, v katerem je skladenjska prvina dobro včlenjena v skladenjsko zgradbo (Orešnik 2003: 59).

ZGLEDA:

- Če primerjamo stavka *daj mi bele rokavice* in *daj mi rokavice, ta bele*, ugotovimo, da je pridevnik *bel* v prvem stavku bolj včlenjen, bolj sem-naraven, v drugem stavku pa je ločen z vejico in tako slabše včlenjen. Vendar pa je ogovorjenemu razumevanje olajšano, saj je informacija izražena bolj razvidno.
- Razmerje med odvisniki in nedoločniškimi polstavki izrazimo z lestvico sledeče: > **sem (nedoločniški polstavek, odvisnik)**

Če sta osebka različna, potrebujemo dva stavka: *želim, da gre domov*. Če sta osebka enaka, ju je mogoče združiti s pomočjo nedoločniškega polstavka, ki je bolj včlenjen v nadrejeni stavek: *želim iti domov*.

Naslonk iz odvisnika ne morem prenašati v glavni stavek, naslonke iz nedoločniškega stavka pa: *želim si, da ga vidiš*; *želim si videti ga* → *želim si ga videti*.

V knjigi so uporabljene štiri lestvice, ki so utemeljene z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK, npr.:

> **sem (povedkovo določilo, povedkov prilastek)**

> **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnika**

4. NAČELO POGOSTNOSTI

Bolj naravno je tisto, kar je v posameznem jeziku bolj pogostno. To merilo se popolnoma prekriva z merilom pogostnosti v teoriji zaznamovanosti. Ta je sicer uporabljala samo taka merila, ki so se izoblikovala v okviru enega jezika. Nekateri jezikoslovci so nezaznamovanost tesno povezovali s pogostnostjo (Greenberg 1966), natančneje npr. pri določanju naravnosti slovničnih števil, glagolskih oseb in časov, kasneje pa je bilo ugotovljeno, da pogostnost odseva le bolj osnovno naravo ene od primerjanih kategorij (Tiersma 1982: 847).

Mayerthaler (1988 [1981]) je pogostnost uporabljal v dveh smereh: da se trditi,

a) da je naravno tisto, kar je pogostno (> **sem = pogostno**), in

b) da je pogostno tisto, kar je naravno (**pogostno = > sem**).

V slovenski teoriji jezikovne naravnosti merilo pogostnosti upoštevamo le v duhu trditve, da je *vse, kar je v jeziku pogostno, tudi naravno* (b). Izkazalo se je namreč, da bi z upoštevanjem trditve a dobili mnogo protizgledov – to je bil razlog, da je Mayerthaler merilo odklanjal v celoti, namesto da bi ga omejil. Večji pomen načelu pogostnosti v naravnem jezikoslovju pripisuje Fenkova (Fenk-Oczlon 2001), ki trdi, da moremo v nasprotju z abstraktnimi oziroma kognitivnimi spremenljivkami, kot so lahkost, težkost, sorodnost in druge, kot neodvisno pojmovati le pogostnost. Fenkova celo sodi, da bi namesto izraza »nezaznamovan« mogli uporabljati izraz »pogosten«.

Jezikoslovci ločujejo med dvema vrstama pogostnosti: med absolutnim številom izraznih enot (*token frequency*) in med podatkom o različnih besedah, definiranih izrazno (*type frequency*). *Token* prevajamo z izrazom »pojavnica«, *type* pa z »različnica« (prim. Gorjanc 2002: 10). V monografiji se podatki o številčni pogostnosti nanašajo na pojavnice.

ZGLEDA:⁶

- *Njemu bi človek ne videl v srce, pa če bi si nataknil devetero naočnikov*. (I. Cankar) – pojavnice: 14; različnice: 13.
- *Skopuh prekleti je .. začel eh pa oh pa ah, kako je težko živeti pod to oblastjo*. (I. Koprivec) – pojavnice: 16; različnice: 14.

V knjigi je uporabljenih deset (10 od 158) lestvic, ki so utemeljene z načelom pogostnosti,

⁶ Vir zgledov je SSKJ.

npr.:

- > **sem (bolj, manj) / pogostna skladenjska enota**
- > **sem (osnovni, neosnovni) / pomen slovarske enote**
- > **sem (-, +) / stilno opazna skladenjska enota**
- > **sem (glavni – odvisni stavek, odvisni – glavni stavek) / zaporedje**

Nekatere lestvice (štiri od desetih) so utemeljene tudi z drugimi načeli.

5. TIPOLOŠKO NAČELO

Tipološko gledano, je bolj naravno tisto, kar je bolj razširjeno po jezikih sveta. S tem merilom si pomagamo razmeroma pogosto, saj smo v obdobju, ko so jeziki bolj raziskani in tipološke raziskave ne temeljijo več zgolj na vtisih o razširjenosti jezikovnih pojavov. Tipologija je povezana z univerzalijami, ki omejujejo raznolikost jezikov in omogočajo njihovo tipologizacijo. Tisto, kar je najbolj naravno, je univerzalno, kar pomeni, da so nakazane razmere dane v vseh jezikih:

ZGLED:

- Če ima jezik pojav P (npr. srednji spol), potem ta pojav med drugim zagotovo izraža kategorijo Q (npr. nedoraslost živega bitja).

Univerzalije temeljijo na empiričnem pristopu.

- **Absolutne univerzalije** veljajo brezizjemno za vse jezike sveta.

ZGLED:

Vsi jeziki imajo samoglasnike in soglasnike in vsi jeziki imajo odločevalna vprašanja.

- **Statistične univerzalije** vključujejo veliko število jezikov (95 odstotkov), ne pa vseh, npr. skoraj vsi jeziki imajo nosnike. Niso univerzalije v pravem pomenu besede, bolj težnje; za morebitne izjeme nimamo pravih pojasnil.

ZGLED:

Če ima jezik besedni red OV, potem v predložni zvezi uveljavlja postpozicije. Izjema sta perziščina in latinščina, ki imata OV, a uveljavljata predpozicije, za kar nimamo pravega pojasnila.

Tipolog Greenberg je v monografiji *Language universals* (1966) predstavil univerzalije glede na stopnjo odvisnosti – tj. implikacijske in neimplikacijske univerzalije.

- **Neimplikacijske** univerzalije so t. i. neizolirane trditve (lastnost P se pojavlja povsod).
- **Implikacijske** univerzalije so preplet soodvisnih univerzalij jezikovnega sistema in temeljijo na dveh neodvisnih parametrih P in Q, ki ju moremo povezati na štiri logične načine:

$P \wedge Q$ Jezik ima lastnosti P in Q.

$\neg P \wedge Q$ Jezik ima lastnosti Q, ne pa tudi lastnosti P.

$P \wedge \neg Q$ Jezik ima lastnost P, ne pa tudi lastnosti Q.

$\neg P \wedge \neg Q$ Jezik nima niti lastnosti P niti Q. (Bissang 2002.)

	P	-P
Q	+	+
-Q	-	+

ZGLEDA:

- Če ima jezik povratni zaimek za 1. in 2. glagolsko osebo (P1 in P2), ga ima tudi za 3. osebo (Q). (Trdi se, da jezikov samo s P1 in P2 ni.)
- Če v jeziku samostalnik v rodilniku sledi samostalniku v imenovalniku, potem tako sledi tudi oziralni stavek. (Hawkins 1983, univerzalija IX.) (Prim. Hagstrom 2000.)

V knjigi je uporabljenih dvaindvajset (22 od 158) lestvic, ki so utemeljene s TIPOLOŠKIM N - ČELOM, npr.:

- > **sem (premi, odvisni) / govor**
- > **sem (samostalnik, pridevnik)**
- > **sem (1-4, 5 in dalje) / glavni števnik**
- > **sem (tvornik, trpnik)**

Nekatere lestvice (šest od dvaindvajsetih) so utemeljene tudi z drugimi načeli.⁷

Posebnost so lestvice, v katerih so obravnavane slovnične kategorije: **sklon**, **število** in **štev-nost**. Vse utemeljujemo s tipološkim načelom, tudi z naslonitvijo na univerzalije, vendar pa se tako pri sklonski lestvici kot pri lestvici števil uveljavlja tudi načelo najmanjšega napora.

(A) SKLON

Sklonsko lestvico s podobo > **sem (imenovalnik, tožilnik, dajalnik, rodilnik, drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih** navaja že Mayerthaler (Mayerthaler idr. 1998: 167) na podlagi tipoloških dejstev in z naslonitvijo na Jakobsonovo pojmovanje. S tipološkega stališča so različne sklonske oblike med seboj v implikativno-hierarhičnem razmerju. Mayerthaler za imenovalniško-tožilniške jezike predlaga desnovеjjičeni sistem, iz katerega je razvidno razmerje med imenovalnikom in preostalimi skloni.

Lestvico z enakim zaporedjem sklonov navaja tudi Orešnik (1992: 108) po Primusovi: »Obstaja takale lestvica sklonov: imenovalnik, tožilnik, dajalnik, predložni sklon.« Utemeljitev te lestvice je tipološka, giblje pa se le v območju imenovalniško-tožilniških jezikov. Naravnost sklonov je najbolj razvidna na osnovi primerjanja predložnih, tj. neosnovnih sklonov z obveznim predlogom, in nepredložnih, tj. osnovnih sklonov. V primerih, ko govorimo o predložnosti sklonov, se zaradi večje razvidnosti le-teh uveljavlja tudi načelo najmanjšega napora.

Utemeljitev posameznih razmerij med skloni so sledeče:

1. **Rodilnik in dajalnik sta manj naravna od imenovalnika in tožilnika: > sem ([imenovalnik/tožilnik], [rodilnik/dajalnik]).**

⁷ Prim. tudi sklonske lestvice v naslednjem razdelku (A) SKLON, med katerimi sta dve utemeljeni z načelom najmanjšega napora

ZGLED:

- francoščina
Rodilnik in dajalnik sta predložna sklona: *la table – de la table – à la table – la table*.

2. Dajalnik je bolj naraven od rodilnika: > sem (dajalnik, rodilnik).

ZGLEDA:

- nemščina
V pogovorni nemščini rodilnik izginja in se nadomešča s *von* + dajalnik; v narečjih dajalnik izpodrinja rodilnik celo v svojilnih skladenjskih zgradbah, ki so prototipično rodilniške: *dem Vater sein Haus*.
- angleščina
Tako rodilnik kot dajalnik sta lahko predložna; če sta predložna (R: *of the house*; D: *to Mary*), se ne ločita v stopnji naravnosti; če pa sta nepredložna (R: *Mary's*; D: *I gave Mary a book*), pa je dajalnik manj razviden, ker nima končnice in je torej bolj sem-naraven.

3. Imenovalnik je bolj naraven od tožilnika: > sem (imenovalnik, tožilnik).

ZGLED:

- španščina
Tožilnik je bodisi predložen (*has visto a José? 'si videl Joseja'*) bodisi nepredložen (*has visto mi sombrero? 'si videl moj klobuk'*).

4. Orodnik je bolj naraven od mestnika: > sem (orodnik, mestnik).

ZGLED:

- slovanski jeziki
Orodnik je lahko brezpredložen, mestnik pa ne:
poljščina – *przjechałiśmy autem* 'pripeljali smo se z avtom';
ruščina – *пишете карандашом* 'pišite s svinčnikom';
slovenščina – v dvojini je za mestnik sklonska oblika izposojena iz množine (*pri dveh konjih*), za orodnik pa ne (*s konjema*); pravi mestnik dvojine je že izginil, pravi orodnik pa ne.

(B) ŠTEVILO

Tudi lestvice, ki vrednostno razvrščajo slovnična števila, se utemeljujejo z obema načeloma, S TIPOLOŠKIM NAČELOM (*) in Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA (**). V knjigi je uporabljena lestvica:

- > sem (+, –) / slovnično število ednina
Najbolj naravno je število, ki je po jezikih najbolj razširjeno (*). Ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so (**). (Prim. Greenberg 1966: 31–37.) (Prim. izpeljave 21, 32 in 86.)

Lestvica slovničnih števil se glasi: > sem (ednina, množina, dvojina, tria/pavkal). To zaporedje je formuliral v svoji implikativni univerzaliji že Greenberg (1966, univerzalija 94):

- Če ima jezik tria/pavkal, potem ima tudi dvojino.
- Če ima jezik dvojino, potem ima tudi množino.

- Če ima jezik množino, potem ima tudi ednino.

Če torej jezik dopušča trije, ki je kognitivno zahtevnejši, potem dopušča tudi dvojino. Slovnicična hierarhija **ednina < množina < dvojina < trije/pavkal** ustreza lestvici naravnosti; zaporedje je določeno glede na zapletenost kodiranja, ki raste z leve proti desni. (Prim. Krifka 2000: 8.) Dokaz za trditev, da je množina manj naravna od ednine, je tudi večja pogostnost samostalnikov v ednini (Corbett 2000: 281).

JEZIK	ŠT. ZGLEDOV	EDNINA	MNOŽINA	DVOJINA
francoščina	1.000	74,3 %	25,7 %	–
latinščina	8.342	85,2 %	14,8 %	–
ruščina (Jos.)	8.194	77,7 %	22,3 %	–
ruščina (Štejn.)	102.173	71,5 %	28,3 %	–
sanskrt	93.277	70,3 %	25,1 %	4,6 %
slovenščina (Oz.)	11.711	72,5 %	26,9 %	0,6 %
slovenščina (New.)	2.182	75,3 %	24,2 %	0,5 %
luž. srbščina	ni podatkov	64 %	30 %	6 %

Preglednica 1: Pogostnost različnih števil (pri samostalnikih) v besedilih. (Corbett 2000: 281.)⁸

(C) ŠTEVNOST

S stališča števnosti se jeziki sveta delijo na tiste z **i-perspektivo** (i = *individuum* 'posameznik'), npr. germanski, slovanski jeziki idr., in na tiste z **e-perspektivo** (e = *ensemble* 'celota'), npr. tajščina, kitajščina idr. Medtem ko prvi števnost izražajo s pomočjo števnih samostalnikov, pa v drugih samostalnik v principu ni števen, ampak se razume kot množinski. Števnost se v jezikih z e-perspektivo izraža s posebnimi, za to funkcijo specializiranimi sredstvi – klasifikatorji, merilniki. Npr. v kitajščini izbere govorec klasifikator ne glede na slovnične lastnosti, temveč glede na pomen samostalnikov. Isti klasifikator npr. uporabi za skupino samostalnikov, kot so *cesta, črv, kača* ('dolgo, ozko').

Kodiranje, kot ga poznamo pri jezikih z i-perspektivo, tj. števnik + samostalnik, je bolj razvidno kot pa način kodiranja, ki ga poznamo v jezikih z e-perspektivo: števnik + ustrezní klasifikator za števnost + samostalnik. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 273.) S stališča teorije naravnosti je izbira klasifikatorja za govorca dejavnost, ki govorce povzroča več napora. Velja torej, da je izražanje števnosti s klasifikatorji s stališča govorca manj naravna možnost, ker je manj pogostna in tudi bolj zahtevna. A s stališča govorečega je kodiranje s klasifikatorji bolj naravno, ker je bolj razvidno.

ZGLED:

- tajščina
Tajščina ob števnikih uporablja tudi klasifikatorje, npr. *štiri mize* nasproti *štiri kosi mize*. Pojav je znan v precejšnjem številu jezikov, zanimiv pa zlasti zato, ker različni samostalniki zahtevajo različne klasifikatorje; tajščina pa uporablja klasifikatorje obvezno le pri nizkih številih.

⁸ Viri Corbettovih podatkov: (Jos.) = Josselson, (Štejn.) = Štejnfeldt, (Oz.) = Ozbalt (1973), (New.) = Neweklowsky (1988).

Vidik je mogoče spremeniti, če predpostavimo, da je uporaba klasifikatorja regulirana neodvisno od zveze glavni števnik + šteta stvar, vnos klasifikatorja pa je potek (v smislu rabe kategorije). Tajski primer bi z lestvicami naravnosti tako mogli opisati kot: > **sem** (+, –) / **klasifikator** (utemeljeno z načelom rabe kategorije ali izvedbe poteka) oziroma z izpeljano lestvico > **sem** (+, +/-) / **klasifikator** in > **sem** (+, –) / **nizko število** (utemeljeno s tipološkim načelom).

Naravnosti obeh načinov štetja ne moremo prikazati z eno lestvico, temveč moramo obravnavati števnost ločeno v obeh okoljih: > **sem** (**števno, neštevno**) / **za jezike z i-perspektivo** – MR in > **sem** (**neštevno, števno**) / **za jezike z e-perspektivo**. Obe naštetii lestvici sta definirajoča lastnost jezikov, ki sodijo v eno ali drugo skupino:

- > **sem** (**števno, neštevno**) / **za jezike z i-perspektivo**
Vsi jeziki izražajo števnost. V jezikih z i-perspektivo je najbolj naravno izražati števnost s števniimi samostalniki. To je definirajoča lastnost jezikov z i-perspektivo. (Prim. izpeljavo 88.)

6. NAČELO VELIKOSTI RAZREDA

Majhen razred je bolj naraven kot velik, ker je med ubesedovanjem govorce lažje izbirati enote iz majhnega razreda kot iz velikega razreda. To stališče potrjuje tudi načelo najmanjšega napora, saj je ob ugodnosti izbire izpostavljen čim manjši napor govorca.

ZGLEDA:

- > **sem** (**osebni zaimki, druge samostalniške zveze**)
Osebni zaimki predstavljajo v okviru vseh samostalniških zvez le majhen razred enot. (Prim. izpeljavi 68 in 75.)
- V izpeljavi 10 je obravnavana razlika med veznikoma *ko* in *če*, ki sta najbolj tipična veznika pogojnega odvisnika, tako da *če* zaznamuje uresničljivi in neuresničljivi (nerealni) pogoj, *ko* pa zaznamuje le neuresničljivi (nerealni) pogoj ob zgledih *če bo mraz, smo s koruzo opleli* in *ko/če bi molčal, bi bilo vse lepo in prav*. Uporabljeni sta lestvici > **sem** (**uresničljivi, neuresničljivi**) / **pogoj** in > **sem** (**-[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen]**) s posebnim primerom > **sem** (**če, ko**) / **veznik**. Utemeljevanje naravnosti veznika *če* s pomensko pestrostjo se ne sme mešati z okoliščino, da tvori pogojni veznik *če* majhen razred skladenjskih enot. V tem smislu je pomembno ločevati med **razredom pomenov** (bolj sem-naravno je, če ima skladenjska enota več pomenov, torej če je pomensko pestra) in pa **razredom enot** (ena skladenjska enota predstavlja majhen razred enot, ki ga utemeljujemo kot sem-naravni razred, ker ima govorec med ubesedovanjem z izbiranjem med enakovrednimi enotami manj dela).

V knjigi so uporabljene štiri lestvice, ki so utemeljene z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA, npr. > **sem** (**glagoli z nepopolnim pomenom, glagoli s polnim pomenom**), ena od njih je utemeljena tudi z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA.

7. NAČELO SPECIALIZIRANE RABE

Specializirana raba nekega sredstva je bolj naravna od nespecializirane rabe.

ZGLEDA:

- **> sem (nepovratni, povratni) / osebni zaimki**
Utemeljitev je tipološka, saj precej jezikov nima povratnih zaimkov. Če pa izhajamo iz okoliščin, v katerih izražamo povratnost, potem so povratni zaimki bolj naravni za izražanje povratnosti:
> sem (povratni, nepovratni) / osebni zaimki za izražanje povratnosti
V slovenščini se povratnost izraža s povratnimi in nepovratnimi osebnimi zaimki:
Janez_i ima rad svoj_i avto – Janeza_i zanimajo njegove_i znamke.
Če ima jezik povratne in nepovratne osebne zaimke za izražanje povratnosti, potem so povratni zaimki bolj naravni za izražanje povratnosti.
- Če primerjamo ednino, dvojino in množino, potem je dvojina najmanj naravna. Za izražanje dvojnosti pa je dvojina najbolj naravna: **> sem (+, –) / dvojina za izražanje dvojnosti.**

V knjigi je uporabljenih šest lestvic, ki so utemeljene z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, med njimi npr.: **> sem (prihodnjik, sedanjik) / za izražanje prihodnosti**, **> sem (doba, končna točka) / izražanje dobe.**

Nekatere lestvice (tri od šestih) so utemeljene tudi z drugimi načeli.

Opisano načelo se podobno kot načelo prototipičnosti (opisano že prej v tem poglavju) tudi povezuje s prijemom obratne zaznamovanosti (*markedness reversal*). Načelo specializirane rabe namreč ne določa, ali je okolje, v katerem se uveljavlja neko specializirano sredstvo, bolj ali manj naravno. Kadar gre za manj naravno okolje, npr. prihodnost glede na sedanost, za velevanje glede na nevelevanje oziroma običajno sporazumevanje, za vprašalnost glede na nikalnost in podobno, so vrednosti v lestvici zamenjane po načelu obratne zaznamovanosti. Manj naravno okolje je mogoče pojmovati tudi kot podsistem, v katerem veljajo drugačne zakonitosti kot v nadrejenem sistemu.

8. NAČELO RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA

Raba neke kategorije je bolj naravna od nerabe te kategorije. Načela ne smemo povezovati z rabo jezikovnih enot, saj je neraba le-teh zaradi načela najmanjšega napora bolj naravna od rabe. Raba kategorije se loči od rabe oziroma izvedbe poteka, saj je glede na izvedbo poteka bolj osnovna, primarna in predstavlja slovnični pomen, npr. raba dvojine, 3. glagolske osebe, primernika ipd.

Izvedba nekega poteka je bolj naravna od neizvedbe tega poteka: potek eksplicitno omenja kategorijo, kar pomeni, da je potek glede na kategorijo drugoten. Ko kategoriji določimo obliko, to storimo s potekom oziroma tako, da ta potek izvedemo. Lestvici imata obliko: **> sem (+, –) / raba kategorije** in **> sem (+, –) / izvedba poteka.**

ZGLEDI:

- Iz dveh zgradb (glavnega stavka in odvisnika) je mogoče napraviti eno, pri čemer osebek odvisnega stavka postane osebek glavnega stavka: *zdi se mi, da je Janez len* → *Janez se mi zdi len.*

V tvorbeni slovnici se ta postopek imenuje **dviganje osebka v osebek**, natančneje dviganje osebka podrednega stavka v osebek nadrednega stavka. Izraz je prevod angleškega *subject-to-subject raising* (Orešnik 1999: 43).

Isti postopek je v angleščini bolj splošen kot v slovenščini:

it seems to me that John is lazy → *John seems to me (to be) lazy*

Iz tega sledi lestvica:

> **sem (+, -) / dviganje osebka v osebek**

Kar nastane z »dviganjem«, je bolj preprosto od tistega, kar je pred dviganjem.

- **ujemanje**

Trdimo, da je ujemanje bolj naravno od neujemanja:

> **sem** (*bela hiša, bel- hiša*)

Uveljavitev ujemanja je dobra tako za govorca kot za ogovorjenega, govorcju je blizu ponavljanje obrazil *-a -a*, ogovorjenemu pa ujemanje olajša razumevanje, saj mu potrjuje, da besedi sodita skupaj.

- Označevanje sklona je mogoče pojmovati kot potek, sklon sam pa je kategorija: samostalniki moškega spola v specifičnem jezikovnem okolju stojijo v tožilniku, le nekateri pa so označeni, npr. pri živih samostalnikih moškega spola je tožilnik ednine (kategorija) označen (*očeta, raka*) ali neoznačen (*klobuk*). V tem primeru govorimo o izvedbi poteka, ker kategorijo sklona označimo. Označevanje sklona je blizu označevanju predmeta, kot ga pojmuje v okviru glagolske prehodnosti. (Prim. poglavje 2.2.3.) Opisano gradivo je mogoče predstaviti z lestvicama > **sem (+, -) / označevanje predmeta** in > **sem (živi, neživi) / samostalnik**.

- Sonavezovanje je pojmovano kot znotrajjezikovno podeljevanje kazalcev (so)navezovanja. Razmerja so naslednja:

A_i B_j govorimo o navezovanju,

A_i B_i govorimo o sonavezovanju,

A_i B_i / _j govorimo o izbirnem sonavezovanju.

V knjigi so uporabljene štiri lestvice, ki so utemeljene z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEBE POTEKA, npr. > **sem (+, -) / ujemanje z osebno glagolsko obliko**, > **sem (+, -) / vprašalni stavek**. Ena od njih je utemeljena tudi z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM SPECIALZIRANE RABE, tj. > **sem (+, -) / sonavezovanje**.

9. NAČELO SPREJEMLJIVOSTI

Pojem sprejemljivosti je uporabljen splošno, v najširšem smislu. V knjigi je uporabljena ena lestvica, ki je utemeljena z NAČELOM SPREJEMLJIVOSTI:

- > **sem (+, -) / sprejemljivo**

Sprejemljivo je vsekakor bolj naravno od nesprejemljivega. (Prim. izpeljavi 66 in 101.)

ZGLED:

- V slovenščini je sprejemljiv le stavek, v katerem je povedkovo določilo nestavčne narave (*Janez se mi zdi len*), kot nedoločniški polstavek (*Janez se mi zdi biti len*) je povedkovo določilo sprejemljivo v angleščini. Lestvica, ki velja za slovenščino, se torej glasi:
> **sem (pridevniška besedna zveza, nedoločniški polstavek) / povedkovo določilo**

1.5 PREDLOGA IN UBESEDOVANJE IZPELJAV

Vsebinsko je preverba slovenske teorije jezikovne naravnosti na podlagi slovenskega (obliko)skladenjskega gradiva zasnovana na preverbi novih dvojnic in iskanju morebitnih protizgledov na način deduktivnega sklepanja v obliki t. i. izpeljav – kot je to že uveljavljeno v slovenski teoriji jezikovne naravnosti (Orešnik 2000; 2001, 2001a, 2001b itd.). Vsaka izpeljava je zaključena celota in vključuje pet obveznih osnovnih stopenj:

1. opis gradiva
2. navedba skladenjskih dvojnic
3. domneve teorije jezikovne naravnosti
4. domnevi slovenske teorije jezikovne naravnosti
5. posledice

1. OPIS GRADIVA

V opisu gradiva so predstavljene jezikovne razmere, okoliščine, v katerih smo opazili pojav dvojnic. Jezikovna dejstva so predstavljena razlikovalno glede na vsako dvojnico. Ta razlikovalni opis je hkrati prva predpostavka izpeljave, povezana z nadaljnjimi predpostavkami. Razlikovalni opis je predpostavka izpeljave, ker se da isto gradivo opisati na različne načine. Potek izpeljave zavisi med drugim od uporabljenih različic razlikovalnega opisa.

ZGLED:

- Iz opisa gradiva v izpeljavi 69 sta predpostavki jasno razvidni: V podredjih z zloženim veznikom *tem bolj ker* ali *tem manj ker* je ob zanikanih glavnih stavkih mogoče rabiti oba veznika (*Mojca nima bogatega besednega zaklada, tem bolj/manj ker premalo bere*), če pa glavni stavek ni zanikan, je mogoče uporabiti le zloženi podredni veznik *tem bolj ker* (*Mojca ima bogat besedni zaklad, tem bolj ker veliko bere*). (Prim. Kordić 2002: 130.)

Pomembno je, da je obravnavano gradivo omejeno tako, da ne vključuje prevelikega števila razlikovalnih lastnosti, saj je izpeljavo mogoče napraviti le, če je število razlikovalnih parametrov omejeno.

2. NAVEDBA (OBLIKO)SKLADENJSKIH DVOJNIC

Navedba (obliko)skladenjskih dvojnic prinaša podatek o dvojnica in morebitni krovni kategoriji, ki ju povezuje. Navedba dvojnic ima vlogo izpostavitve tistega dela gradiva, za katerega je slovenska teorija naravnosti s pomočjo formalnih predpostavk zmožna napovedati, s katero od določenih razlikovalnih lastnosti se bo vsaka od dvojnic povezala.

NEKAJ ZGLEDOV DVOJNIC:

Veznik *čepprav* in vezniška zveza *kljub temu da*. (Gl. izpeljavo 1.)

Glagol *sanjati* s premim in predložnim predmetom. (Gl. izpeljavo 4.)

Izpustljivi in neizpustljivi korelat ob stavčnem predmetu. (Gl. izpeljavo 6.)

- Izražanje uresničljivega in neuresničljivega pogoja v pogojnih odvisnikih. (Gl. izpeljavo 10.)
- Smiselni in imenovalniški osebek v drugem konjunktivu priredne zveze. (Gl. izpeljavo 20.)
- Prisotnost in odsotnost svojilnega povratnega zaimka v stavkih, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*. (Gl. izpeljavo 24.)
- Hortativ in želelnik v 1. glagolski osebi. (Gl. izpeljavo 28.)
- Tvornik in trpnik glede na stanjskost. (Gl. izpeljavo 91.)
- Smiselni in imenovalniški osebek ob glagolu *čuditi (se)*. (Gl. izpeljavo 96.)
- Sonavezovanje v nedoločniških polstavkih in odvisnikih. (Gl. izpeljavo 107.)
- Vrsta predmeta ob glagolu *piti* v stavkih vrste *Janez pije*. (Gl. izpeljavo 109.)

Včasih je mogoče isti par dvojnic opazovati v različnih okoljih oziroma jih – izhajajoč iz dejstva, da vsi govorniki nimajo ponotranjene enake slovnice – obravnavati z različnimi predpostavkami, zato je navedba dvojnic ena od obveznih stopenj izpeljave.

3. DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNI NARAVNOSTI

Domneve teorije jezikovni naravnosti so v izpeljavah številčene z 1 in izražene večinoma z dvema (1.1 in 1.2), sedemkrat pa s tremi sem-lestvicami naravnosti (1.3).

ZGLEDA:

- dve domnevi teorije jezikovne naravnosti
Pri pogostejših prislovnih določilih kraja s pomenom približevanje in oddaljevanje se predlog približevanja izpušča, predlog oddaljevanja pa je ubeseden.
Predpostavki slovenske teorije opišemo z lestvicama (prim. izpeljavo 17):
> **sem (približevanje, oddaljevanje) / smer**
> **sem (–, +) / predlog**
- tri domneve teorije jezikovne naravnosti
S stališča teorije naravnosti pričakujemo, da so pogostnejši tisti dvočleniki, ki imajo na prvem mestu bolj naravno in na drugem manj naravno sestavino. Gre največkrat za obrazce.
Predpostavke slovenske teorije opišemo z lestvicami (prim. izpeljavo 27):
> **sem (bolj naravni pred manj naravnim, manj naravni pred bolj naravnim) / člen dvočlenika**
> **sem (+, –) / obrazec kot skladijska enota**
> **sem (bolj, manj) / pogostna skladijska enota**

Namesto treh domnev teorije naravnosti je mogoče gradivo prikazati kot tako, ki ga je mogoče reševati na dva načina:

ZGLED:

- Glagol *pihniti* nastopa tudi z zaimenskim prostim glagolskim morfemom *ga* v tožilniku, ki ga ne moremo nadomestiti s polnopravno besedo, ne da bi bil pri tem spremenjen pomen te zveze: *pihniti ga* (*ta ga pa pihne* 'je zabaven'), *pihniti ga/gamsa* ('ga ustreliti'), *pihniti prah z mize* (dobesedni pomen). Gre za frazne glagole, ki jih je mo-

goče primerjati z enobesednimi glagoli, so neke vrste obrazci. Načina reševanja sta dva: (1) izhajamo iz pogostnosti obrazcev, npr. > **sem (+, -) / obrazec**; > **sem (+, -) / pogostni glagol**; (2) izhajamo iz dejstva, da so prosti morfemi bolj naravni kot druge vrste predmeti, da jih je manj in gre torej za majhen razred enot, npr. > **sem (+, -) / obrazec**; > **sem (prosti morfem, drugi) / predmet** oziroma > **sem (majhen, velik) / razred enot**.

Vsaka od lestvic je v izpeljavi ubesedena, in ker so uporabljene le sem-lestvice, je v vseh ubeseditvah izpostavljena kognitivna zapletenost. Vse uporabljene osnovne lestvice so utemeljene z enim od devetih meril, ki jih uporablja slovenska teorija jezikovne naravnosti. Utemeljuje se samo vsaka osnovna lestvica, za izpeljane lestvice pa velja, da so dobre (utemeljene), že če so pravilno tvorjene iz neke dobre (utemeljene) osnovne lestvice. V nekaterih izpeljavah so navedeni tudi posebni primeri lestvic, ki imajo bodisi ponazoritveno bodisi izpeljavno vlogo.

(A) POSEBNI PRIMER S PONAZORITVENO VLOGO

Posebni primeri lestvic so številčeni največkrat z 1.1.1 ali 1.2.1 in imajo različno vlogo. *Ponazoritveno vlogo* imajo, kadar prinašajo lestvico, ki gradivsko ponatanči dejstva, ki smo jih navedli v osnovni, tj. decimalno predhodni lestvici. Ponavadi je osnovna lestvica dobro utemeljena, zato posebnega primera ni treba posebej utemeljevati.

ZGLED:

- Osnovna lestvica > **sem (glagol *biti*, glagol *imeti*) / v skladenjski zgradbi** je zaradi večje preglednosti ponazorjena z lestvico > **sem (*sosed je bradat, sosed ima brado*)**. (Prim. izpeljavo 3.)

Ponazoritev je nujna, če izhaja iz gradivske omejitve, pri čemer je pomembno tudi okolje lestvice. V posameznih primerih je zaradi specifičnosti druge lestvice utemeljitev podana tudi pri tej.

ZGLED:

- Osnovna lestvica > **sem (osnovni, neosnovni) / pomen slovarske enote** je podprta s splošno utemeljitvijo: nekatere slovarske enote imajo samo en pomen, in ta je njihov osnovni pomen; neosnovnega pomena sploh nimajo. Domnevi slovenske teorije jezikovne naravnosti sta natančneje ponazorjeni s posebnim primerom te lestvice > **sem ('poklicno podajanje', 'nepoklicno podajanje') / pomen glagola *predavati***, ob kateri je navedena tudi podrobnejša utemeljitev: pomen 'poklicno podajanje' je osnovni pomen glagola *predavati*, 'podajati nepoklicno' je drugi pomen, ki ga rabimo tudi preneseno, posmehljivo, stilno opazno; med 148 zgledi, pregledanimi po besedilnem korpusu *Nova beseda* (12. 6. 2002), je približno 120 zgledov takih, kjer glagol *predavati* nastopa v pomenu 'poklicno podajanje'; ta pomen je naravnejši torej tudi zato, ker je pogostnejši. (Prim. izpeljavo 5.)

V nekaterih izpeljavah je takšnih posebnih primerov več.

ZGLED:

- Osnovno lestvico 1.1 > **sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])** pojasnjujeta dva posebna primera:

1.1.1 > sem (večpomenske, enopomenske) / skladišne enote

in

1.1.1.1 > sem (*ljubim brata bolj od sestre; ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*). (Prim. izpeljavo 25.)

(B) POSEBNI PRIMER Z IZPELJAVNO VLOGO

Izpeljavno vlogo ima posebni primer osnovne lestvice takrat, kadar je uporabljena izpeljana lestvica, tj. lestvica s predlogo > sem (A + B, B) ali > sem (A, A + B). Za razliko od lestvic, ki imajo ponazoritveno vlogo, se izpeljana lestvica nikoli ne utemeljuje, zanjo velja, da je dobra (utemeljena), če je pravilno tvorjena iz osnovne (utemeljvane) lestvice.⁹

4. DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI

Domnevi slovenske teorije jezikovni naravnosti (številčeni z 2) sta prikaz možnosti povezovanja lestvic oziroma v njih nakazanih vrednosti, s katerimi so opisane lastnosti obravnavanih dvojnic. V vsaki izpeljavi sta navedeni dve predpostavki, ustrezni vrednostim lestvic (navadno 1.1 in 1.2), ki predstavljajo domneve teorije naravnosti:

> sem teži po povezavi z drugim > sem

< sem teži po povezavi z drugim < sem

Več o domnevah slovenske teorije jezikovne naravnosti je bilo povedano v poglavju 1.3.3 *Povezovanje lestvic*.

5. POSLEDICE

V posledicah je napovedano, kakšno obliko vedénja imajo dvojnice v danem jezikovnem okolju. Z napovedjo je povedano, da je vedénje dvojnic v danih jezikovnih razmerah predvidljivo s pomočjo naravnih parametrov, ki jih je mogoče empirično ugotoviti. Vsaka izpeljava se izteče v dve posledici, in sicer ne glede na to, da je na podlagi danega gradiva v izpeljavi mogoče izpostaviti več domnev teorije jezikovne naravnosti: posledice namreč izhajajo iz razlikovalnih lastnosti vsake od dvojnic.

Posledice so ubesedene kot pogojno podredje s pomočjo uporabljenih predpostavk teorije naravnosti in predpostavk slovenske teorije naravnosti ter posledičnega *potem*-stavka. Posledice, v katerih povežemo lestvici > sem (X, Y) in > sem (A, B), prinašajo napoved v smislu:

Če je kak razloček med X in Y, tako da v okviru enega velja A in v okviru drugega B, potem je X tisti, ki teži po povezavi z A, in Y tisti, ki teži po povezavi z B.

V posledicah je z glagolom *težiti* nakazana težnja, usmerjenost nekega pojava: X je tisti, ki teži po povezavi z A, kar pomeni, da se X povezuje pretežno z A. Izjeme, ki jih dopušča ta ubeseditev, izhajajo iz možnosti, da bi se X (izjemoma, tj. v posebnih ali običajnih okoliščinah) povezoval tudi z B ali da bi se Y povezoval z A. V slovenski teoriji jezikovne

⁹ Več o izpeljanih lestvicah je bilo povedano v poglavju *Izpeljani lestvici > sem (A + B, B) in > sem (A, A + B)*.

naravnosti je namreč predvidena okoliščina, da porazdelitev nekega jezikovnega gradiva ni absolutna, temveč se na podlagi upoštevanja različnih okoliščin nagiba na eno področje. Mnogokrat je za pravilno oceno »gostote« nekega jezikovnega pojava nujna ustrezna interpretacija danega gradiva.

ZGLED:

- V poglavju 3.4 je predstavljen zgled *Janez pije*, ki ga rešujemo neodvisno od možnosti, ki jih nakazuje gradivski vir (Žele 2001: 79). Odločili smo se za delo z različnimi pomeni slovarske enote *piti*. Če pa bi sprejeli stališče, da se v popolnosti uveljavi vidik pretežnosti, kar pomeni, da bi upoštevali, da stavek *Janez pije* pomeni pretežno navado, bi bilo mogoče napraviti izpeljavo tudi izhajajoč iz podatkov v gradivskem viru, vendar upoštevajoč možnost različnih pomenov slovarske enote.

OPIS GRADIVA: Stavka *Janez pije_A*, katerega osnovni pomen je 'Janez pije alkohol', in *Janez pije_A vino*, ki nosi pomen 'Janez pije vrsto alkohola', se razlikujeta že po razvidnosti. S stališča pomena pa je stavek, v katerem pomeni neizražen predmet 'alkohol', največkrat oziroma pretežno interpretiran kot navada oziroma ni interpretiran kot aktualni dogodek. Pretežno zato, ker bi mogli tudi stavek *Janez pije* razumeti kot aktualni dogodek, npr. *Janez pravkar pije*, vendar je ta interpretacija redkejša. Tovrstne stavke navadno razumemo kot aktualni dogodek le, kadar je ob glagolu opredeljena tudi vrsta pijače.

SKLADENJSKI DVOJNICI: aktualnost dogodka v stavkih *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*Janez pije_A*, *Janez pije_A vino*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek s pomenom 'Janez pije alkohol' bolj naraven od stavka s pomenom 'Janez pije alkohol vino'. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA: Stavek brez predmeta je manj razviden in zato lažji za govorca. Govorcu je bližji tudi zaradi manjše specializiranosti pomena.

1.2 > sem (navada, aktualni dogodek)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je navada bolj naravna od aktualnega dogodka. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA: Navada se ubesедуje navadno bolj preprosto kot aktualni dogodek (npr. v angleščini). Navada (navajenskost) je stanje; tudi oba osnovna glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska. (Prim. Orešnik 1994: 76–77.)

POSEBNI PRIMER OD 1.2:

1.2.1 > sem (samo navada, navada & aktualni dogodek)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, ko govorimo samo o navadi, kot razmere, ko govorimo bodisi o navadi bodisi o aktualnem dogodku.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*, tako en stavek izraža pretežno navado, drugi stavek pa bodisi navado bodisi aktualni dogodek, potem je stavek *Janez pije_A* tisti, ki teži po izražanju navade.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*, tako en stavek izraža pretežno navado, drugi stavek pa bodisi navado bodisi aktualni dogodek, potem je

stavek *Janez pije_A vino* tisti, ki teži bodisi po izražanju navade bodisi po izražanju aktualnega dogodka.

Sistematična lastnost izpeljav je, da moremo posledice ubesedovati izhajajoč iz dveh izhodišč, tj. iz prve (1.1) ali iz druge (1.2) lestvice, pri čemer se napoved v posledicah vsebinsko ne spremeni.

Pomen posledic je v napovedi, pri čemer slovenska teorija jezikovne naravnosti izhaja iz stališča: »Napovedati X se pravi trditi, da X ne more biti drugače.« (Orešnik 2001: 229.)

2 OBRAVNAVA SLOVENSKEGA (OBLIKO)SKLADENJSKEGA GRADIVA

V izpeljavah, ki gradivsko temeljijo na slovenskem (obliko)skladenjskem gradivu, je prikazana napovedljivost vedénja dvojnic z instrumentarijem slovenske teorije jezikovne naravnosti.

2.1 JEZIKOSLOVNE UGOTOVITVE V POSLEDICAH IZPELJAV

Jezikoslovne ugotovitve ob delu s slovenskim gradivom so razvidne iz posledic izpeljav. Nanašajo se večinoma na (obliko)skladenjsko ravnino jezika. Okvirno so izpeljave razvrščene po naslednjih tematskih področjih.

Glagolska prehodnost in glagolski vid: izpeljave 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 106.

Glagolske zveze: izpeljave 2, 3, 4, 5, 6, 49, 50, 52, 63, 64, 96, 100, 109, 110, 111.

Navezovanje: izpeljave 65, 66, 67, 107.

Povedkovo določilo in povedkov prilastek: izpeljave 77, 78, 79.

Pozivanje: izpeljave 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 53, 59.

Predlogi: izpeljavi 8 in 14.

Prihodnjik: izpeljava 9.

Primerjalne skladenjske zgradbe: izpeljave 21, 22, 23, 24, 25.

Priredne zgradbe: izpeljave 19, 20, 27.

Prislovna določila: izpeljave 12, 13, 17.

Samostalniške zveze in zaimki: izpeljave 7, 18, 45, 47, 48, 68, 74, 75, 76, 99, 108.

Stopnjevanje pridevnikov: izpeljava 26.

Števniki: izpeljave 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86.

Tvornik in trpnik: izpeljave 44, 90, 91, 105.

Udeleženske vloge: izpeljave 54, 55, 56, 97.

Ujemanje: izpeljave 46, 70, 104.

Vrste stavkov: izpeljave 57, 58, 60, 61, 62, 101, 102.

Vezniki: izpeljave 1, 10, 15, 16, 69, 71, 72, 73.

Vprašanja: izpeljave 11, 51, 103.

2.2 IZPELJAVE

Izpeljave s slovenskim gradivom so razvrščene glede na posebnosti obravnave: v osrednjem

delu (2.2.1) so prikazane vse s stališča teorije »neproblematične«, torej temeljne izpeljave, v podpoglavjih pa izpeljave, ki zaradi gradivskih posebnosti predstavljajo nekatere nove vidike teorije: uporaba prijema obratne zaznamovanosti pri slovenskih števnih (2.2.2), posebnosti pri obravnavi glagolske prehodnosti (2.2.3) in pri primerjanju imenovalniških in smiselnih osebkov v doživljavskem okviru (2.2.4).

2.2.1 TEMELJNE IZPELJAVE

1. Dopustni odvisnik se uvaja tudi z veznikom *čeprav* in vezniško zvezo *kljub temu da*: *šel je na sprehod, čeprav je deževalo; večerja jim ni teknila, kljub temu da je bila okusna* (SP 2001: 427, 754). Vezniška zveza *kljub temu da* je manj pogostna kot veznik *čeprav*. Izhodišče za ugotavljanje pogostnosti je besedilni korpus *Nova beseda* (24. 4. 2005), kjer se veznik *čeprav* pojavi 82709-krat, vezniška zveza *kljub temu da* pa 5006-krat.

SKLADENJSKI DVOJNICI: veznik *čeprav* in vezniška zveza *kljub temu da*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*čeprav, kljub temu da*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je veznik *čeprav* bolj naraven kot vezniška zveza *kljub temu da*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 >sem (**bolj, manj**) / pogostna skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj pogostna skladenjska enota bolj naravna od manj pogostne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Pogostne skladenjske enote so navadno bolj osnovne, govorec jih ob ubesedovanju hitreje priključuje iz spomina.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru dopustnih vezniških sredstev kak razloček med veznikom *čeprav* in vezniško zvezo *kljub temu da*, tako da je eno vezniško sredstvo rabljeno pogosteje, drugo pa redkeje, potem je veznik *čeprav* tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen pogosteje.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru dopustnih vezniških sredstev kak razloček med veznikom *čeprav* in vezniško zvezo *kljub temu da*, tako da je eno vezniško sredstvo rabljeno pogosteje, drugo pa redkeje, potem je vezniška zveza *kljub temu da* tista, ki teži po tem, da bi bila rabljena redkeje.

2. Neodtujljiva svojina. Stavki vrste *Janez je bradat, Janez je enook* (v povedkovem določilu se skriva telesni del osebkov, npr. *brada je Janezova*) se lahko izrazijo tudi s stavki vrste *Janez ima brado, Janez ima eno oko*. (To omogoča dejstvo, da včasih skladenjske zgradbe z osnovnima glagoloma *biti* in *imeti* izražajo enako pomensko razmerje, npr. *sosed je bradat, očala so sosedova* proti *sosed ima brado, sosod ima očala*. Prim. Vidovič Muha 2000: 246, 258–259.) Taka povezava je mogoča samo, če gre za osebke del telesa. Že pri izrazih za

sorodnike podobnih dvojic ni, npr. *Janez ima sina* se ne da izraziti s stavkom vrste *Janez je bradat*, čeprav so izrazi za sorodnike kakor deli telesa oblika neodtujljive svojine.

SKLADENJSKI DVOJNICI: zgradbe z glagoloma *biti* in *imeti* kot izrazi za neodtujljivo svojino.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (del telesa, drugo) / neodtujljiva svojina

Tj., glede na kognitivno zapletenost je del telesa bolj naravna vrsta neodtujljive svojine kot druge vrste neodtujljive svojine. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Svojina, ki se v slovenščini tudi prišteva k neodtujljivi svojini, npr. sorodniki, se v nekaterih jezikih ne uvršča med neodtujljivo svojino. Zato je del telesa najbolj naravna neodtujljiva svojina.

1.2 > sem (glagol *biti*, glagol *imeti*) / v skladenjski zgradbi

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjske zgradbe z glagolom *biti* bolj naravne od zgradb z glagolom *imeti*. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Skladenjske zgradbe z glagolom *biti* so bolj naravne, ker prototipično izražajo lastnost, kar je bolj naravno od izražanja svojilnosti. Številni jeziki namreč nimajo glagola *imeti* in tudi svojino izražajo kot lastnost.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (glagol *biti* & glagol *imeti*, samo glagol *imeti*) / v skladenjski zgradbi

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo tako glagol *biti* kot glagol *imeti*, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo samo glagol *imeti*.

– Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru neodtujljive svojine kak razloček med deli telesa in drugimi vrstami neodtujljive svojine, tako da ene dopuščajo rabo zgradb z glagoloma *biti* in *imeti*, druge pa samo rabo zgradb z glagolom *imeti*, potem so deli telesa tista vrsta neodtujljive svojine, ki teži po tem, da bi jo izražali z glagoloma *biti* in *imeti*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru neodtujljive svojine kak razloček med deli telesa in drugimi vrstami neodtujljive svojine, tako da ene dopuščajo rabo zgradb z glagoloma *biti* in *imeti*, druge pa samo rabo zgradb z glagolom *imeti*, potem so druge vrste neodtujljive svojine tiste, ki težijo po tem, da bi jih izražali samo z glagolom *imeti*.

4 **OPOMBA.** Prim. izpeljavo 3.

3. Včasih izražajo skladenjske zgradbe z osnovnima glagoloma *biti* in *imeti* enako pomensko razmerje, npr. *sosed je bradat*, *očala so sosedova* proti *sosed ima brado*, *sosed ima očala* (prim. Vidovič Muha 2000: 246, 258–259), vendar je en tip takih sopomenskih skladenjskih zgradb bolj skladenjsko razširljiv kot drugi, npr. *sosed ima že več let dolgo brado*, *ki sega do pasu*; *sosed je zelo bradat*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: različno razširljive sopomenske zgradbe z glagoloma *biti* in *imeti*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (glagol *biti*, glagol *imeti*) / v skladenjski zgradbi

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjske zgradbe z glagolom *biti* bolj narav-

ne od zgradb z glagolom *imeti*. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Skladenjske zgradbe z glagolom *biti* so bolj naravne, ker prototipično izražajo lastnost, kar je bolj naravno od izražanja svojilnosti. Številni jeziki namreč nimajo glagola *imeti* in tudi svojino izražajo kot lastnost.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem** (*sosed je bradat, sosed ima brado*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tip stavkov *sosed je bradat* bolj naraven od tipa *sosed ima brado*.

1.2 > **sem** (*manj razširljiva, bolj razširljiva*) / **skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjsko manj razširljive enote bolj naravne od skladenjsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V intereseu govorca je čim manjša razširljivost skladenjskih enot in posledično čim manjši napor pri ubesedovanju.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru sopomenskih skladenjskih zgradb tipa *sosed je bradat* in *sosed ima brado* kak razloček med zgradbami z glagolom *biti* in zgradbami z glagolom *imeti*, tako da je en tip zgradb skladenjsko manj razširljiv, drugi tip pa skladenjsko bolj razširljiv, so zgradbe z glagolom *biti* tiste, ki težijo po tem, da bi bile skladenjsko manj razširljive.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru sopomenskih skladenjskih zgradb tipa *sosed je bradat* in *sosed ima brado* kak razloček med zgradbami z glagolom *biti* in zgradbami z glagolom *imeti*, tako da je en tip zgradb skladenjsko manj razširljiv, drugi tip pa skladenjsko bolj razširljiv, so zgradbe z glagolom *imeti* tiste, ki težijo po tem, da bi bile skladenjsko bolj razširljive.

4 **OPOMBA**. Prim. izpeljavo 2.

4. Glagol *sanjati* je mestniško prehoden, npr. *sanjati o kom ali čem*, v govornem jeziku pa se veže tudi s predmetom v tožilniku oz. premim predmetom, npr. *sanjati koga ali kaj* (prim. Marušič & Žaucer 2001: 136–137). Izvzeti so primeri, ko se glagol *sanjati* veže s tavnološkim predmetom, npr. *sanjati sanje*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: glagol *sanjati* s premim in predložnim predmetom.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*premi, predložni*) / **predmet**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je *premi predmet* naravnejši od *predložnega*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je v ubeseditev premege predmeta treba vložiti manj napora. Ubesedovanje predložnega predmeta je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj je predložni predmet zgradbeno bolj razviden.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem** (*premi & predložni, samo predložni*) / **predmet**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo *premi ali predložni predmet*, kot razmere, v katerih rabimo *samo predložni predmet*.

– Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.2 > **sem** (*nepredpisani, predpisani*) / **sporazumevalni slog**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je nepredpisani sporazumevalni slog naravnejši od predpisanega. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je manj naporno neformalno, nepredpisano ubesedovanje, saj poteka z manj zavestnega preverjanja pravilnosti povedanega ali napisanega. Pravilnost je v teh okoliščinah pojmovana kot upoštevanje formaliziranih pravil oz. ustaljene norme. Stopnja pravilnosti je v predpisanih sporazumevalnih slogih večja kot v nepredpisanih, stopnja sprejemljivosti in ustreznosti govornemu položaju pa sta višja kriterija, ki omogočata razumljivost povedanega. Tema dvema kriterijema mora ustrezati tudi nepredpisani sporazumevalni slog.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kak razloček med nepredpisanim in predpisanim sporazumevalnim slogom, tako da v enem ob glagolu *sanjati* rabimo premi ali predložni predmet, v drugem pa samo predložni predmet, potem je nepredpisani sporazumevalni slog tisti, ki teži po tem, da bi ob glagolu *sanjati* rabili premi ali predložni predmet.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kak razloček med nepredpisanim in predpisanim sporazumevalnim slogom, tako da v enem ob glagolu *sanjati* rabimo premi ali predložni predmet, v drugem pa samo predložni predmet, potem je predpisani sporazumevalni slog tisti, ki teži po tem, da bi ob glagolu *sanjati* rabili samo predložni predmet.

4 **OPOMBA.** *Sanjati* ni edini mestniško prehodni glagol, ki dopušča tudi vezavo s premim predmetom. Podoben zgled je glagol *predavati*. Gl. izpeljavi 5 in 6.

Uvod v izpeljavi 5 in 6.

Ob glagolu *predavati* takrat, kadar pomeni 'poklicno se ukvarjati s podajanjem učne snovi na višji ali visoki šoli', uporabljamo predložni predmet, ki ga zahteva vezavni predlog *o*, ali pa premi predmet, npr. *predava književnost/o književnosti; gospodarsko pravo/o gospodarskem pravu; klasično filozofijo/o klasični filozofiji*. Kadar pa je glagol *predavati* uporabljen v pomenu 'nepoklicno podajati vsebinsko zaokroženo strokovno snov', je ob njem uporabljen samo predložni predmet, npr. *predavati o čudnih divjih ljudstvih, o svojih ptičih, o svojih obiskih Patagonije*. Gradivsko so izvzeti zgledi, kjer se glagol *predavati* uporablja brez predmeta, npr. *začel sem predavati, voditi seminarje in pripravljati mlade raziskovalce*.

– **Obravnavano v izpeljavi 5.**

Posebnost so primeri, ko je na mestu predmeta stavek. Besedo ali besedno zvezo, ki povezuje glavni stavek z odvisnim, imenujemo »povezovalni člen« (Petrič 2001) tudi »soodnosni izraz« (Toporišič 2000). Gre za kazalni zaimsek, ki ga včasih spremlja tudi predlog: *predava, kako »neumno« delajo in delujejo v podjetju, ki ga je nekdaj vodil* (Delo, 1998); *sedaj predava o tem, kako si zamišlja prihodnost svoje stroke* (Delo 1998). Če je v korelatu predlog, potem je korelat neizpustljiv. Sicer pa ga rabimo neobvezno: *predaval je (to), kar je bilo predpisano*. – **Obravnavano v izpeljavi 6.**¹

¹ Opisi pomenov so povzeti po SSKJ, vir zgledov pa je besedilni korpus *Nova beseda*.

5. SKLADENJSKI DVOJNICI: pomen glagola *predavati*, kadar se veže s premim ali predložnim predmetom.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (osnovni, neosnovni) / pomen slovarske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osnovni pomen slovarske enote bolj naraven od neosnovnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Osnovni pomen slovarske enote je najpogostnejši. Nekatere slovarske enote imajo samo en pomen, in ta je njihov osnovni pomen; neosnovnega pomena sploh nimajo.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem ('poklicno podajanje', 'nepoklicno podajanje') / pomen glagola *predavati*

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glagol *predavati* v pomenu 'poklicno podajanje' bolj naraven kot v pomenu 'nepoklicno podajanje'. – Pomen 'poklicno podajanje' je osnovni pomen glagola *predavati*, 'podajati nepoklicno' je drugi pomen, ki ga rabimo tudi preneseno, posmehljivo, stilno opazno. Med 148 zgledi, pregledanimi po besedilnem korpusu *Nova beseda* (16. 3. 2005), je približno 120 zgledov takih, kjer glagol *predavati* nastopa v pomenu 'poklicno podajanje'. Ta pomen je naravnejši torej tudi zato, ker je pogostnejši.

1.2 > sem (premi, predložni) / predmet

Tj., glede na kognitivno zapletenost je premi predmet naravnejši od predložnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je v ubeseditev premege predmeta treba vložiti manj napora. Ubesevanje predložnega predmeta je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj je le-ta zgradbeno bolj razviden.

POSEBNI PRIMER OD 1.2:

1.2.1 > sem (premi & predložni, samo predložni) / predmet

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo premi ali predložni predmet, kot razmere, v katerih rabimo samo predložni predmet. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kak razloček med pomenoma 'poklicno podajanje' in 'nepoklicno podajanje' glagola *predavati*, tako da se glagol v enem pomenu veže s premim ali predložnim predmetom, v drugem pomenu pa samo s predložnim predmetom, potem je glagol v pomenu 'poklicno podajanje' tisti, ki teži po tem, da bi se vezal s premim ali predložnim predmetom.

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kak razloček med pomenoma 'poklicno podajanje' in 'nepoklicno podajanje' glagola *predavati*, tako da se glagol v enem pomenu veže s premim ali predložnim predmetom, v drugem pomenu pa samo s predložnim predmetom, potem je glagol v pomenu 'nepoklicno podajanje' tisti, ki teži po tem, da bi se vezal samo s predložnim predmetom.

4 OPOMBA. Napoved vedênja dvojnic, ki je izrečena v posledicah, velja samo za nestavčne predmete. Stavčni predmeti so zajeti v izpeljavi 6.

6. SKLADENJSKI DVOJNICI: izpustljivi in neizpustljivi korelat ob stavčnem predmetu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (-, +) / predlog**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost predloga bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > **sem (-, +) / korelat**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost korelata bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (-/+, +) / korelat**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je korelat ubeseden neobvezno, kot razmere, v katerih korelat je ubeseden. – Lestvica je primer korelatov > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih zgradb *predavati* + stavčni odvisnik kak razloček med korelatom, v katerem je tudi predlog, in korelatom, v katerem ni predloga, tako da je en korelat neobvezen, drugi pa obvezen, teži tisti korelat, ki ni obvezen, po tem, da nima predloga.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih zgradb *predavati* + stavčni odvisnik kak razloček med korelatom, v katerem je tudi predlog, in korelatom, v katerem ni predloga, tako da je en korelat neobvezen, drugi pa obvezen, teži tisti korelat, ki je obvezen, po tem, da ima predlog.

4 OPOMBI.

4.1 Prim. izpeljavo 5.

4.2 Po Petriču (2001) so mestniški odvisniki dvodelni in predstavljajo z vidika teorije šibkih in krepkih dvojnic krepko dvojnico. Petrič imenuje odvisnike brez korelata enodelni. Z vidika slovenske veje teorije naravnosti so mestniški odvisniki skladenjski izrazi z večjo sym-naravnostjo, saj so glasovno obilnejši, govorniku težje ubesedljivi, ogovorjenemu pa olajšujejo razumevanje.

7. Nikalni samostalniški zaimek *nihče* moremo nadomestiti s samostalniško zvezo *noben človek*, ki je v tem primeru poudarjena (prim. Toporišič 2000: 313).

SKLADENJSKI DVOJNICI: poudarjenost samostalniških zvez *nihče* in *noben človek*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (*nihče*, *noben človek*)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je samostalniški nikalni zaimek *nihče* bolj naraven od samostalniške zveze *noben človek*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora.

1.2 > **sem (-, +) / poudarjena skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je skladenjska enota, ki ni poudarjena, bolj naravna od skladenjske enote, ki je poudarjena. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA, NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM POGOSTNOSTI: Govorec vloži manj napora v ubesedovanje manj poudarjenih skladenjskih enot. Skladenjske enote so prototipično nepoudarjene in tudi bolj pogostne.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (+/-, +) / poudarjena skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je skladenjska enota nepoudarjena ali poudarjena, kot razmere, v katerih je samo poudarjena. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kak razloček med rabo samostalniškega nikalnega zaimka *nihče* in samostalniške zveze *noben človek*, tako da je ena skladenjska enota poudarjena ali nepoudarjena, druga pa samo poudarjena, potem je samostalniški zaimek *nihče* tisti, ki teži po tem, da bi bil poudarjen ali nepoudarjen.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kak razloček med rabo samostalniškega nikalnega zaimka *nihče* in samostalniške zveze *noben človek*, tako da je ena skladenjska enota poudarjena ali nepoudarjena, druga pa samo poudarjena, potem je samostalniška zveza *noben človek* tista, ki teži po tem, da bi bila vedno poudarjena.

8. Nasprotnostne pare predlogov, ki imajo smerni prostorski pomen, je mogoče zajeti s pomenskima skupinama približevanje in oddaljevanje. Predlogi, ki izražajo približevanje, so vezljivi z različnimi skloni, predlogi, ki izražajo oddaljevanje, pa samo z roditeljskim: *iti do mame* (rod.) – *iti od mame* (rod.); *iti k mami* (daj.) – *iti od mame* (rod.); *iti v Ljubljano* (tož.) – *iti iz Ljubljane* (rod.); *dati med knjige* (tož.) – *vzeti izmed/zmed knjig* (rod.); *dati nad okno* (tož.) – *vzeti iznad/znad okna* (rod.); *dati pod mizo* (tož.) – *vzeti izpod/spod mize* (rod.); *dati za omaro* (tož.) – *vzeti izza omare* (rod.); *dati na mizo* (tož.) – *vzeti z mize* (rod.); *iti proti mestu* (daj.) – *iti od mesta* (rod.).

SKLADENJSKI DVOJNICI: različna vezljivost predlogov za izražanje približevanja in oddaljevanja.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (približevanje, oddaljevanje) / smer**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je približevanje bolj naravno kot oddaljevanje. – UTEMELJITEV: Približevanje je bolj v interesu govorca. Govorec je bolj zainteresiran za tisto, kar se mu približuje, kot za tisto, kar se od njega oddaljuje.

1.2 > **sem ([tožilnik & dajalnik], roditeljski) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta v imenovalniško-tožilniških jezikih tožilnik in dajalnik naravnejša od roditeljskega. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem ([dajalnik & tožilnik] & roditeljski, samo roditeljski)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo

predlog v dajalniku, tožilniku ali rodilniku, kot razmere, v katerih rabimo predlog samo v rodilniku. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru smernih prostorskih predlogov v nasprotnostnem paru kaka razlika med približevanjem in oddaljevanjem, tako da eno smer izražamo z rodilnikom, dajalnikom in tožilnikom, drugo pa samo z rodilnikom, potem je približevanje tisto, ki ga izražamo z rodilnikom, dajalnikom in tožilnikom.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru smernih prostorskih predlogov v nasprotnostnem paru kaka razlika med približevanjem in oddaljevanjem, tako da eno smer izražamo z rodilnikom, dajalnikom in tožilnikom, drugo pa samo z rodilnikom, potem je oddaljevanje tisto, ki ga izražamo samo z rodilnikom.

9. Prihodnost (*pisali bomo nalogo*) izražamo tudi s sedanjikom (*jutri pišemo nalogo*). Časovnost je takrat pogosto nakazana s časovnim določilom tipa *jutri*. (Prim. Toporišič 2000: 512.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: s prihodnjikom in s sedanjikom izražena prihodnost.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (**prihodnjik, sedanjik**) / za izražanje prihodnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost je za izražanje prihodnosti bolj naraven prihodnjik kot sedanjik. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: Prihodnjiške oblike so skoraj povsem specializirane za izražanje prihodnosti in zato najbolj naravni način izražanja prihodnosti.

1.2 > sem (–, +) / časovno določilo

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če časovno določilo ni ubesedeno, in manj naravno, če je ubesedeno. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+/–, +) / časovno določilo

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je ubeseditvev časovnega določila neobvezna, kot razmere, v katerih je časovno določilo obvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru izražanja prihodnosti kaka razlika med prihodnjiškimi oblikami in sedanjiškimi oblikami, tako da je ob enih časovno določilo neobvezno, ob drugih pa je obvezno, potem so prihodnjiške oblike tiste, ki težijo po tem, da bi bilo ob njih časovno določilo neobvezno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru izražanja prihodnosti kaka razlika med prihodnjiškimi oblikami in sedanjiškimi oblikami, tako da je ob enih časovno določilo neobvezno, ob drugih pa je obvezno, potem so sedanjiške oblike tiste, ki težijo po tem, da bi bilo ob njih časovno določilo obvezno.

4 OPOMBA. Čeprav je tradicionalno veljalo, da je sedanjik nedovršnih glagolov za izražanje prihodnosti nedopusten (Toporišič 2000: 512), moremo za izražanje prihodnosti uporabljati dovršne (*jutri napišem pismo in ga odnesem na pošto*) in nedovršne glagole (*jutri odhajam na počitnice, potem pa čakam samo še na počitek*).

10. Razlika med najbolj tipičnima veznikoma pogojnega odvisnika *če* in *ko* je, da *če* zaznamuje uresničljivi in neuresničljivi (nerealni) pogoj, *ko* pa zaznamuje samo neuresničljivi (nerealni) pogoj: *če bo mraz, smo s koruzo opleli* in *ko/če bi molčal, bi bilo vse lepo in prav*. (Toporišič 2000: 644–645; SP 2001: 424.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: izražanje uresničljivega in neuresničljivega pogoja v pogojnih odvisnikih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (uresničljivi, neuresničljivi) / pogoj

Tj., glede na kognitivno zapletenost je izražanje uresničljivega pogoja bolj naravno od izražanja neuresničljivega pogoja. Po Mayerthalerju (1988 [1981]: 11) je resnično bolj naravno od umišljenega. – UTEMELJITEV: S stališča govorca je lažje ubesedovati resnično kot umišljeno predmetnost. Govorec je z resnično predmetnostjo obdan, zato mu je ta v vseh pogledih bližja.

1.2 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vloži manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.2

1.2.1 > sem (če, ko) / veznik

Tj., glede na kognitivno zapletenost je veznik *če* bolj naraven od veznika *ko*. – Pogojni veznik *če* ima več pomenov kot pogojni veznik *ko*. Pestrost pomenov je pri bolj naravnih enotah večja kot pri manj naravnih enotah. *Če* je osnovni veznik med pogojnimi vezniki.

POSEBNI PRIMER OD 1.2.1:

1.2.1.1 > sem (samo če, ko & če)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo samo veznik *če*, kot razmere, v katerih rabimo veznika *ko* ali *če*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru pogojnih odvisnikov kaka razlika med izražanjem uresničljivega pogoja in izražanjem neuresničljivega pogoja, tako da enega izražamo samo z veznikom *če*, drugega pa z veznikoma *če* ali *ko*, potem je uresničljivi pogoj tisti, ki teži po tem, da bi ga izražali samo z veznikom *če*.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru pogojnih odvisnikov kaka razlika med izražanjem uresničljivega pogoja in izražanjem neuresničljivega pogoja, tako da enega izražamo samo z veznikom *če*, drugega pa z veznikoma *če* ali *ko*, potem je neuresničljivi pogoj tisti, ki teži po tem, da bi ga izražali z veznikoma *če* ali *ko*.

11. Odločevalna vprašanja so bodisi glavni stavki (*Ali prideš?*, *Ali ga poznaš?*) bodisi odvisni stavki (*vprašal me je, ali/če ga poznam*). Uvajalno sredstvo (tj. vprašalni členki *ali*, *a*, *če*) je obvezno samo v primerih, ko je odločevalno vprašanje odvisni stavek; če je odločevalno vprašanje glavni stavek, se uvajalno sredstvo tudi izpusti, npr. *Prideš?*, *Ga poznaš?* (Prim. Toporišič 2000: 516.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: glavni in odvisni stavek kot odločevalno vprašanje.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (glavni, odvisni) / stavek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glavni stavek bolj naraven od odvisnega stavka.

– UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Vsi jeziki premorejo glavne stavke, odvisnih pa ne nujno. Brez odvisnikov so npr. turški jeziki, mongolski jeziki in japonščina. Ponekod so odvisniki samo obrobni pojav.

1.2 > **sem (–, +) / uvajalno sredstvo odločevalnega vprašanja**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če odločevalno vprašanje ni uvedeno z uvajalnim sredstvom, kot če je uvedeno z uvajalnim sredstvom. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (–/+, +) / uvajalno sredstvo odločevalnega vprašanja**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih uvajalno sredstvo odločevalnega vprašanja ubesedimo neobvezno, kot razmere, v katerih je uvajalno sredstvo ubesedeno obvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru odločevalnih vprašanj kaka razlika med glavnim in odvisnim stavkom kot odločevalnim vprašanjem, tako da je v enem primeru uvajalno sredstvo odločevalnega vprašanja ubesedeno neobvezno, v drugem primeru pa je ubesedeno obvezno, potem je glavni stavek tisti, ki teži po tem, da je uvajalno sredstvo ubesedeno neobvezno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru odločevalnih vprašanj kaka razlika med glavnim in odvisnim stavkom

kot odločevalnim vprašanjem, tako da je v enem primeru uvajalno sredstvo odločevalnega vprašanja ubesedeno neobvezno, v drugem primeru pa je ubesedeno obvezno, potem je odvisni stavek tisti, ki teži po tem, da je uvajalno sredstvo ubesedeno obvezno.

12. V okviru ozirnih prislovnih določil ločimo sopomenski skladijski enoti *po mojem* in *po moje*. Prva (*po mojem*) je razširljiva s samostalniki tipa *mnenje, prepričanje, okus, sklepanje, občutek, védenje*, druga (*po moje*) pa ne. (Razširljivost prvega določila ne obsega tudi samostalnikov vrste *dopis, gostovanje, klobuk, kovček, odhod, telo* ipd., ker vplivajo na spremembo pomena celotne skladijske enote.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: ozirni prislovni določili *po mojem* in *po moje*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*po moje, po mojem*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ozirno prislovno določilo *po moje* bolj naravno kot ozirno prislovno določilo *po mojem*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Ozirna prislovna zveza *po moje* ima manj glasovja in manj razvidno zgradbo od zveze *po mojem*. Govorec ubeseduje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

1.2 > sem (*manj razširljiva, bolj razširljiva*) / skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladijsko manj razširljive enote bolj naravne od skladijsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V intereso govorca je čim manjša razširljivost skladijskih enot in posledično čim manjši napor pri ubesedovanju.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru ozirnih prislovnih določil kak razloček med *po moje* in *po mojem*, tako da je eno manj razširljivo, drugo pa bolj razširljivo, potem je prislovno določilo *po moje* tisto, ki teži po tem, da bi bilo manj razširljivo.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru ozirnih prislovnih določil kak razloček med *po moje* in *po mojem*, tako da je eno manj razširljivo, drugo pa bolj razširljivo, potem je prislovno določilo *po mojem* tisto, ki teži po tem, da bi bilo bolj razširljivo.

13. Prislovni določili *po mojem mnenju* (ali: *prepričanju, okusu, sklepanju, občutku, védenju*) in *po mojem* sta sopomenski skladijski enoti. Le drugo od njiju pa uporabljamo kot obrazec. (Ker prva zveza ni obrazec, je razširljiva, vendar je njena razširljivost omejena: ne obsega tudi samostalnikov *dopis, gostovanje, klobuk, kovček, odhod, telo* ipd., ker vplivajo na spremembo pomena celotne skladijske enote.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: ozirni prislovni določili *po mojem mnenju* in *po mojem*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*po mojem, po mojem mnenju*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ozirno prislovno določilo *po mojem* bolj naravno kot prislovno določilo *po mojem mnenju*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

1.2 > sem (+, -) / obrazec kot skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladijske enote, ki so obrazci, bolj naravne od skladijskih enot, ki niso obrazci. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca so bolj naravne tiste enote, ki jih ubesedi z manj napora. Obrazce tvori iz spomina in zato z manj napora. Skladijske možnosti obrazca so manjše, ker ga moremo širiti, spreminjati le v omejenem obsegu, če sploh.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru prislovnih določil kak razloček med *po mojem* in *po mojem mnenju*, tako da je eno obrazec, drugo pa ni obrazec, potem je prislovno določilo *po mojem* tisto, ki teži po tem, da bi bilo obrazec.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru prislovnih določil kak razloček med *po mojem* in *po mojem mnenju*, tako da je eno obrazec, drugo pa ni obrazec, potem je prislovno določilo *po mojem mnenju* tisto, ki teži po tem, da bi ne bilo obrazec.

14. Predložne zveze s predlogom *z* imajo več pomenov, npr. stavek *minister je sklenil pogodbo s pomočnikom* je mogoče razumeti dvoumno, tj. kot: 'minister je zaposlil pomočnika' ali 'minister in pomočnik sta sklenila pogodbo s tretjim, neomenjenim udeležencem'. Če predlogu *z* dodamo prislov *skupaj*, npr. *minister je sklenil pogodbo skupaj s pomočnikom*, je predložna zveza pomensko »ponatančena« in izraža le enega od prej navedenih pomenov, tj. 'minister in pomočnik sta sklenila pogodbo s tretjim, neomenjenim udeležencem'.

SKLADENJSKI DVOJNICI: predlog *z* in predložna zveza *skupaj z*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*z*, *skupaj z*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je predlog *z* bolj naraven od zveze *skupaj z*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

1.2 > sem (*več*, *manj*) / pomenov skladijske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če skladijska enota izraža več pomenov. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za ogovorjenega je bolj ugodno, če ima skladijska enota manj pomenov, saj mu to olajšuje razumevanje. Najpreprostejše skladijske enote imajo veliko pomenov, take besedne zveze govorec pogosto uporablja.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru predložnih zvez kaka razlika med tistimi, v katerih nastopa predlog *z*, in tistimi, v katerih nastopa zveza *skupaj z*, tako da ena zveza izraža več pomenov in druga manj pomenov, potem je zveza s predlogom *z* tista, ki teži po tem, da bi izražala več pomenov.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru predložnih zvez kaka razlika med tistimi, v katerih nastopa predlog *z*, in tistimi, v katerih nastopa zveza *skupaj z*, tako da ena zveza izraža več pomenov in druga manj pomenov, potem je zveza s predložno zvezo *skupaj z* tista, ki teži po tem, da bi izražala manj pomenov.
-

15. V časovnem odvisniku, uvedenem z veznikom *dokler* in vezniško zvezo *dokler ne*, sta ubesedena dva različna pomena: v stavku, uvedenem z veznikom *dokler*, je opisana (navedena) doba, in sicer ne glede na dovršnost in nedovršnost uporabljenega glagola, npr. *dokler plača, je vse v redu; dokler je hodil k spovedi, je vsa vas poznala njegove grehe* (Kosmač, Balada o trobenti in oblaku). V stavku, uvedenem z vezniško zvezo *dokler ne*, pa doba ni opredeljena z opisom, temveč z navedbo njene končne točke, npr. *silila je vanj, dokler ji ni priznal* (Kraigher, Peter Drozeg); *prekladam se toliko časa, dokler ne ležim točno na sredi* (Kosmač, Gosenica). (Vir zgledov je tudi besedilni korpus *Nova beseda*.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: izražanje dobe s časovnim odvisnikom, uvedenim z veznikom *dokler* in vezniško zvezo *dokler ne*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*dokler, dokler ne*) / časovni veznik

Tj., glede na kognitivno zapletenost je časovni veznik *dokler* bolj naraven od vezniške zveze *dokler ne*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora.

1.2 > sem (*doba, končna točka*) / izražanje dobe

Tj., glede na kognitivno zapletenost je izražanje dobe bolj naravno z navedbo dobe kot z navedbo njene končne točke. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: Če v jeziku obstaja specializirano sredstvo za izražanje določenega pomena, je najbolj naravno, če je ob ubeseditvi tega pomena izrabljeno prav to sredstvo.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru izražanja dobe v časovnih odvisnikih kaka razlika med odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in odvisniki, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je v enem odvisniku doba izražena z navedbo dobe, v drugem pa z navedbo njene končne točke, potem je odvisnik, ki ga uvaja veznik *dokler*, tisti, ki teži po tem, da bi dobo izražal z navedbo dobe.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru izražanja dobe v časovnih odvisnikih kaka razlika med odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in odvisniki, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je v enem odvisniku doba izražena z navedbo dobe, v drugem pa z navedbo njene končne točke, potem je odvisnik, ki ga uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tisti, ki teži po tem, da bi dobo izražal z navedbo njene končne točke.

4 OPOMBA. Prim. izpeljavo 16.

16. Dogodki, ubesedeni v časovnih odvisnikih, ki jih uvajata veznik *dokler* in vezniška

zveza *dokler ne*, so z dogodki, ubesedenimi v soodnosnih nadrednih stavkih, bodisi sočasni bodisi nesočasni – ne glede na glagolski vid uporabljenega glagola. V primerih, ko gre za sočasnost glavnega in odvisnega stavka, nastopa veznik *dokler*: npr. *dokler plača/plačuje, je vse v redu; prekladam se toliko časa, dokler ležim točno na sredi; tepel ga je, dokler je ležal nepremično*. V primerih, ko gre za nesočasnost glavnega in odvisnega stavka, nastopa vezniška zveza *dokler ne*, npr. *dokler ne plača/plačuje, je vse v redu; prekladam se toliko časa, dokler ne ležim točno na sredi* (Kosmač, Gosenica); *tepel ga je, dokler ni ležal nepremično; silila je vanj, dokler ji ni ustregel* (Kraigher, Peter Drozeg). (Vir zgledov tudi besedilni korpus *Nova beseda*.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: izražanje sočasnosti v časovnih odvisnikih, uvedenih z veznikom *dokler* in vezniško zvezo *dokler ne*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*dokler, dokler ne*) / časovni veznik

Tj., glede na kognitivno zapletenost je časovni veznik *dokler* bolj naraven od veznika *dokler ne*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubesедуje z manj napora.

1.2 > sem (+, –) / sočasnost glavnega in odvisnega stavka

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če sta glavni in odvisni stavek sočasna kot nesočasna. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: V jezikih, kjer so za izražanje sočasnosti v časovnem podredju uporabljene posebne jezikovne zgradbe, so le-te zapletenejše, če gre za nesočasnost, npr. angleščina uporablja kot časovne odvisnike deležniške zgradbe, ki so bolj zapletene, če je govor o nesočasnosti (*doing this, he saw ...* – 'delajoč to, je videl...!', *having done this, he saw ...* – 'storivši to, je videl...!').

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru časovnih podredij kaka razlika med tistimi odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in tistimi, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je en tip odvisnikov sočasen z glavnim stavkom, drugi tip odvisnikov pa ni sočasen z glavnim stavkom, potem so odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili sočasni z glavnim stavkom.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru časovnih podredij kaka razlika med tistimi odvisniki, ki jih uvaja veznik *dokler*, in tistimi, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tako da je en tip odvisnikov sočasen z glavnim stavkom, drugi tip odvisnikov pa ni sočasen z glavnim stavkom, potem so odvisniki, ki jih uvaja vezniška zveza *dokler ne*, tisti, ki težijo po tem, da ne bi bili sočasni z glavnim stavkom.

4 OPOMBA. Prim. izpeljavo 15.

17. Pri pogostnejših prislovnih določilih kraja s pomenom približevanje in oddaljevanje se predlog približevanja izpušča, npr. *domov, sem, tja*, predlog oddaljevanja pa je ubeseden, npr. *od doma, od tu, od tam*. Še več takih zgledov: *daleč* – *od daleč, kam (nekam, marsikam)* – *od kod (nekod, marsikod), dol* – *od spodaj, gor* – *od zgoraj*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pogostnejša prislovna določila kraja s pomenom približevanja in oddaljevanja.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (približevanje, oddaljevanje) / smer**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je približevanje bolj naravno kot oddaljevanje. – UTEMELJITEV: Približevanje je bolj v interesu govorca. Govorec je bolj zainteresiran za tisto, kar se mu približuje, kot za tisto, kar se od njega oddaljuje.

1.2 > **sem (–, +) / predlog**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost predloga ob besedni zvezi bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru pogostnih prislovnih določil kraja kaka razlika med tistimi s pomenom približevanja in tistimi s pomenom oddaljevanja, tako da pri enih predlog ubesedimo, pri drugih pa ga ne ubesedimo, potem so prislovna določila kraja, ki pomenijo približevanje (*domov, sem*), tista, ki težijo po tem, da bi ob njih predloga ne ubesedili.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru pogostnih prislovnih določil kraja kaka razlika med tistimi s pomenom približevanja in tistimi s pomenom oddaljevanja, tako da pri enih predlog ubesedimo, pri drugih pa ga ne ubesedimo, potem so prislovna določila kraja, ki pomenijo oddaljevanje (*od doma, od tod*), tista, ki težijo po tem, da bi ob njih predlog ubesedili.

4 OPOMBA. Če gradivo še zožimo oziroma omejimo na približevanje, je mogoče povezati bolj pogostna prislovna določila (*domov, sem*) in manj pogostna prislovna določila (*v Ljubljano, k mami*) s prisotnostjo predloga. Gradivo opišemo z lestvicama > sem (–, +) / predlog, > sem (+, –) / pogostnost in po povezavi vrednosti lahko napovemo: Če je v okviru prislovnih določil približevanja kak razlika med bolj pogostnimi in manj pogostnimi prislovnimi določili, tako da je ob enih predlog ubeseden, pri drugih pa ne, potem so bolj pogostna prislovna določila tista, ki težijo po tem, da bi predlog ne bil ubeseden, in manj pogostna prislovna določila tista, ki težijo po da bi bil predlog ubeseden.

18. V stavku s prehodnim glagolom, npr. *mati je prepustila otroka sebi* ali *mati je privoščila otroku nekaj časa s seboj*, sta dve vrsti navezovalnega razmerja: *mati_i je prepustila otroka_j sebi_{i,j}*, *mati_i je privoščila otroku_j nekaj časa s seboj_{i,j}* – sonavezovanje osebk in povratnega zaimka ali pa sonavezovanje predmeta in povratnega zaimka. Če povratni zaimke okrepijo z zaimkom *sam*, zmanjšamo število interpretacij: *mati_i je prepustila otroka_j samemu sebi_j* in *mati_i je prepustila otroka_j sami sebi_i*.

Nebistvena posebnost so zgledi, kjer sta zaradi enakih slovničnih lastnosti osebk in predmeta osebek in povratni zaimke kljub dodanemu zaimku *sam* še vedno oba sonavezovalna, npr. *Janez_i je opozoril poslušalca_j na samega sebe_{i,j}*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: stavki s povratnimi zaimki, okrepljenimi in neokrepljenimi z zaimkom *sam*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (več, manj) / interpretacij skladenjske enote**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna skladenjska enota, ki se da interpretirati na več načinov, kot skladenjska enota, ki jo interpretiramo na manj načinov. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu ogovorjenega je, da je ima skladenjska enota manj interpretativnih možnosti, saj mu razumevanje take skladenjske enote povzroča manj napora. Kar je bolj naravno za ogovorjenega, je manj naravno za govorca.

1.2 > **sem (–, +) / zaimek sam ob povratnem zaimku**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je povratni zaimek bolj naraven od zveze zaimka *sam* in povratnega zaimka. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavkov s povratnimi zaimki kaka razlika med stavki, kjer so povratni zaimki rabljeni samostojno, in stavki, kjer so povratni zaimki vedno v zvezi z zaimkom *sam*, tako da je ene stavke mogoče interpretirati na več načinov, druge pa na manj načinov, potem so stavki s samostojno rabljenimi povratnimi zaimki tisti, ki težijo po več interpretacijah.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stavkov s povratnimi zaimki kaka razlika med stavki, kjer so povratni zaimki rabljeni samostojno, in stavki, kjer so povratni zaimki vedno v zvezi z zaimkom *sam*, tako da je ene stavke mogoče interpretirati na več načinov, druge pa na manj načinov, potem so stavki, v katerih je ob povratnih zaimkih zaimek *sam*, tisti, ki težijo po manj interpretacijah.

19. Stilistična opaznost je v prirednih skladenjskih zgradbah odvisna tudi od razmerij med skladenjskimi enotami v posameznih konjunktih. Kadar je v drugem, skladenjsko manj razvidnem konjunkt priredne zveze izpuščena ponovitev, s katero se soočata temi in remi, npr. *dva človeka sta šla v tempelj molit: eden je bil farizej, drugi pa cestinar* (Sveto pismo Nove zaveze) ali pa je v drugem konjunkt izpuščeno sredstvo, ki sooča nasprotja, npr. *čez nekaj časa je iz stranske uličice prišel možki, ki je v eni roki tovoril velik kovček iz lepenke, v drugi pa potovalko* (Jakopin, Slovo od deklitstva), stilistične opaznosti ni. Če v skladenjski enoti drugega konjunkta ponovitev ni izpuščena, npr. *čez nekaj časa je iz stranske uličice prišel možki, ki je v eni roki tovoril velik kovček iz lepenke, v drugi roki pa je tovoril potovalko*, so skladenjske zgradbe zaradi kopičenja odvečnih skladenjskih sredstev stilistično bolj opazne. (Vir zgledov je besedilni korpus *Nova beseda*.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: bolj razvidni in manj razvidni drugi konjunkt priredne zveze.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (–, +) / stilno opazna skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stilno neopazna skladenjska enota bolj naravna od stilno opazne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN N - ČELOM POGOSTNOSTI: Skladenjske zgradbe so prototipično stilno neopazne. Soodnosne stilno opazne skladenjske zgradbe včasih manjkajo. Stilno opaznost dosežemo s po-

sebnimi jezikovnimi sredstvi. Stilno neopazne skladijske enote so tudi bolj pogostne od stilno opaznih.

1.2 > **sem (+, -) / izpust ponovitve v drugem konjunkt**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če v drugem konjunkt ponovitev izpustimo, kot če ponovitve ne izpustimo. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 292.)

– UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladijskih prirednih zgradb kak razloček med zgradbami, ki v drugem konjunkt ne izpuščajo ponovitev, in zgradbami, ki v drugem konjunkt izpuščajo ponovitve, tako da so ene zgradbe stilno neopazne, druge pa stilno opazne, potem zgradbe, ki v drugem konjunkt izpuščajo ponovitve, težijo po tem, da bi bile stilno neopazne.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladijskih prirednih zgradb kak razloček med zgradbami, ki v drugem konjunkt ne izpuščajo ponovitev, in zgradbami, ki v drugem konjunkt imajo ponovitve, tako da so ene zgradbe stilno neopazne, druge pa stilno opazne, potem zgradbe, ki v drugem konjunkt ne izpuščajo ponovitev, težijo po tem, da bi bile stilno opazne.

20. V dveh prirednih vezalnih ali protivnih skladijskih zgradbah z istim osebkom se omemba osebk v drugem konjunkt more ali celo mora opustiti, npr. *včeraj je Janez jedel torte, danes pa pije kavo*. (Orešnik 1994: 155.) V navedenem zgledu je osebek imenovalniški. Če pa sta v obeh stavkih smiselna osebk, npr. *včeraj je Janeza (ga) bolet zob, danes pa ga zebe*, v desnem prirednem stavku osebk ne moremo opustiti, npr. **včeraj ga je bolet zob, danes pa zebe*. Če imamo priredno zvezo stavkov z imenovalniškim in smiselnim osebkom, npr. *včeraj je Janez jedel torte, danes pa ga zebe*, smemo opuščati le imenovalniški osebek, npr. *včeraj je jedel torte, danes pa ga zebe*. Izpust smiselnega osebk, npr. *boli me zob in zebe*, spremeni pomen ('v zobu me boli in zebe').

SKLADENJSKI DVOJNICI: smiselni in imenovalniški osebek v drugem konjunkt priredne zveze.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (imenovalniški, smiselni) / osebek v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalniški osebek bolj naraven od smiselnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Imenovalniški osebek je prototipični vršilec, imenovalnik je najbolj naravni sklon imenovalniško-tožilniških jezikov.

1.2 > **sem (+, -) / izpust osebk**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je izpust osebk bolj naraven kot prisotnost osebk. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 292.) – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu govorca je izpuščanje skladijskih sredstev, saj v ubesedovanje krajših skladijskih zgradb vložiti manj napora.

POSEBNI PRIMER OD 1.2:

1.2.1 > **sem** (+/-, -) / **izpust osebka**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih osebek izpustimo ali ubesedimo, kot razmere, v katerih osebek vedno ohranimo. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih prirednih zgradb kak razloček med imenovalniškim in smiselnim osebkom, tako da je v enem primeru osebek v drugem konjunktumu neobvezen, v drugem primeru pa je obvezen, potem so zgradbe z imenovalniškim osebkom tiste, ki težijo po tem, da je osebek v drugem konjunktumu neobvezen.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih prirednih zgradb kak razloček med imenovalniškim in smiselnim osebkom, tako da je v enem primeru osebek v drugem konjunktumu neobvezen, v drugem primeru pa je obvezen, potem so zgradbe s smiselnim osebkom tiste, ki težijo po tem, da je osebek v drugem konjunktumu obvezen.

Uvod v izpeljave 21–25.

V primerjalnih skladenjskih zgradbah nastopata primerjani skladenjski enoti (največkrat samostalniški zvezi) v vlogi objekta primerjanja (primerjani člen) in v vlogi merila (standarda) (prim. Stassen 2001: 993). Drugo primerjano skladenjsko enoto (merilo) spremlja t. i. primerjalna beseda, ki je v slovenščini bodisi primerjalni veznik *kot* (*desno nogo ima krajšo kot levo*) bodisi predlog, tj. *od* (*desno nogo ima krajšo od leve*), *med* (*Tine je največji med sošolci*) in *izmed* (*Tine je največji izmed sošolcev*). (Prim. Toporišič 2000: 623.) V primerjalnih skladenjskih zgradbah nastopa pridevnik navadno v neosnovniški obliki, v primerniku (npr. *desno nogo ima krajšo kot levo*) ali presežniku (npr. *Urška je bila najlepša med plesalkami*), vendar to ni nujno (npr. *razumeta se kot brata*). (Zgledi so povzeti po SSKJ in Toporišič 2000: 623.)

21. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, je v primerjalni skladenjski zgradbi mogoče uporabiti samo primerjalni veznik *kot* in predlog *od*, npr. *desno nogo ima krajšo kot levo*, *desno nogo ima krajšo od leve*, ne pa tudi predloga *med* (*izmed*): **desno nogo ima krajšo izmed leve* – **desno nogo ima krajšo med levo*. Izpeljava je gradivsko omejena na en par, tj. na predloga *od* in *med*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: predloga *od* in *med* v primerjalni skladenjski zgradbi z edninsko samostalniško zvezo, ki nastopa v vlogi merila.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*od*, *med*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je predlog *od* bolj naraven kot predlog *med*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Predlog *med* je glasovno obilnejši od predloga *od*. Soodnosni odvisni sklon predloga *od* je rodilnik, ta pa je naravnejši od orodnika, ki je (poleg tožilnika) odvisni sklon predloga *med*. (Prim. tudi obravnavo naravnosti sklonov v poglavju 1.4, tč. 6 (B).)

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem (samo od, med & od)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo predlog *od*, naravnejše kot razmere, v katerih rabimo predloga *od* ali *med*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

1.2 > **sem (+, –) / slovnico število ednina**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ednina najbolj naravno slovnico število. (Prim. Greenberg 1966: 31–37.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM IN Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Najbolj naravno je število, ki ima najširše področje rabe. Ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalni besedi nastopata predloga *od* ali *med*, tako da je pri enih samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, pri drugih pa v neednini, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi imele samostalniško besedo, ki nastopa v vlogi merila, v ednini.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa samo predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalni besedi nastopata predloga *od* ali *med*, tako da je pri enih samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v ednini, pri drugih pa v neednini, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopata predloga *od* ali *med*, tiste, ki težijo po tem, da bi imele samostalniško besedo, ki nastopa v vlogi merila, v neednini.

22. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, je v primerjalni skladenjski zgradbi ob primerjalni besedi *kot* mogoče rabiti pridevnik v primerniku, ob *od* pridevnik v primerniku ali presežniku, ob *med* ali *izmed* pa samo pridevnik v presežniku: *Tine je slabši kot sošolci*, *Tine je slabši od sošolcev* – *Tine je najslabši od sošolcev*, *Tine je najslabši med sošolci* – *Tine je najslabši izmed sošolcev* proti **Tine je slabši med sošolci* in **Tine je slabši izmed sošolcev*. Izpeljava je gradivsko omejena na en par, tj. *od* in *med*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: predloga *od* in *med* kot primerjalni besedi ter primernik in presežnik kot pridevniški stopnji v skladenjski primerjalni zgradbi z množinsko samostalniško zvezo, ki nastopa v vlogi merila.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (od, med)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je predlog *od* bolj naraven kot predlog *med*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN TIPOLOŠKIM NAČELOM: Predlog *med* je glasovno obilnejši od predloga *od*. Soodnosni odvisni sklon predloga *od* je rodilnik, ta pa je naravnejši od orodnika, ki je (poleg tožilnika) odvisni sklon predloga *med*. (Prim. tudi obravnavo naravnosti sklonov v poglavju 1.4, tč. 6 (B).)

1.2 > **sem (primernik, presežnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je primernik bolj naraven kot presežnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Presežnik se dostikrat tvori iz primernika, slovenski presežniki pa so celo vedno tvorjeni iz primernikov, npr. *manjši* – *najmanjši*. Trditev ponazarjata tudi francoščina (*bon* 'dober' – *meilleur* 'boljši' – *le meilleur* 'najboljši') in angleščina (*bad* 'slab' – *worse* 'slabši' – *the worst* 'najslabši'). Primerniške zgradbe so v povprečju preprostejše od presežniških, zato jih ubesedujemo z manj napora. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.)

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (primernik & presežnik, samo presežnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo primernik in presežnik, naravnješe kot razmere, v katerih rabimo samo presežnik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tako da ene zgradba dopuščajo rabo primernika in presežnika, druge pa samo rabo presežnika, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi dopuščale rabo primernika in presežnika.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v množini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tako da ene zgradba dopuščajo rabo primernika in presežnika, druge pa samo rabo presežnika, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *med*, tiste, ki težijo po tem, da bi dopuščale samo rabo presežnika.

23. Če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini, se glede na primerjalni besedi *kot* in *od* spreminja navezovalno razmerje med primerjano besedo in besedo, ki nastopa v vlogi merila, npr. *Tine_i je večji kot brata_{j,k}* (ni sonavezovanja) proti *Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}* (izbirno navezovanje). Pomen stavka, v katerem je uporabljen primerjalni veznik *kot*, je 'Tine je večji, kot sta brata' – *Tine_i je večji kot brata_{j,k}*; stavek, v katerem je uporabljen predlog *od*, pa ima dva pomena, in sicer: 'Tine je večji, kot sta brata' ali 'Tine je eden od dveh bratov, in to večji' – *Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: primerjalni besedi *od* in *kot* in njun vpliv na navezovanje, če je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojini.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (*od*, *kot*)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven predlog *od* kot veznik *kot*. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Predlog *od* je kot predlog bolje včlenjen v stavek kot veznik *kot*, saj uvaja predložno zvezo, *kot* pa predložno zvezo ali stavek. Kar je bolj včlenjeno v stavek, je s stališča govorca bolj

ugodno, zato je bolj sem-naravno. Prototipično so besede dobro včlenjene v stavek. Veznik *kot* je glasovno obilnejši od predloga *od*.

1.2 > sem (+, -) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sonavezovanje bolj naravno od nesonavezovanja. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Za sonavezovanje uporabljamo specializirana skladijska sredstva, npr. povratno svojilni zaimek *svoj*. Tisto, kar se navezuje, je ponovitev tistega, na kar se navezuje (tj. posnemanje). Sonavezovanje je kot podeljevanje kazalcev navezovanja potek.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+/-, -) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je sonavezovanje izbirno, kot razmere, v katerih sonavezovanja ni. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladijskih primerjalnih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojnini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*Tine_i je večji kot brata_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tiste, ki težijo po tem, da bi bilo sonavezovanje izbirno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladijskih primerjalnih zgradb, pri katerih je samostalniška zveza, ki nastopa v vlogi merila, v dvojnini, kak razloček med zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}*), in zgradbami, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*Tine_i je večji kot brata_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, tiste, ki težijo po tem, da sonavezovanja ne bi bilo.

4 OPOMBA. Sonavezovanje je pojmovano kot znotrajjezikovno podeljevanje kazalcev (so)navezovanja. Več o tem v uvodni utemeljitvi.

24. Sonavezovalno razmerje se spremeni, če uporabimo v stavkih, kjer kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, povratni svojilni zaimek *svoj*, npr. *Tine_i je večji od bratov_{j,k/i,j}* nasproti *Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prisotnost in odsotnost povratnega svojilnega zaimka v stavkih, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / povratni svojilni zaimek

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost povratnega svojilnega zaimka bolj

naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > sem (+, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sonavezovanje bolj naravno od nesonavezovanja.

– UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Za sonavezovanje uporabljamo specializirana skladenjska sredstva, npr. povratno svojilni zaimek *svoj*. Tisto, kar se navezuje, je ponovitev tistega, na kar se navezuje (tj. posnemanje). Sonavezovanje je kot podeljevanje kazalcev navezovanja potek.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+/–, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je sonavezovanje izbirno, kot razmere, v katerih sonavezovanja ni. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, kak razloček med zgradbami, v katerih ni povratnega svojilnega zaimka (*Tine_i je večji od bratov_{j,k,i,j}*), in zgradbami, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih ni uporabljen povratni svojilni zaimek, tiste, ki težijo po tem, da bi bilo sonavezovanja izbirno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru skladenjskih primerjalnih zgradb, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, kak razloček med zgradbami, v katerih ni povratnega svojilnega zaimka (*Tine_i je večji od bratov_{j,k,i,j}*), in zgradbami, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek (*Tine_i je večji od svojih bratov_{j,k}*), tako da je v enih zgradbah sonavezovanje izbirno, v drugih pa sonavezovanja ni, potem so zgradbe, v katerih je uporabljen povratni svojilni zaimek, tiste, ki težijo po tem, da sonavezovanja ne bi bilo.

4 OPOMBA. Povratni svojilni zaimek *svoj* se seveda navezuje na osebek (*Tine*).

25. Primerjalne skladenjske zgradbe, ki jih ponazarja tip stavkov *ljubim brata bolj kot sestra*, *ljubim brata bolj kot sestro*, *ljubim brata bolj od sestre*, se razlikujejo v zmožnosti pomenskega ponatančenja in v skladenjski razširljivosti. Pomen stavka, kjer uporabljamo primerjalni veznik *kot*, je nedvoumen: prvi stavek pomeni 'ljubim brata, bolj kot ga ljubi sestra', drugi stavek pa 'ljubim brata, bolj kot ljubim sestro'. V stavku s predlogom *od* pa moremo razbrati oba zgornja pomena. Razširljivost tipa stavkov *ljubim brata bolj kot sestra*, *ljubim brata bolj kot sestro* je precej večja, npr. *ljubim brata, bolj kot ga ljubi moja starejša sestra* ali *ljubim brata, bolj kot moja mala sestra ljubi mojega starejšega brata* ter *ljubim brata, bolj kot ljubim svojo starejšo sestro*, glede na tip stavkov *ljubim brata bolj od sestre*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: različna razširljivost v tipih stavkov *ljubim brata bolj kot sestra*, *ljubim brata bolj kot sestro* in v tipu stavkov *ljubim brata bolj od sestre*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložil manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem** (večpomenske, enopomenske) / skladenjske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost so večpomenske skladenjske enote bolj naravne od enopomenskih skladenjskih enot. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu ogovorjenega je, da ima skladenjska enota čim manj pomenov, saj mu razumevanje take skladenjske enote povzroča manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1.1:

1.1.1.1 > **sem** (*ljubim brata bolj od sestre; ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tip stavkov *ljubim brata bolj od sestre* bolj naraven od tipa *ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*.

1.2 > **sem** (manj razširljiva, bolj razširljiva) / skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjsko manj razširljive enote bolj naravne od skladenjsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu govorca je čim manjša razširljivost skladenjskih enot in posledično čim manjši napor pri ubesedovanju.

1.3 > **sem** (*od, kot*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven predlog *od* kot veznik *kot*. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Predlog *od* je kot predlog bolje včlenjen v stavek kot veznik *kot*, saj uvaja predložno zvezo, *kot* pa predložno zvezo ali stavek. Kar je bolj včlenjeno v stavek, je s stališča govorca bolj ugodno, zato je bolj sem-naravno. Prototipično so besede dobro včlenjene v stavek. Veznik *kot* je glasovno obilnejši od predloga *od*.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z najmanj še enim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z najmanj še enim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1.1, 1.2, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb kaka razlika med stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*ljubim brata bolj od sestre*), in stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj kot sestro*), tako da je ena vrsta stavkov skladenjsko bolj razširljiva in druga vrsta skladenjsko manj razširljiva, ter tako, da je ena vrsta stavkov večpomenska, druga pa enopomenska, potem so stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili skladenjsko manj razširljivi in večpomenski.

Iz 1.1.1.1, 1.2, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru primerjalnih skladenjskih zgradb kaka razlika med stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot* (*ljubim brata bolj kot sestra, ljubim brata bolj*

kot sestro), in stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa predlog *od* (*ljubim brata bolj od sestre*), tako da je ena vrsta stavkov skladenjsko bolj razširljiva in druga vrsta skladenjsko manj razširljiva, ter tako, da je ena vrsta stavkov enopomenska, druga pa večpomenska, potem so stavki, v katerih kot primerjalna beseda nastopa veznik *kot*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili skladenjsko bolj razširljivi in enopomenski.

26. Del pridevniških besed, lastnostne pridevnike, stopnjujemo z desnim obrazilom, tj. sintetično – *lepši, boljši*, in z mernim prislovom, tj. analitično (opisno) – *bolj lep, najbolj lep*. (Prim. Toporišič 2000: 317.) Stopnjujemo lahko navzgor (*lepši, bolj lep, najbolj lep*) ali navzdol (*manj lep, najmanj lep*), vendar je stopnjevanje navzdol samo analitično, tj. opisno.

SKLADENJSKI DVOJNICI: analitično in sintetično stopnjevanje lastnostnih pridevnikov.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (navzgor, navzdol) / stopnjevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stopnjevanje navzgor bolj naravno od stopnjevanja navzdol. – UTEMELJITEV: S stališča teorije jezikovne naravnosti so bolj naravne dejavnosti, ki so usmerjene navzgor, bliže, naravnost ipd. Večina teh dejavnosti je namreč v govorčevem vidnem polju ali bližini. Stopnjevanje navzgor je v pretežno ugodni smeri za govorce, stopnjevanje navzdol pa je v pretežno neugodni smeri za govorce.

1.2 > sem (sintetično, analitično) / stopnjevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sintetično stopnjevanje bolj naravno od analitičnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorce je sintetični način stopnjevanja bolj naraven, saj je treba vanj vložiti manj napora. Opisno stopnjevanje, tj. stopnjevanje z mernimi prislovi, je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj imata tako tvorjena primernik in presežnik notranjo skladenjsko zgradbo in sta zato zgradbeno bolj razvidna.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (sintetično & analitično, samo analitično) / stopnjevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je mogoče tako sintetično kot analitično stopnjevanje, bolj naravne kot razmere, v katerih je mogoče samo analitično stopnjevanje. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stopnjevanja lastnostnih pridevnikov kaka razlika med stopnjevanjem navzgor in stopnjevanjem navzdol, tako da v enem primeru stopnjujemo na sintetični in analitični način, v drugem pa samo na analitični način, potem je stopnjevanje navzgor tisto, pri katerem uporabimo sintetični in analitični način.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stopnjevanja lastnostnih pridevnikov kaka razlika med stopnjevanjem navzgor in stopnjevanjem navzdol, tako da v enem primeru stopnjujemo na sintetični in analitični način, v drugem pa samo na analitični način, potem je stopnjevanje navzdol tisto, pri katerem uporabimo samo analitični način.

4 **OPOMBA.** Pojmovanje, ki je predstavljeno in zajeto v tej izpeljavi, je torej deloma v naspro-

tju s stališčem v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 314), kjer za ponazoritev stopnjevanja navzdol ni predstavljen tipičen zgled: *slab – manj slab – najmanj slab*. Pri tem analitično stopnjevanem pridevniku gre namreč za manjšanje lastnosti *slab*, kar je navadno ugodno.

27. Vrsto priredno grajenih besednih zvez, ki imajo ustaljeno besedno zaporedje, imenujemo zamrznjeni dvočleniki (*frozen binomial*). Ti se morejo uresničevati kot **obrazci**, npr. npr. *moj ded je na svet gledal bolj ali manj tako, kot da je njegov fevd*; *Pakistan je begunce bolj ali manj sprejel s tradicionalno muslimansko gostoljubnostjo*, ali **neobrazci**, npr. *nastope preostalih (bolj ali manj epizodnih) oseb zaznamujeta apriorna intenzivnost in enosmernost; pri nekaterih so bili bolezenski simptomi že bolj ali manj opazni*.

Če gre za **neobrazce**, je zaporedje enot v dvočleniku:

(1) mogoče tudi zamenjati, npr. *raziskava ne daje podatkov o nepismenosti, temveč le o manj ali bolj pismenih; pri diferenciaciji učencev ne gre le za ločevanje učencev po manj ali bolj zanesljivih kriterijih*;

(2) mogoče razširiti, npr. *nastope preostalih (bolj epizodnih ali manj epizodnih) oseb zaznamujeta apriorna intenzivnost in enosmernost; pri nekaterih so bili bolezenski simptomi že bolj opazni ali manj opazni*. (Vir zgledov je besedilni korpus *Nova beseda*.)

Na podlagi številčnih podatkov v korpusu *Nova beseda* (24. 4. 2005) je bilo ugotovljeno, da t. i. obrazci v besedilih nastopajo precej bolj pogosto kot neobrazci. V levem stolpcu je navedena pogostnost pojavljanja zvez, ki so obrazci in neobrazci, v desnem pa samo neobrazci:

+/- OBRAZEC		- OBRAZEC	
<i>bolj ali manj</i>	8285	<i>manj ali bolj</i>	25
<i>vse ali nič</i>	327	<i>nič ali vse</i>	2
<i>naprej in nazaj</i>	131	<i>nazaj in naprej</i>	28
<i>sem in tja</i>	1182	<i>tja in sem</i>	23
<i>blizu in daleč</i>	129	<i>daleč in blizu</i>	14
<i>tu in tam</i>	2419	<i>tam in tu</i>	7
<i>gor in dol</i>	605	<i>dol in gor</i>	5
<i>prej ali slej</i>	2660	<i>slej ali prej</i>	58
<i>prav in narobe</i>	11	<i>narobe in prav</i>	2

S stališča teorije naravnosti pričakujemo, da so pogostnejši tisti dvočleniki, ki imajo na prvem mestu bolj naravno in na drugem manj naravno sestavino. Zgornja preglednica podobnih dvočlenikov dokazuje, da so vsi dvočleniki, ki imajo v prvem delu naravnejšo sestavino, pogostnejši. Gre največkrat za obrazce. Na prvem mestu je vedno tista sestavina besedne zveze, ki je govorcu bližja, za katero je bolj zainteresiran (*blizu, sem, tu*). V teoriji jezikovne naravnosti so bolj naravne dejavnosti, ki so usmerjene navzgor, bliže, naravnost ipd. Govorcu so bliže, saj so kot dejavnosti večinoma v njegovem vidnem polju ali bližini.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pogostnost dvočlenikov, ki so obrazci in neobrazci.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (bolj naravni pred manj naravnim, manj naravni pred bolj naravnim) / člen dvočlenika**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da je bolj naravni člen dvočlenika pred manj naravnim, in manj naravno, da je manj naravni člen dvočlenika pred bolj

naravnim. – UTEMELJITEV: S stališča govorca je bolj naravno, da bolj naravni člen navaja pred manj naravnim, saj ga ob ubesedovanju uzavesti hitreje kot manj naravni člen. (Prvi element ustaljeno površčenih parov je bolj naraven oziroma prototipičen. Dressler 1987: 14.)

1.2 > **sem (+, –) / obrazec kot skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjske enote, ki so obrazci, bolj naravne od skladenjskih enot, ki niso obrazci. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Obrazce tvori govorec iz spomina in zato z manj napora. Skladenjske možnosti obrazca so manjše, ker ga moremo širiti, spreminjati samo v omejenem obsegu, če sploh.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (+/–, –) obrazec kot skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je skladenjska enota obrazec ali neobrazec, bolj naravne od razmer, v katerih je skladenjska enota neobrazec. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.3 > **sem (bolj, manj) / pogostna skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj pogostna skladenjska enota bolj naravna od manj pogostne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Pogostne skladenjske enote so navadno bolj osnovne, govorec jih ob ubesedovanju hitreje prikljče iz spomina.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z najmanj še enim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z najmanj še enim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru priredno grajenih besednih zvez kaka razlika med tistimi, kjer je bolj naravni člen pred manj naravnim, in tistimi, kjer je manj naravni člen pred bolj naravnim, tako da so ene bodisi obrazci bodisi neobrazci, druge pa samo neobrazci, ter tako da so ene boljše pogostne in druge manj pogostne, potem so zveze, kjer je bolj naravni člen pred manj naravnim, tiste, ki težijo po tem, da bi bile bodisi obrazci bodisi neobrazci in da bi bile bolj pogostne.

Iz 1.1, 1.2.1, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru priredno grajenih besednih zvez kaka razlika med tistimi, kjer je bolj naravni člen pred manj naravnim, in tistimi, kjer je manj naravni člen pred bolj naravnim, tako da so ene bodisi obrazci bodisi neobrazci, druge pa samo neobrazci, ter tako da so ene boljše pogostne in druge manj pogostne, potem so zveze, kjer je manj naravni člen pred bolj naravnim, tiste, ki težijo po tem, da bi bile neobrazci in da bi bile manj pogostne.

Uvod v izpeljave 28–36.

V izpeljavah sprejemam stališče, da so velelniške glagolske oblike samo t. i. sintetične velelniške oblike, npr. *pomagaj* za 2. os. ednine ali izjemoma pri glagolih *biti* in *vedeti* – npr. *bodi/vedi* za 3. os. ednine ali *pomagajmo* za 1. os. množine, kadar je velelnik rabljen kot hortativ. Vse analitične oblike z *naj* pojmem kot želelniške, npr. *naj pomaga* za 3. os. ednine.

	ednina	dvojina	množina
1. os.	– <i>naj pomagam</i>	<i>pomagajva</i> <i>naj pomagava</i>	<i>pomagajmo</i> <i>naj pomagamo</i>
2. os.	<i>pomagaj</i>	<i>pomagajta</i>	<i>pomagajte</i>
3. os.	<i>naj pomaga</i> <i>bodi</i>	<i>naj pomagata</i> <i>bodita/bodi</i>	<i>naj pomagajo</i> <i>bodi</i>

Veelnost je torej mogoče izražati samo v tistih položajih, ko se obračamo neposredno na ogovorjenega. Velevanje je govorcev najbolj neposredni način vplivanja na ogovorjenega. Sredstva za izražanje veelnosti so različna: poleg veelnika uporabljamo tudi nedoločnik (*Tiho biti!*), deležnik na *-l* (*Počakal!*) in intonacijo (*Tišina!*). Želelnost je podvrsta velevanja. Izražanje želje ni prototipično velevanje, saj je ogovorjeni posrednik t. i. »velevanja«, pravi naslovnik je tisti, ki bo vršilec velevanja.

Ker je velevanje prototipično v 2. glagolski osebi, velja, da je v podsistemu pozivanja, velevanja oz. spodbujanja najbolj naravna ta, tj. 2. glagolska oseba:

> **sem (+2., –2.) / glagolska oseba pri pozivanju.** Ob ustrezni gradivski omejitvi pa je le-stvico mogoče v skladu s tem razdeliti na dve podlestvici, in sicer:

> sem (2., 1.) / glagolska oseba pri pozivanju in

> sem (2., 3.) / glagolska oseba pri pozivanju.

Izpeljave 28–34 obravnavajo pozivanje (velevanje) v okviru neporočanega govora, izpeljavi 35 in 36 pa v okviru poročanega govora.

28. V 1. glagolski osebi uporabljamo sintetične, tj. hortativne oblike, in analitične, tj. želelniške oblike.

1. os.	ednina	dvojina	množina
hortativ	–	<i>pomagajva</i>	<i>pomagajmo</i>
želelnik	<i>naj pomagam</i>	<i>naj pomagava</i>	<i>naj pomagamo</i>

Razlika med hortativom (*pomagajmo*) in želelnikom (*naj pomagamo*) je v tem, ali je ogovorjeni naslovnik. Hortativ je netipični veelnik. Govorec uporabi hortativ, kadar želi k nečemu spodbuditi sebe in ogovorjenega hkrati: *pomagajmo, pomagajva*, npr. ... *preživetje živali je nujno za obstoj človeka na Zemlji, zato pomagajmo pticam, da preživijo zimo, ker so važen člen v verigi vsega živega ...* (Delo 1998); *ne bodimo samo človek, bodimo tudi človeški* (Delo 2001), »*če nimamo nafte, imejmo vsaj ideje,*« je rekel in odšel (Delo 2001). Kadar govorec v 1. glagolski osebi uporabi želelnik, ponudi oz. izrazi na ta način pripravljenost za neko dejanje, katerega vršilec je tudi on sam. Ogovorjeni je pri uporabi želelnika nekdo, ki ni naslovnik t. i. »velevanja«: *naj pomagava, naj pomagamo*, npr. ... *kako naj ti pomagamo* (SSKJ). Zgledi so najdeni tudi v besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: hortativ in želelnik v 1. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (hortativ, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je hortativ naravnejši od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je v hortativ treba vložiti manj na-

pora. Velevanje z želelnikom je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj je želelnik zgradbeno bolj razviden. Hortativ je sintetična, želelnik pa analitična tvorba.

1.2 > sem (+, -) / **ogovorjeni kot naslovnik velevanja**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je ogovorjeni naslovnik velevanja, kot če ni naslovnik velevanja. – UTEMELJITEV: Bolj naravno je, da je ogovorjeni pri velevanju ogovorjen, kot da ni ogovorjen. Govorec se navadno obrača na ogovorjenega kot na naslovnika.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru 1. glagolske osebe kaka razlika med hortativom in želelnikom, tako da v enem ogovorjeni je naslovnik velevanja, v drugem pa ne, potem je hortativ tisti, ki teži po tem, da bi ogovorjeni bil naslovnik velevanja.

Iz 1.1, 1.2.in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru 1. glagolske osebe kaka razlika med hortativom in želelnikom, tako da v enem ogovorjeni je naslovnik velevanja, v drugem pa ne, potem je želelnik tisti, ki teži po tem, da bi ogovorjeni ne bil naslovnik velevanja.

29. Velevanje v 1. in 2. glagolski osebi se razlikuje s stališča rabe glagolskih oblik: v 2. glagolski osebi uporabljamo samo sintetične (velelniške) oblike, v 1. glagolski osebi pa sintetične (hortativne) in analitične (želelniške) velelniške oblike:

	ednina	dvojina	množina
1. os.	– <i>naj pomagam</i>	<i>pomagajva</i> <i>naj pomagava</i>	<i>pomagajmo</i> <i>naj pomagamo</i>
2. os.	<i>pomagaj</i>	<i>pomagajta</i>	<i>pomagajte</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: velevanje z analitičnimi, tj. želelniškimi, in sintetičnimi, tj. hortativnimi in velelniškimi, oblikami v odvisnosti od glagolskih oseb.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (2., 1.) / **glagolska oseba pri velevanju**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v sistemu velevanja bolj naravna 2. glagolska oseba kot 1. glagolska oseba. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Velelnik za 2. glagolsko osebo je včasih celo najbolj preprosta jezikovna struktura, npr. v latinščini *fac 'stori'* (2. gl. os.) in *facto 'naj stori'* (3. gl. os.). Latinščina velelnika za 1. glagolsko osebo sploh nima, ima pa hortativ: *oremus 'molimo'*.

1.2 > sem (velelnik, [hortativ & želelnik])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velevanje z velelnikom bolj naravno od velevanja s hortativom in želelnikom. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: S stališča govorca je velevanje z velelnikom najbolj prototipična oblika velevanja.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju kaka razlika med 2. in 1. glagolsko osebo, tako da v eni uporabljamo velelnik, v drugi pa hortativ in želelnik, potem je 2. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali velelnik.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju kaka razlika med 2. in 1. glagolsko osebo, tako da v eni uporabljamo velelnik, v drugi pa hortativ in želelnik, potem je 1. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali hortativ in želelnik.

30. Če se gradivsko omejimo na 2. in 3. glagolsko osebo, so razmere drugačne: v 2. osebi nikoli ne uporabljamo želelniških, tj. analitičnih oblik, temveč samo velelniške, tj. sintetične (*pomagaj, pomagajta, pomagajte*), v 3. osebi pa so velelniške oblike rabljene samo izjemo- ma, tj. omejene so na glagola *biti* in *vedeti* ali na posebno, metaforično rabo ali v obrazcih, npr. *bog pomagaj*. Sicer se rabijo želelniške oblike, npr. *naj pomaga, naj pomagata, naj pomagajo*. Iz izpeljave so izključeni zgledi z glagoloma *biti* in *vedeti*, obrazci in metaforična raba.

	ednina	dvojina	množina
2. os.	<i>pomagaj</i>	<i>pomagajta</i>	<i>pomagajte</i>
3. os.	<i>naj pomaga</i>	<i>naj pomagata</i>	<i>naj pomagajo</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba velelnika in želelnika v 2. in 3. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (2., 3.) / glagolska oseba pri velevanju

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pri velevanju bolj naravna 2. glagolska oseba kot 3. glagolska oseba. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelnik za 2. glagolsko osebo je včasih celo najbolj preprosta glagolska oblika, npr. v latinščini *fac* 'stori' (2. oseba) nasproti *facto* 'naj stori' (3. oseba). Pri velevanju se govorec prototipično obrača na ogovorjenega, ta pa stoji v drugi osebi.

1.2 > sem (velelnik, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanje te vloži manj napora..

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju kaka razlika med 2. in 3. glagolsko osebo, tako da v eni uporabljamo velelnik, v drugi pa želelnik, potem je 2. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali velelnik.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju kaka razlika med 2. in 3. glagolsko osebo, tako da v eni uporabljamo velelnik, v drugi pa želelnik, potem je 3. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali želelnik.

4 OPOMBA. Deloma spremenjene so okoliščine, če opazujemo velevanje pri **glagolu biti**: v 2.

in 3. glagolski osebi se glagol *biti* rabi v 3. glagolski osebi bodisi v želelniku bodisi v velelniku, v 2. osebi pa je rabljen samo velelnik.

	ednina	dvojina	množina
2. os.	<i>bodi</i>	<i>bodita</i>	<i>bodite</i>
3. os.	<i>bodi – naj bo</i>	<i>bodi – bodita – naj bosta</i>	<i>bodi – * – naj bodo</i>

Nova izpeljava bi se od zgornje razlikovala samo v obliki druge lestvice: lestvica > sem (velelnik, želelnik) bi imela zaradi soobstajanja oblik *bodi* in *naj bo* obliko > **sem (samo velelnik, velelnik & želelnik)** kot primerek predloge > sem (A, A + B). Osnovna lestvica > **sem (velelnik, želelnik)** je UTEMELJENA Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA.

Posledice te izpeljave se glasijo:

Če je pri velevanju z glagolom *biti* kaka razlika med velevanjem v 2. in 3. glagolski osebi, tako da v eni uporabljamo samo velelnik, v drugi pa velelnik in želelnik, potem je 2. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi se glagol *biti* pojavljal samo v velelniku. in 3. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi se glagol *biti* pojavljal v velelniku in želelniku.

31. V 3. glagolski osebi uporabljamo za glagol *biti* bodisi želelniške bodisi velelniške oblike, za druge glagole pa samo želelniške oblike:

	ednina	dvojina	množina
3. os.	<i>naj pomaga – bodi / naj bo</i>	<i>naj pomagata – bodita / bodi / naj bosta</i>	<i>naj pomagajo – bodi / naj bodo</i>

Ponazoritev s stavčnimi zgledi:

... češ vse ti *bodi* tokrat odpuščeno, vse pozabljeno, kazen ti *bodi* prizanesena ..., ... bog je rekel *bodi* dež in bil je dež ... (Florjan Lipuš: Zmote dijaka Tjaža); če je v njej živela grofica, naša dobrotnica – *bodi* ji na tem mestu ponovna čast in hvala za njen velikodušen dar – kako ne bi mogli živeti brezposelni? (Ciril Kosmač: Hiša št. 14); *bodi* dovolj za danes (Delo 1999); nad vsemi pa, ki bodo živeli po tem pravilu, *bodita* mir in usmiljenje, kakor tudi nad božjim Izraelom (Sveto pismo Nove zaveze); in kadar se povrnem, ljubi moji, takrat *bodi* ljubezen med nami in krščansko usmiljenje! (Ivan Cankar, Hlapec Jernej in njegova pravica); *Bodi* $A = \{0\ 1\ -1, 1\ 2\ 1, 1\ 1\ 1\}$ in $B = \{1\ 0\ -1, 4\ 2\ 0, 3\ 1\ -2\}$. Poišči matriko X , ki reši enačbo $AA^T X = B$ (www.mp.feri.uni-mb.si/), mir *naj postane* bistvo vsakdanjega življenja; dotlej *naj razmišljajo* o prihodnosti (Delo 2000); *naj* kar gospod *pogledajo* v svojo pratiko! (Ciril Kosmač: Smrt nedolžnega velikana). Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda* ali s pomočjo spletnega iskalnika *Google*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: velevanje pri glagolu *biti* in drugih glagolih v 3. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*biti*, drugi glagoli)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glagol *biti* bolj naraven od drugih glagolov. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM IN NAČELOM POGOSTNOSTI: Glagol *biti* je bolj naraven kot drugi glagoli, je najbolj pogosten glagol in je pomensko zelo pester. Pestrost pomenov pri bolj naravnih besedah je večja kot pri manj naravnih besedah.

1.2 > sem (velelnik, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO

Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanje te vloži manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (velelnik & želelnik, samo želelnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo velelnik in želelnik, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo samo želelnik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju v 3. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *biti* in drugimi glagoli, tako da ene uporabljamo v velelniku in želelniku, druge pa samo v želelniku, potem je glagol *biti* tisti, ki teži po tem, da bi se pojavljal v velelniku in želelniku.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju v 3. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *biti* in drugimi glagoli, tako da ene uporabljamo v velelniku in želelniku, druge pa samo v želelniku, potem so drugi glagoli tisti, ki težijo po tem, da bi se pojavljali samo v želelniku.

4 OPOMBA. Ob velevanju z glagolom *biti* sta v 3. glagolski osebi dva velelnika: *bodi* za vsa tri števila in *bodi, bodite, *bodo* za posamezna števila.

	ednina	dvojina	množina
3. os.	<i>bodi – bodi – naj bo</i>	<i>bodi – bodita – naj bosta</i>	<i>bodi – *bodo – naj bodo</i>

32. Glagol *vedeti* rabimo pri velevanju v 3. glagolski osebi v ednini bodisi v želelniku bodisi v velelniku, v množini in dvojini pa je rabljen samo želelnik.

	ednina	dvojina	množina
3. os.	<i>vedi – naj ve</i>	<i>naj vesta</i>	<i>naj vedo</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: velevanje pri glagolu *vedeti* v 3. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (velelnik, želelnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanje te vloži manj napora.

1.2 > **sem (+, –) / slovnično število ednina**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ednina najbolj naravno slovnično število. (Prim. Greenberg 1966: 31–37.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM IN Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Najbolj naravno je število, ki ima najširše področje rabe. Ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (+, -/+)** / **slovnično število ednina**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je raba samo v ednini bolj naravna kot raba v vseh številih. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju z glagolom *vedeti* v 3. glagolski osebi kaka razlika med velelnikom in želelnikom, tako da enega rabimo v ednini, drugega pa brez omejitev glede slovničnega števila, potem je velelnik tisti, ki ga rabimo samo v ednini.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju z glagolom *vedeti* v 3. glagolski osebi kaka razlika med velelnikom in želelnikom, tako da enega rabimo v ednini, drugega pa brez omejitev glede slovničnega števila, potem je želelnik tisti, ki ga rabimo brez omejitev.

33. Velelniške oblike se pojavljajo tudi v obrazcih. Tu so namesto za 2. glagolsko osebo rabljene za 3. glagolsko osebo, npr. *bog pomagaj, bog plačaj, Marija pomagaj, bog vedi, bog si ga vedi, vrag si ga vedi, bog lonaj, ne bodi len, prav mu bodi*.

Ponazoritev s stavčnimi zgledi: ... *Zmago Jelinčič: Če bodo Slovenci pametni, bom prišel vsaj v drugi krog. Če ne, jim pa bog pomagaj* (Delo 2002); »*Sem že za pečjo, gospodična! Bog plačaj!*« (Fran S. Finžgar, Sama); *A nimajo naprav za detekcijo dima? Nimajo. O, Marija pomagaj. Kaj pa delajo pazniki?* (Delo 2001); ... *zmerom še je slonela časih na večer ob oknu in je gledala z napetim pogledom, kadar se je bližala od daleč nerazločna moška postava – toda zavil je človek v stransko ulico, Bog vedi kdo je bil ...* (Ivan Cankar, Hiša Marije pomočnice); *Le kaj je prijelo Tineta, da je dal radio tako naglas? Vrag vedi, kaj ga prime* (Gitica Jakopin: Žarometi); *V tem trenutku se vedeš, kot bi bil Bog si ga vedi kak tiran, pred katerim se uklanjajo vse ženske* (Ivan Tavčar, Otok in Struga); *Ljudje na različne načine kažemo svoje slabosti ali junaštva. Vrag si ga vedi, kje tiči naš pravi sovražnik* (Delo 1998); »*Bog lonaj ...» sem ves zmeden komajda spraval iz sebe, zagrabil krajec in stekel z njim ...* (Ivan Sivec, Kruh ponoči spi); ... *in Planchet ga je, ne bodi len, potem ko je kočija odpeljala, urno odnesel d'Artagnanu* (Alexandre Dumas, Trije mušketirji); *Petrač je bil povrh še celih štiriindvajset ur zaprt. Prav mu bodi! Česar je iskal, to je našel* (Fran Levstik, Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi).

V neobrazcih pa gre večinoma za 2. glagolsko osebo, npr. *Vzdignila je objokani obraz proti nebo in zaprosila: »O Bog, pomagaj mi!«* (Christian Andersen: Andersenove pravljice); *Marija, pomagaj mi, reci jim, naj me ne silijo v cerkev* (Delo 1999). Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba velelnika in želelnika v obrazcih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (+, -)** / **obrazec kot skladijska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladijske enote, ki so obrazci, bolj naravne od skladijskih enot, ki niso obrazci. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca so bolj naravne tiste enote, ki jih ubesedi z manj napora. Obrazce tvori iz spomina in zato z manj napora. Skladijske možnosti obrazca so manjše, ker ga moremo širiti, spreminjati le v omejenem obsegu, če sploh.

1.2 > sem (velelnik, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanju te vloži manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo velelnik, velelnik & želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo velelnik, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo velelnik in želelnik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju v 3. glagolski osebi kaka razlika med obrazci in neobrazci, tako da v enih uporabljamo velelnik, v drugih pa velelnik in želelnik, potem so obrazci tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali samo velelnik.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju v 3. glagolski osebi kaka razlika med obrazci in neobrazci, tako da v enih uporabljamo velelnik, v drugih pa velelnik in želelnik, potem so neobrazci tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali velelnik in želelnik.

34. Stilno opazna, starinska je raba velelnika, tj. oblike za 2. glagolsko osebo, v 3. glagolski osebi, tj. namesto želelniških oblik: *kmet vleci in garaj celo noč* (Toporišič 2000: 396), namesto *kmet naj vleče in gara celo noč*. Primer za 1. glagolsko osebo: *jaz se muči in garaj, ti pa boš zapravljal* (Toporišič 2000: 396). – Ponazoritev s stavčnimi zgledi: *Čast učiteljeva zahteva, da bodi danes bel in jutri črn, kakor ukazuje gospodar. Nadalje še zahteva, da imej glavo na voljnem konopcu, zato da se lahko s pridom priklanja na vse štiri strani. In tudi zahteva, da bodi koleno ne od kosti, temveč od testa, zato da klekne sredi ceste v blato, če je prilika in ukaz. In naposled zahteva, da imej učitelj zaklenjena usta, ključ od ključavnice pa obešen na šolske duri.* (Delo 1999); *Dalje imej turist (to je takratni naziv za obiskovalce gorskega sveta – opomba V. H.) kratke hlače do kolen, ohlapen suknjič, oboje iz lodna ali iz angleškega ševjota, mehak klobuk in volneno srajco.* (Delo 1998) Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: stilno opazna raba velelnika v 3. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (želelnik, velelnik) / za izražanje želelnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost je za izražanje želelnosti želelnik naravnejši od velelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Želelnik je prototipična oblika za izražanje želelnosti.

1.2 > sem (–, +) / stilno opazna skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stilno neopazna skladijska enota bolj naravna od stilno opazne skladijske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI IN NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Skladijske zgradbe so prototipično stilno neopazne. Soodnosne stilno opazne skladijske zgradbe včasih manjkajo. Stilno opaznost dosegamo s poseb-

nimi jezikovnimi sredstvi. Stilno neopazne skladenjske enote so tudi bolj pogostne od stilno opaznih.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru velevanja kaka razlika med velelnikom *imej*, rabljenim v 2. glagolski osebi, in velelnikom, rabljenim v 3. glagolski osebi, tako da je ena oblika stilno opazna, druga pa ni stilno opazna, potem je velelnik, rabljen v 2. glagolski osebi tisti, ki teži po tem, da bi bil stilno neopazen.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru velevanja kaka razlika med velelnikom *imej*, rabljenim v 2. glagolski osebi, in velelnikom, rabljenim v 3. glagolski osebi, tako da je ena oblika stilno opazna, druga pa ni stilno opazna, potem je velelnik, rabljen v 3. glagolski osebi tisti, ki teži po tem, da bi bil stilno opazen.

35. Velevanje je navadno izraženo s premim govorom, o velevanju pa poročamo z odvisnim govorom, kar je drugotno: v 1. glagolski osebi uporabimo v premem govoru hortativ, v odvisnem govoru pa hortativ ali želelnik:

Janez je rekel: »Iščiva zajčke.«

Janez je rekel, da iščiva zajčke.

Janez je rekel, (da) naj iščeva zajčke.

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba hortativa in želelnika v premem in odvisnem govoru v 1. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (premi, odvisni) / govor**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je premi govor bolj naraven od odvisnega. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Premi govor je po jezikih bolj razširjen od odvisnega govora. (Orešnik 1999: 32.)

1.2 > **sem (hortativ, želelnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je hortativ naravnejši od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je v hortativ treba vložiti manj napa. Velevanje z želelnikom je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj je želelnik zgradbeno bolj razviden. Hortativ je sintetična, želelnik pa analitična tvorba.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (samo hortativ, hortativ & želelnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo hortativ, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo hortativ in želelnik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru velevanja v 1. glagolski osebi kaka razlika med premim in odvisnim go-

vorom, tako da v enem rabimo samo hortativ, v drugem pa hortativ in želelnik, potem je premi govor tisti, ki teži po tem, da bi v njem rabili samo hortativ.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru velevanja v 1. glagolski osebi kaka razlika med premim in odvisnim govorom, tako da v enem rabimo samo hortativ, v drugem pa hortativ in želelnik, potem je odvisni govor tisti, ki teži po tem, da bi v njem rabili hortativ in želelnik.

4 OPOMBA. V 2. glagolski osebi uporabimo v premem govoru velelnik, v odvisnem govoru pa velelnik ali želelnik (*Janez je rekel: »Išči zajčke.«*, *Janez je rekel, da išči zajčke*, *Janez je rekel, (da) naj iščeš zajčke*). Variantna izpeljava za **2. glagolsko osebo** bi se razlikovala le v drugi lestvici, kjer bi namesto lestvice > sem (samo hortativ, hortativ & želelnik) uporabili izpeljano lestvico > **sem (samo velelnik, velelnik & želelnik)** kot primerek predloge > sem (A, A + B). Osnovna lestvica > **sem (velelnik, želelnik)** je UTEMELJENA Z NAČELOM PROTOTIPČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA.

Posledice te izpeljave se glasijo:

Če je v okviru velevanja v 2. glagolski osebi kaka razlika med premim in odvisnim govorom, tako da v enem rabimo samo velelnik, v drugem pa velelnik in želelnik, potem je premi govor tisti, ki teži po tem, da bi v njem rabili samo velelnik, in odvisni govor tisti, ki teži po tem, da bi v njem rabili velelnik in želelnik.

36. O velevanju v vseh glagolskih osebah poročamo z različnimi glagoli rekanja, ki jim sledi *da*-stavek, v katerem je veznik *da* izražen (prim. b, c) ali ne (prim. a). Različnost glagolov rekanja ponazarjata glagola *reči* in *ukazati*. Medtem ko je *reči* večpomenski glagol, ki nima samo velevanjskega pomena, pa je *ukazati* glagol, ki že v podstavi izkazuje naravo poročanega. Glagol *reči* je tudi znatno pogostnejši od glagola *ukazati*, o čemer priča že primerjava pogostnosti treh izbranih glagolskih oblik v besedilnem korpusu *Nova beseda*:

<i>reči</i>		<i>ukazati</i>	
<i>reči</i>	8465	<i>ukazati</i>	62
<i>rekel</i>	18215	<i>ukazal</i>	1379
<i>reče</i>	4165	<i>ukaže</i>	192

Pri poročanju o velevanju v 1. glagolski osebi sledi glagolu *reči* *da*-stavek, v katerem je uporabljen bodisi hortativ bodisi želelnik, v *da*-stavku, ki sledi glagolu *ukazati*, pa so uporabljeni hortativ, sedanjik ali želelnik. (Z izrazom sedanjik je mišljena glagolska oblika povednega naklona za sedanji čas.)

1. os	ednina	dvojina	množina
(a)	<i>rekel mi je, naj iščem zajčke</i> <i>ukazal mi je, naj iščem zajčke</i>	<i>rekel nama je, naj iščeva zajčke</i> <i>ukazal nama je, naj iščeva zajčke</i>	<i>rekel nam je, naj iščemo zajčke</i> <i>ukazal nam je, naj iščemo zajčke</i>
(b)		<i>rekel nama je, da iščiva zajčke</i> <i>ukazal nama je, da iščiva zajčke</i> <i>ukazal nama je, da iščeva zajčke</i>	<i>rekel nam je, da iščimo zajčke</i> <i>ukazal nam je, da iščimo zajčke</i> <i>ukazal nam je, da iščemo zajčke</i>

1. os	ednina	dvojina	množina
(c)	<i>rekel nama je, da naj iščeva zajčke</i> <i>ukazal nama je, da naj iščeva zajčke</i>	<i>rekel nama je, da naj iščeva zajčke</i> <i>ukazal nama je, da naj iščeva zajčke</i>	<i>rekel nam je, da naj iščemo zajčke</i> <i>ukazal nam je, da naj iščemo zajčke</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: hortativ, želelnik in sedanjik v *da*-stavku, ki pri poročanju o velevanju sledi glagolu rekanja v 1. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložil manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (večpomenske, enopomenske) / skladenjske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost so večpomenske skladenjske enote bolj naravne od enopomenskih skladenjskih enot. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu ogovorjenega je, da ima skladenjska enota čim manj pomenov, saj mu razumevanje take skladenjske enote povzroča manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1.1:

1.1.1.1 > sem (*reči, ukazati*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glagol *reči* bolj naraven od glagola *ukazati*. – UTEMELJENO TUDI Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Glagol *reči* je bolj pogosten kot glagol *ukazati*.

1.2 > sem ([hortativ & želelnik], sedanjik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta hortativ in želelnik bolj naravna od sedanjika. – UTEMELJITEV: Z rabo hortativa ali želelnika je pri poročanju o velevanju nakazana neposredna povezava s prvotnim govornim dogodkom. Govorcu je bližje ubesedovanje prvotnih govornih dogodkov kot drugotnih govornih dogodkov.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo [hortativ & želelnik], [hortativ & želelnik] & sedanjik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo hortativ in želelnik, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo hortativ, želelnik in sedanjik. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru poročanja o velevanju v 1. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *reči* in glagolom *ukazati*, tako da v *da*-stavku, ki sledi enemu od teh glagolov, rabimo samo hortativ in želelnik, v *da*-stavku, ki sledi drugemu od teh glagolov, pa hortativ,

želelnik in sedanjik, potem je glagol *reči* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili samo hortativ in želelnik.

Iz 1.1.1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru poročanja o velevanju v 1. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *reči* in glagolom *ukazati*, tako da v *da*-stavku, ki sledi enemu od teh glagolov, rabimo samo hortativ in želelnik, v *da*-stavku, ki sledi drugemu od teh glagolov, pa hortativ, želelnik in sedanjik, potem je glagol *ukazati* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili hortativ, želelnik in sedanjik.

4 OPOMBA. Mogoče bi bilo napraviti še dve izpeljavi, omejeni na 2. in 3. glagolsko osebo. Pri poročanju o velevanju v **2. glagolski osebi** glagolu *reči* sledi *da*-stavek, v katerem je uporabljen bodisi velelnik bodisi želelnik, v *da*-stavku, ki sledi glagolu *ukazati*, pa so uporabljeni velelnik, sedanjik ali želelnik.

2. os.	ednina	dvojina	množina
(a)	<i>rekel ti je, naj iščeš zajčke</i> <i>ukazal ti je, naj iščeš zajčke</i>	<i>rekel vama je, naj iščeta zajčke</i> <i>ukazal vama je, naj iščeta zajčke</i>	<i>rekel vam je, naj iščete zajčke</i> <i>ukazal vam je, naj iščete zajčke</i>
(b)	<i>rekel ti je, da išči zajčke</i> <i>ukazal ti je, da išči zajčke</i> <i>ukazal ti je, da iščeš zajčke</i>	<i>rekel vama je, da iščita zajčke</i> <i>ukazal vama je, da iščita zajčke</i> <i>ukazal vama je, da iščeta zajčke</i>	<i>rekel vam je, da iščite zajčke</i> <i>ukazal vam je, da iščite zajčke</i> <i>ukazal vam je, da iščete zajčke</i>
(c)	<i>rekel ti je, da naj iščeš zajčke</i> <i>ukazal ti je, da naj iščeš zajčke</i>	<i>rekel vama je, da naj iščeta zajčke</i> <i>ukazal vama je, da naj iščeta zajčke</i>	<i>rekel vam je, da naj iščete zajčke</i> <i>ukazal vam je, da naj iščete zajčke</i>

Zgornja izpeljava bi bila spremenjena samo v drugi lestvici: > **sem (samo [velelnik & želelnik], [velelnik & želelnik] & sedanjik)** z izpeljano predlogo > sem (A, A + B). Osnovna lestvica > **sem ([velelnik & želelnik], sedanjik)** je utemeljena z naslednjo utemeljitvijo: Z rabo velelnika ali želelnika je pri poročanju o velevanju nakazana neposredna povezava s prvotnim govornim dogodkom. Govorcu je bliže ubesedovanje prvotnih govornih dogodkov kot drugotnih govornih dogodkov.

Posledice te izpeljave se glasijo:

Če je v okviru poročanja o velevanju v 2. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *reči* in glagolom *ukazati*, tako da v *da*-stavku, ki sledi enemu od teh glagolov, rabimo samo velelnik in želelnik, v *da*-stavku, ki sledi drugemu od teh glagolov, pa velelnik, želelnik in sedanjik, potem je glagol *reči* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili samo velelnik in želelnik, in glagol *ukazati* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili velelnik, želelnik in sedanjik.

Pri poročanju o velevanju v **3. glagolski osebi** glagolu *reči* sledi *da*-stavek, v katerem je uporabljen želelnik, v *da*-stavku, ki sledi glagolu *ukazati*, pa je uporabljen sedanjik ali želelnik.

3. os.	ednina	dvojina	množina
(a)	<i>rekel ji je, <u>naj</u> išče zajčke</i> <i>ukazal ji je, <u>naj</u> išče zajčke</i>	<i>rekel jima je, <u>naj</u> iščeta zajčke</i> <i>ukazal jima je, <u>naj</u> iščeta zajčke</i>	<i>rekel jim je, <u>naj</u> iščejo zajčke</i> <i>ukazal jim je, <u>naj</u> iščejo zajčke</i>
(b)	– <i>ukazal ji je, <u>da</u> išče zajčke</i>	– <i>ukazal jima je, <u>da</u> iščeta zajčke</i>	– <i>ukazal jim je, <u>da</u> iščejo zajčke</i>
(c)	<i>rekel ji je, <u>da naj</u> išče zajčke</i> <i>ukazal ji je, <u>da naj</u> išče zajčke</i>	<i>rekel jima je, <u>da naj</u> iščeta zajčke</i> <i>ukazal jima je, <u>da naj</u> iščeta zajčke</i>	<i>rekel jim je, <u>da naj</u> iščejo zajčke</i> <i>ukazal jim je, <u>da naj</u> iščejo zajčke</i>

Osnovna izpeljava (za 1. glagolsko osebo) bi bila spremenjena samo v drugi lestvici: > **sem** (**samo želelnik, želelnik & sedanjik**) z izpeljano predlogo > sem (A, A + B). Osnovna lestvica > **sem** (**želelnik, sedanjik**) je utemeljena z naslednjo utemeljitvijo: Z rabo želelnika je pri poročanju o velevanju povezava s prvotnim govornim dogodkom bolj neposredna. Govorcu je bliže ubesedovanje prvotnih govornih dogodkov kot drugotnih govornih dogodkov.

Posledice pa se glasijo:

Če je v okviru poročanja o velevanju v 3. glagolski osebi kaka razlika med glagolom *reči* in glagolom *ukazati*, tako da v *da*-stavku, ki sledi enemu od teh glagolov, rabimo samo želelnik, v *da*-stavku, ki sledi drugemu od teh glagolov, pa želelnik ali sedanjik, potem je glagol *reči* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili samo želelnik, in glagol *ukazati* tisti, ki teži po tem, da bi v *da*-stavku, ki mu sledi, rabili želelnik in sedanjik.

37. Želelni naklon izražamo med drugim tudi z želelnišskimi oblikami (*naj pomaga, naj pride ob šestih*). Želelne povedi izražajo željo govorečega, da bi se kaj uresničilo ali da se kaj ne bi uresničilo; v nasprotju z velevnostjo pa k uresničitvi zaželenega ne pozivajo določene osebe (Toporišič 2000: 520), temveč je ogovorjeni prejemnik sporočila, namenjenega neudeležencu v sporazumevanju. Torej je posrednik velevanja.

SKLADENJSKI DVOJNICI: ogovorjeni kot naslovnik pri izražanju želje in velevanju.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (+, –) / ogovorjeni kot naslovnik velevanja

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je ogovorjeni naslovnik velevanja, kot če ni naslovnik velevanja. – UTEMELJITEV: Bolj naravno je, da ogovorjeni pri velevanju ogovorjen, kot da ni ogovorjen. Govorec se navadno obrača na ogovorjenega kot na naslovnika.

1.2 > sem (velelni, želelni) / naklon za velevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelni naklon bolj naraven od želelnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelni naklon je prototipični način izražanja velevnosti.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da je pri enem ogovorjeni naslovník sporočanja in pri drugem ni naslovník sporočanja, potem je velelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi bil v njem ogovorjeni naslovník sporočanja.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da je pri enem ogovorjeni naslovník sporočanja in pri drugem ni naslovník sporočanja, potem je želelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi v njem ogovorjeni ne bil naslovník sporočanja.
-

38. Želelniške oblike za 1. in 3. glagolsko osebo (*naj pridemo, naj pridejo*) uporabljamo tako v velelnem kot v želelnem naklonu, tj. ob izražanju velelnosti in želelnosti. V 2. glagolski osebi se želelnik loči od velelnika. V 1. in 3. glagolski osebi imajo želelniške oblike dva pomena: velelniškega in želelniškega.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pomensko-funkcijska prekrivnost želelnika in velelnika v odvisnosti od glagolskih oseb.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (2., -2.) / glagolska oseba pri velevanju

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pri velevanju bolj naravna 2. glagolska oseba od drugih glagolskih oseb. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Pri velevanju in pozivanju je 2. glagolska oseba prototipična. Dejavnost govorca je usmerjena neposredno na ogovorjenega. Velelnik za 2. glagolsko osebo je včasih celo najbolj preprosta jezikovna struktura, npr. v latinščini *fac* 'stori' (2. gl. os.) in *facto* 'naj stori' (3. gl. os.). (Prim. Orešnik 2001: 228.)

1.2 > sem (-[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložil manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (-[velelnik = želelnik], +[velelnik = želelnik])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če velelnik ni enak želelniku, kot če velelnik je enak želelniku.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je kaka razlika med 2. glagolsko osebo in 1. in 3. glagolsko osebo, tako da v enem primeru velelnik ni enak želelniku, v drugem primeru pa je, potem je 2. glagolska oseba tista, ki teži po tem, da bi velelnik ne bil enak želelniku.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je kaka razlika med 2. glagolsko osebo in 1. in 3. glagolsko osebo, tako da v enem

primeru velelnik ni enak želelniku, v drugem primeru pa je, potem sta 1. in 3. glagolska oseba tisti, ki težita po tem, da bi bil velelnik enak želelniku.

39. Tako v velelnem kot v želelnem naklonu uporabljamo trdilne in nikalne stavke, vprašalne, med katere prištevamo tudi t. i. vprašanja po želji, pa samo v želelnem naklonu:

	VELELNI NAKLON	ŽELELNI NAKLON
trdilni	<i>pridi ob šestih</i>	<i>naj pride ob šestih</i>
nikalni	<i>ne hodi ob šestih</i>	<i>naj ne prihaja ob šestih</i>
vprašalni	–	<i>kdo naj pride ob šestih</i> <i>ali naj pride ob šestih</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba vprašalnih stavkov v velelnem in želelnem naklonu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (velelni, želelni) / naklon za velevanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelni naklon bolj naraven od želelnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelni naklon je prototipični način izražanja velelnosti.

1.2 > **sem (+, –) / vprašalni stavek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če vprašalne stavke uporabljamo, kot če jih ne uporabljamo. – UTEMELJITEV Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE P – TEKA: Če v jeziku obstajajo vprašalni stavki, potem je njihova raba bolj naravna od nerabe.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (–, +) / vprašalni stavek pri velevanju (pozivanju) – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pri velevanju bolj naravno, če vprašalnih stavkov ne uporabljamo. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (predstavljanje, pozivanje)**.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem (–, +/-) / vprašalni stavek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih vprašalnih stavkov ni mogoče uporabljati, kot razmere, v katerih vprašalne stavke moremo uporabljati. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da v enem vprašalnih stavkov ne moremo uporabljati, v drugem pa jih je mogoče uporabljati, potem je velelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi v njem vprašalnih stavkov ne uporabljali.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da v enem vprašalnih stavkov ne moremo uporabljati, v drugem pa jih je mogoče uporabljati, potem je želelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi v njem vprašalne stavke uporabljali neobvezno.

4 OPOMBA. Tretja lestvica > **sem (predstavljanje, pozivanje)**, ki jo potrebujemo za obra-

tno zaznamovanost, je tvorjena na podlagi Bühlerjevih (1934) predpostavk o treh osnovnih funkcijah jezika: 1. prikazovalna, predstavitevna funkcija (*Darstellungsfunktion*), 2. izrazna funkcija (*Ausdrucksfunktion*), 3. vplivajska, pozivna funkcija (*Appelfunktion*).

40. V pogovornem jeziku se pojavljajo tudi vprašalni stavki vrste *kdo pridi ob šestih?* ali *kdo prinesi kaj?*, ki so odmevnega značaja, so ponovitev izvirne oblike, kakršna je npr. *pridi ob šestih in prinesi knjigo*. Izpeljava je omejena na 2. glagolsko osebo, v kateri namesto vprašanja *kdo pridi ob šestih?* uporabimo tudi *kdo naj pride ob šestih?* V 1. in 3. glagolski osebi se namreč oblike v izvirniku in ponovitvi prekrivajo: *naj pride ob šestih in naj prinese knjigo – kdo naj pride ob šestih?*

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba odmevnih vprašalnih stavkov z velelnikom v 2. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (ponovitev, izvirnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ponovitev bolj naravna od izvirnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot izvirnik, saj lažje priključuje iz spomina ponovitev kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora.

1.2 > sem (velelnik, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanje te vloži manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (velelnik & želelnik, samo želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih uporabljamo velelnik in želelnik, kot razmere, v katerih uporabljamo samo želelnik.

– Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > sem (naj pride & pridi, samo naj pride)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo obliki *pridi* in *naj pride*, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo samo obliko *naj pride*.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru pogovornega jezika in 2. glagolske osebe kaka razlika med ponovitvijo in izvirnikom, tako da v enem rabimo obliki *naj pride* in *pridi*, v drugem pa samo obliko *naj pride*, potem je ponovitev tista, ki teži po tem, da bi v njej rabili obliki *pridi* in *naj pride*.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru pogovornega jezika in 2. glagolske osebe kaka razlika med ponovitvijo in izvirnikom, tako da v enem rabimo obliki *naj pride* in *pridi*, v drugem pa samo obliko *naj pride*, potem je izvirnik tisti, ki teži po tem, da bi v njem rabili samo obliko *naj pride*.

41. Medtem ko za preteklost ne moremo veleovati, pa izražamo želje tudi za preteklost:

	VELELNI NAKLON	ŽELELNI NAKLON
brezčasovnost	<i>zapiraj vrata</i>	<i>naj zapira vrata</i>
preteklost	–	<i>naj bi prišel včeraj</i>
trenutek govorenja	<i>pridi sem</i>	<i>naj pride sem</i>
prihodnost	<i>pridi jutri</i>	<i>naj pride jutri</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba velelnega in želelnega naklona v različnih časih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (velelni, želelni) / naklon za velevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelni naklon bolj naraven od želelnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelni naklon je prototipični način izražanja velelnosti.

1.2 > sem ([sedanjost & prihodnost], preteklost) / za velevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da velevamo za sedanjost ali prihodnost kot za preteklost. – UTEMELJITEV: V podsistemu pozivanja je najbolj naravno pozivati za sedanjost ali prihodnost.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo [sedanjost & prihodnost], [sedanjost & prihodnost] & preteklost) / za velevanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih velevamo samo za sedanjost ali prihodnost, bolj naravne kot razmere, v katerih velevamo za sedanjost, prihodnost ali preteklost. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v podsistemu pozivanja kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da enega rabimo samo za sedanjost in prihodnost, drugega pa za sedanjost, prihodnost in preteklost, potem je velelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi ga rabili samo za sedanjost in prihodnost.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v podsistemu pozivanja kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da enega rabimo samo za sedanjost in prihodnost, drugega pa za sedanjost, prihodnost in preteklost, potem je želelni naklon tisti, ki teži po tem, da bi ga rabili za sedanjost, prihodnost in preteklost.

42. V vzklikih je želelniška (velja tudi za velelniško) glagolska oblika večkrat izpuščena: *Pozdravljen, godec!* (Ivan Cankar, Potepuh Marko in kralj Matjaž), *Začeli so ga pozdravljati: »Pozdravljen, judovski kralj!«* (Sveto pismo Nove zaveze), ne pa vedno: ... *berljiv ostanek nekega staroavstrijskega napisa na uradni zgradbi, prav tako starogrško 'Xaipe', Pozdravljen bodi! v pročelnem polju neke vile* (Peter Handke: Ponovitev). Pri izražanju želja pa ne. Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prisotnost glagolske oblike v vzkličnih in želelnih stavkih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (pozdravljen, pozdravljen bodi)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je oblika *pozdravljen* bolj naravna kot *pozdravljen bodi*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V govorčevem interesu je, da ubeseduje manj obilne skladsenske enote, ker to zahteva od njega manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem (pozdravljen & pozdravljen bodi, samo pozdravljen bodi)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, ki dopuščajo rabo železniških oblik *pozdravljen* in *pozdravljen bodi*, bolj naravne od razmer, ki dopuščajo samo rabo železniške oblike *pozdravljen bodi*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.2 > **sem (vzklični, želelni) / stavek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je vzklični stavek bolj naraven kot želelni stavek. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Vzklični stavki sodijo po obliki in pomenu med najpreprostejše stavke. Govorec jih ubeseduje navadno pod vplivom čustev in z manj kognitivnega napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru rabe železniških oblik kaka razlika med vzkličnimi in želelnimi stavki, tako da sta v enih rabljeni obliki *pozdravljen* in *pozdravljen bodi*, v drugih pa samo oblika *pozdravljen bodi*, potem so vzklični stavki tisti, ki težijo po tem, da bi v njih rabili obliki *pozdravljen* in *pozdravljen bodi*.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru rabe železniških oblik kaka razlika med vzkličnimi in želelnimi stavki, tako da sta v enih rabljeni obliki *pozdravljen* in *pozdravljen bodi*, v drugih pa samo oblika *pozdravljen bodi*, potem so želelni stavki tisti, ki težijo po tem, da bi v njih rabili samo obliko *pozdravljen bodi*.

43. Če na členke (*naj, bi*) in veznike (*da, ko*), ki spremljajo glagolske oblike, kadar te izražajo velelni in želelni naklon, gledamo kot na očitne in nečitne (razvidne) naklonske operatorje (Späth 1996), potem so ti operatorji bolj očitni v želelnem (ž) kot v velelnem (v) naklonu:

Ž: »*Ko bi bilo le že konec tega sojenja,*« je pomislila, »in *bi nam postregli z malico!*« (Lewis Carroll: Aličine prigode v Čudežni deželi),

V: *Naj bo že konec tega sojenja ... , Bodi že konec ...*

Ž: *O, da bi imel vsaj ponos berača, in še tega ni!* (Ivan Cankar: Mimo življenja)

V: *Imej vsaj ponos berača ...*

Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: očitni in nečitni naklonski operatorji v želelnem in velelnem naklonu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (–, +) / naklonski operator**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če naklonskih operatorjev ne upo-

rabljamo. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER OD 1.1:

1.1.1 > **sem** (–/+, +) / **naklonski operator**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je naklonski operator rabljen neobvezno, kot razmere, v katerih je naklonski operator rabljen neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.2 > **sem** (velelni, želelni) / **naklon za velevanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je za velevanje velelni naklon bolj naraven od želelnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelni naklon je prototipični način izražanja velelnosti.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da pri enem naklonske operatorje uporabljamo neobvezno, pri drugem pa jih rabimo vedno, potem je velelni naklon tisti, ki teži po neobvezni rabi naklonskih operatorjev.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med velelnim in želelnim naklonom, tako da pri enem naklonske operatorje uporabljamo neobvezno, pri drugem pa jih rabimo vedno, potem je želelni naklon tisti, ki teži po obvezni rabi naklonskih operatorjev.

44. Stavki z glagoli tipa *vplivati* in s predložnim predmetom, npr. *Nemci so vplivali na Slovence*, so pretvorljivi v osebni ali brezosebni trpnik. V osebni trpniku, tj. trpniku z osebkom, npr. *Slovenci so bili vplivani od Nemcev*, je ob pretvorbi narejenih več sprememb – predlog *na* se izgubi. Ob pretvorbi v brezosebni trpnik, npr. *na Slovence je bilo vplivano od Nemcev*, pa je narejenih manj sprememb oziroma je ohranjen tudi predlog *na*. Tako pretvorbo omogoča le majhna skupina glagolov: npr. stavka *oče je opozoril sina na napake* ne moremo pretvoriti v osebni trpnik (**napake so bile opozorjene od očeta*), temveč le v brezosebnega (*na napake je bilo opozorjeno od očeta*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: osebni in brezosebni trpnik ob zvezah z glagoloma *vplivati* in *opozoriti* ter predložnim predmetom.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (tip *vplivati*, tip *opozoriti*) / **glagoli s predložnim predmetom**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so glagoli s predložnim predmetom tipa *vplivati* bolj naravni od glagolov tipa *opozoriti*. – UTEMELJENO Z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA: Glagoli tipa *vplivati* predstavljajo majhen razred enot.

1.2 > **sem** (osebni, brezosebni) / **trpnik na -n/-t**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna osebna kot brezosebna oblika trpnika na *-n/-t*. (Mayerthaler idr. 1998: 269.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Veliko jezikov ima trpnik samo od pravih prehodnih glagolov.

POSEBNI PRIMER OD 1.2:

1.2.1 > **sem** (osebni & brezosebni, samo brezosebni) / **trpnik na -n/-t**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo

osebni in brezosebni trpnik na *-n/-t*, kot razmere, v katerih rabimo samo brezosebni trpnik na *-n/-t*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru glagolskih zvez s predložnim predmetom kaka razlika med glagoli tipa *vplivati* in glagoli tipa *opozoriti*, tako so ene zveze pretvorljive v osebni in brezosebni trpnik, druge pa samo v brezosebni trpnik, potem so zveze z glagolom tipa *vplivati* tiste, ki težijo po tem, da bi bile pretvorljive v osebni in brezosebni trpnik.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru glagolskih zvez s predložnim predmetom kaka razlika med glagoli tipa *vplivati* in glagoli tipa *opozoriti*, tako so ene zveze pretvorljive v osebni in brezosebni trpnik, druge pa samo v brezosebni trpnik, potem so zveze z glagolom tipa *opozoriti* tiste, ki težijo po tem, da bi bile pretvorljive samo v brezosebni trpnik.

45. V govornih dejanjih, ki se odvijajo, dogajajo v konkretnem času in prostoru, ki ga na stavčni ravni določa časovno določilo za določeno preteklost (tip *včeraj*) ali sedanost (tip *zdajle*), uporabljamo v okviru nedoločnih zaimkov le zaimke tipa *nekdo*, npr.: *včeraj mi je nekdo pravil o poplavah*. Pri tem *nekdo* pomeni neznan osebno ali pa osebno, ki je ne želimo identificirati.

V govornih dejanjih, ki niso konkretno časovno-prostorsko določena, določa jih npr. prislovno določilo tipa *včasih* ali pa se bodo zgodila šele možnostno v prihodnosti (tip *jutri*), uporabljamo tako poljubnostni zaimek *kdo* kot tudi nedoločni zaimek *nekdo*, npr. *včasih mi je nekdo/kdo pravil o poplavah*. V okviru nedoločnosti bolj specifično izrazimo nedoločnost z nedoločnim izrazom (*nekdo*) kot s poljubnostnim izrazom (*kdo*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: zaimka *kdo* in *nekdo* v časovno-prostorsko določenih in nedoločnih govornih položajih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*kdo, nekdo*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je *kdo* bolj naravna skladenjska enota kot *nekdo*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (*kdo & nekdo, samo nekdo*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, ki dopuščajo rabo zaimkov *kdo* in *nekdo*, bolj naravne kot razmere, ki dopuščajo samo rabo zaimka *nekdo*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.2 > sem (–, +) / časovno-prostorsko določeni govorni položaj

Tj., glede na kognitivno zapletenost je govorni položaj, ki časovno-prostorsko ni določen, bolj naraven od govornega položaja, ki je časovno-prostorsko določen. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Časovno-prostorsko nedoločeni govorni položaji zahtevajo manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru govornih položajev kaka razlika med časovno-prostorsko nedoločenimi položaji in časovno-prostorsko določenimi položaji, tako da ob ubesedovanju enih rabimo zaimka *kdo* in *nekdo*, v drugih pa samo zaimek *nekdo*, potem so časovno-prostorsko nedoločeni položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali zaimka *kdo* in *nekdo*.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru govornih položajev kaka razlika med časovno-prostorsko nedoločenimi položaji in časovno-prostorsko določenimi položaji, tako da ob ubesedovanju enih rabimo zaimka *kdo* in *nekdo*, v drugih pa samo zaimek *nekdo*, potem so časovno-prostorsko določeni položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali samo zaimek *nekdo*.

46. V stavkih vrste *prišli sta več kot dve mački* govorimo o treh mačkah ali več, uporabljamo pa dvojino. Zveza *več kot* nastopa pred samostalniško zvezo v vlogi skladenjske enote, ki izraža nedoločeno presežno mero. Skladenjsko-pomenska neujemalnost je poudarjena le pri zgledih, kot sta: *prišla je več kot ena mačka, prišli sta več kot dve mački*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pomensko in slovnično ujemanje pri številčno natančno in nenatančno določeni samostalniški zvezi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*prišli sta dve mački, prišli sta več kot dve mački*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek *prišli sta dve mački* bolj naraven od stavka *prišli sta več kot dve mački*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > **sem** (**slovnično, pomensko**) / **ujemanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je slovnično ujemanje bolj naravno od pomenskega ujemanja (tj. ujemanja »ad sensum«). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Po Mayerthalerju (Mayerthaler idr. 1998: 182) je slovnično (oblikoskladenjsko) ujemanje naravnejše od ujemanja »ad sensum«. S stališča govorca je lažje ubesedovati gramatikalizirane skladenjske strukture, saj so mu deloma avtomatizirane in jih uresničuje s pomočjo svoje slovnice. Ogovorjenemu je bližje pomensko ujemanje, ker se trudi iz govoročevih besed razbrati pomen, ki more biti tudi spremenljiv in metaforičen.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (**slovnično & pomensko, samo pomensko**) / **ujemanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, ki dopuščajo slovnično in pomensko ujemanje bolj naravne od razmer, ki dopuščajo samo pomensko ujemanje. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.3 > **sem** (**n, > n <**) / **število**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je natančno določeno število bolj naravno od nenatančno določenega števila. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Prototipično je, da z glavnim števnikom izražamo natančno količino.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je kaka razlika med stavkoma *prišli sta dve mački* in *prišli sta več kot dve mački*, tako da en tip navaja natančno količino, drugi pa nenatančno količino (količino, izraženo z glavnim števnikom) in tako da je v enem tipu uresničeno slovnično in pomensko ujemanje ter v drugem tipu samo pomensko ujemanje, potem teži stavek *prišli sta dve mački* po tem, da bi izražal natančno število in da bi bilo v njem uresničeno slovnično in pomensko ujemanje.

Iz 1.1, 1.2.1, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je kaka razlika med stavkoma tipa *prišli sta več kot dve mački* in *prišli sta dve mački*, tako da en tip navaja natančno količino, drugi pa nenatančno količino (količino, izraženo z glavnim števnikom) in tako da je v enem tipu uresničeno slovnično in pomensko ujemanje ter v drugem tipu samo pomensko ujemanje, potem teži stavek *prišli sta več kot dve mački* po tem, da bi izražal nenatančno število in da bi bilo v njem uresničeno samo pomensko ujemanje.

47. Zveze dveh samostalniških zvez z desnim prilastkom se razlikujejo tudi glede na sklonljivost desnega prilastka, ta je bodisi sklonljiv (*človek žaba*, *mesto Ljubljana*, *ptica pevka*) bodisi nesklonljiv (*hotel Turist*, *vas Mostec*, *Micka Novak*, *vila Črno jezero*, *Zdraviliški dom Črna prst*). Skladenjsko in pomensko razmerje med jedrom in sklonljivim in nesklonljivim prilastkom se razlikuje po stopnji pomenske zapletenosti: gre za pomen (a) 'x je y', npr. *človek žaba* = 'človek, ki je žaba', in za pomen (b) 'x se imenuje y', npr. *hotel Turist* = 'hotel, ki se imenuje Turist'; *Micka Novak* = 'Micka, ki se imenuje Novak'. Tip *človek žaba* vsebuje tudi pomen 'x se imenuje y', npr. *mesto Ljubljana* = 'mesto, ki se imenuje Ljubljana'; *Janez Novak* = 'Janez, ki se imenuje Novak'. (Prim. Orešnik 1984/85: 242–243.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: zveze samostalniških zvez z desnim prilastkom (SZ + SZ).

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (tip *človek žaba*, tip *hotel Turist*)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tip *človek žaba* bolj naraven od tipa *hotel Turist*. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: Če jezik pozna sklonljivost samostalnikov, je slednja bolj naravna od nesklonljivosti. Bolj naravna je torej zveza s sklonljivim prilastkom kot zveza z nesklonljivim prilastkom.

1.2 > **sem ('x je y', 'x se imenuje y') / razmerje med jedrom in prilastkom**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je med jedrom in prilastkom pomensko razmerje 'x je y', kot razmerje 'x se imenuje y'. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAMANJŠEGA NAPORA: Skladenjsko-pomensko razmerje med jedrom in prilastkom je v tipu 'x je y' v kognitivnem smislu bolj osnovno kot skladenjsko-pomensko razmerje med jedrom in prilastkom v tipu 'x se imenuje y'.

POSEBNI PRIMER OD 1.2:

1.2.1 > **sem ('x je y' & 'x se imenuje y', samo 'x se imenuje y') / razmerje med jedrom in prilastkom**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, ki med jedrom in prilastkom omogočajo samo razmerje 'x je y' ali 'x se imenuje y', kot razmere, ki med jedrom in prilastkom omogočajo samo razmerje 'x se imenuje y'. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru samostalniških zvez z desnim prilastkom kaka razlika med tipom *človek žaba* in tipom *hotel Turist*, tako da sta jedro in prilastek v eni v razmerju 'x je y' ali 'x se imenuje y', v drugi pa samo v razmerju 'x se imenuje y', potem je tip *človek žaba* tisti, ki teži po tem, da bi bilo med jedrom in prilastkom razmerje 'x je y' ali 'x se imenuje y'.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru samostalniških zvez z desnim prilastkom kaka razlika med tipom *človek žaba* in tipom *hotel Turist*, tako da sta jedro in prilastek v eni v razmerju 'x je y' ali 'x se imenuje y', v drugi pa samo v razmerju 'x se imenuje y', potem je tip *hotel Turist* tisti, ki teži po tem, da bi bilo med jedrom in prilastkom samo razmerje 'x se imenuje y'.

48. Zveze dveh samostalniških zvez z desnim prilastkom tipa *človek žaba* in *ruta matere* so različno skladenjsko razširljive: *človek žaba*, *ruta moje stare matere*. Zveza samostalnikov je bolj razvidna, če so le-ti različnosklonski.

SKLADENJSKI DVOJNICI: razširljivost sklonljivih in nesklonljivih samostalnikov kot desnih prilastkov.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (SZ + SZ, SZ + SZ_{rod})**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je zveza dveh istosklonskih samostalniških zvez bolj naravna kot zveza dveh različnosklonskih samostalniških zvez. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča ogovorjenega je bolj razvidno skladenjsko razmerje med različnosklonskima samostalniškima zvezama kot skladenjsko razmerje med istosklonskima samostalniškima zvezama. Kar je bolj razvidno, je za ogovorjenega manj naporno.

1.2 > **sem (manj razširljiva, bolj razširljiva) / skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjsko manj razširljive enote bolj naravne od skladenjsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu govorca je manjša razširljivost skladenjskih enot, saj jih ubesedi z manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru samostalniških zvez z desnim prilastkom kaka razlika med istosklonskimi samostalniškimi zvezami in različnosklonskimi samostalniškimi zvezami, tako da so ene bolj, druge pa manj razširljive, potem so istosklonske samostalniške zveze tiste, ki težijo po tem, da bi bile manj razširljive.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru samostalniških zvez z desnim prilastkom kaka razlika med istosklonskimi samostalniškimi zvezami in različnosklonskimi samostalniškimi zvezami, tako da so ene bolj, druge pa manj razširljive, potem so različnosklonske samostalniške zveze tiste, ki težijo po tem, da bi bile bolj razširljive.

49. Nekatere glagolske slovarske enote so razširljive s prislovnimi določili, ki so glede na pomen že vključeni v besedotvorno podstavo glagola, npr. *vrniti se (nazaj)* – *vrniti se* = 'iti nazaj', *vrniti (nazaj)* – *vrniti* = 'vrniti', ali nakazani s predložno vezljivostjo glagola, npr. *stopiti (dol) s kolesa* – *stopiti s* = 'stopiti dol'; *spustiti se dol*, *dvigniti se gor*. Ta razširljivost je skladenjsko inherentna lastnost. Enote, s katerimi je osnovna besedna zveza razširljiva, so samo pomensko odvečne, skladenjsko pa govorimo o preobilju, ki vpliva na stilistično opaznost. To lastnost moremo opaziti le pri majhni skupini glagolov, medtem ko večini glagolov z dodanim prislovnim določilom spremenimo pomen, npr. *prodati naprej*, *skočiti nazaj*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pomenska odvečnost zvez prislova in glagolskih besednih zvez vrste *vrniti se nazaj* in *prodati naprej*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tip *vrniti nazaj*, tip *prodati naprej*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tip zvez *vrniti nazaj* bolj naraven kot tip zvez *prodati naprej*. – UTEMELJITEV: S stališča ogovorjenega je bolj naravno, če ima skladenjska enota vpliv na pomen celotne besedne zveze, saj na ta način dobi več informacij o povedanem. Kar je bolj ugodno za ogovorjenega, je manj naravno za govorca.

1.2 > sem (majhen, velik) / razred enot

Tj., glede na kognitivno zapletenost je majhen razred enot bolj naraven od velikega razreda enot. – UTEMELJENO Z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA: Glagoli, ki jim z dodanim prislovnim določilom ne spremenimo pomena, predstavljajo majhen razred enot.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru zvez prislova in glagola kaka razlika med tipoma *vrniti nazaj* in *prodati naprej*, tako da ena zveza predstavlja majhen razred enot, druga zveza pa velik razred enot, potem je zveza tipa *vrniti nazaj* tista, ki teži po tem, da bi predstavljala majhen razred enot.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru zvez prislova in glagola kaka razlika med tipoma *vrniti nazaj* in *prodati naprej*, tako da ena zveza predstavlja majhen razred enot, druga zveza pa velik razred enot, potem je zveza tipa *prodati naprej* tista, ki teži po tem, da bi predstavljala velik razred enot.

50. V stavkih tipa *zaupala ji je to in to* in *zaupala se ji je* je prosti morfem *se* tisto skladenjsko sredstvo, ki spremeni pomen glede na nepovratni glagol: dovršni glagol *zaupati* – izraža pomen 'povedati komu kar koli, za kar se ne želi, da bi vedeli tudi drugi' (*nehote mu je Anica zaupala* (Pregelj, Mlada Breda), *segla je po slušalki, da bi prijateljici ali fotografu zaupala to čudno reč, pa si je zadnji hip premislila* (Jančar, Pisma iz drugega sveta); *zaupati se* – izraža pomen 'povedati, sporočiti komu kaj o sebi, za kar se ne želi, da bi vedeli tudi drugi' (*zaupala se je d'Artagnanu, ki je bil kmalu seznanjen z najmanjšo podrobnostjo zadeve* (Dumas, Trije mušketirji). – Opisi pomenov so povzeti deloma po SSKJ, zgledi pa po besedilnem korpusu *Nova beseda*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pomen povratne in nepovratne oblike dovršnega glagola *zaupati*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (zaupati se, zaupati (+ premi predmet))

Tj., glede na kognitivno zapletenost je raba glagola *zaupati se* bolj naravna kot raba glagola *zaupati* s premim predmetom ali brez njega. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladske enote z manj napora.

1.2 > sem (o sebi, kar koli) / sporočanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da govorec sporoča o sebi, kot da sporoča kar koli. – UTEMELJITEV Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec je zainteresiran, da sporoča o sebi. Sporočanje o sebi predstavlja govorcju najmanj napora, ker mu je ta tema najbližja.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru dovršnega glagola *zaupati* kaka razlika med zvezo s povratnim zaimkom *se* in zvezo s predmetom, tako da je v enih pomen glagola *zaupati* 'zaupati o sebi', v drugih pa 'zaupati kar koli', potem je povratna oblika glagola *zaupati* tista, ki teži po tem, da bi izražala samo pomen 'zaupati o sebi'.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru dovršnega glagola *zaupati* kaka razlika med zvezo s povratnim zaimkom *se* in zvezo s predmetom, tako da je v enih pomen glagola *zaupati* 'zaupati o sebi', v drugih pa 'zaupati kar koli', potem je zveza glagola *zaupati* in predmeta tista, ki teži po tem, da bi izražala pomen 'zaupati kar koli'.

4 OPOMBI.

4.1 Lestvico pod 1.1 moremo kljub neobveznosti predmeta utemeljevati z načelom najmanjšega napora – uveljavljamo vidik povprečja.

4.2 V zvezi z nepremim predmetom ni nobenega razločka med obema pomenoma.

51. Vprašanje *Kdo bi to vedel?* je lahko zastavljeno dobesedno ali kot retorično vprašanje. V retoričnih vprašanjih nastopa vprašalni zaimek v vlogi nikalnega zaimka, v soodnosnih neretoričnih pa kot vprašalni zaimek.

	– RETORIČNO	+ RETORIČNO
<i>Kdo bi to vedel?</i>	dobesedni pomen	'nihče'

SKLADENJSKI DVOJNICI: govorcevo stališče ob izražanju retoričnih in neretoričnih vprašanj.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (+, –) / retorična vsebinska vprašanja

Tj., glede na kognitivno zapletenost so retorična vsebinska vprašanja bolj naravna kot neretorična. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Retorična vprašanja so manj naravna za ogovorjenega, saj nimajo dobesednega pomena, so neke vrste obrazci. Razumevanje retoričnih vprašanj povzroča zato ogovorjenemu več napora. Kar povzroča ogovorjenemu več napora, povzroča govorcju manj napora.

1.2 > sem (–, +) / odgovor

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih odgovora ni, bolj naravne kot

razmere, v katerih odgovor je. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Odgovor je odziv ogovorjenega, ki je v trenutku, ko postane odgovarjajoči, postal tudi govorec. Tudi za takega govorca je vedno najbolj ugoden položaj, ko porabi manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z najmanj še enim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z najmanj še enim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med retoričnimi in soodnosnimi neretoričnimi vprašanji, tako da ob enem od teh vprašanj govorec ne pričakuje odgovora, v drugem pa ga, potem so retorična vprašanja tista, ki težijo po tem, da bi govorec ne pričakoval odgovora.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med retoričnimi in soodnosnimi neretoričnimi vprašanji, tako da ob enem od teh vprašanj govorec ne pričakuje odgovora, v drugem pa ga, potem so neretorična vprašanja tista, ki težijo po tem, da bi govorec pričakoval odgovor.

52. Vzročniške zgradbe tvorimo bodisi z velevanjskimi in dovoljevalnimi glagoli in nedoločnikom, npr. *tod je prepovedano ribe loviti, pustil sem mu iti domov*, bodisi z glagolom *dati* in nedoločnikom, npr. *na nastopih se je dajal slaviti*. Zgradbe z glagolom *dati* izražajo oba pomena: velevalni pomen 'zahteval je' in dovoljevalni pomen 'pustil je'. (Prim. Salnikov 1983.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: enopomenske in večpomenske analitične vzročniške zgradbe z glagolom *dati* in drugimi glagoli.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna skladenjska enota, ki ne ustreza načelu *one form – one meaning*, kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. (Mayerthaler 1987: 49; Mayerthaler 1988 [1981]: 26.) – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vloži manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni laže izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (večpomenska, enopomenska) / vzročniška zgradba

Tj., glede na kognitivno zapletenost je večpomenska vzročniška zgradba bolj naravna kot enopomenska.

1.2 > sem (z glagolom *dati*, z drugimi vzročniškimi glagoli) / vzročniška zgradba

Tj., glede na kognitivno zapletenost so vzročniške zgradbe z glagolom *dati* bolj naravne kot zgradbe z drugimi vzročniškimi glagoli. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Vzročniške zgradbe z glagolom *dati* so najbolj pogostne vzročniške zgradbe.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vzročniških zgradb kaka razlika med zgradbami z glagolom *dati* in zgradbami z drugimi vzročniškimi glagoli, tako da so ene zgradbe večpomenske, druge pa enopomenske, potem so zgradbe z glagolom *dati* tiste, ki težijo po tem, da bi bile večpomenske.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vzročniških zgradb kaka razlika med zgradbami z glagolom *dati* in zgradbami z drugimi vzročniškimi glagoli, tako da so ene zgradbe večpomenske, druge pa enopomenske, potem so zgradbe z drugimi vzročniškimi glagoli tiste, ki težijo po tem, da bi bile enopomenske.

53. Velelni naklon izražamo z velelniškimi sredstvi (*pomagaj, bodi priden, nehaj*), pa tudi z nevelelniškimi skladenjskimi zgradbami, npr. z nedoločnikom (*priden biti, nehati*), s prihodnjikom (*boš priden*) ali izpustom (*takoj [pojdi] domov*). (Prim. Toporišič 1992: 348.) Te skladenjske zgradbe so glede na velelnik stilno opazne.

SKLADENJSKI DVOJNICI: stilno opazne in stilno neopazne velelniške zgradbe.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / stilno opazna skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stilno neopazna skladenjska enota bolj naravna od stilno opazne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI IN NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Skladenjske zgradbe so prototipično stilno neopazne. Soodnosne stilno opazne skladenjske zgradbe včasih manjkajo. Stilno opaznost dosegamo s posebnimi jezikovnimi sredstvi. Stilno neopazne skladenjske enote so tudi bolj pogostne od stilno opaznih.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (-/+, -) / stilno opazna skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je skladenjska enota stilno opazna ali neopazna, kot razmere, v katerih je skladenjska enota stilno opazna. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

1.2 > sem (+, -) / velelnik za izražanje velelnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če velelnost izražamo z velelnikom kot z nevelelnikom. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: Velelnik je prototipično velelniško sredstvo. Velelnik je specializiran za izražanje velelnosti.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (velelnik, [nedoločnik & prihodnjik & izpust]) / za izražanje velelnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če za izražanje velelnosti uporabljamo velelnik kot nedoločnik, prihodnjik ali izpust velelnika.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru velevanja kaka razlika med velelnikom in nedoločnikom, prihodnjikom

in izpustom, tako da so ene zgradbe stilno opazne ali neopazne, druge pa stilno opazne, potem je velelnik tisti, ki teži po tem, da bi bil stilno opazen ali neopazen.

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru velevanja kaka razlika med velelnikom in nedoločnikom, prihodnjikom in izpustom, tako da so ene zgradbe stilno opazne ali neopazne, druge pa stilno opazne, potem so nedoločnik, prihodnjik in izpust tisti, ki težijo po tem, da bi bili stilno opazni.

54. Stavka v Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev in Slovenija ima veliko naravnih bogastev izražata svojino. Razlikujeta se v načinu izražanja kraja svojine in posestnika, ki sta v prvem stavku izražena bolj razvidno kot v drugem:

<i>v Sloveniji</i>	<i>imamo</i>	<i>veliko naravnih bogastev</i>
kraj svojine	posestnik	svojina
<i>Slovenija ima</i>		<i>veliko naravnih bogastev</i>
kraj svojine + posestnik		svojina

SKLADENJSKI DVOJNICI: izražanje kraja svojine in posestnika v stavkih *v Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev* in *Slovenija ima veliko naravnih bogastev*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

- 1.1 > sem (*Slovenija ima veliko naravnih bogastev, v Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek *Slovenija ima veliko naravnih bogastev* bolj naraven kot stavek *v Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Stavki z manjšo razvidnostjo so ugodnejši za govorca kot za ogovorjenega. Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

- 1.2 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložil manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni laže izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

- 1.2.1 > sem (**posestnik = kraj svojine, posestnik ≠ kraj svojine**)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je posestnik enak kraju svojine kot če posestnik ni enak kraju svojine.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

- 2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem
2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je kaka razlika med stavkoma *Slovenija ima veliko naravnih bogastev* in *v Sloveniji*

imamo veliko naravnih bogastev, tako da je v enem stavku kraj svojine enak posestniku in v drugem stavku kraj svojine ni enak posestniku, potem je stavek *Slovenija ima veliko naravnih bogastev* tisti, ki teži po tem, da bi bil kraj svojine enak posestniku.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je kaka razlika med stavkoma *Slovenija ima veliko naravnih bogastev* in v *Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev*, tako da je v enem stavku kraj svojine enak posestniku in v drugem stavku kraj svojine ni enak posestniku, potem je stavek v *Sloveniji imamo veliko naravnih bogastev* tisti, ki teži po tem, da bi kraj svojine ne bil enak posestniku.

55. Vzročniška stavka tipa *kralj je sezidal cerkev* in *kralj je dal [knezu] sezidati cerkev* se razlikujeta glede na število udeleženskih vlog, ki je v stavku mogoče »podeliti«:

a) *kralj je sezidal cerkev*

<i>kralj</i>	<i>je sezidal cerkev</i>	<i>vaščanom/ za vaščane</i>	<i>po zidarjih</i>
pobudnik		koristnik	izvajalec

b) *kralj je dal sezidati cerkev*

<i>kralj</i>	<i>je dal</i>	[<i>knezu</i>]	<i>sezidati cerkev</i>	<i>vaščanom/za vaščane</i>	<i>po zidarjih</i>
pobudnik		posrednik		koristnik	izvajalec

V stavku z glagolom *dati* je mogoče navesti tudi »posrednika«, pri čemer se vlogi kralja in zidarja ne spremenita. Stavek z glagolom *dati* je v tem smislu bolj razširljiv.

SKLADENJSKI DVOJNICI: ubeseditev posrednika v stavkih tipa *kralj je sezidal cerkev* in *kralj je dal sezidati cerkev*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*kralj je sezidal cerkev*, *kralj je dal sezidati cerkev*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je naravnejši stavek *kralj je sezidal cerkev* kot stavek *kralj je dal sezidati cerkev*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladsenske enote z manj napora.

1.2 > **sem** (–, +) / **posrednik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da v stavku ni posrednika, kot da je posrednik. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladsenske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (–, –/+) / **posrednik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih ni posrednika, bolj naravne kot razmere, v katerih je posrednik neobvezen. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med tipoma stavkov *kralj je sezidal cerkev* in *kralj je dal sezidati cerkev*, tako da v stavkih enega tipa ni mogoče ubesediti

posrednika, v stavkih drugega tipa pa je posrednik ubeseden neobvezno, potem so stavki tipa *kralj je sezidal cerkev* tisti, ki težijo po tem, da bi posrednika ne bi bilo mogoče ubesediti.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med tipoma stavkov *kralj je sezidal cerkev* in *kralj je dal sezidati cerkev*, tako da v stavkih enega tipa ni mogoče ubesediti posrednika, v stavkih drugega tipa pa je posrednik ubeseden neobvezno, potem so stavki tipa *kralj je dal sezidati cerkev* tisti, ki težijo po tem, da bi bil posrednik ubeseden neobvezno.

56. V stavkih *kralj je sezidal cerkev vaščanom/za vaščane* in *kralj je sezidal cerkev vaščanom/za vaščane po zidarjih* je vloga kralja »pobudnik«, če je stavek vzročniški.

a) *kralj je sezidal cerkev vaščanom/za vaščane po zidarjih*

<i>kralj</i>	<i>je sezidal cerkev</i>	<i>vaščanom/za vaščane</i>	<i>po zidarjih</i>
POBUDNIK		KORISTNIK	IZVAJALEC

V nevzročniškem stavku ima kralj vlogo »izvajalca«. Izvajalec glagolskega dejanja je prototipični vršilec in prototipično nastopa v imenovalniku.

b) *kralj je sezidal cerkev vaščanom/za vaščane*

<i>kralj</i>	<i>je sezidal cerkev</i>	<i>vaščanom/ za vaščane</i>
IZVAJALEC		KORISTNIK

SKLADENJSKI DVOJNICI: sklon izvajalca v stavkih tipa *kralj je sezidal cerkev* in *kralj je sezidal cerkev po zidarjih*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / vzročniški stavek

Tj., glede na kognitivno zapletenost so nevzročniški stavki naravnejši od vzročniških stavkov. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Prototipični stavek, ki izraža dejanje, ni vzročniški.

1.2 > sem (izvajalec, pobudnik) / (kot) vršilec

Tj., glede na kognitivno zapletenost je izvajalec kot vršilec bolj naraven kot pobudnik v vlogi vršilca. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Izvajalec je prototipična oblika vršilca.

1.3 > sem (+, -) / imenovalnik kot sklon izvajalca

Tj., glede na kognitivno zapletenost je imenovalnik najbolj naraven sklon izvajalca. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Izvajalec je prototipično izražen z imenovalnikom.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je kaka razlika med nevzročniškimi stavki tipa *kralj je sezidal cerkev* in vzročni-

škimi stavki tip *kralj je sezidal cerkev po zidarjih*, tako da je v enih stavkih vršilec izvajalec, v drugih stavkih pa vršilec pobudnik, in tako da je v enih stavkih sklon izvajalca imenovalnik, v drugih stavkih pa sklon izvajalca ni imenovalnik, potem so nevzročniški stavki tipa *kralj je sezidal cerkev tisti*, ki težijo po tem, da bi bil vršilec izvajalec in da bi bil izvajalec izražen z imenovalnikom.

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je kaka razlika med nevzročniškimi stavki tipa *kralj je sezidal cerkev* in vzročniškimi stavki tip *kralj je sezidal cerkev po zidarjih*, tako da je v enih stavkih vršilec izvajalec, v drugih stavkih pa vršilec pobudnik, in tako da je v enih stavkih sklon izvajalca imenovalnik, v drugih stavkih pa sklon izvajalca ni imenovalnik, potem so vzročniški stavki tipa *kralj je sezidal cerkev po zidarjih* tisti, ki težijo po tem, da bi vršilec ne bil izvajalec in da bi izvajalec ne bil izražen z imenovalnikom.

57. Pomen stavkov naslednjih se razlikuje glede na to, ali je ogovorjeni osebek ali ni osebek:

- *vas pet naj stopi v vrsto* – (poudarjeni *vas*), prim. *vi štirje stopite naprej*,
- *vas naj stopi v vrsto pet* – (poudarjeni *vas*), prim. *stopite naprej štirje*,
- *pet naj vas stopi v vrsto* – (nenaglašeni *vas*), prim. *štirje stopite naprej*,
- *pet od vas naj vas stopi naprej* – (poudarjeni *vas*), prim. *štirje od vas stopite naprej*,
- *naj stopi naprej vas pet* – (poudarjeni *vas*), prim. *stopite naprej vi štirje*,
- *naj vas pet stopi naprej* – (nenaglašeni *vas*), prim. *štirje stopite naprej*.

Samo kadar je število ogovorjenih določeno (*vas pet naj stopi v vrsto*, *vi štirje stopite naprej* ali *naj vas pet stopi naprej*), je ogovorjeni osebek stavka.

SKLADENJSKI DVOJNICI: določeno in nedoločeno število ogovorjenih v stavkih z ogovorjenim kot osebkom.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (+, –) / ogovorjeni = osebek pri velevanju

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je ogovorjeni pri velevanju osebek, kot če ni osebek stavka. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: S stališča govorca je najbolj naravno, da je pri velevanju ogovorjeni osebek, torej vršilec dejanja ali nosilec stanja v stavku.

1.2 > sem (določeno, nedoločeno) / število ogovorjenih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je določeno število ogovorjenih bolj naravno od nedoločenega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Izhajajoč iz osnovnega govornega položaja govorec – ogovorjeni, je prototipično, da govorec nagovori določeno število ogovorjenih.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto*, *vas naj stopi v vrsto pet*, *pet naj vas stopi v vrsto*, *pet od vas naj vas stopi naprej*, *naj vas pet stopi naprej*, *naj vas stopi naprej pet* kaka razlika med položajem, da je ogovorjeni osebek stavka, in položajem, da ogovorjeni ni osebek stavka, tako da je število ogovorjenih v enem primeru določeno, v

drugem primeru pa ni določeno, potem stavki, kjer je ogovorjeni osebek stavka, težijo po tem, da bi bilo število ogovorjenih določeno.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto*, *vas naj stopi v vrsto pet*, *pet naj vas stopi v vrsto*, *pet od vas naj vas stopi naprej*, *naj vas pet stopi naprej*, *naj vas stopi naprej pet* kaka razlika med položajem, da je ogovorjeni osebek stavka, in položajem, da ogovorjeni ni osebek stavka, tako da je število ogovorjenih v enem primeru določeno, v drugem primeru pa ni določeno, potem stavki, kjer ogovorjeni ni osebek stavka, težijo po tem, da število ogovorjenih ne bi bilo določeno.

58. Zaimek ob števnikih je v zgledih, ko število ogovorjenih ni izrecno določeno, obvezen le od pet dalje:

	DOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	NEDOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	
	2. gl. oseba	3. gl. oseba	2. gl. oseba
1	<i>(ti) stopi v vrsto</i>	<i>eden naj stopi v vrsto</i>	
2	<i>(vidva) stopita v vrsto</i>	<i>dva naj stopita v vrsto</i>	<i>dva stopita v vrsto</i>
3	<i>vi trije stopite v vrsto</i>	<i>trije naj stopijo v vrsto</i>	<i>trije stopite v vrsto</i>
5	<i>vas pet naj stopi v vrsto</i>	<i>pet naj jih stopi v vrsto</i>	<i>pet naj vas stopi v vrsto</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: prisotnost zaimkov ob nizkih in manj nizkih glavnih števnikih v zgledih, ko število ogovorjenih ni izrecno določeno.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (števnik, števnik + zaimek) / skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je števnik bolj naraven od zveze zaimka in števnička. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > sem (n, n + 1) / glavni števnik

Tj., glede na kognitivno zapletenost so nizki glavni števniki bolj naravni od manj nizkih. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Številni jeziki imajo samo nizka števila. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto* in *trije stopite v vrsto* kaka razlika med nizkimi in manj nizkimi glavnimi števnikami, tako da eni nastopajo samostojno, druge pa spremlja zaimek, potem so nizki glavni števniki tisti, ki težijo po tem, da bi nastopali samostojno.

Iz 1.1., 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto* in *trije stopite v vrsto* kaka razlika med nizkimi in manj nizkimi glavnimi števnikami, tako da eni nastopajo samostojno, druge pa spremlja zaimek, potem so manj nizki glavni števniki tisti, ki težijo po tem, da bi jih spremljal zaimek.

59. V okoliščinah, ko je velevanje usmerjeno k večjemu številu ogovorjenih, zahtevano dejanje, vedênje ali drugačen konkretni odziv pa je prepuščen odločitvi ogovorjene skupine, torej vršilca govoreči ni konkretno določil, je mogoče uporabiti velelnik 2. ali 3. glagolske osebe. Vendar le pri nizkih številih: vršilci smejo biti največ štirje.

	DOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	NEDOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	
	2. gl. oseba	3. gl. oseba	2. gl. oseba
1	<i>(ti) stopi v vrsto</i>	<i>eden naj stopi v vrsto</i>	
2	<i>(vidva) stopita v vrsto</i>	<i>dva naj stopita v vrsto</i>	<i>dva stopita v vrsto</i>
3	<i>vi trije stopite v vrsto</i>	<i>trije naj stopijo v vrsto</i>	<i>trije stopite v vrsto</i>
4	<i>vi štirje stopite v vrsto</i>	<i>štirje naj stopijo v vrsto</i>	<i>štirje stopite v vrsto</i>
5	<i>vas pet naj stopi v vrsto</i>	<i>pet naj jih stopi v vrsto</i>	<i>pet naj vas stopi v vrsto</i>

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba 2. in 3. glagolske osebe pri velevanju v okviru nizkih števil.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (določeno, nedoločeno) / število ogovorjenih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je določeno število ogovorjenih bolj naravno od nedoločenega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Izhajajoč iz osnovnega govornega položaja govorec – ogovorjeni, je prototipično, da govorec nagovori določeno število ogovorjenih.

1.2 > sem (2., 3.) / glagolska oseba pri velevanju

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pri velevanju bolj naravna 2. glagolska oseba kot 3. glagolska oseba. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Velelnik za 2. glagolsko osebo je včasih celo najbolj preprosta glagolska oblika, npr. v latinščini *fac* 'stori' (2. gl. os.) nasproti *facto* 'naj stori' (3. gl. os.). Velelnik se prototipično obrača na ogovorjenega, ta pa stoji v drugi osebi.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo 2., 2. & 3.) / glagolska oseba

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere pri velevanju, v katerih je uporabljena samo 2. glagolska oseba, bolj naravne kot razmere, v katerih sta uporabljena 2. ali 3. glagolska oseba. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru velevanja pri nizkih številih kaka razlika med določenim in nedoločenim številom ogovorjenih, tako da v enem primeru uporabljamo samo 2. glagolsko osebo, v drugem primeru pa 2. ali 3. glagolsko osebo, potem so položaji, ko je število ogovorjenih določeno, tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali samo 2. glagolsko osebo.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru velevanja pri nizkih številih kaka razlika med določenim in nedoločenim številom ogovorjenih, tako da v enem primeru uporabljamo samo 2. glagolsko osebo, v drugem primeru pa 2. ali 3. glagolsko osebo, potem so položaji, ko število ogovorjenih ni določeno, tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali 2. ali 3. glagolsko osebo.

60. Glagolska oblika, v tem primeru oblika velelnika, ki je bodisi analitična bodisi sintetična, je odvisna od višine števnika:

	DOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	NEDOLOČENO ŠT. OGOVORJENIH:	
	2. gl. oseba	3. gl. oseba	2. gl. oseba
1	<i>(ti) stopi v vrsto</i>	<i>eden naj stopi v vrsto</i>	
2	<i>(vidva) stopita v vrsto</i>	<i>dva naj stopita v vrsto</i>	<i>dva stopita v vrsto</i>
3	<i>vi trije stopite v vrsto</i>	<i>trije naj stopijo v vrsto</i>	<i>trije stopite v vrsto</i>
4	<i>vi štirje stopite v vrsto</i>	<i>štirje naj stopijo v vrsto</i>	<i>štirje stopite v vrsto</i>
5	<i>vas pet naj stopi v vrsto</i>	<i>pet naj jih stopi v vrsto</i>	<i>pet naj vas stopi v vrsto</i>

S stališča glagolskih oblik je oblika velelnika posledica dejstva, da manj nizki števniki (pet in več) zahtevajo rabo 3. glagolske osebe. Ujemanje z osebno glagolsko obliko je omejeno na nizke števnike.

SKLADENJSKI DVOJNICI: ujemanje z osebno glagolsko obliko v odvisnosti od nizkih in manj nizkih glavnih števnikov.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (+, -) / ujemanje z osebno glagolsko obliko

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ujemanje z osebno glagolsko obliko bolj naravno od neujemanja z osebno glagolsko obliko. – UTEMELJENO Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Če je v neki skladenjski zgradbi možnost ujemanja, je ujemanje bolj naravno od neujemanja.

1.2 > sem (n, n + 1) / glavni števnik

Tj., glede na kognitivno zapletenost so nizki glavni števniki bolj naravni od manj nizkih. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Številni jeziki imajo samo nizka števila. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11).

1.3 > sem (sintetične, analitične) / oblike velelnika

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velevanje s sintetičnimi oblikami bolj naravno od velevanja z analitičnimi oblikami. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: S stališča govorca je sintetični način velevanja bolj naraven, saj je treba vanj vložiti manj napora. Sintetični način velevanja, tj. le z velelniško glagolsko obliko, je bolj naraven, saj je taka oblika prototipična za izražanje velevanja. Analitični način velevanja, tj. velevanje s členkom *naj*, je bolj naravno s stališča ogovorjenega, saj je zgradbeno bolj razvidno.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z najmanj enim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z najmanj enim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto* ipd. kaka razlika med nizkimi in manj nizkimi glavnimi števnik, tako da je v stavkih z enimi mogoče ujemanje z osebno glagolsko obliko, v stavkih z drugimi pa ne, in tako da v stavkih z enimi uporabljamo sintetične velelniške oblike, v stavkih z drugimi pa analitične, potem so stavki z nizkimi glavnimi števnik tisti, ki težijo po tem, da bi bilo v njih izvršeno ujemanje z osebno glagolsko obliko in da bi se uporabljale sintetične oblike velelnika.

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stavkov tipa *vas pet naj stopi v vrsto* ipd. kaka razlika med nizkimi

in manj nizkimi glavnimi števnikmi, tako da je v stavkih z enimi mogoče ujemanje z osebno glagolsko obliko, v stavkih z drugimi pa ne, in tako da v stavkih z enimi uporabljamo sintetične veledniške oblike, v stavkih z drugimi pa analitične, potem so stavki z manj nizkimi glavnimi števnikmi tisti, ki težijo po tem, da bi v njih ne bilo izvršeno ujemanje z osebno glagolsko obliko in da bi se uporabljale analitične oblike velednika.

61. V stavčjih vrste *Micka_i je peljala hčerko_j k sestri_k, ko je bila Ø_{ij/k} stara 30 let* se osebek Ø v odvisnem stavku navezuje na osebek in neosebek glavnega stavka. Če uporabimo v odvisnem stavku kazalni zaimek *ta*, npr. *Micka_i je peljala hčerko_j k sestri_k, ko je bila ta_{j/k} stara 30 let*, se navezovanje spremeni: neizraženi osebek odvisnega stavka se ravna po neosebku glavnega stavka. Take razmere veljajo samo za ta besedni red. V stavčju *hčerko je Micka peljala k sestri, ko je bila ta stara 30 let* se *ta* ne navezuje na hčerko.

SKLADENJSKI DVOJNICI: sonavezovanje v odvisnosti od zaimka *ta*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / *ta*

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno zaimka *ta* ne rabiti kot ga rabiti.
– UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > sem (osebek, neosebek) / navezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno navezovanje na osebek kot na neosebek. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Navezovanje na osebek je prototipično. Za navezovanje na druge stavčne člene moramo navadno uporabiti posebna skladenjska sredstva.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (osebek & neosebek, samo neosebek) / navezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je navezovanje na osebek neobvezno, bolj naravne kot razmere, v katerih navezovanja na osebek ni.
– Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavčij vrste *Micka je peljala hčerko k sestri, ko je bila (ta) stara 30 let* kaka razlika med položaji, ko je v odvisnem stavku uporabljen zaimek *ta*, in položaji, ko v odvisnem stavku ni zaimka *ta*, tako da se osebek odvisnega stavka navezuje na osebek in neosebek glavnega stavka, v drugem pa se osebek odvisnega stavka navezuje na neosebek glavnega stavka, potem je položaj, ko v odvisniku ni uporabljen zaimek *ta*, tisti, ki teži po tem, da bi se osebek odvisnega stavka navezoval na osebek in neosebek glavnega stavka.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stavčij vrste *Micka je peljala hčerko k sestri, ko je bila (ta) stara 30 let* kaka razlika med položaji, ko je v odvisnem stavku uporabljen zaimek *ta*, in položaji, ko v odvisnem stavku ni zaimka *ta*, tako da se osebek odvisnega stavka navezuje na osebek in neosebek glavnega stavka, v drugem pa se osebek odvisnega stavka navezuje na neosebek glavnega stavka, potem je položaj, ko je v odvisniku uporabljen zaimek

ta, tisti, ki teži po tem, da bi se osebek odvisnega stavka ne navezoval samo na osebek glavnega stavka.

62. V (a) posledičnih priredjih in (b) vzročnih odvisnikih je stava stavkov vzroka in posledice različna:

a) *Bilo je zelo mraz, zato sem se toplo oblekel.*

vzrok **posledica**

b) *Ker je bilo zelo mraz, sem se toplo oblekel.*

vzrok **posledica**

Toplo sem se oblekel, ker je bilo zelo mraz.

posledica **vzrok**

Stavek vzroka ima kot odvisni stavek manj togo stavo kot neodvisnik.

SKLADENJSKI DVOJNICI: stava stavka vzroka in stavka posledice kot odvisnega in glavnega stavka.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (glavni, odvisni) / stavek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glavni stavek bolj naraven od odvisnega. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Vsi jeziki premorejo glavne stavke, odvisnih pa ne nujno. Brez odvisnikov so npr. turški jeziki, mongolski jeziki in japonščina. Ponekod so odvisniki samo obrobni pojav.

1.2 > **sem (vzrok pred, vzrok za) / posledico**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da je vzrok naveden pred posledico kot za posledico. – UTEMELJITEV: Navajanje vzroka pred posledico sledi naravnemu zaporedju dogajanja.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (vzrok pred, vzrok pred & vzrok za) / posledico**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih vzrok nastopa pred posledico, kot razmere, v katerih vzrok nastopa pred posledico ali za njo. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru posledičnih priredij in vzročnih podredij kaka razlika med glavnimi in odvisnimi stavki kot stavki vzroka, tako da je položaj stavka vzroka enkrat pred posledico, drugič pa pred posledico ali za njo, potem je položaj, ko je stavek vzroka glavni stavek, tisti, ki teži po tem, da bi bil vzrok naveden pred posledico.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru posledičnih priredij in vzročnih podredij kaka razlika med glavnimi in odvisnimi stavki kot stavki vzroka, tako da je položaj stavka vzroka enkrat pred posledico, drugič pa pred posledico ali za njo, potem je položaj, ko je stavek vzroka odvisni stavek, tisti, ki teži po tem, da bi bil vzrok naveden pred posledico ali za njo.

63. Deležja na -é tvorimo iz različnih glagolov:

GLAGOL	DELEŽJE	GLAGOL	DELEŽJE
<i>mižati</i>	<i>miže</i>	<i>bedeti</i>	<i>bede</i>
<i>molčati</i>	<i>molče</i>	<i>čepeti</i>	<i>čepe</i>
<i>sedeti</i>	<i>sede</i>	<i>iti</i>	<i>grede</i>
<i>smejati se</i>	<i>smeje</i>	<i>hoteti</i>	<i>hote</i>
<i>sopsti</i>	<i>sope</i>	<i>ihyeti</i>	<i>ihye</i>
<i>stati</i>	<i>stoje</i>	<i>klečati</i>	<i>kleče</i>
<i>strmeti</i>	<i>strme</i>	<i>kričati</i>	<i>kriče</i>
<i>vedeti</i>	<i>vede</i>	<i>ležati</i>	<i>leže</i>

Le nekatere od njih pa je mogoče rabiti tudi v predložni zvezi s predlogom *v*. Deležja na -é so tudi edina, ob kateri uporabljamo predlog *v* oziroma ustrezno predpono *v-* (prim. izpeljavo 67). Pojav opazimo zlasti pri nekaterih glagolih telesne drže.

Razlike v rabi se odražajo v različni pogostnosti:

DELEŽJE	PREDLOŽNA ZVEZA	POGOSTNOST PREDLOŽNE ZVEZE	
		<i>Nova beseda</i>	<i>Google</i>
<i>bede</i>	–		
<i>čepe</i>	<i>v čepe</i>	–	–
<i>grede</i>	–		
<i>hote</i>	–		
<i>ihye</i>	–		
<i>kleče</i>	<i>v kleče</i>	–	–
<i>kriče</i>	–		
<i>leže</i>	<i>v leže</i>	8	15
<i>miže</i>	<i>v miže</i>	1	13
<i>molče</i>	–		
<i>sede</i>	<i>v sede</i>	–	21
<i>smeje</i>	–		
<i>sope</i>	–		
<i>stoje</i>	<i>v stoje</i>	22	40
<i>strme</i>	–		
<i>vede</i>	–		

Pogostnost je ugotovljena po besedilnem korpusu *Nova beseda* (25. 4. 2005) in spletnem iskalniku *Google*.

Stavčni zgledi: *nasveti za delo v sede* (www.kosmodisk.si); *rada pozira v stoje ... in v sede* (www.zvpl.com/); *v ZDA gre vse po sistemu hamburgerjev, v stoje* (www.mladina.si); *za izključitev ortostatske hipotenzije moramo krvni tlak pri bolniku meriti, ko leži in nato še v stoje* (<http://www.mf.uni-lj.si/>); *tega sem res zgrešil, a ni bil pomemben. vedel sem, da imam*

»nulo« **v leže** in štiri zadete **v stoje** (www.slovenija-ski.net/); tudi skok **v miže** bi se mu težko tako skazil, kot se mu je na sobotni tekmi (Delo, 1999); Napredoval je v kajaku, kolesarsko pot na Pokljuko pozna **v miže** (www.bicikel.com); že prave slovenske besede so komaj našli; kako poslovenimo act, ali je stand-up comedy morda komedija **v stoje**, je ženski komik komičarka ali komika (Delo, 2001); prvo streljanje v leže je opravila brezhibno, nato se ji je zatrešla roka ... (Delo, 1999); Večina mamic doji v porodnišnici najprej v ležečem položaju, ki je zelo prijeten, saj se mamica **v leže** najbolj spočije (<http://med.over.net/>). Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda* ali s pomočjo spletnega iskalnika *Google*.

Razliko v rabi je mogoče povezovati tudi z vrsto glagolov (npr. glagoli telesne drže). V skladenjskem razmerju pa gre za vrsto navezovalnega razmerja: medtem ko se nepredložni prislovi navezujejo le na osebek stavka, se predložni prislovi lahko navezujejo tako na osebek kot na predmet stavka. (Nekateri informatorji takega ločevanja ne poznajo.)

<i>Janez_i je našel Mojco_j v leže_{ij}.</i>	'Janez je ležal, ko je našel Mojco' ali 'Mojca je ležala, ko jo je Janez našel'
<i>Janez_i je našel Mojco_j leže_i.</i>	'Janez je ležal, ko je našel Mojco'
<i>Janez_i je ustrelil jelena_j v stoje_{ij}.</i>	'Janez je stal, ko je streljal' ali 'jelen je stal, ko je Janez streljal'
<i>Janez_i je ustrelil jelena_j stoje_i.</i>	'Janez je stal, ko je streljal'

SKLADENJSKI DVOJNICI: navezovanje deležij na -é na osebek in na neosebek v predložnih in nepredložnih zvezah.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (osebek, neosebek) / navezovanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno navezovanje na osebek kot na neosebek. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Navezovanje na osebek je prototipično. Za navezovanje na druge stavčne člene moramo navadno uporabiti posebna skladenjska sredstva.

1.2 > **sem (leže, v leže)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je *leže* bolj naraven kot *v leže*. – Utemeljeno z načelom najmanjšega napora: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (leže & v leže, samo v leže)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo *leže* in *v leže*, kot razmere, v katerih rabimo samo *v leže*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru deležij na -é kaka razlika med razmerami, v katerih rabimo *leže* in *v leže*, in razmerami, v katerih rabimo samo *v leže*, tako da se deležje v enem primeru

navezuje na osebek, v drugem pa na neosebek, potem so razmere, v katerih rabimo *leže* in *v leže*, tiste, v katerih se deležje navezuje na osebek.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru deležij na *-é* kaka razlika med razmerami, v katerih rabimo *leže* in *v leže*, in razmerami, v katerih rabimo samo *v leže*, tako da se deležje v enem primeru navezuje na osebek, v drugem pa na neosebek, potem so razmere, v katerih rabimo samo *v leže*, tiste, v katerih se deležje navezuje na neosebek.

64. Deležje na *-é* je kot neosebna glagolska oblika očitno najmanj naravna, hkrati pa edina med glagolskimi oblikami, ob kateri uporabljamo predlog *v* oziroma ustrezno predpono *v-*, npr.:

<i>ležati</i>	<i>sedeti</i>	<i>klečati</i>
<i>ležim</i>	<i>sedim</i>	<i>klečim</i>
<i>ležal -a -o</i>	<i>sedel -a -o</i>	<i>klečal -a -o</i>
<i>ležeč</i>	<i>sedeč</i>	<i>klečeč</i>
<i>(v) leže</i>	<i>(v) sede</i>	<i>(v) kleče</i>

V nasprotju npr. z glagolom *delati*, kjer so oblike z *v-* običajne:

(v-)delati – (v-)delam – (v-)delal – (v-)delajoč – (v-)deláje

SKLADENJSKI DVOJNICI: deležja na *-é* v predložnih in nepredložnih zvezah.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / deležje na -é med glagolskimi oblikami

Tj., glede na kognitivno zapletenost so druge glagolske oblike bolj naravne od deležja na *-é*. – UTEMELJITEV: Deležja na *-é* so prislovi, druge glagolske oblike pa so glagoli ali pridevniki, ki so oboji naravnejši od prislovov.

1.2 > sem (-, +) / predpona v- ali predlog v

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost predpone *v-* ali predloga *v* bolj naravna kot njuna prisotnost. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V govorčevem interesu je, da ubeseduje manj obilne skladenjske enote, ker to zahteva od njega manj napora.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru glagolov, ki lahko tvorijo deležje na *-é*, kaka razlika med deležji na *-é* in drugimi glagolskimi oblikami, tako da ene lahko uporabljamo s predpono *v-* ali predlogom *v*, drugih pa ne, potem so druge glagolske oblike tiste, ki težijo po tem, da jih ne bi uporabljali s predpono *v-* ali predlogom *v*.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru glagolov, ki lahko tvorijo deležje na *-é*, kaka razlika med deležji na *-é* in drugimi glagolskimi oblikami, tako da ene lahko uporabljamo s predpono *v-* ali predlogom *v*, drugih pa ne, potem so deležja na *-é* tista, ki težijo po tem, da bi jih uporabljali s predpono *v-* ali predlogom *v*.

4 OPOMBA. Izpeljava je primer, ki daje misliti, da tudi v **oblikoslovju** delujejo tiste jezikovne

zakonitosti, ki jih teorija naravnosti prepozna kot sem- in sym-vrednosti (obliko)skladnje in jih povezuje v izpeljavah.

Uvod v izpeljavi 65 in 66.

Stavčja vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* (prim. Kordić 2002: 16) moremo ubesediti različno glede na zaporedje glavnega in odvisnega stavka ter glede na mesto odnosnice in naveznice in odnos med njima (sonavezovanje je ali ga ni). Pri tem je odnosnica pomensko bolj polna beseda oziroma beseda, na katero se navezuje t. i. naveznica, in naveznica pomensko bolj prazna beseda oziroma beseda, ki se navezuje na odnosnico.

ZGLEDI:

- (a) **glavni stavek (GS) + odvisni stavek (OS)**
Mojca_i je srečna, če jo_i mož zasipa z darili
odnosnica naveznica sonavezovanje
- (b) **glavni stavek (GS) + odvisni stavek (OS)**
Srečna je \emptyset_i , če Mojco_i mož zasipa z darili.
naveznica odnosnica ni sonavezovanja
- (c) **odvisni stavek (OS) + glavni stavek (GS)**
Če mož Mojco_i zasipa z darili, je \emptyset_i srečna.
odnosnica naveznica sonavezovanje
- (č) **odvisni stavek (OS) + glavni stavek (GS)**
Če jo_i mož zasipa z darili, je Mojca_i srečna.
naveznica odnosnica sonavezovanje

65. Sonavezovanja ni samo v primeru, ko je glavni stavek pred odvisnim in hkrati naveznica pred odnosnico.

SKLADENJSKI DVOJNICI: navezovanje v stavčjih vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* v odvisnosti od zaporedja glavni – odvisni stavek in zaporedja odnosnica – naveznica.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (odnosnica – naveznica, naveznica – odnosnica) / zaporedje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da odnosnica nastopa pred naveznicco, kot da naveznica nastopa pred odnosnico. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Tipološko gledano je v jezikih na splošno tako, da nastopa odnosnica pred naveznicco.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (samo [odnosnica – naveznica], [naveznica – odnosnica] & [odnosnica – naveznica]) / zaporedje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je odnosnica pred naveznicco, bolj naravne kot razmere, v katerih je zaporedje odnosnica – naveznica poljubno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

1.2 > sem (glavni – odvisni stavek, odvisni – glavni stavek) / zaporedje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če glavni stavek stoji pred odvisnikom, kot če odvisni stavek nastopa pred glavnim stavkom. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Če v jeziku nastopata obe dani zaporedji, potem je zaporedje glavni – odvisni stavek bolj pogostno.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru stavčij vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* kaka razlika med položaji, ko je glavni stavek pred odvisnim stavkom, in položaji, ko je odvisni stavek pred glavnim stavkom, tako da je v enem položaju odnosnica pred naveznicico, v drugem pa sta odnosnica in naveznica v poljubnem zaporedju, potem so položaji, ko je glavni stavek pred odvisnim stavkom, tisti, ki težijo po tem, da bi bila odnosnica pred naveznicico.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru stavčij vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* kaka razlika med položaji, ko je glavni stavek pred odvisnim stavkom, in položaji, ko je odvisni stavek pred glavnim stavkom, tako da je v enem položaju odnosnica pred naveznicico, v drugem pa sta odnosnica in naveznica v poljubnem zaporedju, potem so položaji, ko je odvisni stavek pred glavnim stavkom, tisti, ki težijo po tem, da bi bili odnosnica in naveznica v poljubnem zaporedju.

66. Če se omejimo na zaporedje glavni – odvisni stavek, je s stališča navezovanja sprejemljiv le položaj, ko je odnosnica v glavnem stavku, torej pred naveznicico, ki je v odvisnem stavku.

SKLADENJSKI DVOJNICI: sprejemljivost stavčij vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* v odvisnosti od zaporedja odnosnica – naveznica.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (odnosnica – naveznica, naveznica – odnosnica) / zaporedje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da odnosnica nastopa pred naveznicico, kot da naveznica nastopa pred odnosnico. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Tipološko gledano je v jezikih na splošno tako, da nastopa odnosnica pred naveznicico.

1.2 > sem (+, –) / sprejemljivo

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tisto, kar je sprejemljivo, bolj naravno od tistega, kar ni sprejemljivo. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPREJEMLJIVOSTI: Sprejemljivo je vsekakor bolj naravno od nesprejemljivega.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru stavčij vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* kaka razlika med položaji, ko je odnosnica pred naveznicico, in položaji, ko je odnosnica za naveznicico, tako da so eni sprejemljivi in drugi nesprejemljivi, potem so položaji, ko je odnosnica pred naveznicico, tisti, ki težijo po tem, da bi bili sprejemljivi.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru stavčij vrste *Mojca je srečna, če jo mož zasipa z darili* kaka razlika med položaji, ko je odnosnica pred naveznicico, in položaji, ko je odnosnica za naveznicico, tako da so eni sprejemljivi in drugi nesprejemljivi, potem so položaji, ko je odnosnica za naveznicico, tisti, ki težijo po tem, da bi bili nesprejemljivi.

67. Navezovanje v okviru priredij je možno v vezalnih (I) in protivnih (II) priredjih:

- I. *Janez je Micko_i pogledal in ona_i je zardela.*
Janez jo_i je pogledal in Micka_i je zardela.
Janez jo_i je pogledal in bna_i je zardela.
- II. *Janez je Micki_i dal darilo in nje_i se je podrl svet.*
Janez ji_i je dal darilo in »Micki_i se je podrl svet.
Janez ji_i je dal darilo in »nje_i se je podrl svet.

Če je naveznica pred odnosnico, mora biti odnosnica poudarjena. Zato uporabljamo poleg polnih oblik samostalnika tudi naglasno obliko zaimka. Poudarjenost je označena z ".

SKLADENJSKI DVOJNICI: sprejemljivost zaporedja naveznica – odnosnica v odvisnosti od poudarjenosti odnosnice.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (odnosnica – naveznica, naveznica – odnosnica) / zaporedje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da odnosnica nastopa pred naveznicco, kot da naveznica nastopa pred odnosnico. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: V jezikih je na splošno tako, da nastopa odnosnica pred naveznicco.

1.2 > sem (-, +) / poudarjena odnosnica

Tj., glede na kognitivno zapletenost je nepoudarjena odnosnica bolj naravna od poudarjene odnosnice. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA, NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM POGOSTNOSTI: Govorec vložil manj napora v ubesedovanje manj poudarjenih skladenjskih enot. Skladenjske enote so prototipično nepoudarjene in tudi bolj pogostne.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (-/+ , +) / poudarjena odnosnica

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je odnosnica bodisi poudarjena bodisi nepoudarjena, kot razmere, v katerih je odnosnica vedno poudarjena. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vezalnih in protivnih priredij kaka razlika med stavčji, ko je odnosnica pred naveznicco, in stavčji, ko je odnosnica za naveznicco, tako da je odnosnica v enih primerih poudarjena ali nepoudarjena, v drugih primerih pa vedno poudarjena, potem so stavčja, kjer je odnosnica pred naveznicco, tista, ki težijo po tem, da bi bila odnosnica nepoudarjena ali poudarjena.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vezalnih in protivnih priredij kaka razlika med stavčji, ko je odnosnica pred naveznicco, in stavčji, ko je odnosnica za naveznicco, tako da je odnosnica v enih primerih poudarjena ali nepoudarjena, v drugih primerih pa vedno poudarjena, potem so stavčja, kjer je naveznica pred odnosnico, tista, ki težijo po tem, da bi bila odnosnica vedno poudarjena.

68. Pri navezovanju na priredno zloženo samostalniško zvezo opažamo naslednjo zakonitost:

če se osebni zaimек, ki sledi tej zvezi, navezuje na en sam konjunkt te zveze, ga ne moremo uporabljati poljubno, ampak je raba tega osebnega zaimka odvisna od tega, ali konjunkt moremo pripisati kategorijo človeškosti (po nekaterih interpretacijah živosti).

ZGLEDI:

NEŽIVO, NEČLOVEŠKO:

Tam sta miza in stol,
imenovalnik *miza je velika, stol pa majhen;*
str. sklon *mizi pobarvaj noge, stolu pa naslonjalo;*
predložni sklon *zraven mize je torba, zraven stola pa kovček.*

ŽIVO, NEČLOVEŠKO:

Tam sta krava in konj,
imenovalnik *krava je rjava, konj pa črn;*
str. sklon *kravi natakni zvonec, konju pa uzdo;*
predložni sklon *zraven krave/nje je teliček, zraven konja/njega pa žrebe.*

ŽIVO, ČLOVEŠKO:

Tam sta Micka in Janez,
imenovalnik *Micka/ona je majhna, Janez/on pa velik;*
str. sklon *Micki/njej daj knjigo, Janezu/njemu pa torbo;*
predložni sklon *zraven Micke/nje je mačka, zraven Janeza/njega pa pes.*

Kadar za konjunkte samostalniške zveze velja kategorija človeškosti, moremo kot naveznico uporabiti osebni zaimек. Nasprotno je, če konjunktov samostalniške zveze ne označuje podspol človeškosti, takrat kot naveznice nastopajo polne ponovitve samostalniške zveze. Mejni primer so tiste samostalniške zveze, za katere velja kategorija živosti, kategorija človeškosti pa ne, tj. pri živalih. Interpretacije informatorjev so različne: večinoma je za vse bolj sprejemljivo, da uporabljamo osebni zaimек v vlogi naveznice pri živalih, ne pa tudi pri stvareh. Zgledi z živalmi so v tem smislu bolj sprejemljivi, živali so tudi bolj podobne človeku, čeprav naj bi tudi za živali načeloma ne uporabljali osebnih zaimkov kot naveznic.

Kadar se naveznica navezuje na celotno samostalniško zvezo, na celoto, težav ni, npr. *Tam sta miza in stol. Ju vidiš? Oba sta velika. Pobarvaj jima noge, zraven njiju postavi klop.*

SKLADENJSKI DVOJNICI: navezovanje na posamezne konjunkte priredno zložene samostalniške zveze z osebnimi zaimki in polnimi samostalniškimi zvezami v odvisnosti od človeškosti oziroma živosti konjunktov priredne samostalniške zveze.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (+, -) / človeško**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je kategorija človeškosti bolj naravna kot kategorija nečloveškosti. – UTEMELJITEV: Govorec je človek, zato je človeško naravna kategorija.

1.2 > **sem (osebni zaimек, polnopomenska samostalniška zveza)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osebni zaimек bolj naraven od polnopomenske samostalniške zveze. – UTEMELJENO Z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA IN NAČELOM NA - MANJŠEGA NAPORA: Osebni zaimki oziroma zaimki nasploh so majhni, zaprti razredi, ki omogočajo govorcju manjšo izbiro pri ubesedovanju in v tem smislu zahtevajo od njega manj napora. Polnopomenske samostalniške zveze so bolj naravne s stališča ogovornega, ker so navadno bolj obilne.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (osebni zaimек & polnopomenska samostalniška zveza, samo polnopomenska samostalniška zveza)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je rabljen osebni zaimек ali polnopomenska samostalniške zveza, kot razmere, v katerih je rabljena samo polnopomenska samostalniška zveza. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru navezovanja na konjunkte zložene priredne samostalniške zveze kaka razlika med tem, da je v samostalniški zvezi uveljavljena kategorija človeškosti ali da ni uveljavljena kategorija človeškosti, tako da je v enem primeru kot naveznico mogoče rabiti osebni zaimек ali polnopomensko samostalniško zvezo, v drugem primeru pa samo polnopomensko samostalniško zvezo, potem je samostalniška zveza, v kateri je uveljavljena kategorija človeškosti, tista, ki teži po tem, da bi kot njena naveznica nastopala bodisi osebni zaimек bodisi polnopomenska samostalniška zveza.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru navezovanja na konjunkte zložene priredne samostalniške zveze kaka razlika med tem, da je v samostalniški zvezi uveljavljena kategorija človeškosti ali da ni uveljavljena kategorija človeškosti, tako da je v enem primeru kot naveznico mogoče rabiti osebni zaimек ali polnopomensko samostalniško zvezo, v drugem primeru pa samo polnopomensko samostalniško zvezo, potem je samostalniška zveza, v kateri ni uveljavljena kategorija človeškosti, tista, ki teži po tem, da bi kot njena naveznica nastopala samo polnopomenska samostalniška zveza.

69. V podredjih z zloženim veznikom *tem bolj ker* ali *tem manj ker* je ob zanikanih glavnih stavkih mogoče rabiti oba veznika (*Mojca nima bogatega besednega zaklada, tem bolj, ker premalo bere; Mojca nima bogatega besednega zaklada, tem manj, ker premalo bere*); če pa glavni stavek ni zanikan, je mogoče uporabiti le zloženi podredni veznik *tem bolj ker* (*Mojca ima bogat besedni zaklad, tem bolj, ker veliko bere*). (Prim. Kordić 2002: 130.)

Stavčni zgledi: *Poletni festival je že po tradiciji zaznamovan (tudi) z lokacijsko problematiko, ki seveda ne sodi v okvir tega zapisa: tem manj, ker je globalna in se nikakor ne tiče le avditorija v Križankah (Delo, 1998); Ni tedaj nobenega razloga, da bi pri nas objokovali, kar je bilo zamujeno, tem manj, ker nam že bežen pogled na slovenske kiparske stvaritve povojne dobe pokaže, da so se razmere obrnile na boljše (Delo 1999); V tej stroki pa si je nabral toliko znanja, da sem se mu čudil, čudil tem bolj, ker sem bil sam v zgodovini velik nevednež. (Fran Maselj-Podlimbarski: Gorski potoki). – Zgledi so najdeni v besedilnem korpusu *Nova beseda*.*

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba zloženih veznikov *tem bolj ker* in *tem manj ker* v podredjih, kjer je glavni stavek zanikan ali ne.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (trdilni, nikalni) / naklon glavnega stavka**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je trdilni naklon bolj naraven od nikalnega. (Prim.

Mayerthaler 1988 [1981]: 11; Mayerthaler idr. 1998: 326.) – UTEMELJENO Z NAČELOM NA - MANJŠEGA NAPORA: Trdilnost navadno ni posebej kodirana, nikalnost pa je.

1.2 > **sem (bolj, manj) / primernik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je primernik *bolj* bolj naraven od primernika *manj*. – UTEMELJITEV: S primernikom *bolj* stopnjujemo navadno navzgor. S stališča teorije jezikovne naravnosti so bolj naravne dejavnosti, ki so usmerjene navzgor, bliže, naravnost ipd. Večina teh dejavnosti je namreč v govorčevem vidnem polju ali bližini. Stopnjevanje navzgor je stopnjevanje v pretežno ugodni smeri za govorca, stopnjevanje navzdol, tj. s primernikom *manj*, pa je stopnjevanje v pretežno neugodni smeri za govorca.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (samo bolj, bolj & manj) / primernik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je rabljen samo primernik *bolj*, kot razmere, v katerih sta rabljena primernika *bolj* ali *manj*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru podredij z zloženima veznikoma *tem bolj ker* in *tem manj ker* kaka razlika med podredji, v katerih je glavni stavek v trdilnem naklonu, in podredji, v katerih je glavni stavek v nikalnem naklonu, tako da v enem primeru rabimo samo veznik s primernikom *bolj*, v drugem primeru pa je v vezniku bodisi primernik *bolj* bodisi primernik *manj*, potem je podredje, kjer je glavni stavek v trdilnem naklonu, tisto, ki teži po tem, da bi v njem rabili samo veznik s primernikom *bolj*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru podredij z zloženima veznikoma *tem bolj ker* in *tem manj ker* kaka razlika med podredji, v katerih je glavni stavek v trdilnem naklonu, in podredji, v katerih je glavni stavek v nikalnem naklonu, tako da v enem primeru rabimo samo veznik s primernikom *bolj*, v drugem primeru pa je v vezniku bodisi primernik *bolj* bodisi primernik *manj*, potem je podredje, kjer je glavni stavek v nikalnem naklonu, tisto, ki teži po tem, da bi v njem rabili bodisi veznik s primernikom *bolj* bodisi veznik s primernikom *manj*.

70. Vikanje je v stavkih vrste *tudi Vi sami veste ...* tj., v stavkih, v katerih je osebni zaimek okrepljen z zaimkom *sam*, mogoče samo v imenovalniku, polvikanje pa v vseh sklonih (*Kako znan je vam samemu ta strah pred neuspehom?* – Delo, 2001). (Prim. Kordić 2002: 42.)

	VIKANJE		POLVIKANJE
IM	<i>tudi Vi sami veste</i>	m ž	<i>tudi Vi sam veste</i> <i>tudi Vi sama veste</i>
ROD	<i>*tudi Vas samih ni našel</i>	m ž	<i>tudi Vas samega ni našel</i> <i>tudi Vas same ni našel</i>
DAJ	<i>*tudi Vam samim je znano</i>	m ž	<i>tudi Vam samemu je znano</i> <i>tudi Vam sami je znano</i>
TOŽ	<i>*tudi Vas same je strah</i>	m ž	<i>tudi Vas samega je strah</i> <i>tudi Vas samo je strah</i>

V predložnih sklonih se tudi polvikanje, okrepljeno z zaimkom *sam*, pojavlja redko:

	VIKANJE		POLVIKANJE
MEST	<i>*tudi pri Vas samih so vlomili</i>	m ž	<i>tudi pri Vas samem so vlomili</i> <i>tudi pri Vas sami so vlomili</i>
OR	<i>*tudi z Vami samimi dela grdo</i>	m ž	<i>tudi z Vami samim dela grdo</i> <i>tudi z Vami samo dela grdo</i>

Slovnično ujemanje med osebnim zaimkom in zaimkom *sam* je uresničeno samo pri vikanju. Pri polvikanju slovničnega ujemanja ni. Pri polvikanju je uresničeno pomensko ujemanje med zaimkom *sam* in osebnim zaimkom.

SKLADENJSKI DVOJNICI: vikanje kot slovnično ujemanje in polvikanje kot pomensko ujemanje v stavkih z zaimkom *sam* v odvisnosti od sklona.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (imenovalnik, drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik bolj naraven od drugih sklonov. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

1.2 > sem (slovnično, pomensko) / ujemanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je slovnično ujemanje bolj naravno od pomenskega ujemanja (tj. ujemanja »ad sensum«). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Po Mayerthalerju (Mayerthaler idr. 1998: 182) je slovnično (oblikoskladenjsko) ujemanje naravnejše od ujemanja »ad sensum«. S stališča govorca je lažje ubesedovati gramatikalizirane skladenjske strukture, saj so mu deloma avtomatizirane in jih uresničuje s pomočjo svoje slovnice. Ogovorjenemu je bližje pomensko ujemanje, ker se trudi iz govorcevih besed razbrati pomen, ki more biti tudi spremenljiv in metaforičen.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (slovnično & pomensko, samo pomensko) / ujemanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, ki dopuščajo slovnično in pomensko ujemanje, bolj naravne od razmer, ki dopuščajo samo pomensko ujemanje. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vikanja in polvikanja v stavkih, v katerih je osebni zaimek okrepljen z zaimkom *sam*, kaka razlika med rabo v imenovalniku in rabo v drugih sklonih, tako da je v enem primeru med osebnim zaimkom in zaimkom *sam* mogoče slovnično in pomensko ujemanje, v drugem primeru pa samo pomensko ujemanje, potem je imenovalnik tisti, ki teži po tem, da bi bilo v njem mogoče slovnično in pomensko ujemanje.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vikanja in polvikanja v stavkih, v katerih je osebni zaimek okrepljen z zaimkom *sam*, kaka razlika med imenovalnikom in drugimi skloni, tako da je v enem primeru med osebnim zaimkom in zaimkom *sam* mogoče slovnično in pomensko ujemanje, v drugem primeru pa samo pomensko ujemanje, potem so drugi skloni tisti, ki težijo po tem, da bi bilo v njih mogoče samo pomensko ujemanje.

Uvod v izpeljavi 71 in 72.

Oziralni odvisniki so uvedeni z veznikom *ki* in oziralnim zaimkom *kateri*. (Morebitna umešitev zaimka *kateri* med veznike je sporna.) V predložnih sklonih je oziralni zaimek *kateri* rabljen bolj pogosto kot *ki*, v nepredložnih sklonih pa je pogosteje rabljen *ki*:

EDNINA

1. *to je knjiga, ki je res dobra / katera je res dobra*
2. *to je knjiga, ki je ne najdeš več / kateri ne najdeš več*
3. *to je knjiga, ki ji namenjam veliko časa / kateri namenjam veliko časa*
4. *to je knjiga, ki jo pišem / katero pišem*
5. *to je knjiga, o kateri sem ti govoril / ki sem ti o njej govoril*
6. *to je knjiga, s katero sem zadovoljen / ki sem z njo zadovoljen*

DVOJINA

1. *to sta knjigi, ki sta res dobri / kateri sta res dobri*
2. *to sta knjigi, ki ju ne najdeš več / katerih ne najdeš več*
3. *to sta knjigi, ki jima namenjam veliko časa / katerima namenjam veliko časa*
4. *to sta knjigi, ki ju pišem / kateri pišem*
5. *to sta knjigi, o katerih sem ti govoril / ki sem ti o njiju govoril*
6. *to sta knjigi, s katerima sem zadovoljen / ki sem z njima zadovoljen*

MNOŽINA

1. *to so knjige, ki so res dobre / kateri so res dobre*
2. *to so knjige, ki jih ne najdeš več / katerih ne najdeš več*
3. *to so knjige, ki jim namenjam veliko časa / katerim namenjam veliko časa*
4. *to so knjige, ki jih pišem / kateri pišem*
5. *to so knjige, o katerih sem ti govoril / ki sem ti o njih govoril*
6. *to so knjige, s katerimi sem zadovoljen / ki sem z njimi zadovoljen*

Predložni skloni so manj sem-naravni od nepredložnih.

71. Oziralni odvisniki so uvedeni z veznikom *ki* in oziralnim zaimkom *kateri*. V predložnih sklonih je *kateri* rabljen bolj pogosto kot *ki*, v nepredložnih sklonih pa je pogosteje rabljen *ki*. Izpeljava je omejena na nepredložne sklone.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pogostnost nepredložnega veznika *ki* in nepredložnega zaimka *kateri* v oziralnih odvisnikih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*ki*, *kateri*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je oziralni veznik *ki* bolj naraven kot oziralni zaimek *kateri*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubesедуje z manj napora.

1.2 > sem (*bolj*, *manj*) / pogostna skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj pogostna skladenjska enota bolj naravna od manj pogostne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Pogostne skladenjske enote so navadno bolj osnovne, govorec jih ob ubesedovanju hitreje priklіče iz spomina.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru oziralnih odvisnikov kaka razlika med nepredložnim veznikom *ki* in nepredložnim zaimkom *kateri*, tako da je eden rabljen pogosteje, drugi pa redkeje, potem je *ki* tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen pogosteje.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru oziralnih odvisnikov kaka razlika med nepredložnim veznikom *ki* in nepredložnim zaimkom *kateri*, tako da je eden rabljen pogosteje, drugi pa redkeje, potem je *kateri* tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen redkeje.

72. Oziralni odvisniki so uvedeni z veznikom *ki* in oziralnim zaimkom *kateri*. V predložnih sklonih je *kateri* rabljen bolj pogosto kot *ki*, v nepredložnih sklonih pa je pogosteje rabljen *ki*. Izpeljava je omejena na predložne sklone.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pogostnost predložnega veznika *ki* in predložnega zaimka *kateri* v oziralnih odvisnikih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*ki, kateri*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je oziralni veznik *ki* bolj naraven kot veznik *kateri*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubesедуje z manj napora.

1.2 > sem (**bolj, manj**) / pogostna skladenjska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj pogostna skladenjska enota bolj naravna od manj pogostne skladenjske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Pogostne skladenjske enote so navadno bolj osnovne, govorec jih ob ubesedovanju hitreje priklіče iz spomina.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (**manj, bolj**) / pogostna skladenjska enota v predložnih sklonih – MR

Tj. glede na kognitivno zapletenost je v predložnih sklonih manj pogostna skladenjska enota bolj naravna od bolj pogostne skladenjske enote. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > sem (**nepredložni, predložni**) / sklon.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru oziralnih odvisnikov kaka razlika med predložnim veznikom *ki* in predložnim oziralnim zaimkom *kateri*, tako da je eden rabljen pogosteje, drugi pa redkeje, potem je *ki* tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen redkeje.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru oziralnih odvisnikov kaka razlika med predložnim veznikom *ki* in predložnim oziralnim zaimkom *kateri*, tako da je eden rabljen pogosteje, drugi pa redkeje, potem je *kateri* tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen pogosteje.

4 OPOMBA. Tretja lestvica > sem (**nepredložni, predložni**) / sklon, ki jo potrebujemo za

obratno zaznamovanost, je utemeljena z načelom najmanjšega napora: predložni skloni so kodirani bolj obilno kot nepredložni in so za govorca manj ugodni. Lestvica ima tudi tipološko utemeljitev, navezujoč se na širšo sklonsko lestvico, npr. po Mayerthalerju (Mayerthaler idr. 1998: 167): > **sem (imenovalnik, tožilnik, dajalnik, roditelj, drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih.**

73. Kadar je oziralni veznik *ki* v imenovalniku (tj. v vlogi osebk), ob njem ni osebnega zaimka: *človek, ki stoji tam, je moj stric*, kadar pa ni osebek, je osebni zaimek (= resumptivni zaimek)² obvezen: *človek, ki ga vidiš tam, je moj stric*. Resumptivni zaimek stoji ob oziralnem vezniku *ki* vedno, če je poudarjen: *človek, ki stoji tudi on tam, je moj stric*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: raba resumptivnih zaimkov v oziralnih odvisnikih, v katerih je oziralni veznik *ki* v imenovalniku.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / resumptivni zaimek ob oziralnem vezniku *ki*

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če ob oziralnem vezniku ni resumptivnega zaimka, in manj naravno, če ob oziralnem vezniku je resumptivni zaimek. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora.

1.2 > sem (-, +) / poudarjena skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je skladijska enota, ki ni poudarjena, bolj naravna od skladijske enote, ki je poudarjena. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA, NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM POGOSTNOSTI: Govorec vložiti manj napora v ubesedovanje manj poudarjenih skladijskih enot. Skladijske enote so prototipično nepoudarjene in tudi bolj pogostne.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri oziralnem vezniku *ki* v imenovalniku kaka razlika med položaji, ko je ob oziralnem vezniku tudi resumptivni zaimek, in položaji, ko resumptivnega zaimka ni, tako da je resumptivni zaimek enkrat poudarjen, drugič pa ni poudarjen, potem so položaji, ko ob oziralnem vezniku je resumptivni zaimek, tisti, ki težijo po tem, da bi bil resumptivni zaimek poudarjen.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri oziralnem vezniku *ki* v imenovalniku kaka razlika med položaji, ko je ob oziralnem vezniku tudi resumptivni zaimek, in položaji, ko resumptivnega zaimka ni, tako da je resumptivni zaimek enkrat poudarjen, drugič pa ni poudarjen, potem so položaji, ko ob oziralnem vezniku ni resumptivnega zaimka, tisti, ki težijo po tem, da bi bil resumptivni zaimek nepoudarjen.

74. Priredni predložni besedni zvezi z dvema sestavinama vrste *pred uporabo in po uporabi* in *pred uporabo in po njej* sta sopomenski. Razlikujeta se po tem, da ima dvojnica *pred uporabo in po uporabi* bodisi enaka bodisi različna prilastka (npr. *pred nadaljnjo uporabo*

² Mednarodno poimenovanje »resumptiven« bi bilo mogoče sloveniti z izrazom »povzemalen«.

in po takojšnji uporabi), dvojnico *pred uporabo in po njej* pa uporabljamo le, če sta prilastka obeh sestavin zveze enaka ali če prilastkov ni.

SKLADENJSKI DVOJNICI: priredni predložni besedni zvezi *pred uporabo in po uporabi in pred uporabo in po njej*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*pred uporabo in po njej, pred uporabo in po uporabi*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je besedna zveza *pred uporabo in po njej* bolj naravna kot besedna zveza *pred uporabo in po uporabi*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora. Manj naporno je ubesediti ponovitev kot izvirnik.

1.2 > sem (*enaki, različni*) / prilastki obeh sestavin besedne zveze

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če ima priredna besedna zveza enake prilastke, kot če ima različne prilastke. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Enaki prilastki so vrsta ponavljanja. Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot izvirnik, saj ponovitev lažje prikljče iz spomina kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (*samo enaki, enaki & različni*) / prilastki obeh sestavin besedne zveze

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih ima priredna besedna zveza samo enake prilastke, kot razmere, v katerih ima priredna besedna zveza enake ali različne prilastke. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med zvezama *pred uporabo in po njej in pred uporabo in po uporabi*, tako da so prilastki v eni samo enaki, v drugi pa bodisi enaki bodisi različni, potem je besedna zveza *pred uporabo in po njej* tista, ki teži po tem, da bi imeli obe sestavini zveze samo enake prilastke.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med zvezama *pred uporabo in po njej in pred uporabo in po uporabi*, tako da so prilastki v eni samo enaki, v drugi pa bodisi enaki bodisi različni, potem je besedna zveza *pred uporabo in po uporabi* tista, ki teži po tem, da bi imeli obe sestavini zveze bodisi enake bodisi različne prilastke.

75. V priredni predložni besedni zvezi z dvema sestavinama *pred uporabo in po njej* predstavlja prvi konjunkt (*pred uporabo*) zvezo predloga s polnopomensko samostalniško zvezo, drugi konjunkt (*po njej*) pa zvezo predloga in osebnega zaimka, kar je neobvezna skrčitev prvega konjunktka.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prvi in drugi konjunkt priredne predložne besedne zveze *pred uporabo in po njej*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (ponovitev, izvirnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ponovitev bolj naravna kot izvirnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot izvirnik, saj lažje prikljče iz spomina ponovitev kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem (po njej, pred uporabo)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je zveza *po njej* bolj naravna od zveze *pred uporabo*.

1.2 > **sem (osebni zaimek, polnopomenska samostalniška zveza)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osebni zaimek bolj naraven od polnopomenske samostalniške zveze. – UTEMELJENO Z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Osebni zaimki oziroma zaimki nasploh so majhni, zaprti razredi, ki omogočajo govorniku manjšo izbiro pri ubesedovanju in v tem smislu zahtevajo od njega manj napora. Polnopomenske samostalniške zveze so bolj naravne s stališča ogovorjenega, ker so navadno bolj obilne.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (osebni zaimek & polnopomenska samostalniška zveza, samo polnopomenska samostalniška zveza)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je rabljen osebni zaimek ali polnopomenska samostalniška zveza, kot razmere, v katerih je rabljena samo polnopomenska samostalniška zveza. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru priredne predložne besedne zveze *pred uporabo in po njej* kaka razlika med konjunktom, ki predstavlja ponovitev (*po njej*), in konjunktom, ki predstavlja izvirnik (*pred uporabo*), tako da je v enem mogoče rabiti osebni zaimek ali polnopomensko samostalniško zvezo, v drugem pa samo polnopomensko samostalniško zvezo, potem je ponovitev tista, ki teži po tem, da bi v njej lahko rabili osebni zaimek ali polnopomensko samostalniško zvezo.

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru priredne predložne besedne zveze *pred uporabo in po njej* kaka razlika med konjunktom, ki predstavlja ponovitev (*po njej*), in konjunktom, ki predstavlja izvirnik (*pred uporabo*), tako da je v enem mogoče rabiti osebni zaimek ali polnopomensko samostalniško zvezo, v drugem pa samo polnopomensko samostalniško zvezo, potem je izvirnik tisti, ki teži po tem, da bi v njem lahko rabili samo polnopomensko samostalniško zvezo.

76. V priredni predložni besedni zvezi z dvema sestavinama *pred uporabo in po uporabi* je mogoče napraviti izpust prvega jedra (*pred in po uporabi*), če sta prilastka, rabljena v obeh konjunktih zveze enaka, sicer izpust ni mogoč.

SKLADENJSKI DVOJNICI: priredni predložni besedni zvezi *pred uporabo in po uporabi in pred in po uporabi*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*pred in po uporabi, pred uporabo in po uporabi*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je besedna zveza *pred in po uporabi* bolj naravna kot besedna zveza *pred uporabo in po uporabi*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne, tj. izpustne, skladske enote ubeseduje z manj napora.

1.2 > **sem** (**enaki, različni**) / **prilastki obeh sestavin besedne zveze**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če ima priredna besedna zveza enake prilastke, kot če ima različne prilastke. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Enaki prilastki so vrsta ponavljanja. Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot izvirnik, saj ponovitev lažje priključimo iz spomina kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (**samo enaki, enaki & različni**) / **prilastki obeh sestavin besedne zveze**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih ima priredna besedna zveza samo enake prilastke, kot razmere, v katerih ima priredna besedna zveza enake ali različne prilastke. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med zvezama *pred in po uporabi* in *pred uporabo in po uporabi*, tako da so prilastki v eni bodisi enaki bodisi različni, v drugi pa so prilastki samo enaki, potem je besedna zveza *pred in po uporabi* tista, ki teži po tem, da bi imela samo enake prilastke.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med zvezama *pred in po uporabi* in *pred uporabo in po uporabi*, tako da so prilastki v eni bodisi enaki bodisi različni, v drugi pa so prilastki samo enaki, potem je besedna zveza *pred uporabo in po uporabi* tista, ki teži po tem, da bi imela enake ali različne prilastke.

77. Stavka vrste *kovanec je veliko vreden star* in *kovanec je veliko vreden, če je star* (Golden 2000: 14) se razlikujeta glede na položaj pridevnika *star*: če nastopa v glavnem stavku, je pridevnik *star* v vlogi povedkovega prilastka, če pa nastopa v odvisnem stavku, je v vlogi povedkovega določila. Glagoli, ki nastopajo ob povedkovem določilu, predstavljajo majhno skupino glagolov, medtem ko povedkov prilastek lahko nastopa ob vseh glagolih.

SKLADENJSKI DVOJNICI: položaj povedkovega prilastka in povedkovega določila v stavku.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (**povedkovo določilo, povedkov prilastek**)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je povedkovo določilo bolj naravno kot povedkov prilastek. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK: Povedkovo določilo je del stavčnega člena, tj. povedka, in je bolj včlenjeno kot povedkov prilastek.

1.2 > **sem (glagoli z nepopolnim pomenom, glagoli s polnim pomenom)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so glagoli z nepopolnim pomenom bolj naravni od glagolov s polnim pomenom. – UTEMELJENO Z NAČELOM VELIKOSTI RAZREDA: Glagoli z nepopolnim pomenom predstavljajo majhen razred enot.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavkov vrste *kovanec je veliko vreden star* in *kovanec je veliko vreden, če je star* kaka razlika med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, tako da eden nastopa ob majhnem razredu glagolov, drugi pa ob velikem razredu glagolov, potem je povedkovo določilo tisto, ki teži po tem, da bi nastopalo ob majhnem razredu glagolov.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stavkov vrste *kovanec je veliko vreden star* in *kovanec je veliko vreden, če je star* kaka razlika med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, tako da eden nastopa ob majhnem razredu glagolov, drugi pa ob velikem razredu glagolov, potem je povedkov prilastek tisti, ki teži po tem, da bi nastopal ob velikem razredu glagolov.

78. V povedkovem prilastku je v nasprotju s pridevnikom (*kovanec je veliko vreden star*) samostalnik vedno uveden veznikom *kot* (*kovanec je veliko vreden kot kovina*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: položaj pridevnika in samostalnika v povedkovem prilastku.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (-, +) / kot**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost veznika *kot* bolj naravna kot njegova prisotnost. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > **sem (samostalnik, pridevnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je samostalnik bolj naraven kot pridevnik. (Mayerthaler idr. 1998: 24.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Pridevniki niso univerzalna kategorija.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (pridevnik, samostalnik) / v povedkovem prilastku – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pridevnik bolj naraven kot samostalnik. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (povedkovo določilo, povedkov prilastek)**.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med pridevnikom in samostalnikom kot povedkovim prilastkom, tako da eden nastopa brez veznika *kot*, drugi pa z veznikom *kot*, potem je pridevnik tisti, ki teži po tem, da bi nastopal brez veznika *kot*.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med pridevnikom in samostalnikom kot povedkovim prilastkom,

tako da eden nastopa brez veznika *kot*, drugi pa z veznikom *kot*, potem je samostalnik tisti, ki teži po tem, da bi nastopal z veznikom *kot*.

4 OPOMBA. Lestvica 1.2.1 je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (povedkovo določilo, povedkov prilastek)**, ki je utemeljena z NAČ - LOM VČLENJENOSTI V STAVEK: Povedkovo določilo je del stavčnega člena, tj. povedka, in je bolje včlenjeno kot povedkov prilastek.

79. V povedkovem prilastku mora biti samostalnik vedno uveden z veznikom *kot*: *kovanec je veliko vreden kot kovina*. Na prvi pogled se zdi, da je v povedkovem določilu veznik *kot* neobvezen: *kovanec je veliko vreden, če je kovina* ali *kovanec je veliko vreden, če je kot kovina*. Vendar pa je pomen stavkov *kovanec je veliko vreden kot kovina* in *kovanec je vreden, če je kot kovina* različen: 'kovanec je veliko vreden, ker je kovina' in 'kovanec je veliko vreden, če je podoben kovini', zato ju ne moremo primerjati. V sopomenski zgradbi s povedkovim določilom je samostalnik torej rabljen brez veznika *kot*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: samostalnik v povedkovem prilastku in povedkovem določilu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / kot

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost veznika *kot* bolj naravna kot njegova prisotnost. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladske enote z manj napora.

1.2 > sem (povedkovo določilo, povedkov prilastek)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je povedkovo določilo bolj naravno kot povedkov prilastek. – UTEMELJENO Z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK: Povedkovo določilo je del stavčnega člena, tj. povedka, in je bolje včlenjeno kot povedkov prilastek.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, tako da samostalnik v eni vlogi nastopa brez veznika *kot*, v drugi pa z veznikom *kot*, potem je povedkovo določilo tisto, ki teži po tem, da bi samostalnik nastopal brez veznika *kot*.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, tako da samostalnik v eni vlogi nastopa brez veznika *kot*, v drugi pa z veznikom *kot*, potem je povedkov prilastek tisti, ki teži po tem, da bi samostalnik nastopal z veznikom *kot*.

2.2.2 IZPELJAVE S ŠTEVNIKI KOT POSEBNI VIDIK OBRATNE ZAZNAMOVANOSTI

Posebnost izpeljav s števnikmi je, da je gradivo obravnavano s stališča vseh razlikovalnih parametrov, ki jih le-to ponuja. Izpeljave si sledijo verižno, kar pomeni, da so v predpostavkah in napovedih povezane. Problemski pristop (*case study*) h gradivu pa je pokazal, da je gradivo obdelano šele potem, ko izvedemo celo verigo izpeljav. V verigi povezanih števnških izpeljav je razviden tudi obrat zaznamovanosti, ki se uresničuje samo v manj naravnem pod-sistemu nenizkih glavnih števnškov in nedoločnih števnškov.

S stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti bodo v izpeljavah opisani naslednji razlikovalni jezikovni parametri:

1. Nizki števniki so naravnejši od manj nizkih.

Ugotovitev je izhodišče za lestvico > **sem (nizki, manj nizki) / števnik** oziroma > **sem (n, n + 1)** (prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11), ki je v opisanih izpeljavah uporabljena kot t. i. tretja lestvica ob prijemu obratne zaznamovanosti. Konkretno je meja med nizkimi in manj nizkimi števniki postavljena med glavna števnik *štiri* in *pet*: *štiri* se še vede pridevniško (*štirje zvezki, štiri hiše, štiri jabolka*), *pet* pa že samostalniško (*pet zvezkov, pet hiš, pet jabolk*), zato v izpeljavah uporabljamo lestvico, zapisano takole: > **sem (1 do 4, 5 in dalje) / števnik**. Prva lestvica je utemeljena TIPOLOŠKO: pojav ločevanja med nizkimi in manj nizkimi števili je zelo pogost v vseh svetovnih jezikih. Meja je največkrat med *tri* in *štiri* ali *štiri* in *pet*.

ZGLED:

- tajščina

Ob števnikih uporablja tudi klasifikatorje, npr. *štiri mize* nasproti *štiri kosi mize*. Pojav je znan v precejšnjem številu jezikov, zanimiv pa zlasti zato, ker različni samostalniki zahtevajo različne klasifikatorje; tajščina pa uporablja klasifikatorje obvezno samo pri nizkih številih. Številni jeziki poznajo samo nizke števnike; dokaz, da so le-ti prvotni, najdemo že v indoevropsčini, kjer ima števnik *osem* dvojnisko končnico, tj. *osem* je dvojnina od *štiri*.

2. Glavni števniki v pridevniški rabi so naravnejši od glavnih števnikov v samostalniški rabi.

Ugotovitev, ki jo v obliki lestvice zapišemo > **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnik**, je utemeljena z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI (Po jezikih sveta je bolj pogostno, da je glavni števnik rabljen pridevniško. V povezavi glavnega števnik s štetim predmetom se po jezikih ne uveljavlja samostalniška skladnja – tipična samostalniška raba namreč pogojuje, da se med enotama vzpostavi rodilniški odnos.) in z NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK (Besedna zveza *pet jabolk* ima več notranje zgradbe kot *tri jabolka* – manjša zgradbenost implicira večjo včlenjenost in boljšo slovnično povezanost.). Dokaz za prototipičnost je tudi angleška raba števnikov.

ZGLED:

- angleščina

V besedni zvezi *these two beautiful days* se med dvema pridevnikoma, ki se ujemata z jedrom, lahko pojavi samo pridevniško rabljen števnik.

3. Imenovalnik in tožilnik sta v imenovalniško-tožilniških jezikih bolj naravna od drugih sklonov.

Utemeljitev te lestvice je navedena v poglavju *Merila slovenske teorije jezikovne naravnosti* 1.4.2, med tipološkimi utemeljitvami (tč. 6, B).

4. S stališča govorca je sklonljivost besed naravnejša od njihove nesklonljivosti.³

³ Nesklonljivost ali »ničta sklonljivost« (Toporišič 1992: 145). Izpeljavo bi bilo mogoče napraviti tudi, če pojmuje to vrsto nesklonljivosti kot »ničto« sklonljivost. Lestvica bi se glasila > **sem (+, -) / ničta sklonljivost** in bi bila utemeljena z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA.

To lastnost opišemo z lestvico naravnosti takole: > **sem (+, -) / sklonljivost**. Lestvico utemeljimo z NAČELOM RABE KATEGORIJE OZIROMA IZVEDBE POTEKA. Sklonljivost je kategorija: če jezik ima možnost sklanjanja neke besede, je najbolj naravno, da tisto besedo sklanjamo.

5. Ednina je najbolj naravno slovnično število.

Utemeljitev te lestvice je navedena v poglavju *Merila slovenske teorije jezikovne naravnosti* 1.4.2, med tipološkimi utemeljitvami (tč. 6, C).

Večino teh razlikovalnih lastnosti je s stališča slovenske teorije naravnosti in s poudarkom na glavnih, ločilnih in množilnih števnikih v članku *Slovenski glavni števnik v luči teorije naravnosti* predstavil že Orešnik (2001c: 237–246). V izpeljavah v nadaljevanju pa je poudarek na glavnih in nedoločnih števnikih; meja med nizkimi in manj nizkimi glavnimi števnikimi omogoča, da so nekatere izpeljave narejene s pomočjo prijema obratne zaznamovanosti, ki izhaja iz t. i. tretje lestvice, ki povezuje ta dva tipa števnikov: > **sem (glavni, nedoločni) / števnik**. Ta lestvica je utemeljena z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI.

V pogovornem jeziku nastopajo glavni in nedoločni števnik v besednih zvezah bodisi s števni samostalniki (I.) v množini bodisi z neštevni samostalniki (II.) v ednini ter se različno vedejo:

tri – pet

	I.
	ŠTEVNI
I	<i>tri jabolka</i>
R	<i>treh jabolk</i>
D	<i>trem jabolkom</i>
T	<i>tri jabolka</i>
M	<i>pri treh jabolkih</i>
O	<i>s tremi jabolki</i>

	I.
	ŠTEVNI
I	<i>pet jabolk</i>
R	<i>pet(ih) jabolk</i>
D	<i>pet(im) jabolkom</i>
T	<i>pet jabolk</i>
M	<i>pri pet(ih) jabolkih</i>
O	<i>s pet(imi) jabolki</i>

Glavni števnik *tri* se rabi pridevniško in je sklonljiv, enako velja za števnik *pet*, vendar pa je ta v sklonih zunaj imenovalnika in tožilnika bodisi sklonljiv bodisi nesklonljiv, kar se potrjuje v govoru posameznih informatorjev. V imenovalniku in tožilniku se števnik *pet* rabi samostalniško in je nesklonljiv. Podobno kot glavni števnik *pet* se vedeta tudi nedoločna *nekaj* in *več* (Toporišič 2000: 330–332; Herrity 2000: 126 id.):

nekaj

	I.
	ŠTEVNI
I	<i>nekaj jabolk</i>
R	<i>nekaj jabolk</i>
D	<i>nekaj jabolkom</i>
T	<i>nekaj jabolk</i>
M	<i>pri nekaj jabolkih</i>
O	<i>z nekaj jabolki</i>

	II.
	NEŠTEVNI
I	<i>nekaj sadja</i>
R	<i>nekaj sadja</i>
D	<i>nekaj sadju</i>
T	<i>nekaj sadja</i>
M	<i>pri nekaj sadju</i>
O	<i>z nekaj sadja</i>

več

	I.
	ŠTEVNI
I	<i>več jabolk</i>
R	<i>več(ih) jabolk</i>
D	<i>več(im) jabolkom</i>
T	<i>več jabolk</i>
M	<i>pri več(ih) jabolkih</i>
O	<i>z več(imi) jabolki</i>

	II.
	NEŠTEVNI
I	<i>več sadja</i>
R	<i>več sadja</i>
D	<i>več sadju</i>
T	<i>več sadja</i>
M	<i>pri več sadju</i>
O	<i>z več sadja</i>

Več je v sklonih zunaj imenovalnika in tožilnika v zvezi s števnimi samostalniki bodisi sklonljiv bodisi nesklonljiv. *Nekaj* pa je nesklonljiv tako v zvezi s števnimi samostalniki kot tudi v zvezi z neštevnimi samostalniki.

V zvezah nedoločnega števnik, npr. *nekaj, več*, s samoedninskim samostalnikom vrste *sadje*, se v dajalniku in mestniku pojavlja samostalnik v »nerodilniku«:

D: *nekaj sadju so dodali sladkor*;

M: *pri nekaj sadju so našli mikroorganizme*.

Razlogi za tako vedenje samostalnika so najbrž oblikoslovni (dajalnik in mestnik imata isto končnico). V izpeljavah je obravnavana tudi pogovorna orodniška dvojnica vrste:

z nekaj sadja se da preživeti dan – z nekaj sadjem se da preživeti dan,
torto so okrasili s še več sadja – torto so okrasili s še več sadjem.

Posebnosti izpeljav s števnikami so predstavljene v kritičnem delu monografije (poglavje 3 *Odrpta vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti*).

80. Števniki *tri* se rabi pridevniško in je sklonljiv (*tri jabolka*), števniki *pet* pa se v zvezi s števnimi samostalniki (*pet jabolk*) v imenovalniku in tožilniku rabi samostalniško in je nesklonljiv. Enake razmere kot za glavni števniki *pet* veljajo tudi za nedoločna števnik *nekaj* in *več*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: glavna števnik *tri* in *pet* v samostalniški in pridevniški rabi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (1–4, 5 in dalje) / glavni števniki**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so glavni števnik od *ena* do *štiri* (tj. nizki glavni števnik) bolj naravni od števnikov od *pet* dalje (tj. od manj nizkih glavnih števnikov). (Mayerthaler 1988 [1981]: 11.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Številni jeziki imajo samo nizka števila.

1.2 > **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna pridevniška raba glavnega števnik kot samostalniška raba glavnega števnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK: Glavni števnik so prototipično pridevniške besede. Dokaz za prototipičnost pridevniške rabe je tudi angleška raba števnikov (*these two beautiful days*). // Besedna zveza *pet jabolk* ima več notranje zgradbe kot *tri jabolka* – manjša zgradbenost implicira večjo včlenjenost in boljše slovnično povezanost.

1.3 > **sem (+, –) / sklonljivost**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sklonljivost bolj naravna kot nesklonljivost. – UTEMELJENO Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Skladenjske enote, ki jih je mogoče sklanjati, je najbolj naravno sklanjati.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru glavnih števnikov kaka razlika med števnik od *ena* do *štiri* in števnik od *pet* dalje, tako da eni nastopajo pridevniško in so sklonljivi, drugi pa samostalniško in so nesklonljivi, potem so števnik od *ena* do *štiri* tisti, ki težijo po tem, da bi se rabili pridevniško in bili sklonljivi.

Iz 1.1, 1.2, 1.3 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru glavnih števnikov kaka razlika med števnik od *ena* do *štiri* in števnik od *pet* dalje, tako da eni nastopajo pridevniško in so sklonljivi, drugi pa samostalniško in so nesklonljivi, potem so števnik od *pet* dalje tisti, ki težijo po tem, da bi se rabili samostalniško in bili nesklonljivi.

4 **OPOMBA.** Izpeljava je gradivsko podkrepljena z zgledi za glavni števnik *pet*. Razmere pa veljajo tudi za vse višje glavne števnike (104 – *sto štiri* se vede kot *štiri*, npr. *sto štiri jabolka*, vendar 114 pa kot 14, po zadnjem števniku v izgovarjavi, npr. *sto štirinajst jabolka*) in nedoločna števnik *nekaj* in *več*, ki ju v lestvici, s pomočjo katere izvajamo obratno zaznamovanost, obravnavamo kot manj naravna glede na glavne števnike od *ena* do *štiri*. Prim. tudi izpeljavo 81, ki velja za zveze *pet jabolka*, *nekaj jabolka* in *več jabolka*.

81. Glavni števnik *pet* se v besedni zvezi s števnim samostalnikom (*pet jabolka*) rabi samostalniško v imenovalniku in tožilniku, v drugih sklonih pa pridevniško. Enake razmere kot za glavni števnik *pet* veljajo tudi za nedoločna števnik *nekaj* (*nekaj jabolka*) in *več* (*več jabolka*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: samostalniška in pridevniška raba glavnega števnik *pet* v odvisnosti od sklona.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (imenovalnik & tožilnik, drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik in tožilnik naravnejša od drugih sklonov. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

1.2 > **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna pridevniška raba glavnega števnik kot samostalniška raba glavnega števnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM VČLENJENOSTI V STAVEK: Glavni števniki so prototipično pridevniške besede. Dokaz za prototipičnost pridevniške rabe je tudi angleška raba števnikov (*these two beautiful days*). // Besedna zveza *pet jabolka* ima več notranje zgradbe kot *tri jabolka* – manjša zgradbenost implicira večjo včlenjenost in boljšo slovnično povezanost.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (samostalniška, pridevniška) / raba glavnega števnik *pet* – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se glavni števniki od *pet* dalje rabijo samostalniško kot pridevniško. – Lestvica je tvorjena s prijemom

obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (glavni, nedoločni) / števnik**.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v zvezi glavnega števnik *pet* in števnega samostalnika *jabolko* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter drugimi skloni, tako da se *pet* v enem primeru rabi samostalniško, v drugem primeru pa pridevniško, potem sta imenovalnik in tožilnik tista, ki težita po tem, da bi se *pet* v tej zvezi rabil samostalniško.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v zvezi glavnega števnik *pet* in števnega samostalnika *jabolko* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter drugimi skloni, tako da se *pet* v enem primeru rabi samostalniško, v drugem primeru pa pridevniško, potem so drugi skloni tisti, ki težijo po tem, da bi se *pet* v tej zvezi rabil pridevniško.

4 **OPOMBA**. Prikazane razmere veljajo tudi za vse višje glavne števnike, izjema je tip *sto štiri jabolka* (odloča torej števnik, ki je zadnji v izgovorjavi; torej pri 114: *sto štirinajst jabolok* in 64: *štiriinšestdeset jabolok*), in nedoločna števnik *nekaj* in *več*. Prim. tudi izpeljavo 80.

82. Pogovorno. Glavni števnik *pet* je v besedni zvezi s števničnim samostalnikom (*pet jabolok*) nesklonljiv v imenovalniku in tožilniku, v drugih sklonih pa je bodisi sklonljiv bodisi nesklonljiv. Enake razmere kot za glavni števnik *pet* veljajo tudi za nedoločni števnik *več* (*več jabolok*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: sklonljivost in nesklonljivost glavnega števnik *pet* v odvisnosti od sklona.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem ([imenovalnik & tožilnik], drugi skloni) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik in tožilnik naravnejša od drugih sklonov. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

1.2 > **sem (+, –) / sklonljivost**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sklonljivost bolj naravna kot nesklonljivost. – UTEMELJENO Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Skladenjske enote, ki jih je mogoče sklanjati, je najbolj naravno sklanjati.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (–, +) / sklonljivost glavnega števnik *pet* – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se glavni števnik *pet* ne sklanja, kot da se sklanja. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (glavni, nedoločni) / števnik**.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem (–, +/-) / sklonljivost glavnega števnik *pet***

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih se glavni števnik *pet* ne sklanja, kot razmere, v katerih se glavni števnik *pet* sklanja neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v zvezi glavnega števnik *pet* in števnega samostalnika *jabolko* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter drugimi skloni, tako da se *pet* v enem primeru sklanja, v drugem pa sklanja neobvezno, potem sta imenovalnik in tožilnik tista, ki težita po tem, da bi se *pet* sklanjal.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v zvezi glavnega števnik *pet* in števnega samostalnika *jabolko* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter drugimi skloni, tako da se *pet* v enem primeru sklanja, v drugem pa sklanja neobvezno, potem so drugi skloni tisti, ki težijo po tem, da bi se *pet* v tej zvezi sklanjal neobvezno.

4 **OPOMBA.** Prikazane razmere veljajo tudi za vse višje glavne števnike in za nedoločni števnik *več*.

Uvod v izpeljavi 83 in 84.

Pogovorno. Nedoločni števnik *nekaj* v zvezi z neštevnim samostalnikom *sadja* rabimo bodisi samostalniško bodisi pridevniško:

- v imenovalniku in tožilniku samostalniško: *nekaj sadja*,

- v rodilniku in dajalniku pridevniško:

R: *ni mu uspelo nabrati nekaj sadja*

D: *nekaj sadju so dodali sladkor*,

- v mestniku in orodniku pa bodisi samostalniško bodisi pridevniško:

M: *pri nekaj sadja so našli mikroorganizme proti pri nekaj sadju so našli mikroorganizme*

O: *torto so okrasili s še več sadja proti torto so okrasili s še več sadjem.*

Izpeljava **83** sooča rabo zveze *nekaj sadja* v imenovalniku in tožilniku z rabo v rodilniku in dajalniku, izpeljava **84** pa rabo te zveze v imenovalniku in tožilniku z mestnikom in orodnikom.

83. SKLADENJSKI DVOJNICI: samostalniška in pridevniška raba nedoločnega števnik *nekaj* v odvisnosti od nepredložnega sklona.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem ([imenovalnik & tožilnik], [rodilnik & dajalnik]) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik in tožilnik naravnejša od drugih sklonov, tj. tudi od rodilnika in dajalnika. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Imenovalnik in tožilnik sta najbolj naravna sklona v imenovalniško-tožilniških jezikih. Sta manj razvidna in zato enostavneje kodirana kot predložna sklona mestnik in orodnik.

1.2 > **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pridevniška raba glavnega števnik bolj naravna kot samostalniška raba glavnega števnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Glavni števniki so prototipično pridevniške besede.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (samostalniška, pridevniška) / raba nedoločnega števnik *nekaj* – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se nedoločni števniki *nekaj* rabi samostalniško kot pridevniško. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne znamenovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (glavni, nedoločni) / števniki**.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v zvezi nedoločnega števnik *nekaj* in neštevnik samostalnika *sadje* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter roditeljskim in dajalnikom, tako da se *nekaj* v enem primeru rabi samostalniško, v drugem primeru pa pridevniško, potem sta imenovalnik in tožilnik tista, ki težita po tem, da bi se *nekaj* v tej zvezi rabil samostalniško.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v zvezi nedoločnega števnik *nekaj* in neštevnik samostalnika *sadje* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter roditeljskim in dajalnikom, tako da se *nekaj* v enem primeru rabi samostalniško, v drugem primeru pa pridevniško, potem sta roditelj in dajalnik tista, ki težita po tem, da bi se *nekaj* v tej zvezi rabil pridevniško.

84. SKLADENJSKI DVOJNICI: samostalniška in pridevniška raba nedoločnega števnik *nekaj* v odvisnosti od predložnega sklona.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem ([imenovalnik & tožilnik], [mestnik & orodnik]) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost sta v imenovalniško-tožilniških jezikih imenovalnik in tožilnik naravnejša od drugih sklonov, tj. tudi od mestnika in orodnika, ki sta predložna sklona. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM N - ČELOM IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA.

1.2 > **sem (pridevniška, samostalniška) / raba glavnega števnik**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pridevniška raba glavnega števnik bolj naravna kot samostalniška raba glavnega števnik. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Glavni števniki so prototipično pridevniške besede.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (samostalniška, pridevniška) / raba nedoločnega števnik *nekaj* – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se nedoločni števniki *nekaj* rabi samostalniško kot pridevniško. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne znamenovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (glavni, nedoločni) / števniki**.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem (samo samostalniška, samostalniška & pridevniška) / raba nedoločnega števnik *nekaj***

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih se nedoločni števniki *nekaj* rabi samo samostalniško, kot razmere, v katerih se nedoločni števniki *nekaj* rabi bodisi samostalniško bodisi pridevniško. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v zvezi nedoločnega števnik *nekaj* in neštevne samostalnika *sadje* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter mestnikom in orodnikom, tako da se *nekaj* v enem primeru rabi samo samostalniško, v drugem primeru pa bodisi samostalniško bodisi pridevniško, potem sta imenovalnik in tožilnik tista, ki težita po tem, da bi se *nekaj* rabil samo samostalniško.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v zvezi nedoločnega števnik *nekaj* in neštevne samostalnika *sadje* kaka razlika med imenovalnikom in tožilnikom ter mestnikom in orodnikom, tako da se *nekaj* v enem primeru rabi samo samostalniško, v drugem primeru pa bodisi samostalniško bodisi pridevniško, potem sta mestnik in orodnik tista, ki težita po tem, da bi se *nekaj* rabil bodisi samostalniško bodisi pridevniško.

85. Pogovorno. Nedoločna števnik *nekaj* in *več* nastopata v zvezi s števnim samostalnikom zunaj imenovalnika in tožilnika različno: *več* je bodisi sklonljiv bodisi nesklonljiv (npr. *več-(ih) jabolk*, *več(im) jabolkom*), *nekaj* pa vedno nesklonljiv (*nekaj jabolk*, *nekaj jabolkom*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: sklonljivost nedoločnih števnikov *nekaj* in *več* zunaj imenovalnika in tožilnika.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (*nekaj*, *več*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je *nekaj* bolj naraven od *več*. – UTEMELJITEV: Nedoločni števnik *nekaj* izraža »nedoločeno manjšo količino, število«, *več* pa izraža »večjo količino ali mero« (po SSKJ), kar je vzporedno z izražanjem nizkih in manj nizkih števil.

1.2 > **sem** (+, –) / **sklonljivost**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sklonljivost bolj naravna kot nesklonljivost. – UTEMELJENO Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Skladenjske enote, ki jih je mogoče sklanjati, je najbolj naravno sklanjati.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (–, +) / **sklonljivost nedoločnih števnikov** *nekaj* in *več* – MR

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se nedoločna števnik *nekaj* in *več* ne sklanjata, kot da se sklanjata. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem** (**glavni, nedoločni**) / **števnik**.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem** (–, +/–) / **sklonljivost nedoločnih števnikov** *nekaj* in *več*

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih se nedoločna števnik *nekaj* in *več* ne sklanjata, kot razmere, v katerih se nedoločna števnik *nekaj* in *več* sklanjata ali ne sklanjata. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru nedoločnih števnikov ob števnem samostalniku kaka razlika med *nekaj* in *več*, tako da je en števnik samo nesklonljiv, drugi števnik pa sklonljiv ali nesklonljiv, potem je *nekaj* tisti, ki teži po tem, da bi bil samo nesklonljiv.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru nedoločnih števnikov ob števnem samostalniku kaka razlika med *nekaj* in *več*, tako da je en števnik samo nesklonljiv, drugi števnik pa sklonljiv ali nesklonljiv, potem je *več* tisti, ki teži po tem, da bi bil sklonljiv ali nesklonljiv.

86. Pogovorno. Nedoločni števnik *več* nastopa v zvezi s samostalnikom v množini zunaj imenovalnika in tožilnika različno – kot sklonljiv ali nesklonljiv (npr. *več(ih) jabolk*, *več(im) jabolkom*), v zvezi s samostalnikom v ednini pa vedno kot nesklonljiv (*z več sadjem*).

SKLADENJSKI DVOJNICI: sklonljivost nedoločnega števnika *več* v odvisnosti od števila samostalnika v besedni zvezi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (+, –) / **slovnično število ednina**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ednina najbolj naravno slovnično število. (Prim. Greenberg 1966: 31–37.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM IN Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Najbolj naravno je število, ki ima najširše področje rabe. Ednina pogosto ni posebej kodirana, druga števila pa so.

1.2 > sem (+, –) / **sklonljivost**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sklonljivost bolj naravna kot nesklonljivost. – UTEMELJENO Z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Skladenjske enote, ki jih je mogoče sklanjati, je najbolj naravno sklanjati.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (–, +) / **sklonljivost nedoločnega števnika več – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da se nedoločni števnik *več* ne sklanja, kot da se sklanja. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > sem (1–4, 5 in dalje) / **glavni števnik**. Nedoločni števnik *več* se giblje v območju »glavni števnik od 5 dalje«.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > sem (–, +/–) / **sklonljivost nedoločnega števnika več**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih se nedoločni števnik *več* ne sklanja, kot razmere, v katerih se nedoločni števnik *več* sklanja ali ne sklanja. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru nedoločnega števnika *več* kaka razlika med zvezo s samostalnikom v ednini in samostalnikom v neednini, tako da je števnik enkrat samo nesklonljiv, drugič

pa sklonljiv ali nesklonljiv, potem je zveza s samostalnikom v neednini tista, ki teži po tem, da bi bil števnik *več* sklonljiv ali nesklonljiv.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru nedoločnega števnik *več* kaka razlika med zvezo s samostalnikom v ednini in samostalnikom v neednini, tako da je števnik enkrat samo nesklonljiv, drugač pa sklonljiv ali nesklonljiv, potem je zveza s samostalnikom v ednini tista, ki teži po tem, da bi bil števnik *več* samo nesklonljiv.

4 **OPOMBA.** Primer, ko je nedoločni števnik *več* sklonljiv tudi v zvezi s samostalnikom v ednini: *z večim sadjem*, kar pomeni 'z več vrstami sadja'.

2.2.3 GLAGOLSKA PREHODNOST S STALIŠČA SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI

Prehodnost je v slovenski teoriji jezikovne naravnosti obravnavana z naslonitvijo na zbirko (obliko)skladenjskih dvojnic, ki so objavljene v zdaj že klasični študiji Hopperja in Thompsonove, *Prehodnost v slovnici in diskurzu (Transitivity in grammar and discourse, 1980)*. Kot je razvidno iz teh zgledov, ki obravnavajo t. i. prehodnost (tranzitivnost), merila slovenske teorije ne morejo v celoti zajeti razmer, izraženih v teh dvojnica – vsaj če merila uporabimo v duhu osrednjega dela monografije. Težavo najbolje ponazarja naslednji zgled iz omenjene študije.

ZGLED:

- španščina (Hopper & Thompson 1980: 256; zgled 11)

Busco mi sombrero
iščem moj klobuk
'iščem svoj klobuk'

Busco A mi amigo
iščem PREDL⁴ moj prijatelj
'iščem svojega prijatelja'

V okviru prehodnosti se tu ponazarja razlika med človeškim in nečloveškim predmetom (*A mi amigo* – 'moj prijatelj' nasproti *mi sombrero* – 'moj klobuk'). To razliko je mogoče opisati z lestvico naravnosti: > **sem** (+, –) / **človeško**, ki je dobro utemeljena, saj se sklicuje na neko bistveno lastnost tipičnega govorca, in sicer na njegovo človeškost, ter to lastnost razglaša za naravno.

Dalje se dvojnici razlikujeta glede na kodiranje stavčnega predmeta. Človeški predmet je kodiran s predlogom (*A mi amigo*), nečloveški predmet brez predloga (*mi sombrero*). Izhajajoč iz NAČELA NAJMANJŠEGA NAPORA sledi, da je zgled z nečloveškim predmetom bolj naraven od zgleда s človeškim predmetom: > **sem** (*Busco mi sombrero, Busco a mi amigo*). Ta lestvica je *v nasprotju z zgornjo lestvico* o človeškosti, kot se pokaže, če poskusimo ustrezne vrednosti obeh lestvic povezati, tj. visoko sem-vrednost z drugo visoko sem-vrednostjo in nizko sem-vrednost prav tako z drugo nizko sem-vrednostjo:

> **sem** (človeško, nečloveško) in > **sem** (*Busco mi sombrero, Busco a mi amigo*).

⁴ Okrajšave, uporabljene pri glosiranju zgledov, so pojasnjene na strani 160.

Povezavi napačno napovedujeta kodiranje brez predloga pri človeškem predmetu in kodiranje s predlogom pri nečloveškem predmetu in posledično bi bila napačna tudi napoved jezikovnega vedenja.

Protislovje se odpravi, če se namesto na načelo najmanjšega napora sklicujemo na NAČ - LO RABE KATEGORIJE OZIROMA IZVEDBE POTEKA, namreč da je izvedba katerega koli poteka bolj naravna od njegove neizvedbe. Potek bi bil v tem primeru označevanje (kodiranje) sklona s predlogom (ali s končnico ali v soodnosni glagolski obliki ipd.). Lestvica se torej glasi > **sem** (+, -) / **označevanje predmeta**. S povezovanjem vrednosti iz te lestvice in iz zgornje lestvice o človeškosti dobimo zaželeni izid: človeški predmet je označen (namreč s predlogom), nečloveški predmet ni označen. Posledice, ki pravilno napovedujejo jezikovno vedenje teh dvojnic, se torej glasijo:

Če je kaka razlika med človeškim in nečloveškim predmetom, tako da je eden kodiran brez predloga, drugi pa s predlogom, potem je človeški predmet tisti, ki teži po tem, da bi bil kodiran brez predmeta, in nečloveški predmet tisti, ki teži po tem, da bi bil kodiran s predlogom.

Vendar pa smo morali za to, da smo obravnavano gradivo mogli uporabiti in opisati v izpeljavi, namesto načela najmanjšega napora uporabiti načelo izvedbe poteka, pri čemer sta merili v *protislovju* (eno izmed njih daje napačne napovedi, drugo prave).

V teoriji naravnosti je protislovnost meril sicer predvidena (vsi strokovnjaki za teorijo naravnosti opozarjajo, da je ta možnost stvarna, saj možgani ne delujejo neprotislovno), vendar v tem primeru vredna posebne omembe, ker zadeva ravno načelo najmanjšega napora. To merilo je namreč precej splošnejše (širše uporabnosti) kot druga merila: slovenska teorija jezikovne naravnosti celo predpostavlja, da bi dobilo status krovnega merila. Protislovje, ki se dotika načela najmanjšega napora, ima torej veliko težo – tudi zato prehodnost obravnavamo kot eno od odprtih vprašanj slovenske teorije.

Prehodnost prinaša še en zaplet, razviden iz naslednjega, indonezijskega zgleda.

ZGLED:

- indonezijsčina (Hopper & Thompson 1980: 261; zgled 30)

Dia memanas-I air
on greti-PREH voda
'on je grel vodo'

Dia memanas-KAN air
on greti-PREH voda
'on je grel vodo'

Glagol ima v obeh stavkih končnico za prehodnost. V okviru prehodnosti se razlikuje med večjo (-KAN) in manjšo (-I) močjo dogajanja. Tako je mogoče uporabiti lestvico > **sem** (boljše, slabše) / **označevanje predmeta**, ki je zgolj nekoliko spremenjena različica zgoraj že omenjene lestvice > **sem** (+, -) / **označevanje predmeta**, utemeljene Z NAČELOM IZVEDBE POTEKA.

Zaplete pa se pri lestvici, ki naj bi ponazorila **stopnjo prizadetosti predmeta**. V skladu z osnovno domnevo slovenske teorije je manj prizadeti predmet bolj naraven od bolj prizadetega. To sledi iz predpostavke, da so stanjski položaji (torej izvedbeno manj naporni) bolj naravni od nestanjskih (torej od izvedbeno bolj napornih), ta predpostavka pa spet izhaja iz upoštevanja vredne okoliščine, da sta osnovna glagola *biti* in *imeti* stanjska. Pri povezovanju vrednosti lestvic dobimo tedaj napačni izid oziroma napačno napoved vedenja dvojnic: boljše označevanje predmeta naj bi se povezovalo z manjšo prizadetostjo predmeta.

Temu protislovju se izognemo, če se naslonimo na splošno sprejeto ugotovitev tradicionalnega jezikoslovja, ki je dani trditvi nasprotna: da je tipični predmet močno (prepričljivo) prizadet. Lestvico o prizadetosti predmeta obrnemo: > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**. Zdaj se povezovanje lestvice o označevanju predmeta in (nove) lestvice o prizadetosti predmeta izide pravilno. Možnost dvojnega utemeljevanja pa je treba posebej izpostaviti v kritičnem delu monografije.

Nova lestvica > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** ima za posledico, da se lestvica o osebkovi volji vsaj v okviru prehodnosti ubesedi takole: > **sem (+, -) / osebkova volja**. Predmet more namreč biti močno prizadet le od tistega osebkva, ki ima veliko volje. Dalje mora vsaj v okviru prehodnosti veljati, da je **dovršni vid naravnejši od nedovršnega**, kajti z dovršnimi dejanji se da predmet prizadeti bolj kot z nedovršnimi (dovršna dejanja so energijsko bolj zgoščena). V okviru ergativnih jezikov moramo **ergativnik šteti za bolj naravna od protitrpnika**, kajti v ergativniku je predmet bolj prizadet kot v protitrpniku. (Velja samo v okviru prehodnosti.)

V skladu z že omenjeno osnovno usmeritvijo slovenske teorije bi pričakovali, da bodo zgoraj omenjene lestvice od tiste o prizadetosti predmeta dalje ravno obratne oziroma da bodo vrednosti naravnosti v teh lestvicah zamenjane. Na oblikoslovni ravni je mogoče na osnovi vedenja, da je prehodnost manj naravna od neprehodnosti, uporabiti prijem obratne zaznamovanosti, kar ima konkretne posledice v dani lestvici: iz lestvice > **sem (-, +) / osebkova volja** z upoštevanjem lestvice > **sem (-, +) / prehodnost** in zakonitosti prijema obratne zaznamovanosti dobimo novo lestvico > **sem (+, -) / osebkova volja v prehodnosti – MR**.

Ker pa sodi prijem obratne zaznamovanosti med izjemne prijeme teorije (zaznamovanosti in) naravnosti, se ne zdi primeren za uporabo na tako velikem področju slovnice, kot je področje prehodnosti. Tudi v tej zvezi je prav, da je v monografiji opozorjeno na zaplet posebej.

V nadaljevanju so v celoti predstavljeni ključni zgledi Hopperja in Thompsonove (dalje H & T);⁵ vsak zgled je pospremljen z ustreznim »novim« parom lestvic. Predstavitev zgledov ni usmerjena v gradivsko obdelavo, temveč utemeljuje trditev, da merila, ki jih uporabljamo pri večini izpeljav, ne zadoščajo vsem zahtevam gradiva v okviru prehodnosti. Drugi komentarji so omejeni na najnujnejše.

ZGLEDI:

- španščina (H & T 1980: 256; zgled 12)

<i>Celia</i>	<i>quiere</i>	<i>mirar</i>	<i>un</i>	<i>bailarin</i>
Celia	hoče	gledati	NEDOL_ČLEN	baletnika

'Celia hoče gledati kakega baletnika'

Celia quiere mirar A un bailarín
 Celia hoče gledati PREDL NEDOL_ČLEN baletnika
 'Celia hoče gledati nekega baletnika'

V okviru prehodnosti se ponazarja razloček med nanašalnim (določeni baletnik) in nenanašalnim (kateri koli baletnik) predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem** (+, -) / **nanašalni predmet** in > **sem** (+, -) / **označevanje predmeta**.

- hindijščina (H & T 1980: 256; zgled 13)

Machuee-nee machlii pakRii
 ribič-ERG ribo je.ujel
 'ribič je ujel neko ribo'

Machuee-nee machlii-KOO pakRaa
 ribič-ERG ribo je.ujel
 'ribič je ujel (tisto/določeno) ribo'

Oba stavka sta ergativna. Ko je predmet hkrati določni in živ, dobi predmet končnico *KOO*, ko pa predmet ni hkrati živ in določen, te končnice ni. V prvem stavku gre za ujemanje glagola z ribo, v drugem za ujemanje glagola z ribičem. V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med živim in določnim predmetom in neživim in nedoločnim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem** (+, -) / **živo & določno** in > **sem** (+, -) / **označevanje predmeta**.

- moderna hebrejščina (H & T 1980: 256; zgled 14)

David natan matana lərina
 je.dal darilo Rini
 'David je dal neko darilo Rini'

David natan ET ha-matana lərina
 je.dal ČLEN DOL_ČLEN-darilo Rini
 'David je dal (določeno) darilo Rini'

Ponazorjen je razloček med določnim in nedoločnim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem** (+, -) / **določna SZ** in > **sem** (+, -) / **označevanje predmeta**.

- čukči, paleosibirski jezik (H & T 1980: 257; zgled 16)

Tumg-e na-ntəwat-ən kupre-n
 prijatelji-ERG so.postavili-PREH mrežo-ABS
 'prijatelji so postavili mrežo'

Tumg-ət KOPRA-ntəwat-G?AT
 prijatelji-IM mreža-so.postavili-NEPREH
 'prijatelji so postavili mreže'

Ponazorjen je razloček med nanašalnim in nenanašalnim predmetom; slednji je včlenjen v glagol, ki postane neprehoden. Ob določnem predmetu nastopa ergativ: ergativna zgradba je tista, v kateri je mreža s posebnim sklonom (absolutivom) označena kot predmet. V ime-novalniško-tožilniški zgradbi pa je predmet včlenjen v glagol. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / nanašalna SZ** in > **sem (+, -) / označevanje predmeta**.

- tonga, tihooceanski jezik (H & T 1980: 257; zgled 19)

Na'e kai 'e Sione 'a e ika
PRET jesti ERG John ABS DOL riba
'John je jedel (določeno) ribo'

Na'e kai ika 'a Sione
PRET jesti riba ABS John
'John je jedel ribo'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med nanašalnim in nenanašalnim predmetom. V drugem primeru je predmet riba včlenjen v glagol. Osebek se spremeni iz ergativa v absolutiv. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / nanašalna SZ** in > **sem (+, -) / označevanje predmeta**.

- madžarščina (H & T 1980: 258; zgled 20)

Péter újságot olvas
časopis bere
'Peter bere časopis'

Péter olvas egy újságot
bere NEDOL _ ČLEN časopis
'Peter bere (določeni) časopis'

V okviru prehodnosti je ponazorjen razloček med nanašalnim in nenanašalnim predmetom. V prvem zgledu velja besedni red SOV, ker se samo ugotavlja dejavnost (časopis ni nanašalni), v drugem zgledu pa se besedni red spremeni v SVO, ker je določenost predmeta ponazorjena z nedoločnim členom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / nanašalna SZ** in > **sem (+, -) / označevanje predmeta**.

- madžarščina (H & T 1980: 258; zgled 21)

Péter olvas egy újságot
bere NEDOL _ ČLEN časopis
'Peter bere (neki) časopis'

Péter olvassa az újságot
bere DOL _ ČLEN časopis
'Peter bere časopis'

V okviru prehodnosti je ponazorjen razloček med nedoločnim predmetom v prvem zgledu (uporabljena je subjektivna spregatev glagola), in določnim predmetom v drugem zgledu

- finščina (H & T 1980: 262; zgled 33)
Liikemies kirjoitti kirjeen valiokunnalle
 poslovnež je.sestavil pismo.TOŽ komisiji
 'poslovnež je sestavil pismo komisiji'

- Liikemies kirjoitti kirjettä valiokunnalle*
 poslovnež je.sestavil pismo.PART komisiji
 'poslovnež je sestavljal pismo komisiji'

V okviru prehodnosti se opozarja na razloček med dovršnim in nedovršnim glagolom, ki je izražen s predmetom v stavku ('pismo'). Osnovni položaj teh stavkov je telični dogodek. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (tožilnik, partitiv) / sklon predmeta** in > **sem (+, -) / dovršni vid**.

- trukese, mikronezijski jezik (H & T 1980: 263; zgled 37)
wúpwe wún ewe kkónik
 jaz.bom piti DOL voda
 'popil bom nekaj vode'

- wúpwe wúnúmi ewe kkónik*
 jaz.bom piti DOL voda
 'popil bom vodo'

V okviru prehodnosti se opozarja na razloček med popolnoma in delno prizadetim predmetom. V obeh primerih je predmet določni. Kjer je predmet popolnoma prizadet, je to označeno na glagolu. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / označenost predmeta na glagolu** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- tonga, tihooceanski jezik (H & T 1980: 263; zgled 38)
Na'e kai-i 'a e ika 'e he tamasi'i
 PRET jesti-PREH ABS DOL riba ERG NEDOL fant
 'fant je jedel ribo'

- Na'e kai-i 'a e tamasi'i 'i he ika*
 PRET jesti-PREH ABS DOL fant OBL NEDOL riba
 'fant je pojedel nekaj ribe'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med popolnoma in delno prizadetim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** in > **sem (bolj, manj) / označeni predmet**.

- estonščina (H & T 1980: 265; zgled 43)
Ta tundis seda naist
 on je.poznal ta ženska-PART
 'on je poznal to žensko'

<i>Ta</i>	<i>tundis</i>	<i>seda</i>	<i>naise</i>	<i>ära</i>
on	je.poznal	ta	ženska-ROD	proč
'on je prepoznal to žensko'				

V okviru prehodnosti je ponazorjen razloček med odsotnostjo volje in bolj aktivnim sodelovanjem osebka. Če je prototipični predmet močno prizadet, kar je ena od novih predpostavk teorije naravnosti, to lahko doseže le osebek z voljo. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / volja v okviru prehodnosti** in > **sem (rodilnik, partitiv) / sklon**. (Rodilnik tu ustreza tožilniku drugih jezikov.)

- madžarščina (H & T 1980: 267; zgled 48)

<i>A</i>	<i>gazda</i>	<i>MEG-verte</i>	<i>az</i>	<i>inasokat</i>
DOL	gospodar	DOV-tepsti (OBJ)	DOL	vajenci.TOŽ
'gospodar je natepel vajence'				

<i>A</i>	<i>gazda</i>	<i>verte</i>	<i>az</i>	<i>inasokat</i>
DOL	gospodar	tepsti (OBJ)	DOL	vajenci.TOŽ
'gospodar je imel navado tepsti vajence'				

V okviru prehodnosti je ponazorjen razloček med dovršnim in nedovršnim dejanjem ter deloma in popolnoma prizadetim predmetom. Glagol je enkrat dovršni, drugič pa nedovršni. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** in > **sem (dovršni, nedovršni) / vid v teličnem dogodku**.

- madžarščina (H & T 1980: 267; zgled 49)

<i>MEG-segit</i>	<i>valaki-T</i>
DOV-pomagati.3ED	nekdo.TOŽ
'on pomaga nekomu'	

<i>Segit</i>	<i>valaki-NEK</i>
pomagati.3ED	nekdo.DAJ
'on pomaga nekomu'	

V okviru prehodnosti je ponazorjen razloček med dovršnim in nedovršnim glagolom ter dajalniškim in tožilniškim predmetom. Zgled je omejen na glagol 'pomagati'. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (dovršni, nedovršni) / vid v teličnem dogodku** in > **sem (tožilnik, dajalnik)**.

- samoanščina (H & T 1980: 267; zgled 52)

<i>Sā</i>	<i>manatu</i>	<i>le</i>	<i>tama</i>	<i>i</i>	<i>le</i>	<i>teine</i>
GL_ČAS	misliti	DOL	fant	OBL	DOL	dekle
'fant je mislil na dekle'						

<i>Sā</i>	<i>manatu-a</i>	<i>le</i>	<i>teine</i>	<i>e</i>	<i>le</i>	<i>tama</i>
GL_ČAS	misliti-PREH	DOL	dekle	ERG	DOL	fant
'fant se je spomnil na dekle'						

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med bolj in manj trenutnimi dejanji: 'se je spomnil' proti 'je mislil'. V ergativni zgradbi je predmet bolj v ospredju kot v protitirpniški zgradbi. Je bolj označen. Prehodnost glagola misliti (*manatu-a*) je posebej označena. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitirpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (+, -) / označevanje predmeta pri glagolu**.

- kabardijščina, SZ Kavkaz (H & T 1980: 267; zgled 54)

ħe-m qʷʹɪpsħe-r je-dza'qe
 pes-ERG kost-IM gristi
 'pes grize kost do konca'

ħe-r qʷʹɪpsħe-m je-w-dza'qe
 pes-IM kost-ERG gristi
 'pes grize kost'

Stavka se ločita po tem, da prvi stavek vsebuje ergativno zgradbo, drugi pa protitirpnik. Ergativna zgradba pove, da pes grize kost do mozga. Protitirpna zgradba pove, da pes gloda kost. Gre torej za razloček med popolnim in delno prizadetim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitirpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- bžeduh, zahodno cirkasijsko narečje (H & T 1980: 267; zgled 55)

č`'aaʎa-m č`əg°-ər ya-z°a
 fant-ERG njiva-ABS 3ED(-3ED)-orati
 'fant orje njivo'

č`'aaʎa-r č`əg°-ər ya-z°a
 fant-ABS njiva-OBL 3ED(-3ED)-orati
 'fant se ukvarja z oranjem njive'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med manj in bolj prizadetim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitirpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- avarščina, SV Kavkaz (H & T 1980: 269; zgled 56)

Hez-nux-habuleb bugo
 oni.ERG-cesta.IM-delanje so
 'delajo (določeno) cesto'

Hez-nux habulel rugo
 oni.IM-cesta.IM delanje so
 'delajo cesto'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med nanašalnim in nenanašalnim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitirpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (+, -) / nanašalna zgradba**.

- eskimojščina (H & T 1980: 269; zgled 57)
Inu-up qimmiq-ø taku-v-a-a
 oseba-ERG pes-ABS videti-POV-PREH-3/3
 'oseba je videla (novega) psa'

Inuk- ø qimmir-MIK taku-v-UQ-ø
 oseba-ABS pes-OBL videti-POV-NEPREH-3
 'oseba je videla psa'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med danim in novim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (dana, nova) / samostalniška zveza**.

- samoanščina (H & T 1980: 270; zgled 59)
Na fasi e le tama le teine
 GL_ČAS udariti ERG DOL fant DOL deklica
 'fant je udaril deklico'

Na va'ai le tama i le teine
 GL_ČAS videti DOL fant OBL DOL deklica
 'fant je videl deklico'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med delno in popolnoma prizadetim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- adigejščina, SZ Kavkaz (H & T 1980: 270; zgled 60)
JeRed3ak^we-r s'ale-m jiwisijaš
 učitelj-IM mladenič-ERG je.opomnil
 'učitelj je bežno opomnil mladeniča'

JeRed3ak^we-m s'ale-r jiwisijaš
 učitelj-ERG mladenič-IM je.opomnil
 'učitelj je resno opomnil mladeniča'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med delno in popolnoma prizadetim predmetom. V prvi zgradbi se je opomin mladeniča samo dotaknil, v drugi zgradbi je opomin vplival na mladeničevo vedénje. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- hindijščina (H & T 1980: 272; zgled 63)
Gariib aadmii mandir-kee saamnee phuul beectaa thaa
 ubog človek svetišče-OBL pred cvetica prodajajoč.M_SP PRET.M_SP
 'ubogi človek je prodajal rože pred svetiščem'

Stavek je v pretekliku in nedovršen. Izraža navajenskost. Vršilec kaže ujemanje v spolu.

- hindijščina (H & T 1980: 272; zgled 64)
Kisaan-nee bail-kii oor chaRii phēḥkii
 kmet-ERG vol-OBL proti palica.ž _ SP je.vrgel.ž _ SP
 'kmet je vrgel palico proti volu'

Stavek je v pretekliku in dovršen. Stavek vsebuje predmet (namreč ERG), s katerim se ujema glagol.

Gradivo v hindijskih zgledih je mogoče opisati z lestvicama > **sem (+, -) / dovršni glagolski vid** in > **sem (+, -) / označevanje predmeta v glagolu**.

- gruzinščina (H & T 1980: 272; zgled 65)
Glexi tesavs marcylebs
 kmet.IM on.seje.ga.SED semenje.DAJ
 'kmet seje semenje'

Glexma datesa marcylebi
 kmet.ERG on.je.sejal.ga.AOR semenje.IM
 'kmet je posejal semenje'

V okviru ergativnosti se prikazuje razloček med sedanjikom in aoristom (ta razloček obstaja pri nekaterih glagolih). Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba**. Druge lestvice zaenkrat ne poznamo, morda je dejanje v aoristu bolj dokončno in bolj prizadene predmet kot dejanje v sedanjiku: > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** ali pa > **sem (+, -) / dovršni glagolski vid**.

- samoanščina (H & T 1980: 272; zgled 66)
Na va'ai le tama i le i'a
 GL _ ČAS gledati DOL fant OBL DOL riba
 'fant je gledal ribo'

Na va'a-i-a e le tama le i'a
 GL _ ČAS gledati-PREH ERG DOL fant DOL riba
 'fant je opazil ribo'

V okviru ergativnosti se prikazuje razloček med dovršnim in nedovršnim vidom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (+, -) / dovršni vid (v teličnem dogodku)**.

- kaltakungu, Zahodni Queensland v Avstraliji (H & T 1980: 272–273; zgled 67)
Kupaŋuru-ṭu caa kalpin lai-ṇa
 stavec-ERG tukaj mladenič udariti-PRET
 'stavec je udaril mladeniča'

Kupaŋuru caa kalpin-ku lai-miṇa
 stavec tukaj mladenič-DAJ udariti-IMPF
 'stavec tepe mladeniča'

V okviru ergativnosti se prikazuje razloček med dovršnim in nedovršnim vidom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (+, -) / dovršni vid (v teličnem dogodku)**.

- pitapita, Queensland v Avstraliji (H & T 1980: 273; zgled 70)

Kana kana-ka

človek iti-PRET

'človek je šel'

Kana-lu matjupa-na piṭi-ka

človek-ERG kenguru-TOŽ ubiti-PRET

'človek je ubil kenguruja'

Kana-ŋu kana

človek-PRIH iti

'človek bo šel'

Kana-ŋu matjupa-ku piṭi

človek-PRIH kenguru-TOŽ ubiti-PRET

'človek bo ubil kenguruja'

Končnica za absolutiv (-*ŋu*) je postala znamenje nepreteklika. Ergativna zgradba je samo v pretekliku. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (ergativna, protitrpna) / zgradba v okviru prehodnosti** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**. Primerjana sta stavek v pretekliku (z močno prizadetim predmetom) in prihodnjiku (predmet še ni prizadet).

- palavščina (H & T 1980: 275; zgled 74)

A ngalək a miḷəŋa a ngikəl

otrok jesti.IMPF riba

'otrok je jedel ribo'

A ngalək a kill-ii a ngikəl

otrok jesti.PERF-UJ riba

'otrok je pojedel ribo'

V okviru prehodnosti se prikazuje razloček med dovršnim in nedovršnim vidom. Samo dovršni vid ima ujemanje s predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicami: > **sem (bolj, manj) / označeni predmet; označenost na glagolu**; > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** in > **sem (+, -) / dovršni vid v teličnem dogodku**.

- chamorro (H & T 1980: 275; zgled 75)

Si Juan ha KANNO? i guihan

ČLEN on je.jedel DOL riba

'Juan je jedel (določeno) ribo'

<i>Si</i>	<i>Juan</i>	<i>CHUMOCHO</i>	<i>guihan</i>
ČLEN		je.jedel	riba
'Juan je jedel ribo'			

V pretekliku so nekateri glagoli supletivni glede na to, ali je predmet nanašalen. Posebnost je, da izraža *CHUMOCHO* pomen 'je jedel' z eno besedo, *ha KANNO* pa z dvema. Torej je *CHUMO - HO* za govorca ugodnejše, in to možnost imamo (pričakovano) v prehodni zgradbi. Gradivo je mogoče opisati z lestvicami: > **sem (+, -) / nanašalna samostalniška zveza** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- chamorro (H & T 1980: 275; zgled 76)

<i>Si</i>	<i>Juan</i>	<i>ha</i>	<i>KAKANNO?</i>	<i>i</i>	<i>guihan</i>
ČLEN		on	jé	DOL	riba
'Juan jé (določene) ribe'					

<i>Si</i>	<i>Juan</i>	<i>ha</i>	<i>KAKANNO?</i>	<i>guihan</i>
ČLEN		on	jé	riba
'Juan jé ribe'				

Gradivo je mogoče opisati z lestvicami: > **sem (bolj, manj) / označeni predmet** in > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**.

- turščina (H & T 1980: 275–276; zgled 77)

<i>Ekmek</i>	<i>al-mağ-I</i>	<i>unuttu</i>
kruh	kupiti-NOMZ-TOŽ	je.pozabil
'pozabil je na nakup kruha'		

<i>Çallış-mak-ø</i>	<i>istiyor</i>
delati-NOMZ-ø	hoče
'hoče delo'	

V okviru prehodnosti se prikazuje razloček med poimenjenjem v dovršnem in nedovršnem vidu. Poimenjenje v dovršnem vidu stoji v tožilniku, ki je sklon določnih premih predmetov. Gradivo bi bilo mogoče opisati z lestvicama: > **sem (bolj, manj) / označeni predmet** in > **sem (+, -) / dovršni vid**.

- angleščina (H & T 1980: 276; zgled 78)

<i>I</i>	<i>ate UP</i>	<i>the</i>	<i>sandwich</i>
jaz	jesti.PRET.DOV	DOL _ ČLEN	sendvič
'pojedel sem sendvič'			

<i>?I</i>	<i>ate UP</i>	<i>a</i>	<i>sandwich</i>
jaz	jesti.PRET.DOV	NEDOL _ ČLEN	sendvič
'pojedel sem (neki) sendvič'			

V okviru prehodnosti se prikazuje razloček med nanašalnostjo predmeta. Gradivo je mo-

goče opisati z lestvicama: > **sem (+, -) / nanašalni predmet** in > **sem (+, +/-) / sprejemljivo**.

- tonga, tihooceanski jezik (H & T 1980: 276; zgled 80)
Na'e ta'ipe 'e he tangata 'a e topi
 PRET tipkati ERG DOL človek ABS DOL pismo
 'človek tipka pismo'

Na'e tanu-'i 'e he tangata 'a e ika
 PRET pokopati ERG DOL človek ABS DOL riba
 'človek je pokopal ribo'

V okviru ergativnosti je ponazorjen razloček med dovršnim in nedovršnim vidom ter delno in popolnoma prizadetim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicami > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet**, > **sem (bolj, manj) / označeni predmet** (glagol je označen kot prehodni) in > **sem (+, -) / dovršni vid** (v okviru teličnih dogodkov).

- španščina (H & T 1980: 277; zgled 82)
Busco A un empleado que habla inglés
 iščem TOŽ NEDOL uslužbenec ki govori.POV angleško
 'iščem tistega uslužbenca, ki govori angleško'

Busco un empleado que hable inglés
 iščem NEDOL uslužbenec ki govori.SUBJUNK angleško
 'iščem kakega uslužbenca, ki govori angleško'

V okviru prehodnosti se prikazuje razloček med nanašalnim in nenanašalnim predmetom. Gradivo je mogoče opisati z lestvicami > **sem (bolj, manj) / označeni predmet**, > **sem (povedni naklon, subjunktiv)** in > **sem (+, -) / nanašalni predmet**.

- chimwi:ni, somalski jezik (H & T 1980: 278; zgled 84)
Mw-a:na ø-m-lumile nu:ru
 otrok O _ PREDP-P _ PREDP-ugrizniti Nuru
 'otrok ugrizne Nuru'

Mw-a:na ø-lumile ru:hu-y-e
 otrok O _ PREDP-ugrizniti sebe
 'otrok ugrizne sebe'

V okviru prehodnosti se prikazuje razloček med polnopomenskim in povratnoosebim predmetom, ki sta oba nanašalna. Ob povratnoosebim predmetu manjka predmetna predpona, kar kaže na zmanjšano prehodnost. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (bolj, manj) / prizadeti predmet** in > **sem (bolj, manj) / označeni predmet**.

- ruščina (H & T 1980: 278; zgled 86)
načinát 'začeti'
načinát'sja 'začeti se'

Z dodatkom povratnega zaimka postane prehodni glagol neprehodni. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > **sem (neprehodnost, prehodnost)** in > **sem (tip načinát'sja, tip načinát + predmet)**.

Seznam okrajšav, uporabljenih pri glosiranju zgledov Hopperja in Thompsonove:

3ED.....	3. oseba ednine
ABS.....	absolutiv
AOR.....	aorist
COMP.....	kompletiv, členek, ki označuje zaključenost dejanja
ČLEN.....	členek za označevanje določnosti predmeta
ČLEN _ DOL _ PREDM.....	členek določnega predmeta
DAJ.....	dajalnik
DOL.....	določno
DOL _ ČLEN.....	določni člen
DOV.....	dovršnik
ERG.....	ergativ
GL _ ČAS.....	glagolski čas
IM.....	imenovalnik
IMPF.....	imperfekt
M _ SP.....	moški spol
MN.....	množina
NEDOL.....	nedoločno
NEDOL _ ČLEN.....	nedoločni člen
NEPREH.....	neprehodno
NOMZ.....	nominalizacija, poimenjenje
O _ PREDP.....	osebкова predpona
OBL.....	oblique = stranski sklon, v nasprotju z absolutivom in ergativom, ki sta osnovna sklona ergativnih jezikov
P _ PREDP.....	predmetna predpona
PART.....	partitiv
PERF.....	perfekt
POV.....	povedni naklon
PREDL.....	predlog
PREH.....	prehodno
PRET.....	preteklik
ROD.....	rodilnik
SED.....	sedanjik
SUBJUNKT.....	subjunktiv
TOŽ.....	tožilnik
UJ.....	ujemanje
Ž _ SP.....	ženski spol

Ob ugotovitvah študije Hopperja in Thompsonove je mogoče sklepati tudi o naravnosti glagolskega vida: ker so v prehodnih zgradbah prototipična telična/trenutna dejanja, je za prehodno zgradbo prototipičen dovršni vid. Dalje sklepamo, da je za neprehodno zgradbo

prototipičen nedovršni vid: > **sem (nedovršni, dovršni) / glagolski vid**, seveda če ni le-ta omejen na poseben vzorčni položaj, o tem več v nadaljevanju.

Med jezikoslovci so mnenja glede naravnosti glagolskega vida zelo deljena in dokončne odločitve glede tega vprašanja so redke. Problem je izpostavil že Jakobson (1932), ki je v članku o zaznamovanosti ruskih glagolskih oblik opozoril, da se glede vida ni mogel odločiti za nobeno možnost, čeprav se je nagibal k večji naravnosti nedovršnega vida.

Lestvica > **sem (nedovršni, dovršni) / glagolski vid** je v slovenski teoriji jezikovne naravnosti utemeljevana s pomočjo različnih predpostavk:

- a) nedovršni glagolski vid uporabljamo za izražanje stanja; stanje ni dejavnost, zato ta položaj ne zahteva veliko napora; oba osnovna in verjetno tudi najpogostnejša glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska glagola; *biti* in *imeti* dopuščata tudi več mogočih pomen-skih interpretacij;
- b) nedovršni glagolski vid nastopa v položaju nevtralizacije, npr. pogosto v velelniku: *ne streljaj, ne hodi*;
- c) v dovršniku so izražene bolj žive spremembe, npr. *skočiti – skakati*, kar pomeni, da se za dovršnik porabi več energije, hkrati pa dovršnik daje več informacij, kar je lastnost manj naravnih jezikovnih prvin;
- č) Hopper in Thompsonova (1980) sta v raziskavi prehodnosti kot prototipične kategorije razložila različne jezikovne pojave tudi tako, da sta jih analizirala kot osrednje (*foregrounded*) ali ozadnje (*backgrounded*) glede na učinkovitost (*effectiveness*) in intenzivnost (*intensity*), torej s stališča sym-naravnosti; v tem kontekstu se je izkazalo, da je med osrednjimi, torej bolj sym-naravnimi, tudi dovršni glagolski vid.

Ob obravnavi glagolskega vida s stališča naravnosti v monografiji sprejemam Orešnikovo misel, da je naravnost glagolskega vida odvisna od položaja. Specifičnost položaja je bistvena pri določanju naravnosti. Univerzalnih vzorčnih položajev je pet (Orešnik 1994: 19):

1. stanja (nerazgibana, trajna stanja) – *Janez je priden*;
2. netelična dogajanja (razgibana, trajna dejanja brez notranje meje) – *Janez kadi*;
3. telična dogajanja (razgibana, trajna dejanja, vsebujoča notranje zaporedne razvojne stopnje in notranjo mejo) – *Janez zida hišo*;
4. netelični dogodki (razgibana, trenutna dejanja brez notranje meje) – *Janez zakašlja*;
5. telični dogodki (razgibana, trenutna dejanja z notranjo mejo) – *Janez zmaga*.

V prvih treh položajih je bolj naravno rabiti nedovršni glagolski vid, v preostalih dveh pa dovršnega. Alternativa, ki jo ponuja študija Hopperja in Thompsonove, je, da je v neprehodnih zgradbah naravneje rabiti nedovršni vid, v prehodnih pa dovršnega. Vendar te možnosti slovenska teorija jezikovne naravnosti ni sprejela. V navezavi na predstavljena stališča so v izpeljavah v nadaljevanju uporabljene naslednje »osnovne«
lestvice:

- > **sem (popolnoma, delno) / prizadeti predmet**
- > **sem (tvornik, trpnik)**
- > **sem (+, –) / stanje**
- > **sem (nedovršni, dovršni) / glagolski vid**

Uvod v izpeljavi 87 in 88.

Pri nekaterih tožilniško vezljivih glagolih je namesto tožilniškega predmeta (*nabрати боровнице*) mogoče rabiti tudi rodilniškega, tj. partitivni oz. delni rodilnik (*nabрати боровниц*).

Gradivsko so izvzeti zgledi z zanikanim roditeljskim (ni nabral borovnic). Predmet je v teh zgledih delno prizadet. – **Obravnavano v izpeljavi 87.**

Večinoma gre za zvezo nekaterih glagolov in nekaterih neštevnih samostalnikov, npr.: *do-dati soli*; *nabrati/nasuti/natrgati borovnic, češenj, grmičja, hrušk, jabolk, kopriv*; *nakopati premoga*; *naliti čaja, mleka, olja, pijače, strupa, (čistega) vina, vode*; *prinesti jabolk, orehov*; *iskati vode*; *dati: dala jim je orehov in hrušk*; *imeti: na glavi imaš masla za celo Evropo.* (Vir zgledov je besedilni korpus *Nova beseda.*) – **Obravnavano v izpeljavi 88.**

87. SKLADENJSKI DVOJNICI: tožilniški in roditeljski predmet kot popolnoma in delno prizadeti predmet ob tožilniško vezljivih glagolih v trditeljskih stavkih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tožilnik, roditeljski) / v imenovalniško-tožilniških jezikih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih tožilnik naravnejši od roditeljskega. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (samo tožilnik, roditeljski & tožilnik) / sklon predmeta

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je predmet samo v tožilniku, kot razmere, v katerih je predmet v roditeljskem ali tožilniku. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

1.2 > sem (popolnoma, delno) / prizadeti predmet

Tj., glede na kognitivno zapletenost je popolnoma prizadeti predmet naravnejši od delno prizadetega predmeta. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Prototipični predmet je močno prizadet.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru trditeljskih stavkov s tožilniško vezljivimi glagoli kak razloček med razmerami, ki dovoljujejo rabo predmeta samo v tožilniku, in razmerami, ki dovoljujejo rabo predmeta v tožilniku ali roditeljskem, tako je v enem primeru predmet popolnoma prizadet, v drugem pa delno prizadet, potem so primeri, ko je predmet samo v tožilniku, tisti, ki težijo po tem, da bi bil predmet popolnoma prizadet.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru trditeljskih stavkov s tožilniško vezljivimi glagoli kak razloček med razmerami, ki dovoljujejo rabo predmeta samo v tožilniku, in razmerami, ki dovoljujejo rabo predmeta v tožilniku ali roditeljskem, tako je v enem primeru predmet popolnoma prizadet, v drugem pa delno prizadet, potem so primeri, ko je predmet samo v tožilniku ali roditeljskem, tisti, ki težijo po tem, da bi bil predmet delno prizadet.

4 OPOMBA. Raba delnega roditeljskega je pojmovana kot stilno opazna (Toporišič [1974] 2003: 29–30), zato bi bilo izpeljavo mogoče dopolniti s tretjo domnevo teorije jezikovne naravnosti, ki jo izražamo z lestvico: > sem (–, +) / stilno opazna skladišna enota.

88. SKLADENJSKI DVOJNICI: števnici in neštevnici samostalnik kot predmet v tožilniku in predmet v roditeljskem ob tožilniško vezljivih glagolih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tožilnik, roditelj) / v imenovalniško-tožilniških jezikih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih tožilnik naravnejši sklon od roditelja. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIP - LOŠKIM NAČELOM.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (samo tožilnik, roditelj & tožilnik) / sklon premeta

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je predmet samo v tožilniku, kot razmere, v katerih je predmet v roditelju ali tožilniku. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

1.2 > sem (številni, neštevilni) / samostalni v jezikih z i-perspektivo

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v jezikih z i-perspektivo številni samostalni naravnejši od neštevilnega. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Vsi jeziki izražajo številnost. V jezikih z i-perspektivo je najbolj naravno izražati številnost s številnimi samostalniki. To je definirajoča lastnost jezikov z i-perspektivo.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru trditeljskih stavkov s tožilniško vezljivimi glagoli kak razloček med številnim in neštevilnim samostalniki v vlogi predmeta, tako da je v enem primeru predmet samo v tožilniku, v drugem primeru pa v tožilniku ali roditelju, potem so primeri, ko je v vlogi predmeta številni samostalni, tisti, ki težijo po tem, da bi bil predmet samo v tožilniku.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru trditeljskih stavkov s tožilniško vezljivimi glagoli kak razloček med številnim in neštevilnim samostalniki v vlogi predmeta, tako da je v enem primeru predmet samo v tožilniku, v drugem primeru pa v tožilniku ali roditelju, potem so primeri, ko je v vlogi predmeta neštevilni samostalni, tisti, ki težijo po tem, da bi bil predmet v roditelju ali tožilniku.

89. Predmet, ki nastopa npr. ob glagolih *pridobiti*, *dobiti* in *izgubiti*, je navadno v tožilniku, npr. *pridobiti čas*, *izgubiti veljavo*, *dobiti ugled*, včasih pa tudi v mestniku, npr. *pridobiti na času*, *izgubiti na veljavi*, *dobiti na ugledu*. V vlogi mestniško vezljivega predmeta nastopajo navadno pojmovni samostalniki, npr. *čas*, *hitrost*, *teža*, *ugled* (SP 2001), *privlačnost*, *višina* (SSKJ), *moč*, *ostrina*, *lesk*, *pomen*, *prepričljivost*, *popularnost*, *odprtost* (besedilni korpus *Nova beseda*); *trava pridobiva na zeleni barvi* (televizija Slovenija, I. program). Preostali pojmovni samostalniki ob omenjenih glagolih nastopajo v tožilniku, npr. *izgubiti pamet*, *zavest*, *živce*; *pridobiti bogastvo*, *pogum*. Pri netožilniški vezavi je predmet prizadet le delno. **SKLADENJSKI DVOJNICI:** tožilniški in mestniški predmet kot popolnoma in delno prizadeti predmet ob tožilniško vezljivih glagolih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tožilnik, mestnik) / v imenovalniško-tožilniških jezikih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih tožilnik naravnejši sklon od mestnika. (Prim. Mayerthaler idr. 1998: 275.) – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

ŠKIM NAČELOM IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Tožilnik je v imenovalniško-tožilniških jezikih bolj naraven sklon kot mestnik. Je manj razviden, saj je enostavneje kodiran kot predložni sklon mestnik.

1.2 > sem (popolnoma, delno) / prizadeti predmet

Tj., glede na kognitivno zapletenost je popolnoma prizadeti predmet naravnejši od delno prizadetega predmeta. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Prototipični predmet je močno prizadet.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru glagolov tipa *pridobiti*, *dobiti*, *izgubiti* kak razloček med predmetom v tožilniku in predmetom v mestniku, tako je pri enih predmet popolnoma prizadet, pri drugih pa samo delno, potem je predmet v tožilniku tisti, ki teži po tem, da bi bil popolnoma prizadet.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru glagolov tipa *pridobiti*, *dobiti*, *izgubiti* kak razloček med predmetom v tožilniku in predmetom v mestniku, tako je pri enih predmet popolnoma prizadet, pri drugih pa samo delno, potem je predmet v mestniku tisti, ki teži po tem, da bi bil delno prizadet.

Uvod v izpeljavi 90 in 91.

Stavek *policija je pregledala avto* moremo pretvoriti v dve različni trpniški zgradbi, npr. *avto je bil pregledan od policije*, *avto je bil pregledan*, ki se razlikujeta po razvidnosti in pogostnosti: ena od trpniških zgradb je razvidnejša zaradi omembe vršilca dejanja, ki se sicer v trpniških zgradbah ne navaja.

Stavčni zgledi:

... *zatr dil, da sta bila v žiriji »2. Slovenskega trienala satire in humorja Aritas, Šmarje '98« tudi dr. Matjaž Kmecl in Tone Partljič, prvi delegiran od predsednika države in drugi od vlade RS ... (Delo 1998); ... bil in ostal je nezanimiv za večino, občudovan od manjšine, nepriljubljen in občasno toleriran od oblasti (Delo 2000). Zgledi so povzeti po besedilnem korpusu Nova beseda.*

Pogostnostni prikaz podobnih vzorcev po besedilnem korpusu *Nova beseda* (1. 8. 2003) potrjuje domnevo, da je bolj razvidna zgradba manj pogostna:

ISKANI DELEŽNIK GLAGOLA	Z OMEMBO VRŠILCA	BREZ OMEMBE VRŠILCA
<i>delegiran</i>	1	5
<i>občudovan</i>	2	18
<i>predlagan</i>	0	242
<i>preganjan</i>	1	42
<i>pregledan</i>	0	31
<i>tepen</i>	1	97
<i>toleriran</i>	2	0

– Obravnavano v izpeljavi 90.

Glede na tvorniško zgradbo sta obe trpniški zgradbi stanjski, vendar izražata tako kot tvorniška zgradba tudi dinamični položaj. – **Obravnavano v izpeljavi 91.**

90. SKLADENJSKI DVOJNICI: bolj razvidna in manj razvidna trpniška zgradba, tvorjena iz tvorniške.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (-, +) / omemba vršilca dejanja

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, da vršilec dejanja ni omenjen. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubesедуje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (avto je bil pregledan, avto je bil pregledan od policije)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek *avto je bil pregledan* bolj naraven od stavka *avto je bil pregledan od policije*.

1.2 > sem (bolj, manj) / pogostna skladijska enota

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj pogostna skladijska enota bolj naravna od manj pogostne skladijske enote. – UTEMELJENO Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Pogostne skladijske enote so navadno bolj osnovne, govorec jih ob ubesedovanju hitreje priklіče iz spomina.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru trpniških zgradb, ki jih tvorimo iz tvorniških, kaka razlika med vrsto stavkov *avto je bil pregledan* in *avto je bil pregledan od policije*, tako da je ena vrsta stavkov manj pogostna, druga vrsta stavkov pa bolj pogostna, potem je vrsta stavkov *avto je bil pregledan* tista, ki teži po tem, da bi bila bolj pogostna.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru trpniških zgradb, ki jih tvorimo iz tvorniških, kaka razlika med vrsto stavkov *avto je bil pregledan* in *avto je bil pregledan od policije*, tako da je ena vrsta stavkov manj pogostna, druga vrsta stavkov pa bolj pogostna, potem je vrsta stavkov *avto je bil pregledan od policije* tista, ki teži po tem, da bi bila manj pogostna.

4 OPOMBI.

4.1 Čeprav je izpeljava 90 brez posebnosti in bi jo bilo primerneje obravnavati v osrednjem delu, jo zaradi gradivske povezanosti z izpeljavo 91 vključujem v poglavje o prehodnosti.

4.2 Pogostnostni prikaz razmerja med tvorniškimi in trpniškimi zgradbami v besedilnem korpusu *Nova beseda* na glagolu *predlagati* pokaže, da so osebne glagolske oblike tega glagola precej pogostnejše (18210 pojavitev) kot neosebne, npr. deležnik na *-n* ali *-t* (3171 pojavitev). Pojavljanje osebnih glagolskih oblik je vezano na tvorniške zgradbe, neosebne oblike pa v veliki meri na trpniške zgradbe.

91. SKLADENJSKI DVOJNICI: tvornik in trpnik glede na stanjskost.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tvornik, trpnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tvornik bolj naraven od trpnika. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Nekateri jeziki nimajo trpnika, npr. arabščina. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.)

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem** (*policija je pregledala avto, avto je bil pregledan & avto je bil pregledan od policije*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tvorniška zgradba *policija je pregledala avto* bolj naravna od trpniške zgradbe *avto je bil pregledan* in *avto je bil pregledan od policije*.

1.2 > **sem** (+, –) / **stanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stanje bolj naravno od dinamičnega položaja. – UTEMELJITEV: Oba osnovna glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska. Stanje sodi med izvedbeno najmanj naporne položaje.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (–, +) / **stanje** v prehodnosti – MR

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v prehodnosti nestanje naravnejše od stanja. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem** (**neprehodna, prehodna**) / **skladenjska zgradba**.

POSEBNI PRIMER od 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem** (–, –/+) / **stanje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je izraženo samo nestanje, bolj naravne kot razmere, v katerih je izraženo stanje ali nestanje.

– Lestvica je primerek predloge > **sem** (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > **sem** teži po povezavi z drugim > **sem**

2.2 < **sem** teži po povezavi z drugim < **sem**

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med trpniškimi zgradbami tipa *avto je bil pregledan od policije* ter *avto je bil pregledan* in tvorniškimi zgradbami tipa *policija je pregledala avto*, tako da ene izražajo stanje in nestanje, druge pa samo nestanje, potem so tvorniške zgradbe tipa *policija je pregledala avto* tiste, ki težijo po tem, da bi izražale samo nestanje.

Iz 1.1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med trpniškimi zgradbami tipa *avto je bil pregledan od policije* ter *avto je bil pregledan* in tvorniškimi zgradbami tipa *policija je pregledala avto*, tako da ene izražajo stanje in nestanje, druge pa samo nestanje, potem so trpniške zgradbe tipa *avto je bil pregledan od policije* ter *avto je bil pregledan* tiste, ki težijo po tem, da bi izražale stanje in nestanje.

4 OPOMBI.

4.1 Obstajajo tudi stanjske tvorniške zgradbe, npr. *Janez občuduje Micko*, ki ostanejo stanjske tudi v trpniku. Pri teh dvojnic ni.

4.2 Tretja lestvica > **sem** (**neprehodna, prehodna**) / **skladenjska zgradba**, ki jo potrebujemo za obratno zaznamovanost, je utemeljena z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Neprehodne skladenjske zgradbe imajo navadno manj udeležencev in jih govorec kot manj razvidne ubeseduje z manj napora.

92. Dovršni glagoli so uresničeni v stavkih, ki izražajo ospredje, nedovršni glagoli pa so uporabljeni pretežno v stavkih, ki omogočajo ubeseditev ospredja oziroma pomagajo razumeti okoliščine dogajanja, tj. v ozadju: *Obrnem se in gledam, kako vsa majhna in drobna priskaklja čez cesto, se za las izogne kolesarju in motorizirani rikši, ki jo spotakljivo obtrobi, pomaha z roko, da bi me še bolj prikovala na mesto, vmes pa bogve kako najde čas in primeren trenutek za krenjto, s katero si s čela odgrne pramen las, ki je užel objemu sponke, ki njeno gladko črno bogastvo povezuje v skrbno zvit čop na tilniku. Sumitra mi zagotovi, da obvlada metodo, in me proti večeru, ko se sonce že nagiba proti obzorju, odpelje na vrh skalovitega hriba, da bi jo preizkusila, tam, kjer je nad nama samo nebo, pod nama pa vse, kar človeka veže na iluzije.* (Flisar 1998: 126.) V slovenščini moremo ospredje dogajanja izraziti tudi z nedovršnim glagolskim vidom, npr.: *Tam je 19-letni Robert Steinhäuser ubil 12 učiteljev, tajnico, dva dijaka in policista, potem pa sodil še sebi.* (Dickey 2002, izroček na predavanju maja 2002.)

SKLADENJSKI DVOJNICI: izražanje ospredja in ozadja dogajanja z dovršnimi in nedovršnimi glagoli.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (ozadje, ospredje) / dogajanja

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ozadje dogajanja bolj naravno kot ospredje dogajanja. – UTEMELJITEV: S stališča ogovorjenega je bolj naravno ospredje, ker ga bolj opazi.

1.2 > sem (nedovršni, dovršni) / glagolski vid

Tj., glede na kognitivno zapletenost je nedovršni glagolski vid bolj naraven od dovršnega. – UTEMELJITEV: Nedovršni glagolski vid uporabljamo za izražanje stanja; stanje ni dejavnost, zato ta položaj ne zahteva veliko napora; oba osnovna in verjetno tudi najpogostnejša glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska glagola.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo nedovršni, nedovršni & dovršni) / glagolski vid

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo samo nedovršni glagolski vid, kot razmere, v katerih rabimo nedovršni ali dovršni glagolski vid. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med stavki, ki izražajo ospredje dogajanja, in stavki, ki izražajo ozadje dogajanja, tako da je v enih rabljen samo nedovršni glagolski vid, v drugih pa tako dovršni kot nedovršni glagolski vid, potem so stavki, ki izražajo ozadje dogajanja, tisti, ki težijo po tem, da bi uporabljali samo nedovršni glagolski vid.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med stavki, ki izražajo ospredje dogajanja, in stavki, ki izražajo ozadje dogajanja, tako da je v enih rabljen samo nedovršni glagolski vid, v drugih pa tako dovršni kot nedovršni glagolski vid, potem so stavki, ki izražajo ospredje dogajanja, tisti, ki težijo po tem, da bi uporabljali nedovršni ali dovršni glagolski vid.

4 **OPOMBA.** Izraza »ospredje« za *foreground* in »ozadje« za *background* povzemam po Orešniku (1994: 135id).

Uvod v izpeljavi 93 in 94.

V stavku s prislovnim določilom časa, po katerem se vprašamo o količini časa, tj. z vprašalnico *koliko časa*, uporabljamo le nedovršni glagolski vid, npr. *hišo so rušili tri dni*, ne moremo pa uporabiti dovršnega glagolskega vida, npr. **hišo so porušili tri dni*. Če je v stavku prislovno določilo, po katerem se vprašamo kot o točki časa, tj. z vprašalnico *kdaj*, moremo uporabiti oba glagolska vida, npr. *hišo so rušili dan pozneje* in *hišo so porušili dan pozneje*.

– Obravnavano v izpeljavi 93.

Z vidika položajev ima telični dogodek naslednjo sestavljeno zgradbo: osnovni položaj je točkasti dogodek, tj. *hišo so porušili*. Pripravljalni del je telično dogajanje: *hišo so rušili* (glede na osnovni položaj govorimo o premaknjenem položaju). Stanje, ki nastopi po teličnem dogodku, *hiša je porušena*, je spet premaknjeni položaj. Telični dogodek (*hišo so porušili*) nima trajnosti (ima pa naravno mejo in notranjo strukturo), zato je uporabljen dovršni glagolski vid. Pripravljalni del je tudi zase nek položaj, je telično dogajanje (razgibano, trajno dejanje z notranjo mejo); za izražanje tega položaja je navadno uporabljen nedovršni glagolski vid. (Orešnik 1994: 67 id.) – Obravnavano v izpeljavi 94.

93. SKLADENJSKI DVOJNICI: glagolski vid v stavkih s prislovnim določilom časa, po katerem se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, in v stavkih s prislovnim določilom časa, po katerem se vprašamo z vprašalnico *koliko časa*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*kdaj, koliko časa*) / vprašalnica za prislovno določilo časa

Tj., glede na kognitivno zapletenost je prislovno določilo časa, po katerem se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, bolj naravno od prislovnega določila časa, po katerem se vprašamo z vprašalnico *koliko časa*. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NA-MANJŠEGA NAPORA: Prislovna določila časa, po katerih se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, so prototipična prislovna določila časa. S stališča govorca zahteva določitev časovne točke manj napora od ugotavljanja oz. merjenja količine časa.

1.2 > sem (*dovršni, nedovršni*) / glagolski vid v teličnih dogodkih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v teličnih dogodkih dovršni glagolski vid naravnejši od nedovršnega. – UTEMELJITEV: V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (*dovršni ali nedovršni, samo nedovršni*) / glagolski vid v teličnih dogodkih

Tj., glede na kognitivno zapletenost so v teličnih dogodkih bolj naravne razmere, v katerih rabimo dovršni ali nedovršni glagolski vid, kot razmere, v katerih rabimo samo nedovršni glagolski vid. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavkov s prislovnim določilom časa kaka razlika med prislovnim določilom, po katerem se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, in prislovnim določilom, po katerem se vprašamo z vprašalnico *koliko časa*, tako da v enih rabimo dovršni ali nedovrš-

ni glagolski vid, v drugih pa samo nedovršni glagolski vid, potem so stavki, v katerih rabimo tip prislovnega določila, po katerem se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali dovršni ali nedovršni glagolski vid.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru stavkov s prislovnim določilom časa kaka razlika med prislovnim določilom, po katerem se vprašamo z vprašalnico *kdaj*, in prislovnim določilom, po katerem se vprašamo z vprašalnico *koliko časa*, tako da v enih rabimo dovršni ali nedovršni glagolski vid, v drugih pa samo nedovršni glagolski vid, potem so stavki, v katerih rabimo tip prislovnega določila, po katerem se vprašamo z vprašalnico *koliko časa*, tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali samo nedovršni glagolski vid.

94. SKLADENJSKI DVOJNICI: glagolski vid v osnovnem in neosnovnem položaju teličnega dogodka.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (osnovni, neosnovni) / položaj**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osnovni položaj bolj naraven od neosnovnega. – Zaradi večje nazornosti je utemeljitev podana v 1.1.1.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem (*hišo so porušili, hišo so rušili & hiša je porušena*)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je dogodek, ubeseden v stavku *hišo so porušili*, bolj naraven kot dogajanje v stavku *hišo so rušili* in stanje v stavku *hiša je porušena*. – UTEMELJITEV: V zgradbi celotnega teličnega dogodka je osnovni položaj izražen kot *hišo so porušili*.

1.2 > **sem (dovršni, nedovršni) / glagolski vid v teličnih dogodkih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v teličnih dogodkih dovršni glagolski vid naravnejši od nedovršnega. – UTEMELJITEV: V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

- 3.1 Če je v okviru teličnih dogodkov kaka razlika med osnovnimi (*hišo so porušili*) in sodnosnimi neosnovnimi (*hišo so rušili, hiša je porušena*) položaji, tako da se v enih rabi dovršni glagolski vid, v drugih pa nedovršni glagolski vid, potem so osnovni položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali dovršni glagolski vid.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru teličnih dogodkov kaka razlika med osnovnimi (*hišo so porušili*) in sodnosnimi neosnovnimi (*hišo so rušili, hiša je porušena*) položaji, tako da se v enih rabi dovršni glagolski vid, v drugih pa nedovršni glagolski vid, potem so neosnovni položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali nedovršni glagolski vid.

95. Stavke, v katerih so telični dogodki, tj. razgibani netrajni položaji z notranjo mejo (Orešnik 1994: 19), izraženi z nedovršnim glagolskim vidom, npr. *Janez je dosegal vrh*,

je mogoče interpretirati na različne načine. Stavek *Janez je dosegal vrh* razumemo kot ponavljalno netelično dogajanje, torej kot izpeljani položaj glede na osnovnega, izraženega z dovršnim vidom: *Janez je dosegel vrh*. Z neobvezno dodanimi prislovnimi določili pogostnosti, npr. *Janez je dosegal vrh vsak petek*, *Janez je večkrat dosegal vrh*, sta navajenskost oziroma ponavljalnost še bolj razvidni. Prisotnost časovnega prislovnega določila pogostnosti v stavku, v katerem je ubeseden osnovni položaj, npr. *Janez je večkrat dosegel vrh*, *Janez je dosegel vrh vsak petek*, spremeni stavčni položaj v izpeljani, tj. v ponavljalno ali navajensko netelično dogajanje. (Orešnik 1994: 75.) Vendar prislovnega določila pogostnosti ni nujno uporabiti, če želimo izraziti navajenskost z dovršnim glagolom, npr.: *lani je potrkal zvečer*, *letos potrkala popoldne*. V zgledu nimamo prislovnega določila pogostnosti, hkrati pa položaj smemo razlagati kot navajenski položaj: cikličnost dejanja dela za verjetno pragmatični razmislek.

SKLADENJSKI DVOJNICI: glagolski vid v osnovnem in izpeljanem položaju.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (osnovni, izpeljani) / položaj

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osnovni položaj bolj naraven od izpeljanega. – UTEMELJITEV: Izpeljani vzorčni položaj ima zapleteno notranjo zgradbo, saj sestoji npr. iz po več primerkov osnovnega vzorčnega položaja. (Orešnik 1994: 74.)

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (*Janez je dosegel vrh; Janez je dosegel vrh (vsak petek), Janez je dosegal vrh (vsak petek)*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je položaj, ubeseden v stavku *Janez je dosegel vrh*, bolj naraven kot položaj, ubeseden v stavkih *Janez je dosegal vrh (vsak petek)*, *Janez je dosegal vrh (vsak petek)*. – Osnovni položaj je ubeseden v stavku *Janez je dosegel vrh*.

1.2 > sem (dovršni, nedovršni) / glagolski vid v teličnih dogodkih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v teličnih dogodkih dovršni glagolski vid naravnejši od nedovršnega. – UTEMELJITEV: V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samo dovršni, dovršni & nedovršni) / glagolski vid

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih rabimo samo dovršni glagolski vid, bolj naravne kot razmere, v katerih rabimo dovršni in nedovršni glagolski vid. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

1.3 > sem (–, +) / prislovno določilo pogostnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost prislovnega določila pogostnosti bolj naravna kot njegova prisotnost. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.3:

1.3.1 > sem (–, –/+) / prislovno določilo pogostnosti

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih prislovno določilo pogostnosti ni ubesedeno, in manj naravne razmere, v katerih je prislovno določilo pogostnosti ubesedeno neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z najmanj enim drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z najmanj enim drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1, 1.3.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vzorčnih položajev kaka razlika med osnovnimi (*Janez je dosegel vrh*) in izpeljanimi (*Janez je dosegel vrh (vsak petek)*, *Janez je dosegal vrh (vsak petek)*), tako da se v enih rabi samo dovršni glagolski vid, v drugih pa nedovršni ali dovršni glagolski vid ter v enih prislovno določilo pogostnosti ni ubesedeno, v drugih pa je ubesedeno neobvezno, potem so osnovni položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali samo dovršni glagolski vid in da prislovno določilo pogostnosti ne bi bilo ubesedeno.

Iz 1.1.1, 1.2.1, 1.3.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vzorčnih položajev kaka razlika med osnovnimi (*Janez je dosegel vrh*) in izpeljanimi (*Janez je dosegel vrh (vsak petek)*, *Janez je dosegal vrh (vsak petek)*), tako da se v enih rabi samo dovršni glagolski vid, v drugih pa nedovršni ali dovršni glagolski vid ter v enih prislovno določilo pogostnosti ni ubesedeno, v drugih pa je ubesedeno neobvezno, potem so izpeljani položaji tisti, ki težijo po tem, da bi v njih uporabljali dovršni ali nedovršni glagolski vid in da bi bilo prislovno določilo pogostnosti ubesedeno neobvezno.

Posebnosti izpeljav, v katerih je obravnavana prehodnost, so predstavljene v kritičnem delu monografije (v poglavju 3 *Odprta vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti*).

2.2.4 IZPELJAVE Z IMENOVALNIŠKIM IN SMISELNIM OSEBKOM OZIROMA Z DOŽIVLJAVSKIM OKVIROM

Izhajajoč iz novih predpostavk slovenske teorije, ki se navezujejo na študijo Hopperja in Thompsonove (1980), je v teoriji naravnosti mogoče obravnavati tudi imenovalniški in smiselni osebek: predpostavka o večji naravnosti močno prizadetega predmeta je pogojena z visoko stopnjo vršilskosti osebkov. To je tudi utemeljitev ene od lestvic, ki sta aktualni s stališča gradiva, ki sooča imenovalniški in smiselni osebek: > **sem (vršilski, doživljavski) / osebek**. Drugo lestvico, tj. > **sem (imenovalniški osebek, smiselni osebek) / v imenovalniško-tožilniških jezikih**, pa utemeljujemo s pomočjo sklonske lestvice ter v navezavi na zgoraj navedene predpostavke: smiselni osebek je specializiran za izražanje doživljanja, doživljanje pa je v razmerju do vršilskosti manj naraven proces oziroma ima položaj pod-sistema. Doživljanje je sicer blizu govorcju, saj je govorec kot ubesedovalec za doživljajske procese najbolj kompetenten (doživljajske procese izražajo psihološki glagoli, kot so *zdeti*, *sanjati*, *veseliti*, *čuditi* ipd., glagoli, ki označujejo telesne poteke, npr. *zebsti*, *kolcati*, *mraziti*, in duševne poteke, npr. *dremati*, *bloditi* ipd.). (Prim. Orešnik 1994: 108id.) Za izraze doživljanja torej velja lestvica > **sem (smiselni, imenovalniški) / osebek kot doživljavec** – MR, ki pa je nastala s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (vršilski, doživljavski) / osebek**. Nasprotno je za vršilskost bolj naravno rabiti imenovalniški osebek, pa tudi splošno velja, da je imenovalniški osebek naravnejši od smiselnega, ker je prototipični osebek in je pogostnejši od smiselnega.

Podobno kot pri določanju naravnosti glagolskega vida, kjer predpostavljamo, da le-ta »deluje« v odvisnosti od posameznih položajev, smemo torej tudi pri določanju naravnosti osebkov sprejeti podobno odločitev: ob dejstvu, da je imenovalniški osebek na splošno naravnejši od smiselnega, določimo položaj, v katerem je smiselni osebek naravnejši od imenovalniškega,

tj. doživljavski položaj oz. okolje. Ker je doživljajsko okolje manj naravno od vršilskega, moremo v tem primeru uporabiti prijem obratne zaznamovanosti.

Ob konkretnih poskusih reševanja te problematike se je izkazalo, da ločimo v podsistemu *doživljanja dva stavčna okvira* (a) in (b), ki ju ponazarjata dva tipa glagolov (*sanjati, čuditi*) in v okviru le-teh dve sopomenski skladijski strukturi z doživljavskim osebkom:

a) *Janez se čudi znamkam* (a1) – *Janeza čudijo znamke* (a2) in

b) *Janezu se sanja o avtu* (b1) – *Janez sanja o avtu* (b2).

Prosti obglagolski morfem *se* se v teh okvirih pojavlja v različnih okoljih: v okviru (a) ob imenovalniškem in v okviru (b) ob smiselnem osebkem. Vendar pa je z upoštevanjem dejstva, da gre v obeh okvirih za doživljajski glagol, ki implicira tudi lestvico > **sem (smiselni, imenovalniški) / osebek pri doživljanju** – MR, mogoče v izpeljavo vključiti le prvi okvir, tj. z glagolom *čuditi (se)*.

96. Ob glagolu *čuditi (se)* prosti glagolski morfem izpuščamo, če je v stavku smiselni osebek (*Janeza čudijo znamke*). Če je v stavku imenovalniški osebek (*Janez se čudi znamkam*), prostega morfema ne izpuščamo.

SKLADENJSKI DVOJNICI: smiselni in imenovalniški osebek ob glagolu *čuditi (se)*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (-, +) / prosti morfem se**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost prostega morfema *se* bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladijske enote z manj napora.

1.2 > **sem (imenovalniški, smiselni) / osebek**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je imenovalniški osebek bolj naraven od smiselnega. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Imenovalniški osebek je prototipični vršilec, imenovalnik je najbolj naravni sklon imenovalniško-tožilniških jezikov.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (smiselni, imenovalniški) / osebek kot doživljavec – MR**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je pri doživljanju smiselni osebek bolj naraven kot imenovalniški. – Lestvica je tvorjena s prijemom obratne zaznamovanosti s pomočjo t. i. tretje lestvice > **sem (vršilskost, doživljavskost)**.

POSEBNI PRIMER OD 1.2.1:

1.2.1.1 > **sem (Janeza čudijo znamke, Janez se čudi znamkam)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven stavek *Janeza čudijo znamke* kot stavek *Janez se čudi znamkam*.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru doživljavskih stavkov z glagolom *čuditi (se)* kaka razlika med stavki, kjer je ob glagolu prosti morfem *se*, in stavki, kjer ob glagolu ni prostega morfema *se*, tako da je v enih uporabljen smiselni osebek (*Janeza čudijo znamke*), v drugih pa

imenovalniški osebek (*Janez se čudi znamkam*), so stavki, kjer ob glagolu ni prostega morfema *se*, tisti, v katerih se teži po rabi smiselne osebka.

Iz 1.1, 1.2.1.1 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru doživljajevskih stavkov z glagolom *čuditi (se)* kaka razlika med stavki, kjer je ob glagolu prosti morfem *se*, in stavki, kjer ob glagolu ni prostega morfema *se*, tako da je v enih uporabljen smiselni osebek (*Janeza čudijo znamke*), v drugih pa imenovalniški osebek (*Janez se čudi znamkam*), so stavki, kjer je ob glagolu prosti morfem *se*, tisti, v katerih se teži po rabi imenovalniškega osebka.

4 OPOMBE.

- 4.1 Verjetno ozirajoč se na predpis v SSKJ tudi SP 2001 (str. 438) za knjižno rabo dovoljuje le glagol *čuditi se*. Raba glagola *čuditi* je prepovedana (*čudi me, da tega nihče ne ve*). Vendar je glagol *čuditi* živa prvina celo knjižnega jezika – kar dokazujejo zgledi iz besedilnega korpusa *Nova beseda* in drugih virov, npr.: *čudi ga, da je tako obogatel, saj po njegovem literaturu in denar nimata veliko skupnega* (Delo, 2000); *čudi me, da se v tretjem tisočletju [...]* (Delo, 2000); *gospod, naj vas vse to ne čudi* (Jules Verne: V osemdesetih dneh okoli sveta); *čudi me, da naredi tak prispevek novinar, ki je velik ljubitelj rap glasbe* (Mladina, 2000); *čudi me, da vam ta ni povedal oziroma že predlagal imena* (Moj pes: <http://www.mojpes.net>); *čudi nas le, da telefon ne podpira standarda* (Monitor 2001); *čudi me, da novinar, ki piše o tem, nobene informacije ni preveril pri meni* (Delo 2003). V tej izpeljavi je gradivsko zajeta živa raba, zato sta dvojnici enakovredni kljub določili knjižne norme – upoštevana je sonaravnost.
- 4.2 Vzporedna tej izpeljavi bi bila izpeljava, kjer smiselni in imenovalniški osebki ne bi nastopala v doživljajevskem okolju, npr.: v trdilnem stavku *Janez je doma* z imenovalniškim osebkom in v nikalnem stavku *Janeza ni doma* s smiselnim osebkom nimamo doživljajevca. Gradivo je mogoče opisati z lestvicami: 1.1 > **sem (imenovalniški, smiselni) / osebek** oziroma zaradi možnosti *Janez ni doma* tudi 1.1.1 > **sem (samo imenovalniški, smiselni & imenovalniški) / osebek** ter 1.2 > **sem (trdilnost, nikalnost)**.
- 4.3 Tretja lestvica, ki jo potrebujemo za obratno zaznamovanost, > **sem (vršilskost, doživljajevskost)**, je utemeljena s predpostavko o večji naravnosti močno prizadetega predmeta oziroma o večji naravnosti vršilskosti osebka.

V okviru (b), tj. z glagolom *sanjati (se)*, *Janezu se je sanjalo o avtu* proti *Janez je sanjal o avtu*, pa so razmere obratne: tu ima stavčni okvir s smiselnim osebkom prosti morfem *se*. Če bi želeli napraviti izpeljavo z razmerami, ki so predstavljene v tem okviru, bi potrebovali lestvico > **sem (imenovalniški, smiselni) / osebek**. Vendar pa je v podsistemu doživljanja, kamor sodita oba stavka, treba izvesti tudi obrat zaznamovanosti; nove lestvice > **sem (smiselni, imenovalniški) / osebek** – MR ne moremo povezati z lestvico > **sem (-, +) / prosti morfem se**. Da bi tudi drugi okvir lahko opisali z ustreznima lestvicama naravnosti, bi morali poiskati odgovor na osnovno vprašanje, ki se ob tem zastavlja: Kako se še razlikujeta na videz podobna stavčna okvira? Ob podobnih zapletih je teorija ponudila rešitev s porazdelitvijo gradiva, torej rešitev, v kateri bi se izkazalo, da se glagola *sanjati (se)* in *čuditi (se)* in pripadajoča stavčna okvira ločita tudi po tretjem, še neugotovljenem kriteriju, ali pa, da krovna kategorija, ki povezuje obe dvojnici, ni pravilno ugotovljena in je zato treba okolje dvojnic dodatno omejiti. Možnost ponazarjam v nadaljevanju.

Šele tretja možnost odpira obstoj neke nove krovne kategorije: stavčni okvir z doživljavcem v tožilniku je npr. v zgodovini nemščine in latinščine filogenetsko izpričan prej kot stavčni okvir z doživljavcem v dajalniku. Lestvica sklonov doživljavcev, ki se glasi > **sem (tožilnik, dajalnik)**, sledi vrstnemu redu prvih pojavitev in je tako filogenetsko utemeljena.

Preglednica 2: Porazdelitev gradiva glede na rabo prostega morfema se v zgledih s smiselnim osebkom v dajalniku in tožilniku ter s partitivnim roditeljskim.

V TOŽILNIKU	+ SE	– SE
		<i>briga jo, če vse propade</i>
		<i>čudi me, da tega nihče ne ve</i>
		<i>slabi jo od lakote</i>
		<i>veseli me, da vas vidim</i>
		<i>ni ga vzdržalo doma</i>

V DAJALNIKU	+ SE	– SE
	<i>ne da se mu delati</i>	<i>gre jim dobro</i>
	<i>frka se mu</i>	<i>takim ljudem je zdaj odklenkalo</i>
	<i>fučka se mu</i>	<i>njegovi slavi bo odzvonilo</i>
	<i>godi se mu kot v nebesih</i>	<i>postajalo ji je dolgčas</i>
	<i>hoče se mu petja</i>	<i>postalo mu je dolgčas</i>
	<i>izsanjalo se mu je</i>	<i>kmalu ji je prešlo</i>
	<i>jasni se mu, da nekaj ni v redu</i>	<i>slabo mu prihaja</i>
	<i>danes se mi nič ne ljubi</i>	<i>prišlo mu je slabo</i>
	<i>ni se jim maralo delati</i>	<i>uspelo mu je pobegniti</i>
	<i>mede se ji</i>	<i>od udarca mu je zazvenelo v glavi</i>
	<i>od skrbi se mi meša</i>	
	<i>od vročine se mu moti</i>	
	<i>mudi se mi na vlak</i>	
	<i>doma mi ni več obstati</i>	
	<i>po čebuli se mu peha</i>	
	<i>pobliskalo se mu je, kako je z njim</i>	
	<i>nič pametnega se mi ni poblisnilo</i>	
	<i>posrečilo se mu je dobiti knjigo</i>	
	<i>razjasnilo se nam je, kdo je krivec</i>	
	<i>bolniku se riga</i>	
	<i>sanjalo se mu je o domu</i>	
	<i>tožilo se mu je po prijateljih</i>	
	<i>tokrat se ti je urajmalo</i>	
	<i>zabliskalo se mu je</i>	
	<i>končno se mu je zablisnilo</i>	

⁵ Gradivo v preglednici je povzeto večinoma po Slovenskem pravopisu 2001.

V DAJALNIKU	+ SE	– SE
	<i>ne da se mu delati</i>	<i>gre jim dobro</i>
	<i>oprostite, zareklo se mi je</i>	
	<i>zasvetilo se mu je, kaj nameravajo</i>	
	<i>zasvitalo se mu je, kaj se je zgodilo</i>	
	<i>zblodilo se mu je, da sliši glasove</i>	
	<i>končno se mu je zdanilo, kaj je res</i>	
	<i>z dolgočasilo se mu je po domu</i>	
	<i>zjasnilo se mu je, kaj hočejo</i>	
	<i>od hudega se mu je zmešalo</i>	
	<i>vtel se je, dokler se mu ni zmotilo</i>	
	<i>vse se mu žvižga</i>	

V RODILNIKU ⁶	+ SE	– SE
	<i>na obali se je trlo turistov</i>	<i>zmeraj mu manjka denarja</i>
		<i>v nalogi mrgoli napak</i>
		<i>primanjkuje cementa</i>
		<i>v njem vre čustev</i>
		<i>na ulicah je zamrgolelo ljudi</i>

97. V stavkih s smiselnim osebkom se pojavlja tudi prosti glagolski morfem *se*. Glagoli *sanjati, ugajati, sramovati se* ipd. so t. i. psihološki glagoli, osebek ob *le-teh* je doživljavec. Slednji je pogosto izražen s smiselnim osebkom. Sklon smiselnega osebkca je največkrat tožilnik ali dajalnik. Vendar pa prosti glagolski morfem *se* spremlja le nekatere dajalniške doživljalce: *Janeza je sram nasproti Janezu se sanja, Janezu ugaja*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prosti glagolski morfem *se* ob tožilniškem in dajalniškem doživljalcu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (tožilnik, dajalnik) / sklon smiselnega osebkca kot doživljalca v imenovalniško tožilniških jezikih

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v imenovalniško-tožilniških jezikih tožilnik naravnejši sklon doživljalca kot dajalnik. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM.

1.2 > sem (–, +) / prosti morfem *se*

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost prostega morfema *se* bolj naravna od njegove prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (–, –/+) / prosti morfem *se*

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih prosti morfem *se* ni ubeseden, kot razmere, v katerih je prosti morfem *se* ubeseden neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

⁶ Opomba. Gradiva, ki je opredeljeno z oznakovnim pojasnilom »s smiselnim osebkom« v rodilniku, nisem štela za primerljivo s tistim v dajalniku ali tožilniku, ker v teh zgledih ni doživljalca, rodilnik pa je partitivni.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru izrazov doživljanja kaka razlika med doživljavcem v tožilniku in doživljavcem v dajalniku, tako da enega nikoli ne spremlja prosti morfem *se*, drugega pa neobvezno, potem teži doživljavec v tožilniku po tem, da ga nikoli ne spremlja prosti morfem *se*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru izrazov doživljanja kaka razlika med doživljavcem v tožilniku in doživljavcem v dajalniku, tako da enega nikoli ne spremlja prosti morfem *se*, drugega pa neobvezno, potem teži doživljavec v dajalniku po tem, da ga neobvezno spremlja prosti morfem *se*.

4 OPOMBA. Posledice te izpeljave so zgled manj navadne rabe pridevnika »neobvezen«: medtem ko v večini primerov ob ubeseditvi lestvic z izpeljano predlogo pomeni poljubno rabo določenega jezikovnega sredstva, se v tem primeru rabi le pri določenih glagolih, pri drugih pa ne.

Posebnosti izpeljav s smiselnim in imenovalniškim osebkom oz. doživljavskim okvirom so predstavljene v kritičnem delu monografije (poglavje 3 *Odprta vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti*).

3 ODPRTA VPRAŠANJA SLOVENSKE TEORIJE O JEZIKOVNI NARAVNOSTI

Z izpeljavami v osrednjem delu monografije (gl. 2.2 *Izpeljave*) je bil izpolnjen temeljni cilj raziskave, tj., pokazano je bilo, da je mogoče tudi slovenske (obliko)skladenjske dvojnice zajeti z lestvicami naravnosti kot instrumentom, s pomočjo katerega je mogoče napovedati vsaj po en vidik njihovega (obliko)skladenjskega vedênja. Na ta način je bila preverjena ustreznost metodologije slovenske teorije, izpostavljena pa je bila tudi njena univerzalna aplikativna vrednost, ki jo teorija nakazuje v obliki predvidljivih posledic, izraženih v izpeljavah. Te posledice so napovedi (obliko)skladenjskega, torej jezikovnega vedênja dvojnic.

V raziskavo je bilo vključenih nekaj več kot sto (obliko)skladenjskih dvojnic, ki so bile zajete iz različnih gradivskih virov, zlasti primarnih in strokovno zanesljivih. Gradivo je bilo izbirano tako, da je bilo izrabljivo za teorijo naravnosti, kar pomeni, da vsebuje dovolj podatkov o različnosti dvojnic za ubeseditev najmanj dveh neodvisnih predpostavk teorije naravnosti.

Zaradi boljše preglednosti postavk teorije in razvidnosti formalnega aparata je gradivo, izbrano za preverbo slovenske teorije jezikovne naravnosti, praviloma preprosto, tj. brez opaznih izjem ali posebnosti. Utemeljitev, zakaj je gradivo omejeno na (obliko)skladenjsko jezikovno ravnino, je podana z zgledi v poglavju 3.2 (prim. točki (4.1) in (4.2)).

Vprašanja, ki so se pojavila ob preverbi slovenske teorije jezikovne naravnosti, izhajajo tako iz gradivskih problemov kot tudi iz različnih interpretativnih možnosti, ki jih ponuja uveljavljena metodologija slovenske teorije.

Razlika med gradivskimi in metodološkimi vprašanji je v tem, da gradivska ne vplivajo na izdelavo izpeljav (čeprav v nekaterih primerih teorija sama »izloči« neustrezno gradivo): izpeljave je mogoče napraviti, vendar so v jezikoslovnem smislu brez vrednosti. To je tudi dokaz, da je aparat teorije nerazdružno povezan z ustreznim zajetjem gradiva. Metodološki problemi pa se izpostavijo tudi zaradi tega, ker izpeljav vedno ni mogoče izdelati.

3.1 POSEBNOSTI IZPELJAV, OBRAVNAVANIH V SKLOPIH

V tem, t. i. »kritičnem« delu monografije je treba izpostaviti tudi tiste izpeljave, ki so bile zaradi medsebojne povezanosti obravnavane v sklopih (izpeljave v okviru velevanja oziroma pozivanja) in nekatere tudi zaradi specifičnosti problematike oddeljene iz temeljnih izpeljav: gre za izpeljave s števniki, izpeljave, v katerih je izpostavljena glagolska prehodnost,

in izpeljave, v katerih je prikazano razmerje med smiselnim in imenovalniškim osebkom v doživljavskem okviru.

Izpeljave, v katerih je obravnavana **glagolska prehodnost**, so primerek obravnave jezikovnega sistema, v katerem ni bilo mogoče uveljaviti standardnih prijemov slovenske teorije jezikovne naravnosti. Razloga za protislovje sta dva:

- dvojno utemeljevanje lestvice o **označevanju predmeta**, in sicer z načelom najmanjšega napora in načelom izvedbe poteka: domnevati je mogoče, govorec uporabi manj napora ob ubesedovanju manj razvidne stavčne zgradbe, tj. > **sem** (–, +) / **označevanje predmeta**; na drugi strani pa je označevanje predmeta mogoče pojmovati kot potek in izvedba nekega poteka je v jeziku naravna, torej > **sem** (+, –) / **označevanje predmeta**;
- dvojno utemeljevanje lestvice o **prizadetosti predmeta**: po predpostavkah slovenske teorije jezikovne naravnosti je bolj naraven manj prizadeti predmet, saj je to vzporedno z večjo naravnostjo stanjskih položajev; po predpostavkah tradicionalnega jezikoslovja pa je manj naraven bolj prizadeti predmet, kar je vzporedno z večjo voljo osebkca.

Uvedba novih predpostavk slovenske teorije jezikovne naravnosti v okviru prehodnosti ni bila nujna le zaradi specifičnosti slovenskega gradiva, temveč zaradi specifičnosti področja prehodnosti, kjer »delujejo« posebne, a za to področje univerzalne zakonitosti. Z nakazano zastranitvijo od uveljavljene metodologije je podkrepljena domneva o različnem delovanju možganskih modulov za zaenkrat nedoločeno število jezikovnih kategorij, ki pa jih je kljub temu mogoče obravnavati v širšem okviru slovenske teorije.

Izpeljave s **števniki** so narejene na osnovi petih razlikovalnih parametrov, od katerih je eden pomemben tudi za določitev podsistema, v katerem je mogoče izvesti obratno zaznamovanost. Podsystem visokih glavnih števnikov in nedoločnih števnikov je glede na podsystem nizkih glavnih števnikov manj naraven. Način, da v danem gradivu skušamo najti kar največ možnih načinov reševanja, ima večkrat za posledico, da si izpeljave nujno sledijo v zaporedju – gre za verigo izpeljav oziroma verižne izpeljave, ki so med seboj posledično povezane.

Druga posebnost izpeljav s števniki povezuje le-te z izpeljavami z **doživljavskim okvirom** oz. s **smiselnim in imenovalniškim osebkom**: oba sklopa izpeljav izpostavljata vidik **obratne zaznamovanosti**, ob uporabi katerega so se v monografiji pokazali tudi problemi, za katere sklepam, da so rezultat **povezovanja lestvic**. Slovenska teorija jezikovne naravnosti je namreč prva teorija naravnosti, ki v svojem aparatu povezuje lestvice.

- Na vprašanje, kako definirati t. i. **tretjo lestvico**, tj. lestvico, ki ni uporabljena kot ena od povezovanih v izpeljavi, zaradi premajhnega števila izpeljav, v katerih je uporabljen prijem obratne zaznamovanosti (*markedness reversal* – MR), v monografiji verjetno ne bo mogoče odgovoriti. Kljub temu pa tudi majhno število tako izpeljanih primerov navaja na naslednje sklepanje: Zdi se, da je tretja lestvica določena s širšim opisom gradiva oziroma z okoljem posamezne izpeljave. Če izpeljave ne moremo podkrepiti z ustreznimi utemeljitvami, je to morda opozorilo, da je gradivo zajeto preozko. Z razširitvijo gradiva se izkaže, ali obstaja obravnavana dvojnica v bolj ali manj naravnem okolju, zato je smiselno obravnavati najprej širše okoliščine pojava in gradivo obdelati z osnovnimi (ali izpeljanimi) lestvicami. Šele ob potrditvi, da je zoženo okolje tega razširjenega gradiva manj naravno, je mogoče uporabiti prijem

obratne zaznamovanosti. Logična posledica tega sklepanja je, da so v tretji lestvici zajete širše okoliščine. Prikazani način obravnave dvojnic in izdelave izpeljav s pomočjo obratne zaznamovanosti bi mogli poimenovati »gradivska obratna zaznamovanost«, saj omejitve, potrebne za MR, izhajajo iz zoženja gradiva na manj naravno okolje.

- Čeprav je bilo v delovni hipotezi predpostavljeno, da je obratna zaznamovanost v nekem smislu v nasprotju z devetimi merili, ki jih uporablja slovenska teorija jezikovne naravnosti, in da tako postavljene lestvice ne moremo utemeljiti z nobenim od teh meril, se je zaradi povezanosti z načelom specializirane rabe izkazalo tudi drugače. Če je lestvica kakor koli utemeljiva, to vendarle ni dokaz, da ne gre za obratno zaznamovanost. Zaradi še nerešenih vprašanj načela obratne zaznamovanosti torej ne moremo pojmovati kot hevrističnega pomagala za prepoznavanje položajev, v katerih ta prijem uporabljamo.

Med zaenkrat nedorečena odprta vprašanja te monografije, hkrati pa tudi slovenske teorije jezikovne naravnosti sodi tudi definiranje razmerja med načelom prototipičnosti v okviru poljubnega »zaprtega« jezikovnega sistema in uporabo prijema obratne zaznamovanosti, če se izkaže, da je ta sistem manj naraven. Npr. v poglavju 2.2.1 *Temeljne izpeljave* posebno mesto zavzemajo izpeljave 28 do 36, v katerih je predpostavljeno, da je vse, kar je za **velevanje** prototipično, v okviru velevanja tudi bolj naravno. V navezavi na izpeljavo 39 pa se zastavlja vprašanje, ali bi na obravnavo tega gradiva morda ne vplival tudi podatek, da je velevanje (pozivanje) glede na osnovno jezikovno funkcijo, tj. predstavljanje, manj naravno, zaradi česar je bilo v lestvici > **sem** (+, -) / **vprašalni stavek** upravičeno uporabiti obratno zaznamovanost > **sem** (-, +) / **vprašalni stavek pri velevanju (pozivanju)** – MR.

3.2 GRADIVSKA VPRAŠANJA

Ob delu s slovenskim gradivom so se pojavljala zlasti vprašanja, povezana s kontrastivnim prikazom razlik, s katerimi bi bilo mogoče opisati dani (obliko)skladenjski dvojnici. Dostopna slovenska jezikoslovna besedila so bogata predvsem s stališča nizanja dvojnic, le redko pa z razčlenitvijo t. i. okolja, v katerem se dvojnici pojavljata oziroma v katerem in zaradi katerega je mogoče določiti relevantne razlikovalne lastnosti med dvojnicama, ki morajo biti osnova za med seboj neodvisne predpostavke teorije.

Gradivski problemi se nanašajo:

(1) NA NEPRAVILNOSTI PRI DOLOČANJU DVOJNIC:

(1.1) dvojnic ni bilo mogoče opisati z dvema neodvisnima parametroma;

(1.2) dvojnici sta nesonaravni;

(2) NA GRADIVSKO NEUSTREZNOST:

(2.1) v viru je gradivo predstavljeno premalo določno ali celo nepravilno, kar zastavlja vprašanje problem zanesljivosti vira;

(2.2) v gradivu ne najdemo potrditve oziroma dovolj zgledov, da bi mogli najti drugo neodvisno lestvico;

- (3) NA NEIZDELANOST (OBLIKO)SKLADENJSKE TEORIJE, SAJ BI ZA USTREZEN RAZLIKOVALNI OPIS DVOJNIC POTREBOVALI ŠIRŠE ZASNOVANO RAZISKAVO OBRAVNAVANEGA GRADIVA;
- (4) NA GRADIVO, KI SEGA NA DRUGE JEZIKOVNE RAVNINE, V KATERIH SO RAZMERE, KI JIH OPISUJEMO V TEORII NARAVNOSTI, MORDA DRUGAČNE:
- (4.1) na področje oblikoslovja;
- (4.2) na področje glasoslovja.

AD (1.1) DVOJNIC NI BILO MOGOČE OPISATI Z DVEMA NEODVISNIMA PARAMETROMA

Predlog *ob* (*ob nedeljah, ob žetvi, ob prvem deževju, ob takih dneh, ob delavnikih, ob praznikih*) in njegova položajna različica *o* ob besedah na ustničnike (*o polnoči, o novem letu, o pol treh, o svetem nikoli*; prim. SP 2001) se razlikujeta po razvidnosti, kar zapišemo v obliki lestvice > **sem** (*o, ob*). Kljub temu da se zdi, da gre tudi za drugačno razlikovanje, npr. da predlog *o* srečujemo v časovni rabi pogosteje ob edninskih samostalnikih, predlog *ob* pa neomejeno. Druga lestvica bi se glasila > **sem** (**samo ednina, ednina & množina**), vendar pa gradivo takšne razporeditve ne potrjuje.

AD (1.2) DVOJNICI STA NESONARAVNI

Če dvojnici *pred in po uporabi* in *pred uporabo in po njej* povežemo v izpeljavi z lestvicama: > **sem** (*pred in po uporabi, pred uporabo in po njej*) ter > **sem** (–, +) / **predpisani slog**, ki sta obe utemeljeni z načelom najmanjšega napora, izpostavimo nesonaravnost tiste dvojnice, ki jo povežemo s predpisanim slogom. Jezikovni pojav je nesonaraven, če je umeten, nastal zaradi nejezikovnih vzrokov – pod vplivom purizma, slovničarjev – ali zaradi vpliva drugih jezikov. Dvojnica *pred in po uporabi* je po SSKJ in SP 2001 (str. 1113) za knjižni jezik prepovedana, čeprav raba priča o živosti te zveze tudi v knjižnem jeziku: *pred in po tekmovanju* (Delo 2001), *zaščita naložb pred in po osamosvojitvi, pred in po nacionalizaciji hiše* (Delo 2002) idr. (Vir zgledov je besedilni korpus *Nova beseda*.) Izpeljava z nesonaravnim jezikovnim pojavom je sicer tehnično ustrezna, v posledicah pa ne moremo govoriti o napovedljivosti naravnega vedënja dvojnic. Če bi danih dvojnic ne obravnavali z merili knjižne norme, bi se nesonaravnost ne izkazovala. Kot kažejo zgornji zgledi, nesonaravnosti v resnici ni, zato je mogoče napraviti naslednji izpeljavi, predstavljeni v nadaljevanju. (Prim. tudi izpeljave 72, 73 in 74.)

98. V priredni predložni besedni zvezi *pred in po uporabi* je v prvem konjunkt (pred \emptyset) jedro izpuščeno, v drugem (*po uporabi*) ne. Konjunkt, ki predstavlja ponovitev, ima več izraznih možnosti: izpuščeno ali polno jedro, konjunkt, ki predstavlja izvornik, ima le eno izrazno možnost: polnopomensko samostalniško zvezo.

SKLADENJSKI DVOJNICI: prvi in drugi konjunkt priredne predložne besedne zveze *pred in po uporabi*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (ponovitev, izvornik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je ponovitev bolj naravna kot izvornik. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je manj naporno ubesediti ponovitev kot

izvirnik, saj lažje priklīče iz spomina ponovitev kot izvirnik. Ponovitve so deloma avtomatizirane in zato zahtevajo manj kognitivnega napora.

1.2 > **sem (Ø, polnopolomska samostalniška zveza) / kot jedro predložne zveze**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je izpuščeno jedro predložne zveze bolj naravno od polnopolomske samostalniške zveze v vlogi jedra. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA: Manj razvidne skladenjske enote so ubesedene z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (Ø & polnopolomska samostalniška zveza, samo polnopolomska samostalniška zveza) / kot jedro predložne zveze**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je jedro predložne zveze izpuščeno ali je kot jedro rabljena polnopolomska samostalniška zveza, kot razmere, v katerih je jedro predložne zveze samo polnopolomska samostalniška zveza. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 **DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:**

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 **POSLEDICE:**

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru priredne predložne besedne zveze *pred in po uporabi* kaka razlika med ponovitvijo in izvirnikom, tako je enega mogoče ubesediti tako z izpuščenim jedrom predložne zveze kot s polnopolomsko samostalniško zvezo kot jedrom, drugega pa samo s polnopolomsko samostalniško zvezo kot jedrom, potem je ponovitev tista, katero je mogoče ubesediti z izpuščenim jedrom ali s polnopolomsko samostalniško zvezo v vlogi jedra.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru priredne predložne besedne zveze *pred in po uporabi* kaka razlika med ponovitvijo in izvirnikom, tako je enega mogoče ubesediti tako z izpuščenim jedrom predložne zveze kot s polnopolomsko samostalniško zvezo kot jedrom, drugega pa samo s polnopolomsko samostalniško zvezo kot jedrom, potem je izvirnik tisti, katerega je mogoče ubesediti samo s polnopolomsko samostalniško zvezo v vlogi jedra.

99. Priredni predložni besedni zvezi z dvema sestavinama *pred uporabo in po njej in pred in po uporabi* sta sopomenski, a različno razvidni. Razlikujeta se tudi glede na zaporedje ponovitev – izvirnik.

SKLADENJSKI DVOJNICI: zaporedje ponovitev – izvirnik v prirednih predložnih besednih zvezah *pred uporabo in po njej in pred in po uporabi*.

1 **DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:**

1.1 > **sem (*pred in po uporabi, pred uporabo in po njej*)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je besedna zveza *pred in po uporabi* bolj naravna kot besedna zveza *pred uporabo in po njej*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA: Govorec ubeseduje manj razvidne skladenjske enote z manj napora.

1.2 > **sem (ponovitev – izvirnik, izvirnik – ponovitev) / zaporedje**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če je ponovitev pred izvirnikom kot če je ponovitev za izvirnikom. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANŠEGA NAPORA IN Z NAČELOM POGOSTNOSTI: Če v jeziku nastopata zaporedji ponovitev – izvirnik in izvirnik – ponovitev, potem v preprostejših tovrstnih zgledih nastopa ponovitev pred izvirni-

kom: *bio- in bibliografski podatki*. Ogovorjeni pa za razumevanje porabi manj napora, če je ponovitev za izvirnikom.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med manj razvidno zvezo *pred in po uporabi* in bolj razvidno zvezo *pred uporabo in po njej*, tako da nastopa v eni ponovitev pred izvirnikom, v drugi pa ponovitev za izvirnikom, potem je manj razvidna zveza tista, ki teži po tem, da bi bilo v njej uresničeno zaporedje ponovitev – izvirnik.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru prirednih predložnih besednih zvez kaka razlika med manj razvidno zvezo *pred in po uporabi* in bolj razvidno zvezo *pred uporabo in po njej*, tako da nastopa v eni ponovitev pred izvirnikom, v drugi pa ponovitev za izvirnikom, potem je bolj razvidna zveza tista, ki teži po tem, da bi bilo v njej uresničeno zaporedje izvirnik – ponovitev.

AD (2.1) V VIRU JE GRADIVO PREDSTAVLJENO PREMALO DOLOČNO ALI CELO NEPRAVILNO, KAR ZASTAVLJA VPRAŠANJE ZANESLJIVOSTI VIRA

Na podlagi primerov in komentarja v literaturi (Salnikov 1983) je vzročniške stavke (gradivo o njih) mogoče opisati na naslednji način: Stavki z vzročniškimi konstrukcijami so trdilni ali nikalni. Trdilni stavki so bodisi velelni (*dal je poklicati prijatelje k sebi* 'ukazal jim je, da pridejo') bodisi dovoljevalni (*dal se je ujeti* 'pustil se je ujeti'), nikalni pa le dovoljevalni (*ni se dal ujeti; hčeri ni dala spati materina bolezen*).

Četudi opis gradiva ponuja dva razlikovalna parametra, je iskanje protizgledov pokazalo, da je velelnost izražena tudi z nikalnimi stavki, npr. *ni dal poklicati prijateljev k sebi* 'ni ukazal!'. Torej se dovoljevalnost in velelnost pojavlja tako v trdilnem kot v nikalnem naklonu. Razlikovalnih lastnosti med dvojnicama ni. Izpeljava, ki jo je na podlagi gradiva sicer mogoče napraviti, zaradi netočnih podatkov *nima jezikoslovne vrednosti*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: trdilnost in nikalnost v velelnih in dovoljevalnih vzročniških stavkih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (trdilnost, nikalnost)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je trdilnost bolj naravna od nikalnosti. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.) – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V večini jezikov je nikalnost kodirana s posebnimi sredstvi, navadno z nikalnico, trdilnost pa brez posebnih sredstev.

1.2 > **sem (velelni, dovoljevalni) / stavki**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so velelni stavki bolj naravni od dovoljevalnih. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Vzročniški stavki so zelo tipične prehodne zgradbe, za katere je značilna močna prizadetost predmeta. Predmet je močnejše pri-

zadet ob glagolu s pomenom 'ukazati' kot ob glagolu s pomenom 'pustiti'. V velelnih stavkih govorec uporabi več svoje volje kot v dovoljevalnih. Velelni stavki so bolj prototipični.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (velelni & dovoljevalni, samo dovoljevalni) / stavki**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih uporabljamo velelni in dovoljevalne stavke, bolj naravne kot razmere, v katerih uporabljamo samo dovoljevalne stavke. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med trdilstvo in nikalnostjo, tako da imajo v eni stavki velelni in dovoljevalni pomen, v drugi stavki pa samo dovoljevalni pomen, potem je trdilstvo tista, ki teži po tem, da bi imeli stavki velelni in dovoljevalni pomen.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med trdilstvo in nikalnostjo, tako da imajo eni stavki velelni in dovoljevalni pomen, drugi stavki pa samo dovoljevalni pomen, potem je nikalnost tista, ki teži po tem, da bi imeli stavki samo dovoljevalni pomen.

Vendar je mogoče na osnovi samostojne raziskave gradiva napraviti veljavno izpeljavo, ki se nanaša na novougotovljene razlikovalne parametre:

100. Stavki z vzročniškimi zgradbami imajo velelni ('ukazati') ali dovoljevalni ('pustiti') pomen: *Janez_i je dal \emptyset_i poklicati prijatelje k sebi* 'ukazal jim je, da pridejo' ali 'pustil jim je priti'. *Dati*, ki pomeni 'ukazati', se veže z vršilec kot osebkom nedoločniškega stavka. V stavku *mati mu_i ni dala \emptyset_i spati* pa ima glagol *dati* samo pomen 'pustiti', neizraženi osebek pa je nosilec stanja; v stavku *mati mu_i ni dala \emptyset_i pisati naloge* pa ima neizraženi osebek vlogo vršilca dejanja.

SKLADENJSKI DVOJNICI: izraženost vršilca v vzročniških zgradbah v odvisnosti od pomena glagola *dati*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem ('ukazati', 'pustiti') / pomen slovarske enote *dati***

Tj., glede na kognitivno zapletenost je 'ukazati' bolj naravni pomen slovarske enote *dati* kot 'pustiti'. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Vzročniški stavki so zelo tipične prehodne zgradbe, za katere je značilna močna prizadetost predmeta. Predmet je močnejše prizadet ob glagolu s pomenom 'ukazati' kot ob glagolu s pomenom 'pustiti'.

1.2 > **sem (+, -) / vršilec kot osebek nedoločniškega stavka**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če osebek nedoločniškega stavka je vršilec, kot če ni vršilec. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Osebek je prototipični vršilec.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (+, -/+) / vršilec kot osebek nedoločniškega stavka**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so razmere, v katerih je vršilec obvezno ose-

bek nedoločniškega stavka, bolj naravne kot razmere, v katerih je vršilec osebek nedoločniškega stavka samo neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med pomenom 'ukazati' in pomenom 'pustiti' slovarske enote *dati*, tako da je osebek nedoločniškega stavka enkrat vršilec, drugič pa vršilec ali nevršilec, potem je *dati*, kadar ima pomen 'ukazati', tisti, ki teži po tem, da bi bil osebek nedoločniškega stavka obvezno vršilec.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru vzročniških stavkov kaka razlika med pomenom 'ukazati' in pomenom 'pustiti' slovarske enote *dati*, tako da je osebek nedoločniškega stavka enkrat vršilec, drugič pa vršilec ali nevršilec, potem je *dati*, kadar ima pomen 'pustiti', tisti, ki teži po tem, da bi bil osebek nedoločniškega stavka vršilec ali nevršilec.

4 **OPOMBA.** Predstavljeno gradivo je mogoče opisati še z dvema parametroma: osebek nedoločniškega stavka se namreč navezuje na osebek in neosebek nadrednega stavka. Pri pomenu 'ukazati' je možno le navezovanje na osebek nadrednega stavka. Gradivo je mogoče opisati z lestvicama > sem ('ukazati', 'pustiti') / pomen slovarske enote *dati* in > sem (+, –) / navezovanje na osebek. Drugo lestvico utemeljimo s stališča ogovorjenega: ogovorjeni namreč najlažje najde neosebek, ker mu je ta enota fizično bližja. Sicer pa je prototipično, da se osebek nedoločniškega polstavka nanašajo na nadredni osebek.

AD (2.2) V GRADIVU NE NAJDEMO POTRDITVE OZIROMA DOVOLJ ZGLEDOV, DA BI MOGLI NAJTI DRUGO NEODVISNO LESTVICO

Na podlagi opisanega gradiva ni mogoče izdelati izpeljave:

Medtem ko velelni naklon izražamo z velelnikom (*pomagaj*) in želelnikom (*naj pomagajo*), pa želelni naklon izražamo tudi z zvezo *naj* + pogojnik (*naj/da/ko bi prišel ob šestih*) v vseh treh glagolskih osebah, v 1. in 3. glagolski osebi pa tudi z želelnikom.

	VELELNI NAKLON	ŽELELNI NAKLON
EDNINA:		
1. os.	<i>naj pomagam</i>	<i>naj pomagam / naj bi pomagal</i>
2. os.	<i>pomagaj</i>	<i>naj bi pomagal</i>
3. os.	<i>naj pomaga</i>	<i>naj pomaga/ naj bi pomagal</i>
DVOJINA:		
1. os.	<i>naj pomagava</i>	<i>naj pomagava / naj bi pomagala</i>
2. os.	<i>pomagajta</i>	<i>naj bi pomagala</i>
3. os.	<i>naj pomagata</i>	<i>naj pomagata / naj bi pomagala</i>
MNOŽINA:		
1. os.	<i>naj pomagamo</i>	<i>naj pomagamo / naj bi pomagali</i>
2. os.	<i>pomagajte</i>	<i>naj bi pomagali</i>
3. os.	<i>naj pomagajo</i>	<i>naj pomagajo / naj bi pomagali</i>

Narava gradiva je taka, da gradiva ni mogoče razlikovalno opredeliti, kar posledično nakazuje na neizdelano teorijo želelnosti v kontrastivni navezavi na velebnost.

Tudi na podlagi naslednjega gradiva ne moremo napraviti izpeljave, ki bi bila v skladu z načeli slovenske teorije jezikovne naravnosti. Čeprav je pomen mnogokrat relevanten razlikovalni parameter, je pomensko stran težko natančno in ustrezno zajeti. Opis gradiva se glasi:

Če je stavek v želelnem naklonu in je del protivnega priredja ter se nanaša na preteklost, ima dva pomena – izraža domnevo in zanikanje:

naj bi prišel včeraj, a ga nisem videl – 'domnevam, da je prišel, čeprav ga nisem videl'

naj bi prišel včeraj, a mu ni uspelo – 'ni prišel včeraj'

Če se nanaša na prihodnost, ima le en pomen – izraža domnevo:

naj bi prišel jutri, a še ni prepričan o tem – 'domnevam, da bo prišel'

Vendar se je ob natančnejšem pregledu vseh gradivskih možnosti izkazalo, da govorec v obeh zgledih domneva o namenu osebk, in sicer neodvisno od glagolskega časa, kar pomeni, da ne moremo govoriti o dvojnici.

AD (3) ZA USTREZEN RAZLIKOVALNI OPIS DVOJNIC BI POTREBOVALI ŠIRŠE ZASNOVANO RAZISKAVO OBRAVNAVANEGA GRADIVA

V stavkih *na banki je zaposlenih 20 ljudi* (Herrity 2000: 263) in *v banki je zaposlenih veliko ljudi* je eden od razlikovalnih parametrov prostorskost uporabljenih predlogov. Če oba predloga pojmuje kot prostorska, velja zanj lestvica > **sem (v, na)**. Lestvica je uporabljena že pri Mayerthalerju (Mayerthaler idr. 1998), ki je trodimenzionalne predloge pojmoval kot bolj naravne od dvodimenzionalnih: > **sem (tro-, dvo-) / dimenzionalni predlog**, saj tudi govorec živi v trodimenzionalnem prostoru. Vprašanje pa je, ali je v zgledih, kot so *grem na ministrstvo, delam na akademiji, poklical bom na upravo, poslal sem ga na policijo/občino* ipd., predlog *na* vedno pojmovan kot prostorski. Pomen in raba predloga *na* sta večinoma povezana s samostalnikom, ki pomeni institucijo ali ustanovo: 'obrniti se na nekoga', medtem ko stavek *grem v banko* interpretiramo kot: 'grem v stavbo, kjer je banka'. Gradivo bi bilo zato treba natančneje raziskati s stališča prostorske in neprostorske rabe predlogov.

AD (4.1) GRADIVO SEGA NA PODROČJE OBLIKOSLOVJA

V oblikoslovju so lahko razmere drugačne kot v (obliko)skladnji. Načela, ki veljajo v oblikoslovnih paradigmah, se ne ujemajo vedno z načeli, ki veljajo v besednih zvezah. Čeprav je taka možnost vendarle tudi nakazana (prim. izpeljavo 64).

Velelniške oblike glagola *biti* v 3. glagolski osebi, tj. tip *bodi*, se posplošujejo neobvezno tudi na neednino. V vseh treh številih pa uporabljamo tudi želelniške oblike.

	ednina	dvojina	množina
3. os.	<i>bodi – naj bo</i>	<i>bodi – bodita – naj bosta</i>	<i>bodi – * – naj bodo</i>

* *Bodo* manjka zaradi enakozvočnosti s povednim naklonom *bodo*. Obstaja pa tudi možnost, da je *bodita* tvorjen naravnost iz *bodi*. Morda oblika **bodo* sploh ni obstajala in se je *bodita* tvorila naravnost iz ednine, ne čez množino.

SKLADENJSKI DVOJNICI: enopomenske in večpomenske velelniške oblike glagola *biti* v 3. glagolski osebi.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (–[ena oblika – en pomen], +[ena oblika – en pomen])

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna tista skladenjska enota, ki ne ustreza načelu ena oblika – en pomen (*one form – one meaning*), kot skladenjska enota, ki temu načelu ustreza. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec v ubesedovanje vložil manj napora, če mu ni treba biti pozoren na pomensko enoumnost ubesedovanih skladenjskih enot. S stališča ogovorjenega so skladenjske enote, v katerih je upoštevano načelo *one form – one meaning*, bolj ugodne, ker olajšujejo razumevanje in prispevajo k manjši dvoumnosti. Ogovorjeni lažje izračuna, kaj je govorec želel povedati, če imajo besede samo en pomen, kot če imajo po več pomenov.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > sem (večpomenske, enopomenske) / skladenjske enote

Tj., glede na kognitivno zapletenost so večpomenske skladenjske enote bolj naravne od enopomenskih skladenjskih enot. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu ogovorjenega je, da ima skladenjska enota čim manj pomenov, saj mu razumevanje take skladenjske enote povzroča manj napora.

1.2 > sem (velelnik, želelnik)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je velelnik bolj naraven od želelnika. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI IN NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča govorca je velevanje z velelnikom prototipična oblika velevanja. Hkrati je raba zgradbeno manj razvidne oblike bolj naravna, saj govorec v ubesedovanje te vložil manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (*bodi*; *naj bo*, *naj bosta*, *naj bodo* & *bodita*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je oblika *bodi* bolj naravna od oblik *naj bo*, *naj bosta*, *bodita*, *naj bodo*.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je pri velevanju z glagolom *biti* v 3. osebi kak razloček med velelniško obliko *bodi* in želelniški in velelniški oblikami *naj bo*, *naj bosta*, *bodita*, *naj bodo*, tako da so ene oblike večpomenske, druge pa enopomenske, potem je velelniška oblika *bodi* tista, ki teži po tem, da bi bila večpomenska.

Iz 1.1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je pri velevanju z glagolom *biti* v 3. osebi kak razloček med velelniško obliko *bodi* in želelniški in velelniški oblikami *naj bo*, *naj bosta*, *bodita*, *naj bodo*, tako da so ene oblike večpomenske, druge pa enopomenske, potem so želelniške in velelniške oblike *naj bo*, *naj bosta*, *bodita*, *naj bodo* tiste, ki težijo po tem, da bi bile enopomenske.

Dokaz, da so razmere v oblikoslovju drugačne, sta tudi naslednji izpeljavi, ki izhajata iz istega gradivskega opisa, povezujeta pa se prek lestvic, ki sta utemeljeni z dvema zakonitostma, ki ju upoštevamo pri načelu najmanjšega napora: > **sem (ki, kateri)** prek razvidnosti in > **sem (kateri, ki)** prek načela *ena oblika – en pomen*.

Opis gradiva za izpeljavi **101** in **102** se glasi:

Kadar je v oziralnem odvisniku ob oziralnem zaimku členek *samo* (tudi: *izključno*, *celó* ipd.), npr. *knjiga, ki samo z njo nisem zadovoljen*, je ne glede na predložnost oziralnega zaimka odvisnika mogoče rabiti le oziralni zaimek *ki*. Zaimka *kateri* ni mogoče rabiti: **knjiga, s katero samo nisem zadovoljen*, **knjiga, samo s katero nisem zadovoljen*.

101. SKLADENJSKI DVOJNICI: *ki + samo* nasproti *kateri + samo*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (ki + samo, kateri + samo)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravna zveza *ki + samo* kot zveza *kateri + samo*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora.

1.2 > **sem (+, –) / sprejemljivo**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tisto, kar je sprejemljivo, bolj naravno od tistega, kar ni sprejemljivo. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPREJEMLJIVOSTI: Sprejemljivo je vsekakor bolj naravno od nesprejemljivega.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > *sem* teži po povezavi z drugim > *sem*

2.2 < *sem* teži po povezavi z drugim < *sem*

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru oziralnih odvisnikov, v katerih nastopa členek *samo*, kaka razlika med odvisniki, uvedenimi z zaimkom *ki*, in odvisniki, uvedenimi z zaimkom *kateri*, tako da so eni sprejemljivi, drugi pa niso sprejemljivi, potem so stavki, uvedeni z zaimkom *ki*, tisti, ki težijo po tem, da bi bili sprejemljivi.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru oziralnih odvisnikov, v katerih nastopa členek *samo*, kaka razlika med odvisniki, uvedenimi z zaimkom *ki*, in odvisniki, uvedenimi z zaimkom *kateri*, tako da so eni sprejemljivi, drugi pa niso sprejemljivi, potem so stavki, uvedeni z zaimkom *kateri*, tisti, ki težijo po tem, da ne bi bili sprejemljivi.

102. SKLADENJSKI DVOJNICI: *ki + samo* nasproti *kateri + samo*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (kateri, ki)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naraven oziralni zaimek *kateri* kot zaimek *ki*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: S stališča ogovorjenega so za razumevanje bolj ugodne besedne enote z manj oblikami, saj take enote bolj ustrezajo načelu *ena oblika – en pomen*.

1.2 > **sem (–, +) / samo**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je odsotnost členska *samo* bolj naravna od njego-

ve prisotnosti. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Govorec manj razvidne skladenjske enote ubeseduje z manj napora.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem** (–, +/-) / **samo**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je členek *samo* odsoten, kot razmere, v katerih je raba členka *samo* neobvezna. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru oziralnih odvisnikov, v katerih nastopa členek *samo*, kaka razlika med odvisniki, uvedenimi z zaimkom *ki*, in odvisniki, uvedenimi z zaimkom *kateri*, tako da ob enih nikoli ne nastopa členek *samo*, ob drugih pa neobvezno, potem so stavki, uvedeni z zaimkom *kateri*, tisti, ki težijo po tem, da bi ob njih nikoli ne nastopal členek *samo*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru oziralnih odvisnikov, v katerih nastopa členek *samo*, kaka razlika med odvisniki, uvedenimi z veznikom *ki*, in odvisniki, uvedenimi z zaimkom *kateri*, tako da ob enih nikoli ne nastopa členek *samo*, ob drugih pa neobvezno, potem so stavki, uvedeni z zaimkom *ki*, tisti, ki težijo po tem, da bi ob njih nastopal členek *samo* neobvezno.

AD (4.2) GRADIVO SEGA NA PODROČJE GLASOSLOVJA

Naslednja izpeljava dokazuje, da tudi v glasoslovju delujejo tiste jezikovne zakonitosti, ki jih teorija naravnosti prepozna kot sem- in sym-vrednosti in jih izraža z lestvicami ter povezuje v izpeljavah.

V izrazih, ki pomenijo vršilca dejanja ali sredstvo, večkrat uporabljamo enaka priponska obrazila, npr. *drsalka* 'ženska, ki drsa' ali 'čevelj za drsanje'. Obrazilo *-lka* izgovarjamo v prvem primeru, kot je zapisano, tj. [lka], ali pa se *l* izgovarja kot *-u*, tj. [uka], v drugem primeru pa *le*, kot je zapisano, tj. [lka].

SKLADENJSKI DVOJNICI: izgovarjava priponskega obrazila *-lka* za vršilko dejanja in sredstvo.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (vršilec, sredstvo)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je vršilec bolj naraven kot sredstvo. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE: Jeziki, ki uporabljajo ista obrazila za vršilca in za sredstvo, uporabljajo to obrazilo za vršilca precej pogosteje kot za sredstvo. Obrazilo je navadno rabljeno za vršilca in izjemoma za sredstvo. Vršilec je naravnejši tudi s stališča govorca, saj je ubesedovanje vsega, kar je povezano z vršilcem, govorce izkušensjsko bližje.

1.2 > **sem** (**u, l**) / **pred soglasnikom**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je *u* pred soglasnikom bolj naraven kot izgovor *l*

pred soglasnikom. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Izgovor *u* pred soglasnikom je za govorca manj naporen, saj tvori *u* s soglasnikom t. i. dvoglasnik *-uk-*, ki je lažje izgovorljiv kot soglasniški sklop *-lk-*.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (u & l, samo l) / pred soglasnikom

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih pred soglasnikom nastopata *u* ali *l*, kot razmere, v katerih pred soglasnikom nastopa samo *l*. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru priponskega obrazila *-lka* kaka razlika med izrazom za vršilko dejanja in izrazom za sredstvo, tako da v enem primeru obrazilo izgovarjamo kot soglasniški sklop *-lk-* ali dvoglasnik *-uk-*, v drugem primeru pa samo kot soglasniški sklop *-lk-*, potem so izrazi za vršilko dejanja tisti, ki težijo po tem, da bi obrazilo izgovarjali kot soglasniški sklop *-lk-* ali dvoglasnik *-uk-*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru priponskega obrazila *-lka* kaka razlika med izrazom za vršilko dejanja in izrazom za sredstvo, tako da v enem primeru obrazilo izgovarjamo kot soglasniški sklop *-lk-* ali dvoglasnik *-uk-*, v drugem primeru pa samo kot soglasniški sklop *-lk-*, potem so izrazi za sredstvo tisti, ki težijo po tem, da bi obrazilo izgovarjali kot soglasniški sklop *-lk-*.

Kljub temu da je bilo izpeljavo mogoče napraviti, je le-ta pojmovana kot problematična, saj se ob njej zastavlja vprašanje: ali je tisto, kar je lažje izgovorljivo za govorca in zato bolj sem-naravno, vedno manj ugodno za ogovorjenega. S stališča načel, ki jih slovenska teorija jezikovne naravnosti uveljavlja v (obliko)skladnji, bi veljalo, da je vse, kar je bolj naravno za govorca, manj naravno za ogovorjenega. Vendar pa v danem primeru moremo sklepati, da je vse, kar je lažje izgovorljivo za govorca, tudi bolje slišno za ogovorjenega, in zato tako bolj sem- kot sym-naravno. Ob tem zgledu namreč ne moremo trditi, da je tisto, kar je ugodno za govorca, neugodno za ogovorjenega. Ne vemo, ali naših devet meril, s katerimi utemeljujemo zaporedje vrednosti, velja tudi za področji oblikoslovja in glasoslovja.

S tovrstnimi zgledi argumentiramo tudi odločitev za omejenost obravnave na (obliko)skladensko gradivo.

Dvojničnost v gradivu je lahko tudi samo navidezna:

V jezikovni zgradbi *slikarkin sin*, ki je svojo mamo risal celo leto prepoznamo primerek sonaveževanja resumptivnega zaimka (*jo*) v oziralnem odvisniku na podstavo svojilnega pridevnika, ki nastopa v samostalniški zvezi nadrednega stavka: $[[slikark]_i in sin]_j$, ki je $[svojo mamo]_i$ \emptyset_j risal celo leto oz. $[slikark]_i in sin]_j$, ki jo_j je \emptyset_j risal celo leto. Vzporedno dvojnico pričakujemo, če resumptivni zaimek, ki nadomešča samostalniško zvezo (*svojo mamo*), izpustimo: $[slikark]_i in sin]_j$, ki je \emptyset_j risal celo leto. V oziralnem odvisniku ostane le

ena anafora (neizraženi osebek odvisnika). Anafora oziralnega stavka se povezuje navadno z maksimalno samostalniško zvezo, kar se v novih razmerah ne spremeni: razmere sonavezovanja se ne spreminjajo, zato v zgledu ne moremo govoriti o dvojnicah. Dvojnic ni tudi v naslednjem zgledu, na katerega je bilo – sklicujoč se na Miklošiča – v jezikoslovni literaturi že opozorjeno (Corbett 1987; Orešnik 1992: 253–267): *to so [besede [očet]_iove]_j, ki me je \emptyset_i poslal*; gre za navezovanje neizraženega osebkca oziralnega odvisnika na nejedrno sestavino samostalniške zveze v nadrednem stavku. Če razmere spremenimo in jedro samostalniške zveze nadrednega stavka postane v prenesenem pomenu vršilec dejanja, npr. *to so [besede [očet]_iove]_j, ki so jih \emptyset_k spremljale* ali *to so [besede [očet]_iove]_j, ki so jih \emptyset_i spremljale*, se bodisi resumptivni zaimek bodisi neizraženi osebek navezujeta vedno na celotno samostalniško zvezo nadrednega stavka. Zaradi pragmatičnih dejavnikov pa tudi naslednje sklepanje ne ponuja gradiva za dvojnico: če jedro samostalniške zveze ni živo oziroma ni vršilsko, npr. *na steni je [[slikarj]_iev portret]_j, ki ga_j je risal \emptyset_i celo leto*, resumptivnega zaimka ne smemo izpustiti, npr. **na steni je [[slikarj]_iev portret]_j, ki je risal \emptyset_i celo leto* (izpostavljen je pragmatični vidik). Tako je tudi pri *kdo si more zadosti misliti [[Svetin]_jovo veselje]_i, ki ga_j je zdaj \emptyset_j občutil v svojem srcu* (Cigler, Sreča v nesreči).

Z ugotovitvijo, da je navezovanje odvisno od števila anafor v oziralnem odvisniku, se izkaže, da gradivo ne daje možnosti za izpeljavo. Ob večjem številu anafor je namreč uresničenih več možnosti sonavezovanja, edina anafora pa se navadno navezuje na celotno samostalniško zvezo.

3.3 METODOLOŠKA VPRAŠANJA

Metodološka vprašanja izhajajo iz lestvic in utemeljitev:

- (1) lestvice si nasprotujejo, kar pomeni, da jih je mogoče utemeljiti s stališča govorca in ogovorjenega v isti obliki oziroma zapisati kot sem- ali sym-lestvice;
- (2) lestvice ni mogoče utemeljiti z enim od devetih meril, ki jih uporablja slovenska teorija jezikovne naravnosti;
- (3) gradiva kljub utemeljenim predpostavkam ni mogoče obravnavati v dveh različnih izpeljavah oziroma v dveh različnih okoljih.

V metodološkem pogledu zahtevajo posebno obravnavo izpeljave, ki segajo na področje **glagolske prehodnosti** (poglavje *Glagolska prehodnost s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti*): dvojnice, ki smo jih želeli obravnavati na področju prehodnosti, je bilo mogoče reševati le s pomočjo novih predpostavk, ki v okviru prehodnosti delujejo konsistentno in tudi sicer so v skladu z dosedanjimi jezikoslovnimi spoznanji glede te problematike, vendar pa se lestvice, ki jih opisujejo, deloma ne dajo pojasniti z obstoječimi merili slovenske teorije. Tudi obravnava zgledov Hopperja in Thompsonove je pokazala, da bo slovensko teorijo jezikovne naravnosti treba izpopolniti, in sicer namesto obravnave posameznih zgledov gradivo predstaviti in obdelati kot vsebinsko zaključene celote. Tako sta namreč v monografiji že obravnavani področji števnikov in velevanja.

AD (I) LESTVICE SI NASPROTUJEJO, KAR POMENI, DA JIH JE MOGOČE UTEMELJITI S STALIŠČA GOVORCA IN OGOVORJENEGA OZIROMA ZAPISATI KOT SEM- ALI SYM-LESTVICE

Za izpeljavo, v kateri obravnavamo zgled A: *Si bil na Bledu? Če (je tvoj odgovor) da, si videl otok* B: *Da.*, potrebujemo ob lestvici > **sem (odziv ogovorjenega, odziv govorca)** tudi lestvico, v kateri bo povezan samostojni in v stavek integrirani odgovor v obliki pritrilnice. Ta lestvica ima dve možni obliki: > **sem (+, -) / samostojni da** in > **sym (+, -) / samostojni da**. Obe lestvici je mogoče utemeljiti: s stališča govorca (sem) je samostojni *da* bolj prototipičen in zato bolj sem-naraven, s stališča ogovorjenega (sym) pa je bolj jasen, razviden, vpadljiv, manj integriran in zato bolj sym-naraven. Izpeljavo je mogoče izdelati kljub nasprotovanju načela včlenjenosti v stavek in načela prototipičnosti, kar priča o tem, da metodološki problemi slovenske teorije jezikovne naravnosti ne nastanejo vedno zato, ker bi izpeljave ne bilo mogoče izdelati.

103. Če na vprašanje *Si bil na Bledu?* pričakujemo pritrilni izrecni odgovor, ogovorjeni lahko odgovori npr. *Da* ali *Da, in videl sem otok*. Možen pa je tudi odgovor govorca samega: *Če (je tvoj odgovor) da, si videl otok*.

SKLADENJSKI DVOJNICI: položaj pritrilnice *da* v odgovoru na vprašanje.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (odziv ogovorjenega, odziv govorca) / na vprašanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je bolj naravno, če na vprašanje odgovori ogovorjeni kot če na vprašanje odgovori govorec. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Vprašanje govorca prototipično zahteva odgovor ogovorjenega.

1.2 > sem (samostojni, včlenjeni) / da

Tj., glede na kognitivno zapletenost je samostojni *da* bolj naraven kot včlenjeni *da*. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Prototipični *da* je samostojni *da*.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (samostojni & včlenjeni, samo včlenjeni) / da

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih nastopa *da* samostojno ali včlenjeno, kot razmere, v katerih nastopa *da* samo včlenjeno.

– Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru pritrilnih odgovorov na vprašanje *Si bil na Bledu?* kaka razlika med odgovorom ogovorjenega in odgovorom govorca, tako da je v enem primeru *da* rabljen samostojno ali včlenjeno, v drugem primeru pa samo včlenjeno, potem je odziv ogovorjenega tisti, ki teži po tem, da bi bil *da* rabljen samostojno ali včlenjeno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru pritrilnih odgovorov na vprašanje *Si bil na Bledu?* kaka razlika med odgovorom ogovorjenega in odgovorom govorca, tako da je v enem primeru *da* rabljen samostojno ali včlenjeno, v drugem primeru pa samo včlenjeno, potem je odziv govorca tisti, ki teži po tem, da bi bil *da* rabljen samo včlenjeno.

AD (2) LESTVICE NI MOGOČE UTEMELJITI Z ENIM OD DEVETIH MERIL, KI JIH UPORABLJA SLOVENSKA TEORIJA JEZIKOVNE NARAVNOSTI

V monografiji je uporabljenih 20 lestvic, ki so utemeljene bodisi s stališča logike govorca ali ogovorjenega bodisi na kak drug način:

- **> sem (približevanje, oddaljevanje) / smer**
Približevanje je bolj v interesu govorca. Govorec je bolj zainteresiran za tisto, kar se mu približuje, kot za tisto, kar se od njega oddaljuje. (Prim. izpeljavi 8 in 17.)
- **> sem (uresničljivi, neuresničljivi) / pogoj**
S stališča govorca je lažje ubesedovati resnično kot umišljeno predmetnost. Govorec je z resnično predmetnostjo obdan, zato mu je ta v vseh pogledih bližja. Po Mayerthalerju (1988: 11) je resnično bolj naravno od umišljenega. (Prim. izpeljavo 10.)
- **> sem (navzgor, navzdol) / stopnjevanje**
S stališča teorije jezikovne naravnosti so bolj naravne dejavnosti, ki so usmerjene navzgor, bliže, naravnost ipd. Večina teh dejavnosti je namreč v govorcevem vidnem polju ali bližini. Stopnjevanje navzgor je stopnjevanje v pretežno ugodni smeri za govorca, stopnjevanje navzdol pa je stopnjevanje v pretežno neugodni smeri za govorca. (Prim. izpeljavo 26.)
- **> sem (bolj naravni pred manj naravnim, manj naravni pred bolj naravnim) / člen dvočlenika**
S stališča govorca je bolj naravno, da bolj naravni člen navaja pred manj naravnim, saj ga ob ubesedovanju uzavesti hitreje kot manj naravni člen. (Prvi element ustaljeno površčenih parov je bolj naraven oziroma prototipičen. – Dressler 1987: 14.) (Prim. izpeljavo 27.)
- **> sem (+, –) / ogovorjeni kot naslovník velevanja**
Bolj naravno je, da je ogovorjeni pri velevanju ogovorjen, kot da ni ogovorjen. Govorec se navadno obrača na ogovorjenega kot na naslovníka. (Prim. izpeljavi 28 in 37.)
- **> sem (hortativ + želelnik, sedanjik)**
Z rabo hortativa ali želelnika je pri poročanju o velevanju nakazana neposredna povezava s prvotnim govornim dogodkom. Govorcu je bliže ubesedovanje prvotnih govornih dogodkov kot drugotnih govornih dogodkov. (Prim. izpeljavo 36.)
- **> sem ([sedanjost & prihodnost], preteklost) / za velevanje**
V podsistemu pozivanja je najbolj naravno pozivati za sedanjost ali prihodnost. (Prim. izpeljavo 41.)
- **> sem (tip vrniti nazaj, tip prodati naprej)**
S stališča ogovorjenega je bolj naravno, če ima skladišna enota vpliv na pomen celotne besedne zveze, saj na ta način dobi več informacij o povedanem. Kar je bolj ugodno za ogovorjenega, je manj naravno za govorca. (Prim. izpeljavo 49.)
- **> sem (vzrok pred, vzrok za) / posledico**
Navajanje vzroka pred posledico sledi naravnemu zaporedju dogajanja. (Prim. izpeljavo 62.)
- **> sem (–, +) / deležje na -é med glagolskimi oblikami**
Deležja na -é so prislovi, druge glagolske oblike pa so glagoli ali pridevniki, ki so oboji naravnejši od prislovov. (Prim. izpeljavo 64.)
- **> sem (+, –) / človeško**
Govorec je človek, zato je človeško naravna kategorija. (Prim. izpeljavo 68.)
- **> sem (bolj, manj) / primernik**

S primernikom *bolj* stopnjujemo navadno navzgor. S stališča teorije jezikovne naravnosti so bolj naravne dejavnosti, ki so usmerjene navzgor, bliže, naravnost ipd. Večina teh dejavnosti je namreč v govorečem vidnem polju ali bližini. Stopnjevanje navzgor je stopnjevanje v pretežno ugodni smeri za govorca, stopnjevanje navzdol, tj. s primernikom *manj*, pa je stopnjevanje v pretežno neugodni smeri za govorca. (Prim. izpeljavo 69.)

- **> sem (*nekaj, več*)**
Nedoločni števniki *nekaj* izraža »nedoločeno manjšo količino, število«, *več* pa izraža »večjo količino ali mero« (po SSKJ), kar je vzporedno z izražanjem nizkih in manj nizkih števil. (Prim. izpeljavo 85.)
- **> sem (+, –) / stanje**
Oba osnovna glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska. Stanje sodi med izvedbeno najmanj naporene položaje. (Prim. izpeljavo 91.)
- **> sem (*ozadje, ospredje*) / dogajanja**
S stališča ogovorjenega je bolj naravno ospredje, ker ga bolj opazi. (Prim. izpeljavo 92.)
- **> sem (*nedovršni, dovršni*) / glagolski vid**
Nedovršni glagolski vid uporabljamo za izražanje stanja; stanje ni dejavnost, zato ta položaj ne zahteva veliko napora; oba osnovna in verjetno tudi najpogostnejša glagola, tj. *biti* in *imeti*, sta stanjska glagola. (Prim. izpeljavo 92.)
- **> sem (*dovršni, nedovršni*) / glagolski vid v teličnih dogodkih**
V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti. (Prim. izpeljave 93, 94, 95 in 105.)
- **> sem (*osnovni, neosnovni*) / položaj**
Zaradi večje nazornosti je utemeljitev podana ob lestvici > sem (*hišo so porušili, hišo so rušili & hiša je porušena*): V zgradbi celotnega teličnega dogodka je osnovni položaj izražen kot *hišo so porušili*. (Prim. izpeljavo 94.)
- **> sem (*osnovni, izpeljani*) / položaj**
Izpeljani vzorčni položaj ima zapleteno notranjo zgradbo, saj sestoji npr. iz po več primerkov osnovnega vzorčnega položaja. (Orešnik 1994: 74.) (Prim. izpeljavo 95.)
- **> sem (*tepsti, natepsti*)**
V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti. Telični dogodek je *natepsti sina*. (Prim. izpeljavo 106.)

Včasih lestvice, s katero opišemo gradivo, ni mogoče utemeljiti z enim od meril slovenske teorije, ker so opisovalni parametri v nasprotju s temi merili.

V oziralnih stavkih v EDNINI moremo uporabljati pomožni glagol v prvi in tretji osebi:

jaz sem bil, ki sem te opomnil

jaz sem bil, ki te je opomnil

V MNOŽINI pa uporabljamo le pomožni glagol v prvi osebi:

mi smo bili, ki smo te opomnili

**mi smo bili, ki so te opomnili.*

Zgled z DVOJINO je bolj sprejemljiv kot zgled z množino:

midva sva bila, ki sva te opomnila
(**midva* sva bila, ki sta te opomnila)

Vse to nas navaja k sklepanju, da gradivska porazdelitev ni v skladu z merili, ki jih uporabljamo v slovenski teoriji. Pričakovali bi namreč, da bi bile **razmere v množini bolj podobne razmeram v ednini kot razmere v dvojini**. Pojav smo skušali razložiti z analogijo na primere, pri katerih se vzpostavi neposredna zveza med prvim in tretjim členom dane verige, npr. ednina – množina – dvojina: *tat – tatovi – tatova/tata*. (Prim. Kuryłowicz 1964: 44.)

Kadar imamo tako verigo, se dvojina v skladu s Kuryłowiczevim načelom ravna po ednini:

Če so v okviru dane kategorije osnovne oblike tipa A podvržene oblikoslovni pretvorbi v tip B in osnovne oblike tipa B pretvorbi v tip C, potem je mogoče pričakovati tudi pretvorbo oblik tipa A v oblike tipa C, npr. $A > B > B$.

Gradivo pa je mogoče predstaviti tudi drugače:

EDNINA: *jaz sem bil (tisti), ki sem te opomnil*

jaz sem bil (tisti), ki te je opomnil

DVOJINA: *midva sva bila (tista), ki sva te opomnila*

midva sva bila (tista), ki sta te opomnila

MNOŽINA: *mi smo bili tisti, ki smo te opomnili*

mi smo bili tisti, ki so te opomnili

mi smo bili, ki smo te opomnili

**mi smo bili, ki so vam verjeli*

Le v okviru množine obstajajo razlikovalni parametri, ki jih je mogoče opisati z naslednjima lestvicama naravnosti: $> \text{sem } (-, +) / \text{tisti}$ – utemeljena z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA – in $> \text{sem } (+, -) / \text{ujemanje s tretjo osebo}$ – utemeljena z NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA oziroma $> \text{sem } (+, +/-) / \text{ujemanje s tretjo osebo}$. Tega, zakaj so razmere enake le v ednini in dvojini, s stališča teorije naravnosti ne znamo razložiti.

AD (3) GRADIVA KLJUB UTEMELJENIM PREDPOSTAVKAM NI MOGOČE OBRAVNAVATI V DVEH RAZLIČNIH IZPELJAVAH OZIROMA V DVEH RAZLIČNIH OKOLJIH

Opis gradiva pri izpeljavi 87 se glasi: Predmet, ki nastopa npr. ob glagolih *pridobiti, dobiti* in *izgubiti*, je navadno v tožilniku, npr. *pridobiti čas, izgubiti veljavo, dobiti ugled*, včasih pa tudi v mestniku, npr. *pridobiti na času, izgubiti na veljavi, dobiti na ugledu*. V vlogi mestniško vezljivega predmeta nastopajo navadno pojmovni samostalniki, npr. *čas, hitrost, teža, ugled* (SP 2001), *privlačnost, višina* (SSKJ), *moč, ostrina, lesk, pomen, prepričljivost, popularnost, odprtost* (besedilni korpus *Nova beseda*); *trava pridobiva na zeleni barvi* (televizija Slovenija, I. program). Preostali pojmovni samostalniki ob omenjenih glagolih nastopajo v tožilniku, npr. *izgubiti pamet, zavest, živce; pridobiti bogastvo, pogum*. Pri netožilniški vezavi je predmet prizadet le delno. Skladenjski dvojnici (tožilniški in mestniški predmet kot popolnoma in delno prizadeti predmet ob tožilniško vezljivih glagolih) opišemo z dvema lestvicama naravnosti: $> \text{sem (tožilnik, mestnik) / v imenovalniško-tožilniških jezikih}$ in $> \text{sem (popolnoma, delno) / prizadeti predmet}$ in izpeljava se izide. Na odprto vprašanje, zakaj ne moremo napraviti še ene izpeljave, npr. z lestvico: $> \text{sem (majhna skupina, velika skupina) / pojmovnih samostalnikov v vlogi predmeta}$, pa skušamo odgovoriti, da je skupina pojmovnih samostalnikov odprta, tj. nekončna.

3.4 DRUGA VPRAŠANJA

Poglavje, ki razrešuje odrpta vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti odpira razmišljanje, ali moremo ob delu s slovensko teorijo jezikovne naravnosti predvideti vse načine reševanja, ki jih teorija dopušča. Glede na to, da je bilo veliko vprašanj mogoče rešiti z drugačnim pristopom k problematiki: z izpostavitvijo novega merila, z omejitvijo ali razširitvijo gradiva, s spremembo vidika, je morda upravičena ugotovitev, da so »odprta« vprašanja le problemi, povezani z omejenostjo percepcije te problematike.

Prav ta dejstva so utemeljitev pojmovanja, da je pri ugotavljanju predvidljivosti vedénja posameznega jezikovnega pojava v različnih okoliščinah mogoče delež raziskovalca pojmovati kot njegov ustvarjalni prispevek, ki se izkazuje: z ustreznim opisom gradiva; s pravilno določitvijo dvojnic; z ustreznim izborom predpostavk teorije jezikovne naravnosti, ki ustreza jo predpostavkam slovenske teorije, in z univerzalnim, hkrati pa dovolj pojmovno omejenim opisom posledic izpeljave.

S primeroma v nadaljevanju bodo nakazane poti reševanja morebitnih problemov, npr.:

- (1) lestvice, ki jo potrebujemo za izpeljavo oziroma za povezovanje z drugo lestvico, ni mogoče utemeljiti z danimi merili;
- (2) pogled na gradivo je preveč enostranski;
- (3) gradivo ponuja preveč razlikovalnih parametrov, da bi ga mogli zajeti z eno izpeljavo.

AD (1) LESTVICE, KI JO POTREBUJEMO ZA IZPELJAVO OZIROMA ZA POVEZOVANJE Z DRUGO LESTVICO, NI MOGOČE UTEMELJITI Z DANIMI MERILI

Za izpeljavo z dvojnicama *dekle je po vodo šlo na visoke planine* in *dekle je po vodo šla na visoke planine* bi potrebovali lestvici > **sem (slovnično, ad sensum) / ujemanje** in > **sem (srednji, ženski) / spol**. Vendar lestvice > **sem (srednji, ženski) / spol** ne moremo uporabiti, ker mora biti lestvica utemeljena z razmerami v možganih. Lahko jo smatramo kot nerešljivo, saj v teoriji naravnosti ni lestvice, ki bi povezovala ženski in srednji spol. K reševanju problematike ne prispevajo niti druge ugotovitve glede spola, npr.:

1. Moški spol je bolj naraven od ženskega. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.) – Razmerja med ženskim in srednjim spolom ne poznamo. V kodiranju je večji odklon med moškim in ženskim spolom kot med moškim in srednjim spolom. To bi kazalo, da je srednji spol bolj naraven od ženskega.
2. Moški spol je bolj naraven od srednjega.
3. Izginjanje srednjega spola.
4. Skandinavski jeziki (danski, švedski) ne ločijo med moškim in ženskim spolom:
m 'mož' *mand-en*
ž 'žena' *kone-n*
m in ž imata določni člen *-en*
s miza *bord-et*
5. Za indoevropski prajezik se misli, da je bila prvotna delitev na živo in neživo, iz česar sklepamo, da je srednji spol nastal, preden se je iz živega izločil ženski spol.

Pomagali smo si z naslonitvijo na tipološko načelo in univerzalno ugotovitev: če ima jezik pojav P (npr. srednji spol), potem ta pojav zagotovo izraža kategorijo Q (npr. nedoraslost). Tako se oblikuje tudi lestvica > **sem (+, -) / srednji spol za nedorasla živa bitja**. Za izpeljavo je tako mogoče uporabiti lestvico > **sem (srednji, ženski) / spol za nedorasla živa bitja**.

104. V stavkih vrste *dekle je po vodo šlo na visoke planine* in *dekle je po vodo šla na visoke planine* je mogoče uporabiti ženski (logični, smiselni) spol ali pa srednji spol, ker je *dekle* kot »nedoraslo živo bitje« srednjega slovničnega spola.

SKLADENJSKI DVOJNICI: pomensko in slovnično ujemanje pri stavkih s samostalnikom *dekle*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (srednji, ženski) / spol za nedorasla živa bitja

Tj., glede na kognitivno zapletenost je za nedorasla živa bitja naravneje rabiti srednji spol kot ženski spol. – UTEMELJENO Z NAČELOM PROTOTIPIČNOSTI: Srednji spol je za nedorasla živa bitja prototipičen.

1.2 > sem (slovnično, pomensko) / ujemanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je slovnično ujemanje bolj naravno od pomenskega ujemanja (tj. ujemanja *ad sensum*). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Po Mayerthalerju (Mayerthaler idr. 1998: 182) je slovnično (oblikoskladenjsko) ujemanje naravnejše od ujemanja »ad sensum«. S stališča govorca je lažje ubesedovati gramatikalizirane skladenjske strukture, saj so mu deloma avtomatizirane in jih uresničuje s pomočjo svoje slovnice. Ogovorjenemu je bližje pomensko ujemanje, ker se trudi iz govorčevih besed razbrati pomen, ki more biti tudi spremenljiv in metaforičen.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru stavkov *dekle je po vodo šlo na visoke planine* in *dekle je po vodo šla na visoke planine* kaka razlika med slovničnim in pomenskim ujemanjem, tako da je eno uresničeno, če je samostalnik *dekle* v srednjem spolu, drugo pa, če je samostalnik *dekle* v ženskem spolu, potem stavek, kjer je samostalnik *dekle* v srednjem spolu, teži po slovničnem ujemanju.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru stavkov *dekle je po vodo šlo na visoke planine* in *dekle je po vodo šla na visoke planine* kaka razlika med slovničnim in pomenskim ujemanjem, tako da je eno uresničeno, če je samostalnik *dekle* v srednjem spolu, drugo pa, če je samostalnik *dekle* v ženskem spolu, potem stavek, ko je samostalnik *dekle* v ženskem spolu, teži po pomenskem ujemanju.

Izpeljavo bi bilo mogoče dopolniti še z eno domnevo teorije jezikovne naravnosti, ki jo izražamo z lestvico > **sem (-, +) / stilno opazna skladenjska enota** in ki izhaja iz ugotovitve, da je v zgledu *dekle je po vodo šla* uravnavanje po naravnem spolu stilno opazno (Toporišič 2003 [1974]: 26).

Naslednji dve izpeljavi sta primerek gradiva, ki ga je mogoče reševati na dva različna načina.

Opis gradiva za izpeljavi **105** in **106** se glasi:

V trpniških zgradbah rabimo deležnik nedovršnega glagola *tepsti* (*sin je bil tepen (od očeta)*), tako v dovršnem pomenu ('sin je bil enkrat tepen') kot v nedovršnem pomenu ('sin je bil vsak dan tepen'). Dovršni glagolski par v neprehodni zgradbi namreč ne nastopa z deležnikom (prim. **sin je bil natepen (od očeta)*).

105. SKLADENJSKI DVOJNICI: dovršni in nedovršni pomen glagola *tepsti* v trpniku in tvorniku.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (tvornik, trpnik)**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je tvorniška zgradba bolj naravna od trpniške. – UTEMELJENO S TIPOLOŠKIM NAČELOM: Nekateri jeziki nimajo trpnika, npr. arabščina. (Prim. Mayerthaler 1988 [1981]: 11.)

1.2 > **sem (dovršni, nedovršni) / glagolski vid v teličnih dogodkih**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je v teličnih dogodkih dovršni glagolski vid naravnejši od nedovršnega. – UTEMELJITEV: V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti. Telični dogodek je *natepsti sina*.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > **sem (dovršni & nedovršni, samo nedovršni) / pomen glagola *tepsti***

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo dovršni ali nedovršni glagolski vid, kot razmere, v katerih rabimo samo nedovršni glagolski vid. – Lestvica je primerek predloge > sem (A + B, B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z > sem

2.2 < sem teži po povezavi z < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru glagola *tepsti* kaka razlika med tvorniškimi in trpniškimi zgradbami, tako da je v enem načinu deležnik tega glagola izraža dovršni in nedovršni pomen, v drugih pa samo nedovršni pomen, potem je tvorniška zgradba tista, ki teži po tem, da bi glagol *tepsti* izražal dovršni in nedovršni pomen.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je v okviru glagola *tepsti* kaka razlika med tvorniškimi in trpniškimi zgradbami, tako da je v enem načinu deležnik tega glagola izraža dovršni in nedovršni pomen, v drugih pa samo nedovršni pomen, potem je trpniška zgradba tista, ki teži po tem, da bi glagol *tepsti* izražal samo nedovršni pomen.

106. SKLADENJSKI DVOJNICI: deležnik glagola *tepsti* v trpniku in dovršnem in nedovršnem pomenu.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (neprehodna, prehodna) / skladenjska zgradba**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je neprehodna skladenjska zgradba bolj naravna

od prehodne. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Neprehodne skladenjske zgradbe imajo navadno manj udeležencev in jih govorec kot manj razvidne ubeseduje z manj napora.

1.2 > sem (*tepsti, natepsti*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je glagol *tepsti* bolj naraven od glagola *natepsti*. – UTEMELJITEV: V teličnih dogodkih, tj. dogodkih z notranjo mejo in razgibanim dogajanjem, je najbolj naravno rabiti dovršni glagolski vid, ker je telični dogodek dovršne narave: nima trajnosti. Telični dogodek je *natepsti sina*.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (*samo tepsti, tepsti & natepsti*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih rabimo samo glagol *tepsti*, kot razmere, v katerih rabimo glagola *tepsti* in *natepsti*.

– Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z > sem

2.2 < sem teži po povezavi z < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med prehodnimi in neprehodnimi zgradbami, tako da je v enem načinu uporabljamo samo glagol *tepsti*, v drugem načinu pa glagola *tepsti* in *natepsti*, potem je neprehodna zgradba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali samo glagol *tepsti*.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med prehodnimi in neprehodnimi zgradbami, tako da je v enem načinu uporabljamo samo glagol *tepsti*, v drugem načinu pa glagola *tepsti* in *natepsti*, potem je prehodna zgradba tista, ki teži po tem, da bi v njej uporabljali glagola *tepsti* in *natepsti*.

AD (2) POGLED NA GRADIVO JE PREVEČ ENOSTRANSKI

Stavčji *Peter se boji podpisati pismo* in *Peter se boji, da bi podpisal pismo* (Golden 2000) bi v izpeljavi mogli opisati z lestvico > sem (**nedoločniški polstavek, odvisnik**), ki je utemeljiva z načelom najmanjšega napora in z načelom včlenjenosti v stavek. Problema druge lestvice ni bilo mogoče rešiti tako, kot je bila izpeljava zastavljena, tj. s spremljanjem spremembe naklona: *Peter se boji podpisati pismo* (povedni naklon) in *Peter se boji, da bi podpisal pismo* (pogojni naklon), ker naklon v nedoločniškem polstavku sploh ni izražen. Problem je bil rešen, ko smo s pomočjo sonavezovanja našli drugo vrsto skladenjskega ločevanja med dvojnicama.

107. Stavka *Peter se boji podpisati pismo* in *Peter se boji, da bi podpisal pismo* se ločita glede na sonavezovanje. V stavku *Peter_i se boji Ø_i podpisati pismo* je sonanašanje obvezno, v stavku *Peter_i se boji, da bi Ø_{ij} podpisal pismo* pa ne.

SKLADENJSKI DVOJNICI: sonavezovanje v nedoločniških polstavkih in odvisnikih.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*Peter se boji podpisati pismo; Peter se boji, da bi podpisal pismo*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek *Peter se boji podpisati pismo* bolj naraven

od stavka *Peter se boji, da bi podpisal pismo*. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM STOPNJE VČLENJOSTI V STAVEK: Nedoločniški polstavek je manj razviden in bolj včlenjen v stavek kot odvisnik.

1.2 > sem (+, –) / sonavezovanje

Tj., glede na kognitivno zapletenost je sonavezovanje bolj naravno od nesonavezovanja. – UTEMELJENO Z NAČELOM SPECIALIZIRANE RABE, Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA IN NAČELOM RABE KATEGORIJE ALI IZVEDBE POTEKA: Za sonavezovanje uporabljamo specializirana skladijska sredstva, npr. povratno svojilni zaimek *svoj*. Tisto, kar se navezuje, je ponovitev tistega, na kar se navezuje (tj. posnemanje). Sonavezovanje je kot podeljevanje kazalcev navezovanja potek.

POSEBNI PRIMER od 1.2:

1.2.1 > sem (+, +/-) / sonavezovanje

Tj., glede na pomensko zapletenost so bolj naravne razmere, v katerih je sonavezovanje obvezno, kot razmere, v katerih je sonavezovanje neobvezno. – Lestvica je primerek predloge > sem (A, A + B).

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med nedoločniškim polstavkom in stavčnim odvisnikom, tako da je v enem sonavezovanje obeh osebkov obvezno, v drugem primeru pa neobvezno, potem je nedoločniški polstavek tisti, ki teži po tem, da bi bilo sonavezovanje obeh osebkov obvezno.

Iz 1.1, 1.2.1 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med nedoločniškim polstavkom in stavčnim odvisnikom, tako da je v enem sonavezovanje obeh osebkov obvezno, v drugem primeru pa neobvezno, potem je stavčni odvisnik tisti, ki teži po tem, da bi bilo sonavezovanje obeh osebkov neobvezno.

AD (3) GRADIVO PONUJA PREVEČ RAZLIKOVALNIH PARAMETROV, DA BI GA MOGLI ZAJETI Z ENO IZPELJAVO

Kadar je razlikovalnih parametrov preveč, izpeljave ni mogoče napraviti. Gradivo je treba razdeliti v sklope in narediti več izpeljav (zoženje gradiva) ali pa se omejiti na eno relevantno izpeljavo.

Besedna zveza *slika starega očeta* ima tri pomene: 'oče je na sliki', 'oče je slikar' (neodtujljiva svojina), 'oče je lastnik slike' (odtujljiva svojina). Tudi v s svojilnim pridevnikom razširjeni besedni zvezi *mamina slika starega očeta* so pomeni trije, le prvi pa je identičen prvemu zgledu: 'oče je na sliki', 'mama je slikar' (neodtujljiva svojina), 'mama je lastnik slike' (odtujljiva svojina). Zgleda ne moremo reševati z (ne)odtujljivo svojino (> **sem (neodtujljiva, odtujljiva) / svojina**) (prim. Mayerthaler idr. 1998: 275) in ne s post- in predmodifikacijskim izražanjem svojine (> **sem (postmodifikacija, predmodifikacija)**).

IZRAŽANJE SVOJINE:		POSTMODIFIKACIJA	PREDMODIFIKACIJA
		<i>slika starega očeta</i>	<i>mamina slika starega očeta</i>
biti na sliki = SLIKA KOGA ALI ČESA?	PREDMETNA RABA	oče	oče
biti slikar = ČIGAVA SLIKA?	OSEBKOVA RABA	oče	mama
biti lastnik = ČIGAVA?	OSEBKOVA RABA	oče	mama

Izhajamo le iz ene razlikovalne lastnosti med besednima zvezama, namreč iz prisotnosti svojilnega pridevnika *mamin* ob roditelju. Izražanje svojine s svojilnim pridevnikom je naravnejše od izražanja svojine z roditeljem: > **sem (svojilni pridevnik, roditelj)**. Drugi razlikovalni parameter, ki ga je mogoče upoštevati, pa izrazimo z lestvico: > **sem (osebkova, predmetna) / raba**, ki jo potrjuje tudi spodnji zgled.

ZGLED:

- latinščina, slovenščina
Besedna zveza *amor dei* (ljubezen Boga) ima dva pomena: 'Bog ljubi' in 'ljubezen do Boga'. V slovenščini ločimo tako *ljubezen Boga* (osebkova raba) in *ljubezen do Boga* (predmetna raba tega roditelja): predmetna raba je razvidnejše oziroma bolj bogato kodirana in zato manj sem-naravna.

V izpeljavi bi bilo mogoče uporabiti tudi lestvico najmanjšega napora: > **sem (-, +) / svojilni pridevnik**.

108. Besedna zveza *slika starega očeta* ima tri pomena. Če tej besedni zvezi dodamo svojilni pridevnik *mamina slika starega očeta*, se tista dva pomena, ki ju izražamo z besedno zvezo v osebkuvi rabi, spremenita, pomen besedne zveze, ki je rabljena predmetno, pa se ne spremeni.

SKLADENJSKI DVOJNICI: osebkuva in predmetna raba v besedni zvezi (*mamina*) *slika starega očeta*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem (osebkova, predmetna) / raba**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je osebkuva raba bolj naravna od predmetne. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Besedna zveza *amor dei* (ljubezen Boga) ima dva pomena: 'Bog ljubi' in 'ljubezen do Boga'. V slovenščini ločimo tako *ljubezen Boga* (osebkova raba) in *ljubezen do Boga* (predmetna raba tega roditelja): predmetna raba je razvidnejše oziroma bolj bogato kodirana in zato manj sem-naravna.

1.2 > **sem (svojilni pridevnik, roditelj) / za izražanje svojine**

Tj., glede na kognitivno zapletenost je za izražanje svojine bolj naravno rabiti svojilni pridevnik kot roditelj. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Svojilni pridevnik je skoraj vedno enobeseden, roditelj pa v povprečju ne.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je v okviru besedne zveze (*mamina*) *slika starega očeta* kaka razlika med izražanjem svojine s svojilnim pridevnikom in izražanjem svojine z roditeljem, tako da je en

prilastek rabljen osebko, drugi pa predmetno, potem je prilastek, izražen s svojilnim pridevnikom, tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen osebko.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

- 3.2 Če je v okviru besedne zveze (*mamina slika starega očeta*) kaka razlika med izražanjem svojine s svojilnim pridevnikom in izražanjem svojine z rodilnikom, tako da je en prilastek rabljen osebko, drugi pa predmetno, potem je prilastek, izražen z rodilnikom, tisti, ki teži po tem, da bi bil rabljen predmetno.

Lestvico, ki povezuje stavka vrste *Janez pije* in *Janez pije alkohol* ali *Janez kadi* in *Janez kadi pipo* je mogoče utemeljiti z merilom, ki izhaja iz načela najmanjšega napora > **sem** (*Janez kadi, Janez kadi pipo*). (Gradivo povzeto po Žele 2001: 79.) Gradivo ponuja tudi opis > **sem** (**neizraženi, izraženi**) / **splošni predmet**, kar pa je le druga oblika prve lestvice. Drugi parameter, ki ga je mogoče razbrati iz gradiva, je > **sem** (**navada, aktualni dogodek**). Vendar je oba stavka mogoče pomensko opredeliti kot navado ali aktualni dogodek, zato ta parameter nima razlikovalne vloge. Tudi s stališča rodovnosti (Orešnik 1994: 151) sta stavka enakovredna.

Dvojnici pa je s stališča slovenske teorije jezikovne naravnosti mogoče opisati neodvisno od rešitev, ponujenih v gradivskem viru. V stavku *Janez pije* sta implicirani dve vrsti predmeta, ki izhajata iz pomenske razčlenitve glagola *piti*: $piti_T$ = 'piti tekočino' (po SSKJ: 'dajati tekočino v usta in požirati') in $piti_A$ = 'piti alkohol' (po SSKJ: 'uživati alkoholne pijače'). Slovsko enoto glagol *piti* je tako mogoče razdeliti na enoto, ki ima za predmet katero koli tekočino, in na enoto, ki ima za predmet alkohol. Nadalje je mogoče tudi obe novi enoti deliti v smislu večje ali manjše specializiranosti pomena: *Janez pije_T* = 'piti tekočino' in *Janez pije_T vodo* = 'piti vrsto tekočine' oziroma *Janez pije_A* = 'piti alkohol' in *Janez pije_A vino* = 'piti vrsto alkohola'. Nove okoliščine prikazemo v treh novih izpeljavah (107–109), ki izhajajo iz pravkar opisanega gradiva.

109. SKLADENJSKI DVOJNICI: vrsta predmeta ob glagolu *piti* v stavkih vrste *Janez pije*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > **sem** (**manj razširljiva, bolj razširljiva**) / **skladenjska enota**

Tj., glede na kognitivno zapletenost so skladenjsko manj razširljive enote bolj naravne od skladenjsko bolj razširljivih. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: V interesu govorca je čim manjša razširljivost skladenjskih enot in posledično čim manjši napor pri ubesedovanju.

POSEBNI PRIMER od 1.1:

1.1.1 > **sem** (*Janez pije_T, Janez pije_A*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek s pomenom 'Janez pije tekočino' bolj naraven od stavka s pomenom 'Janez pije alkohol'. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Stavek s pomenom 'Janez pije alkohol' je mogoče izreči tudi v bolj razvidni obliki, tj. *Janez ga pije*, medtem ko stavka *Janez pije_T* ne moremo tako širiti. Po načelu najmanjšega napora je razširljivi stavek bolj ugoden za odgovorjenega. Druga UTEMELJITEV izhaja iz večje splošnosti in zato večje sem-naravnosti stavka, ki ima pomen 'Janez pije tekočino': še bolj natančna določitev vrste pite tekočine je za govorca težja, od njega zahteva več napora.

1.2 > sem ('tekočina', 'alkohol') / pomen predmeta

Tj., glede na kognitivno zapletenost je splošnejši pomen predmeta ('tekočina') bolj naraven od specializiranega pomena predmeta ('alkohol'). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je lažje ubesedovati večpomenske skladienske enote oziroma skladienske enote z manj specializiranim pomenom. // Lestvico bi neobvezno mogli pojmovati tudi kot primerek predloge > sem (A, A + B), saj je alkohol tudi tekočina.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med stavkom *Janez pije_T*, v katerem je pomen predmeta ob glagolu *piti* 'tekočina', in stavkom *Janez pije_A*, v katerem je pomen predmeta ob glagolu *piti* 'alkohol', tako da je en stavek bolj razširljiv, drugi stavek pa manj razširljiv, potem je stavek *Janez pije_T* tisti, ki teži po tem, da bi bil manj razširljiv.

Iz 1.1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med stavkom *Janez pije_T*, v katerem je pomen predmeta ob glagolu *piti* 'tekočina', in stavkom *Janez pije_A*, v katerem je pomen predmeta ob glagolu *piti* 'alkohol', tako da je en stavek bolj razširljiv, drugi stavek pa manj razširljiv, potem je stavek *Janez pije_A* tisti, ki teži po tem, da bi bil bolj razširljiv.

110. SKLADENJSKI DVOJNICI: pomen stavkov *Janez pije_T* in *Janez pije_T vodo*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*Janez pije_T*, *Janez pije_T vodo*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek s pomenom 'Janez pije tekočino' bolj naraven od stavka s pomenom 'Janez pije tekočino vodo'. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Stavek brez predmeta je manj razviden in zato lažji za govorca. Govorcu je bližji tudi zaradi manjše specializiranosti pomena.

1.2 > sem ('tekočina', 'vrsta tekočine') / pomen predmeta

Tj., glede na kognitivno zapletenost je splošnejši pomen predmeta ('tekočina') bolj naraven od specializiranega pomena predmeta ('vrsta tekočine'). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je lažje ubesedovati večpomenske skladienske enote oziroma skladienske enote z manj specializiranim pomenom. // Lestvico bi mogli pojmovati tudi kot primerek predloge > sem (A + B, B), saj je voda vrsta tekočine.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_T* in *Janez pije_T vodo*, tako da je v enem primeru pomen predmeta ob glagolu *piti* 'tekočina', v drugem primeru pa 'vrsta tekočine', potem je stavek *Janez pije_T* tisti, ki teži po tem, da bi bil pomen predmeta ob glagolu *piti* 'tekočina'.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_T* in *Janez pije_T vodo*, tako da je v enem primeru pomen predmeta ob glagolu *piti* 'tekočina', v drugem primeru pa 'vrsta tekoči-

ne', potem je stavek *Janez pije_T vodo* tisti, ki teži po tem, da bi bil pomen predmeta ob glagolu *piti* 'vrsta tekočine'.

111. SKLADENJSKI DVOJNICI: pomen stavkov *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*.

1 DOMNEVE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

1.1 > sem (*Janez pije_A*, *Janez pije_A vino*)

Tj., glede na kognitivno zapletenost je stavek s pomenom 'Janez pije alkohol' bolj naraven od stavka s pomenom 'Janez pije alkohol vino'. – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Stavek brez predmeta je manj razviden in zato lažji za govorca. Govorcu je bližji tudi zaradi manjše specializiranosti pomena.

1.2 > sem ('alkohol', 'vrsta alkohola') / pomen predmeta

Tj., glede na kognitivno zapletenost je splošnejši pomen predmeta ('alkohol') bolj naraven od specializiranega pomena predmeta ('vrsta alkohola'). – UTEMELJENO Z NAČELOM NAJMANJŠEGA NAPORA: Za govorca je lažje ubesedovati večpomenske skladienske enote oziroma skladienske enote z manj specializiranim pomenom. // Lestvico bi mogli pojmovati tudi kot primerek predloge > sem (A + B, B), saj je vino tudi alkohol.

2 DOMNEVI SLOVENSKE TEORIJE JEZIKOVNE NARAVNOSTI:

2.1 > sem teži po povezavi z drugim > sem

2.2 < sem teži po povezavi z drugim < sem

3 POSLEDICE:

Iz 1.1, 1.2 in 2.1 se da sklepati:

3.1 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*, tako da je v enem primeru pomen predmeta ob glagolu *piti* 'alkohol', v drugem primeru pa 'vrsta alkohola', potem je stavek *Janez pije_A* tisti, ki teži po tem, da bi bil pomen predmeta ob glagolu *piti* 'alkohol'.

Iz 1.1, 1.2 in 2.2 se da sklepati:

3.2 Če je kaka razlika med stavkoma *Janez pije_A* in *Janez pije_A vino*, tako da je v enem primeru pomen predmeta ob glagolu *piti* 'alkohol', v drugem primeru pa 'vrsta alkohola', potem je stavek *Janez pije_A vino* tisti, ki teži po tem, da bi bil pomen predmeta ob glagolu *piti* 'vrsta alkohola'.

4 SKLEP

Zasnova monografije *Slovenska teorija jezikovne naravnosti s slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom* je trodelna in ima teoretični, praktični in vrednotenjski značaj.

Prvi, teoretični del podaja razmerje med teorijo naravnosti in njeno predhodnico – teorijo zaznamovanosti ter predstavlja teoretične osnovne za nastanek teorije. Ob osnovni predpostavki teorije, da so jezikovne zgradbe za človeške možgane bodisi lažje bodisi težje, je določeno izhodišče, da je v naravnem jezikoslovju kot bolj naravno opredeljeno tisto, kar je za možgane lažje. Ob opredelitvi razmerja med celovsko in slovensko vejo teorije je izpostavljeno Mayerthalerjevo razlikovanje med naravnostjo za govorca in naravnostjo za ogovorjenega, ki ga je prevzela tudi slovenska teorija, poudarjeno pa je tudi težišče slovenske teorije – preučevanje (obliko)skladenjskih dvojnic. V poglavjih, kjer so opisani osnovni pojmi teorije naravnosti, so predstavljene tudi metodološke inovacije, ki jih prinaša monografija: zlasti določitev devetih utemeljevalnih meril za lestvice naravnosti in njihova ponazoritev s tistimi lestvicami, ki so uporabljene v drugem, praktičnem delu naloge; metodološka inovacija slovenske teorije je tudi izpeljava kot sosledje predpostavk teorije naravnosti.

V **drugem, praktičnem delu** je na osnovi slovenskega (obliko)skladenjskega gradiva narejenih 97 izpeljav, v katerih je za ugotovljene dvojnice napovedano jezikovno vedénje – ob upoštevanju predpostavk teorije naravnosti. Te predpostavke so najprej izražene v vrednostih in zapisane z lestvicami naravnosti, v nadaljevanju pa so te vrednosti povezane v skladu z domnevami slovenske teorije. Medtem ko osnovne izpeljave med seboj niso povezane, pa trije sklopi posebnih izpeljav predstavljajo vsaka neodvisno homogeno celoto, v okviru katerih se izpostavljajo: pri izpeljavah, ki jih povezuje prehodnost, odkloni od načel in standardnih prijemov slovenske teorije; pri izpeljavah s števniki in z doživljajskim okvirom pa posledična povezanost izpeljav in definiranje okoliščin, v katerih se uveljavlja prijem obratne zaznamovanosti.

V **tretjem delu**, ki vrednoti uporabljene izpeljave, so nanizane vse gradivske in metodološke omejitve, zaradi katerih izpeljave nimajo prave jezikoslovne vrednosti ali pa jih sploh ni bilo mogoče napraviti.

Rezultati preverbe slovenske teorije jezikovne naravnosti so torej večplastni, mogoče pa jih je strniti v nekaj splošitev.

Na imanenten način je bila preverjena **metodološka ustreznost teorije**, in sicer v formalnem smislu z uporabo lestvic, njenih izpeljanih predlog in s povezovanjem vseh vrst lestvic, v idejnem (vsebinskem) smislu pa z doslednim utemeljevanjem lestvic v skladu z vnaprej določenimi merili. (Poglavje 2.2 *Izpeljave*.)

Z oblikovanjem meril, ki so posplošitve o tem, kako delujejo možgani na področju skladnje in oblikoskladnje, in ki določajo stopnjo zahtevnosti posameznih miselnih procesov ob ubesedovanju ter razumevanju, je bila omogočena **izkustvena preverba** vrednosti posameznih jezikovnih procesov, bolj razvidna pa je postala aplikativna vrednost teorije. (V poglavju 1.4.2 *Merila slovenske teorije jezikovne naravnosti*.)

Jezikoslovne ugotovitve, ki se nanašajo na predvidljivost vedênja slovenskih (obliko)skladenjskih dvojnic, imajo zaradi nekaterih novih vidikov uporabno vrednost tudi za slovenistiko.

Z izpostavitvijo problemov, ki so se pojavljali ob delu, so olajšane nadaljnje raziskave, z ugotovljenimi pomanjkljivostmi in odprtimi vprašanji pa so nakazane smernice za nadaljnje delo. (Natančneje so obravnavani v poglavju 3 *Odprta vprašanja slovenske teorije jezikovne naravnosti*.)

IMENSKO KAZALO

- Andersen, H. 21, 26–27
Andersen, H. C. 89
Bailey, C.-J. 14–15
Batistella, E. L. 21–22, 27
Bissang, W. 43
Bühler, K. 98
Bussmann, H. 13
Cankar, I. 87, 89, 99–100
Carroll, L. 100
Corbett, G. G. 46, 190
Croft, W. 12–13, 22, 30
Cvetko Orešnik, V. 10
Dickey, S. M. 167
Dobrovoljc, H. 10
Dressler, W. 13–14, 27, 192
Dumas, A. 89, 106
Einstein, A. 5, 10
Fenk-Oczlon, G. 42
Ferguson, C. A. 37
Finžgar, F. S. 89
Flisar, E. 167
Frege, G. 34, 39
Golden, M. 134, 198
Gorjanc, V. 42
Greenberg, J. 12, 20, 30, 42–43, 45, 76, 145
Gundel, J. 35,
Hagstrom, P. 44,
Handke, P. 99
Havers, W. 39
Hawkins, J. 44
Herrity, P. 138, 185
Hopper, P. 146–161, 190
Jakobson, R.. 11–12, 44
Jakopin, G. 73, 161
Jančar, D. 106
Kordić, S. 16, 50, 122, 126–127
Korošec, T. 10
Kosmač, C. 70–71, 87
Kraigher, A. 70–71
Krifka, M. 46
Kučera, H. 12
Kuryłowicz, J. 194
Lafford, B. 12
Levstik, F. 89
Lipuš, F. 87
Luthar, O. 10
Marušič, L. 60
Maselj - Podlimbarski, F. 126
Mayerthaler, W. 13–15, 19, 21, 24–25, 27,
29–34, 37, 39, 41–42, 46, 66, 74, 77, 101,
103, 108, 116, 127–128, 131, 135, 137,
142–143, 162–163, 166, 182, 185, 192,
195–196, 199
Miklošič, F. 190
Mišeska Tomić, O. 14,
Orešnik, J. 9, 13, 17–18, 20–22, 24, 27–29,
35–38, 41, 44, 49–50, 54–55, 74, 91, 96,
104, 138, 161, 167–171, 190, 193, 201
Petrič, T. 17–18, 61, 63
Pregelj, I. 106
Primus, B. 44
Rosch, E. 40
Salnikov, N. 108,
Shapiro, M. 21–22, 27
Sivec, J. 89
Sobkowiak, W. 21
Späth, A. 100
Stassen, L. 75
Tavčar, I. 89
Teržan Kopecky, K. 17, 31
Thompson, S. 146–161, 190
Tiersma, P. M. 21, 33, 42
Toporišič, J. 61, 63, 65–67, 75, 81–82, 90,
95, 109, 137–138, 162, 196

Trobevšek Drobnak, F. 10, 17
Trubeckoj, N. 11, 17–18
Vidovič Muha, A. 58–59
Waugh, L. 12

Wurzel, W. U. 14
Žaucer, R. 60
Žele, A. 54, 201

STVARNO KAZALO

A

absolutiv 150, 157
afazija 32
aktualni dogodek 201
ameriški strukturalizem 34
anafora 190
analogija 33
aorist 156
aplikativna vrednost 177
Appelfunktion 98
A-Signalisierung (označevanje z A-jem) 12
Ausdrucksfunktion 98

B

babytalk 32
background 167
besedilni korpus *Nova beseda* 16, 52, 58,
70–71, 73, 82, 84, 87, 89–90, 92, 99, 100,
106, 120, 126–127, 162–165, 173, 180
besedna zveza
 kateri + samo 187–188
 ki + samo 187–188
 pred in po uporabi 16, 180–181
 pred uporabo in po njej 132–133, 181
 pred uporabo in po uporabi 132–133
 prodati naprej 192
 samostalniška 133
 slika starega očeta 200
 vrniti nazaj 192
 vrniti se nazaj 106
 z desnim prilastkom *človek žaba* 105
 z desnim prilastkom SZ + SZ 104
besedni red
 OV 43
 SOV 22, 150
 SVO 32, 150
biuniqueness 34
bolj nenaravni pojav 13

C

case study 136
celovška teorija jezikovne naravnosti 17–18,
27

Č

časovno določilo 102
členek
 bi 100
 hai 151
 naj 100
 samo 187
 vprašalni 67
človeški možgani 11
človeško 192
človeškost 125, 146

D

dajalnik 64, 139, 174–175
dajalnik + *von* (v nemščini) 45
Darstellungsfunktion 98
da-stavek 92, 94
dejanje
 dovršno 153
 nedovršno 153
 trenutno 154
dekodiranje 26
deležje na *-e* 31, 119, 120, 192
deležnik 37
 glagola *tepsti* 197
dinamični položaj 39, 165
disertacija 10
disfazija 32
določni člen *ta* 18
domneve teorije jezikovni naravnosti 51
domnevi slovenske teorije jezikovni narav-
nosti 53
dostavek 41

- dovoljevalni pomen 183
doživljavec 174–175
doživljavski okvir 176, 178
doživljavski osebek 171–172
doživljavskost 172
dviganje osebka v osebek 49
dvočlenik 51, 192
dvojina 193–194
dvojnica 17–19, 50
 krepka 18
 navidezna 189
 nepravilna 179–180
 šibka 18
- E**
ednina 138, 180, 193
enopomenska skladijska enota 186
ergativna zgradba 154–157
ergativnost 149–150, 152, 154, 156, 159
- F**
foreground 167
frozen binomial 82
funkcije jezika po Bühlerju 97–98
- G**
generativno glasoslovje 35
glagol
 biti 186
 biti in imeti 58–60, 148, 166
 čuditi se 172–173
 dati 108, 111, 183
 dovoljevalni 108
 dovršni 152–153, 167
 misliti (v samoanščini) 154
 natepsti 198
 nedovršni 152–153, 167
 neprehodni 16
 pihniti 51–52
 piti 54, 201
 polnopomenski 135
 pomožni glagol 193–194
 predavati 18, 61
 predlagati 165
 prehodni 72, 101
 pridobiti, dobiti in izgubiti 163, 194
 psihološki 171–175
 reči in ukazati 92
 rekanja 92
 sanjati 60–61
 sanjati se 173
 sanjati, ugajati, sramovati se 175
 stanjski 161, 193
 supletivni 158
 telesne drže 119
 tepsti 197–198
 težiti v izpeljavah 53–54
 tožilniško vezljivi 162
 velevanjski 108
 vplivati 101
 vplivati in opozoriti 101
 z nepopolnim pomenom 135
 za izražanje duševnega/telesnega poteka 171
 zaupati 106
glagolska oblika 99–100
glagolska oseba 21, 41, 84
 druga 85–86, 94, 98, 114–115
 prva 84–85, 91–92
 tretja 86–87, 90, 94–95, 114–115, 186
glagolska prehodnost 146, 148, 166, 171, 177–178, 190
 pri Hopperju in Thompsonovi 146
 v adigejščini 155
 v angleščini 158
 v avarščini 154
 v eskimojščini 155
 v estonščini 152
 v finščini 152
 v gruzinščini 156
 v hindijščini 149, 155–156
 v indonezijščini 147, 151
 v jeziku amvi 151
 v jeziku bžeduh 154
 v jeziku chamorro 157–158
 v jeziku chimwi:ni 159
 v jeziku čukči 149
 v jeziku kaltakungu 156
 v jeziku kusai/kosra 151
 v jeziku pitapita 157
 v jeziku tonga 150, 152, 159
 v jeziku trukese 152
 v kabardijščini 154
 v madžarščini 150, 153

- v moderni hebrejščini 149
 v palavščini 157
 v ruščini 159
 v samoanščini 153, 155–156
 v španščini 146, 148, 159
 v turščini 158
- glagolska vezljivost 106
 glagolski vid 169, 171
 dovršni 148, 152, 156–159, 161, 168, 170, 193, 197
 nedovršni 148, 157, 159, 161, 168, 193, 197
 v teličnem dogodku 153, 156–157, 159
- glosiranje 160
 gospodarnost izražanja 19, 31, 39
 govorec 19–20, 28, 31, 34, 38–39, 66
- H**
 hortativ 84, 91, 93, 192
- I**
 ikoničnost 27, 33
 imenovalnik 112, 131, 137
 imenovalniški osebek 25, 74, 171–173, 178
 intenzivnost (*intensity*) 161
 islandščina 22
 izgovarjava priponskega obrazila *-lka* 188
 izpeljani položaj 193
 izpeljava 19, 50, 57
 s števniki 136, 178
 verižne izpeljave 178
 izpeljavna vloga posebnega primera lestvice 53
 izpust osebka 74–75
 izrazna funkcija jezika 98
 izražanje
 dobe 48, 70
 domneve 185
 moranja 41
 navade 54–55
 prihodnosti 61
 sočasnosti 71
 svojine 110
 velelnosti 182
 želje 95
 izraženi splošni predmet 201
- izvajalec 111–112
 izvornik 98, 133, 180–181
- J**
 jasnost izražanja 39
 jezik
 ergativni 148
 imenovalniško-tožilniški 21, 44, 64, 74, 128, 137, 140–143, 163–164, 171, 194
 z *e-perspektivo* 46–47
 z *i-perspektivo* 46–47
 jezikovna tipologija 32
 jezikovno vedenje 53–54
- K**
 kazalci navezovanja 78
 klasifikator 46
 v tajščini 137
 kodiranje (označevanje) 19, 27–28, 46
 glasoslovno 33
 oblikoskladenjsko 33
 predmeta 147
 sklona s predlogom 147
 kognitivna zapletenost 19–20, 28, 34, 52,
 konstrukcijski ikonizem 27, 33
 korelat 61, 63
 koristnik 111–112
 kreolski jezik 32
 krovna kategorija 18, 50
 krovno merilo 39, 147
- L**
 latinščina 43
 lažje dejavnosti 11
 lestvica naravnosti 15, 19, 38
 izpeljana 20, 24–26, 29
 Mayerthalerjeva 24, 30
 nasprotujoče si 190
 neutemeljiva 192–195
 osnovna 20, 24, 29
 pomenska 40
 sem 20–21, 28, 51
 sklonska 44–45, 131, 171
 sym 26, 28
 števniska 137
 tretja 23, 137, 178
local inversion of markedness 21

local markedness 21

M

majhen razred enot 51–52

manj naravno okolje 41

markedness assimilation 26–27

markedness dominance 21

markedness reversal 21, 23, 41, 48, 97, 136,
138, 148, 166, 171, 178–179

merila za določanje naravnosti 28, 30–31,
34, 36

Mayerthalerjeva 32

protislovna 147

temeljne postavke 37–38

merila za določanje zaznamovanosti 30

merilnik 46

merilo (standard) v primerjalni skladenjski
zgradbi 75, 77

mestnik 139, 163–164, 194

-em 15–16

množina 138, 180, 193

more unnatural = *overmarked* 13

N

načelo

ena oblika – en pomen 34, 66, 80, 93, 96,
110, 186

enotnega ukodiranja 34

Fregejevo 34, 39

filogenetske starosti 36

Haversovo 39

izvedbe poteka 147, 178

najmanjšega napora 31, 36, 38–40, 44–
46, 58, 60–81, 83–84, 98, 100–105, 107–
108, 110–111, 114, 116–117, 120–121,
125, 127–136, 143, 145–147, 164–166,
168, 170, 172, 175, 178, 181–182, 186–
189, 194, 196, 198–203

obrnjene razvidnosti 39

one form – *one meaning* 34, 40, 66, 80,
93, 96, 108, 110, 186

pogostnosti 36, 38, 42–43, 58, 62, 64, 73,
83, 87, 90, 93, 109, 123, 129–131, 165,
181

prosojnosti 39

prototipičnosti 23, 36, 38, 40–41, 48,
59–60, 64, 73–74, 86–88, 90, 95–99,

101, 103, 109, 112–114, 116–117, 120,
131, 137, 139, 140, 142, 162, 164, 168,
172, 179, 182–184, 191, 196

rabe kategorije ali izvedbe poteka 36,
38, 48–49, 78–79, 97, 116, 138, 140–141,
144, 147, 194, 199

razvidnosti 19, 34, 39

specializirane rabe 23, 36, 38, 41, 47–48,
65, 70, 78–79, 104, 109, 113, 188, 199

sprejemljivosti 36, 38, 49, 125, 187

transparence 34, 39

včlenjenosti v stavek 36, 38, 41, 77, 80,
134, 136–137, 139–140, 191, 198–199

velikosti razreda 36, 38, 47, 101, 106,
125, 133, 135

vzajemne enoumnosti 34

naklonski operator 100

nalika 33

nanašalnost predmeta 158

napoved

jezikovnega vedenja 17, 54–55, 146

nejezikovnega vedenja 29

naravni pojav 13–14

naravni razred 35–36

naravno 11

naravno oblikoslovje 14

naravnost glagolskega vida 160–161

naslonka 42

v hrvaščini 35–36

natančnost izražanja 19

natural = *unmarked* 13

natural class 35

navada 201

navajenskost 155, 170

navedba (obliko)skladenjskih dvojnic 50

naveznica 123, 125

navezovanje 77, 117

na osebek 120, 184

na dele priredno zložene samostalniške
zveze 124

v okviru priredij 125

nedoločni člen *en* 18

nedoločni števniki 20–21, 178

nedoločnik 108

nedoločniški polstavki 41, 49, 198–199

neizraženi osebek odvisnika 190

neizraženi splošni predmet 201

- nenaravni pojav 13–14
 nenaravni razred 41
 neodtujljiva svojina 58–59, 199
 neosnovni položaj 193
 teličnega dogodka 169–170
 nepovratna oblika glagola *zaupati* 106
 nepredpisani slog 16
 neprehodna skladijska zgradba 166, 197
 nesklonljivost 21, 137–139
 glavnega števnik 141
 nesonaravnost 15–17, 180
 nestanjski položaji 148
 neštevnost 47
 netelična dogajanja 161
 netelični dogodki 161
 netelično dogajanje 170
 neuresničljivi pogoj 47, 66, 192
 nevtralizacija 22, 33, 161
 nezaznamovano 11, 13, 27, 42
 nezveneči nezvočnik 22
 nikalni naklon 126–127
 nikalnost 39, 173, 182
nursetalk 32
- O**
- object constancy* 34
 objekt primerjanja v primerjalni skladijski
 zgradbi 75
 objektivna spregatev glagola 151
 obratna zaznamovanost 21, 23, 41, 48, 97,
 136, 138, 148, 166, 171, 178–179
 obrazec 68–69, 82
 oddaljevanje 192
 odločevalno vprašanje 67
 odnosnica pri navezovanju 123
 odtujljiva svojina 199
 odvisni govor 91
 odvisnik 41, 67, 198–199
 časovni 20, 29, 70–71
 dopustni 58
 dvodelni 18, 63
 enodelni 18, 63
 oziralni 129–130, 187, 189–190
 pogojni 47, 66
 razvoj 36–37
 vzročni 118
 zaporedje 122–123
- odziv govorca 191
 odziv ogovorjenega 191
 ogovorjeni 19, 26, 28, 31, 34, 38–39, 66
 kot naslovnik 95
 kot naslovnik velevanja 192
 kot osebek ali neosebek 113
 število ogovorjenih 113–115
 omemba vršilca dejanja 165
 opis gradiva 50
 orodnik 75
 osebek
 neizraženi 183
 nedoločniškega polstavka 183–184
 osebkova raba 200
 osnovni položaj teličnega dogodka 169–170
 osnovnik 13, 33
 ospredje 167, 193
 kategorije prehodnosti (*foregrounded*)
 161
 ozadje 167, 193
 kategorije prehodnosti (*backgrounded*)
 161
 ozirno prislovno določilo *po mojem* in *po*
 moje 68–69
 označevanje predmeta 19, 27, 147, 149–151,
 157, 178
 na glagolu 151–152, 154
 označevanje sklona 49
 s predlogom 147
- P**
- partitiv 152–153
 perzijščina 43
 pidžin 32
 pobudnik 111–112
 pogojni naklon 198
 pogojnik 184
 pogostnost 33, 129, 164
 deležij na *-e* 119
 dvočlenikov 82
 obrazcev 51–52
 prislovnih določil 72
 pogovorni jezik 16–17, 98, 138
 poimenjenje
 glede na glagolski vid 158
 pojavnica 42

- polnopomenska samostalniška zveza kot je-
dro predložne zveze 181
- položaj pritrtilnice *da* 191
- položajne različice slovanskega *s* 26–27
- polstavek
 - nedoločniški 41, 49, 198–199
- polvikanje 127–128
- pomen
 - besedne zveze *amor dei* 200
 - glagola *dati* 183–184
 - velelniške oblike glagola *biti* 186
 - vzročniških stavkov 182–183
- pomenska odvečnost 106
- pomožni glagol
 - v oziralnem stavku 193–194
- ponavljajnost 170
- ponazoritvena vloga posebnega primera le-
stvice 52
- ponovitev 98, 125, 133, 180–181
- poročanje o velevanju 91–92, 94
- posebni primer 25, 38, 52–53
- posestnik 110
- posledica 53–54, 192
- posrednik 111
- postmodifikacija pri izražanju svojine 199
- potem*-stavek 54
- poudarjenost odnosnice 124
- povedkov prilastek 42, 134–136
- povedkovo določilo 42, 49, 59, 134, 136
- povedni naklon 159, 198
- povezovanje vrednosti lestvic 23, 26, 27, 29,
178
- povratna oblika glagola *zaupati* 106
- pozivanje 41, 83–97
- pozivna funkcija jezika 98
- praška jezikoslovna šola 11
- pravilnost 16
- predlog 51
 - med* 76
 - na* (v trpniku) 101
 - na* 185
 - nasprotnostni pari 64
 - ob* 180
 - od* 20, 75–79
 - oddaljevanja 64
 - približevanja 64
 - v 119, 121
 - z 69
- predložnost sklonov 44–45, 130
- predmet
 - človeški 146
 - delno prizadeti 151–153, 162, 164, 194
 - dislocirani, v angleščini 35
 - določni 149, 151
 - mestniški 163, 194
 - nanašalni 149–150, 154, 158–159
 - nečloveški 146
 - nedoločni 149, 151
 - nenanašalni 150, 154, 159
 - označeni 159
 - označevanje brez predloga 146
 - označevanje s predlogom 146
 - polnopomenski 159
 - popolnoma prizadeti 151–153, 164, 194
 - povratnoosebni 159
 - predložni 62, 101
 - premi 60–62, 107
 - prizadeti 148, 154–155, 159, 162, 171,
182
 - stopnja prizadetosti 148
 - tavtološki *sanjati sanje* 60–61
 - v tožilniku 60–61, 194
 - včlenjeni (v angleščini) 35
 - zanikani premi 39
- predmetna raba 200
- predmodifikacija pri izražanju svojine 199
- predpisani slog 16, 61, 180
- predpostavka
 - izpeljave 50
 - slovenske teorije 171
- predstavitvena funkcija jezika 98
- predstavljanje 97
- predvidljivost vedenja 195
- prehodna skladijska zgradba 160, 166,
197
- preizkusi zaznavanja 32
- premi govor (velevanje) 91
- presežnik 13, 25, 76
 - v angleščini 77
 - v francoščini 77
- preteklik v nemščini 35
- preučevanje jezikovnih napak 32
- približevanje 192
- pridevnik 135

lastnostni 81
 svojilni 189–190, 199–200
star 134
 prihodnjik 21–22
 prikazovalna funkcija jezika 98
 prilastek
 desni 104
 nesklonljivi 104–105
 sklonljivi 104–105
 prilikovanje zaznamovanosti 26–27
 primerjalna beseda 75
 primerjalna skladenjska zgradba 75, 79
 primerjalni veznik *kot* 75, 77, 79
 primernik 13, 20, 25, 33, 75–76, 127, 192
principle of uniform encoding 34
 priponsko obrazilo *-lka* 188
 priredje
 posledično 118
 protivno 124, 185
 vezalno 124
 priredna skladenjska zgradba 73
 priredno grajene besedne zveze 81
 prislov
 nepredložni 120
 prislovno določilo 106
 časa 168
 kraja 51, 71–72
 pogostnosti 170
 včasih 102
 prizadetost predmeta 148, 178
 problemski pristop 136
 prosti morfem
 se 106, 172, 175
 ga 51–52
 prostorska raba predlogov 185
 protitirnik 148, 154, 155–157
 prototipični skladenjski položaj 41
 prototipični vršilec 184
 purizem 180

R
 različnica 42
 razlikovalna poteza 35
 razred pomenov 47
 razširljivost 59–60, 68, 79, 201
 razvidnost 164
 rodilnik 64, 75, 153, 163

delni 162
 za izražanje svojine 200
 zanikani 162
 rodovnost 201

S
 samostalnik
 neštevnici 138, 162
 pojmovni 163, 194
 samoedninski 139
 števnici 138–140, 143, 162
 sedanjik 21–22, 93–95, 156, 192
 nedovršnih glagolov 66
 sem-lestvica 20–21, 28, 51
 sem-naravnost 19, 21, 34
 sem-vrednost 19, 27–28, 146
 v oblikoslovju 122
 skladenjska razširljivost 105
 sklon 112, 128
 predložni 128–130
 sklonljivost 21, 137–139
 glavnega števnikar 141
 slovenska teorija jezikovne naravnosti 15,
 17–18, 27, 147
 gradivska vprašanja 179–190
 merila 34, 36–38, 179
 metodološka vprašanja 190–194
 odprta vprašanja 179, 195
 protislovja 178
 za glasoslovje 188
 za oblikoslovje 185
 slovnično število 12, 22, 33, 37, 19–20, 45–
 46, 48, 76, 88, 138
 pri glagolu v oziralnem stavku 193–194
 smiselni osebki 25, 74, 171–173, 175–176,
 178
 sočasnost glavnega in odvisnega stavka 29
 sonaravnost 15–16, 173
 sonavezovanje 49, 77–79, 117, 122–123
 osebka in povratnega zaimka 72
 predmeta in povratnega zaimka 72
 resumptivnega zaimka 189–190
 v nedoločniških polstavkih in odvisni-
 kih 198–199
 sorazmerna zaznamovanost 12–13
 sovpad 33
 spol

logični 196
moški 195
srednji – nedoraslost 43
srednji 195
v indoevropsčini 195
v skandinavskih jezikih 195
za nedorasla živa bitja 196
ženski 195
spregatev sedanjika (v angleščini, v švedščini) 37
sprejemljivost 33, 159
zaporedja naveznica – odnosnica 123
sprememba naklona 198
sredstvo 188
 drsalka 31
 za izražanja velebnosti 84
stanje 148, 161, 165
statični položaj 39
stavek
 dovoljevalni 182
 ergativni 149
 glavni 36, 67, 117, 126–127
 nikalni 182
 odvisni 117
 oziralni 44, 193
 posledice 118
 s povratnim zaimkom 72
 trdilni 162, 182
 velelni 182–183
 vprašalni 97–98
 vzklični 100
 vzročniški 111–112, 182–183
 vzroka 118
 zaporedje 122–123
 želelni 100
stilistična opaznost 73, 162, 196
stopnjevanje 127
 analitično (opisno) 81
 navzdol 192
 navzgor 192
 pridevnikov (sintetično) 81
subject-to-subject raising 49
subjektivna spregatev 150
subjunktiv 159
sym-lestevica 26, 28
sym-naravnost 19, 34, 161
sym-vrednost 19, 27–28

v oblikoslovju 122

Š

števnik

glavni 37, 103, 113, 137–138, 140, 178
nedoločna *nekaj* in *več* 139–144, 193
nedoločni 137–138
nedoločni *več* 144, 193
nizki 113, 116, 137–138
v angleščini 137, 139
v indoevropsčini 137
v pridevniški rabi 137, 139–140
v samostalniški rabi 137, 139–140

števnost 47

T

telično dogajanje 161, 168
telični dogodek 153, 156–157, 159, 161, 168–169, 193
temeljna predpostavka teorije naravnosti 10
teorija naravnosti 10–11, 14
 Dresslerjeva 14
 Mayerthalerjeva 14
 o delovanju možganov 147
 Wurzelova 14
teorija zaznamovanosti 11, 30, 42
težje dejavnosti 11
the principle of least effort 39
točkasti dogodek 168
token frequency 42
tožilnik 64, 75, 137, 152, 163–164, 174–175
trdilni naklon 126–127
trdilnost 39, 173, 182
trpnik 161, 164–166, 197
 brezosebni 101
 osebni 101
 v arabščini 166
trpniška zgradba 197
tvornik 161, 165–166, 197
type frequency 42

U

ubeseditev lestvic 52
ubesedovanje 192
učinkovitost (*effectiveness*) 161
udeleženska vloga 111
ujemanje 49

- pomensko 103, 128, 195–196
 predmeta 156–157
 s tretjo osebo 194
 slovnično 103, 128, 195–196
 v spolu 155
 z osebno glagolsko obliko 116
- univerzalija
 absolutna 43
 implikacijska 43
 neimplikacijska 43
 statistična 43
 za spol 196
- univerzalna slovnica 13
unnatural = *marked* 13
 uresničljivi pogoj 47, 66, 192
 usvajanje jezika 32
 utemeljitev lestvic 52
 tipološka 137–138
- V**
- valižanščina 22
 večpomenska skladijska enota 186
 velelni naklon 99, 100, 109, 184
 velelni pomen 183
 velelnik 85, 94, 98, 184, 186
 pri glagolu *biti* 86–88
 pri glagolu *vedeti* 88
 sintetične velelniške oblike 84
 stilno opazen 90, 190
 v latinščini 85, 96
 v obrazcih 89
 v odvisnosti od glagolskih oseb 96
 velelni naklon 99, 109, 184
 velevanje 41, 95, 179
 veznik
če 47, 66
čeprav 58
da 100
dokler 29, 70–71
dokler ne 29, 70–71
ki 129–131
kljub temu da 58
ko 47, 66, 100
kot 20, 135–136
tem bolj ker 126–127
tem manj ker 126–127
- vidik pretežnosti 54
 vietnamščina 39
 vikanje 16, 127
 vplivajska funkcija jezika 98
 vprašalnica
kdaj 168
koliko časa 168
 vprašanje 107
 vršilec dejanja 31, 112, 164, 188
 vršilskost 171–172
 vzorčni položaj pri glagolskem vidu 161
 vzročniška zgradba 108, 111
 vzrok 192
- Z**
- zaimek
kateri 129–130
kdo 102
 nedoločni 102
nekdo 102
nihče 63
 nikalni 107
 osebni 47, 124, 133
 oziralni (v angleščini) 15
 oziralni 187
 povratni osebni 44, 48, 160
 povratni svojilni *svoj* 78–79, 199
 prisotnost zaimka 113
 resumptivni 131, 189–190
sam 127–128
ta 117
 vprašalni 107
 zamrznjeni dvočleniki 82
 zaporedje
 glavni – odvisni stavke 122–123
 naveznica – odnosnica 123
 odnosnica – naveznica 124
 ponovitev – izvornik 181
 zaznamovana kategorija
 po Jakobsonu 12
 po Greenbergu 12
 po Croftu 13
 zaznamovano 11, 13, 24
 zaznamovanost 12, 161
 zgodovinska slovnica 32
 zveneči nezvočnik 22

Ž

živost 125

želelni naklon 100, 184–185

želelnik 84–85, 88–89, 91, 93–96, 98, 184,
186, 192

SEZNAM NAVEDENK IN UPORABLJENE LITERATURE

- ANDERSEN, Henning, IE *s after *i, u, r, k* in Baltic and Slavic, *Acta Linguistica Hafniensia*, København, 1968, 171–190.
- ANDERSEN, Henning, Diphthongization, *Language*, 1972, 11–50.
- ANDERSEN, Henning, Markedness – The First 150 Years, V: *Markedness in Synchrony and Diachrony*, Ur. Olga Mišeska Tomić, Berlin: de Gruyter, 1989, 21–22.
- BAILEY, Charles-James N., *Essays on time-based linguistic analysis*, Oxford: Clarendon, 1996.
- BATISTELLA, Edwin L., *The Logic of Markedness*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- BISANG, Walter, *Typology 3, Universals I: Types of Universals, Greenberg's Universals*, 2002. <http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/summerschool2002/Bisang3.PDF>.
- BUSSMANN, Hadumond, *Routledge dictionary of language and linguistics*, New York, London: Routledge, 1996.
- BÜHLER, Karl, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Stuttgart, 1934.
- CORBETT, Greville G., *Number*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- CROFT, William, *Typology and universals*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- DICKEY, Stephen M., The Particular Place of Slovene Aspect within Slavic: Synchrony and Diachrony. Izroček na predavanju maja 2002.
- DOBROVOLJIC, Helena, *Preverba teorije o jezikovni naravnosti ob slovenskem (obliko)skladenjskem gradivu*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, [H. Majcenovič], 2003.
- DRESSLER, Wolfgang U., Willi Mayerthaler, Oswald Panagl in Wolfgang U. Wurzel, *Leitmotifs in natural morphology*, Amsterdam: John Benjamins, 1987.
- DRESSLER, Wolfgang, Typological aspects of Natural Morphology, V: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 35*, 1985, 51–70.
- DRESSLER, Wolfgang, Naturalness, V: *Morphologie – Morphology*, Ur. G. Booij idr., Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2000, 290–293.
- FENK-OCZLON, Gertraud, Familiarity, information flow, and linguistic form, V: *Frequency and the emergence of linguistic structure*, Ur. John Bybee in Paul Hopper, Amsterdam: John Benjamins, 2001, 431–448.
- FERGUSON, Charles A., Variation and drift: Agreement in Germanic, V: *Sociolinguistic perspectives. Papers on language and society, 1959–1994*, Ur. T. Hübner, New York: Oxford University Press, 1996, 241–260.
- FLISAR, Evald, *Potovanje predaleč*, Ljubljana: Vodnikova založba, 1998.
- FREGE, Gottlob, O smislu in pomenu, V: *Osnove aritmetike in drugi spisi*, Ljubljana: Krtina, 2001. [Prva izdaja *Über Sinn und Bedeutung* 1892.]
- GOLDEN, Marija, *Teorija opisnega jezikoslovja. 1. skladnja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.

- GORJANC, Vojko, *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002.
- GREENBERG, Joseph H., *Language universals*, Haag: Mouton, 1966.
- GUNDEL, Jeanette K., Kathleen Houlihan in Gerald A. Sanders, On the function of marked and unmarked terms, V: *Studies in syntactic typology*, Ur. Michael Hammond idr., Amsterdam: John Benjamins, 1988, 285–301.
- HAGSTROM, Paul, *Language Universals*, 2000. <http://www.bu.edu/linguistics/UG/course/lx500/handouts/LgUniv.9b'.whmmt-2.pdf>
- HAVERS, Wilhelm, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1931.
- HAWKINS, John, *Word Order Universals*, New York: Academic Press, 1983.
- HERRITY, Peter, *Slovene: a comprehensive grammar*, London, New York: Routledge, 2000.
- HOPPER, Paul in Sandra Thompson, Transitivity in grammar and discourse, *Language*, 1980, 251–299.
- JAKOBSON, Roman, Zur Struktur des russischen Verbums, V: *Charisteria Gvilelmo Mathe-sio*, Praga: Svmptibvs »Pražský linguistický kroužek«, 1932, 74–84.
- JAKOBSON, Roman, Quest for the Essence of Language, V: *Selected writings II*, Haag, Pariz: Mouton, 1966, 345–359.
- JAKOBSON, Roman, Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus, V: *Selected writings II*, Haag, Pariz: Mouton, 1971, 23–71.
- KORDIČ, Snježana, *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- KRIFKA, Manfred, *Dimensionen grammatischer Variation. Ein sprachtypologischer Überblick*, 2000. <http://amor.rz.hu-berlin.de/~h2816i3x>.
- KUČERA, Henry, Markedness and frequency: a computational analysis, V: *COLING 82 Proceedings of the Ninth International Conference of Computational Linguistics*, Ur. Ján Horecký, Amsterdam, New York, Oxford: North Holland Publishing Company, 1982.
- KURYŁOWICZ, Jerzy, *The inflectional categories of Indo-european*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1964.
- MARUŠIČ, Lanko, in Rok Žaucer, *ŠUSS. Študentska skrb za slovenščino*. 1998–2000, Ljubljana: Študentska založba, 2001
- MAYERHALER, Willi, *Morphologische Natürlichkeit*, Wiesbaden: Athenaion, 1981. [Angleška verzija: Mayerthaler 1988.]
- MAYERHALER, Willi, System-independent morphological naturalness, V: Dressler idr., 1987, 25–58.
- MAYERHALER, Willi, *Morphological naturalness*, Ann Arbor: Karoma, 1988. [Prva objava 1981.]
- MAYERHALER, Willi, Günther Fliedl in Christian Winkler, *Lexikon der natürlichkeitstheoretischen Syntax und Morphosyntax*, Tübingen: Stauffenburg, 1998.
- MIŠESKA TOMIČ, Olga (ur.), *Markedness in Synchrony and Diachrony*, Berlin: de Gruyter, 1989.
- NOVA BESEDA, Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša. <http://bos.zrc-sazu.si>.
- NEWKLOWSKY, Gerhart, Zur Häufigkeit morphologischer Kategorien in slowenischen Pro-satexten, *Obdobja 8*, 1988.
- OREŠNIK, Janez, O desnem prilastku v slovenščini, *Jezik in slovstvo*, 1984/85, 242–243

- OREŠNIK, Janez, Main vs. subordinate clauses: simple or complex?, *Razprave*, 1990, 117–127.
- OREŠNIK, Janez, *Udeleženske vloge v slovenščini*, Ljubljana: SAZU, 1992.
- OREŠNIK, Janez, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: SAZU, 1994.
- OREŠNIK, Janez, *Krepke in šibke dvojnice v skladnji*, Ljubljana: SAZU, 1999.
- OREŠNIK, Janez, Naturalness. The scale formats > sem (+/-A, -A) and > sem (+/-A, +A), *Linguistica* 40, 2000, 237–62.
- OREŠNIK, Janez, *A predictable aspect of (morpho)syntactic variants*, Ljubljana: SAZU, 2001.
- OREŠNIK, Janez, Naturalness: Some Slovenian (morpho)syntactic examples, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 3, 2001a, 3–31.
- OREŠNIK, Janez, Naturalness expressed in sem-values, *Linguistica* 41, 2001b, 5–20.
- OREŠNIK, Janez, Slovenski glavni števniki v luči teorije naravnosti, *Slavistična revija* 49, 2001c, 237–246.
- OREŠNIK, Janez, Naturalness in English: Some (morpho)syntactic examples, *Linguistica XLLII*, 2002, 143–160.
- OREŠNIK, Janez, Naturalness. Some Norwegian (morpho)syntactic examples, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 21, 2003, 57–70.
- OREŠNIK, Janez, *Naturalness in (morpho)syntax: English examples = Jezikovna naravnost v (obliko)skladnji: angleški zgledi*, (Dela, 61). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2004.
- OZBALT, Marija A. I., *Case frequency in Modern Slovene noun declension*, MA thesis, McGill University, 1973.
- PETRIČ, Teodor, *Posamostaljenja v knjižni nemščini*, Magistrska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1990.
- PETRIČ, Teodor, *Naklonski členki v nemščini*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1995.
- PETRIČ, Teodor, Korrelathaltige und korrelatlose Satzgefüge im Rahmen des NT-Modells starker und schwacher syntaktischer Varianten, *Vestnik – Društva za tuje jezike in književnosti*, 2001, 269–281.
- ROSCHE, Eleanor, Cognitive Reference Points, V: *Cognitive Psychology* 7, 1975, 532–547.
- SHAPIRO, Michael, Explorations into Markedness, *Language* 48, 1972, 343–364.
- SHAPIRO, Michael, *The Sense of Grammar*, Bloomington: Indiana University Press, 1983.
- SOBKOWIAK, Włodzimierz, *Logic of markedness arguments*, 1997. <http://elex.amu.edu.pl/~sobkow/marked.htm>
- SLOVENSKI PRAVOPIS, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.
- SPÄTH, Andreas, Zur Optativpartikel im Westslawischen, V: *Linguistische Beiträge zur Slavistik*, Ur. F. Schindler, München: Sagner, 1996, 293–306.
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA, Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- STASSEN, Leon, Comparative constructions, V: *Language Typology and Language Universals*, Ur. M. Haspelmath idr., Berlin: de Gruyter, 2001.
- TERŽAN, Karmen, *Trpnik kot skladijski pojav v nemščini*, Magistrska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988.
- TERŽAN, Karmen, *Prihodnjik kot skladijska okrepitev v nemščini – diahroni in sinhroni vidiki*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1991.

- TERŽAN KOPECKY, Karmen (ur.), *Zbornik referatov II. mednarodnega simpozija o teoriji naravnosti. 23. do 25. maj 1996*, Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998.
- TERŽAN KOPECKY, Karmen, *Naravno jezikoslovje in sodobni trendi v lingvistiki z ozirom na oblikoslovno-skladenjske zgradbe*, 2000. http://www.pfmb.uni-mb.si/programi/nem/Germanistik_files/virtual/kopecky/kopecky2000.htm
- TIERSMA, Peter Meijes, Local and general markedness, *Language*, 1982, 832–849.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*, Maribor: Obzorja, 2000.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Oblikoslovne razprave*, Ljubljana: Založba ZRC, 2003.
- TROBEVŠEK DROBNAK, Frančiška, *Potek skladenjske spremembe. Angleški razširjeni časi*, Magistrska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1987.
- TROBEVŠEK DROBNAK, Frančiška, *Skladnja staroangleških glagolov s predpono ge- v primerjavi s skladnjo staroangleških glagolov brez predpone*, Doktorska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1991.
- TRUBECKOJ, Nikolaj S., Die phonologischen Systeme, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 4*, 1931.
- TRUBECKOJ, Nikolaj S., Grundzüge der Phonologie, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 7*, 1939.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- WAUGH, Linda, Barbara A. Lafford, Markedness, V: *Morphologie – Morphology*, Ur. G. Booij idr., Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2000, 272–281.
- WURZEL, Wolfgang Ullrich, *Flexionmorphologie und Natürlichkeit*, Berlin, 1984.
- ŽELE, Andreja, *Vezljivost v slovenskem jeziku: (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: Založba ZRC, 2001.

V monografiji avtorica predstavlja slovensko teorijo o naravni (obliko)skladnji, jo ponazarja s skoraj sto zgledi in preverja njeno pravilnost oz. uporabnost. Slovenski model naravnosti odstopa tako od svoje predhodnice, tj. teorije zaznamovanosti, kot od uveljavljenega jezikoslovnega strukturalizma in tudi od celovške šole naravne skladnje. Ob osnovni predpostavki naravnega jezikoslovja, da so jezikovne zgradbe za človeške možgane bodisi lažje bodisi težje, je kot bolj naravno opredeljeno tisto, kar je za možgane lažje. Ker so dejavnosti človeških možganov težko preverljive, skuša teorija s pomočjo sistematičnega zajetja in osvetlitve empiričnih podatkov informirati o prednostnih razmerjih med jezikovnimi prvinami v okviru istega strukturnega sestava. Med temeljnimi pojmi teorije naravnosti so v monografiji predstavljene tudi metodološke inovacije: določitev devetih utemeljevalnih meril za lestvice naravnosti in izpeljava kot sosledje predpostavk teorije naravnosti.

3.690 SIT

ISBN 961-6500-87-2

ZALOŽBA ZRC • LJUBLJANA
WWW.ZRC-SAZU/ZALozBA